

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM ANABİLİM DALI

**TÜRKÇEDE VE KORECEDE BEDEN BÖLÜMLERİNİ TEMSİL
EDEN SÖZVARLIĞI : “EL” VE “AYAK” SÖZCÜKLERİ ÜZERİNE
BİR BİLİŞSEL ANLAMBİLİM ÇÖZÜMLEMESİ**

Doktora Tezi

Yanghee LEE

Ankara, 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM ANABİLİM DALI

A.Ü. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
MEZUN	
TARİH	03/02/2020
SAVİ	1679 / 16

TÜRKÇEDE VE KORECEDE BEDEN BÖLÜMLERİNİ TEMSİL
EDEN SÖZVARLIĞI : “EL” VE “AYAK” SÖZCÜKLERİ ÜZERİNE
BİR BİLİŞSEL ANLAMBİLİM ÇÖZÜMLEMESİ

Doktora Tezi

Yanghee LEE

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Gülşün Leylâ UZUN

Ankara, 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİL BİLİM ANABİLİM DALI

TÜRKÇEDE VE KORECEDE BEDEN BÖLÜMLERİNİ
TEMSİL EDEN SÖZVARLIĞI : "EL" VE "AYAK" SÖZCÜKLERİ ÜZERİNE
BİR BİLİŞSEL ANLAM BİLİM ÇÖZÜMLEMESİ

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Gülsün Leylâ UZUN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Gülsün Leylâ UZUN

Prof. Dr. İclâl ERGENÇ

Prof. Dr. Yeşim AKSAN

Prof. Dr. İknur KEÇİK

Doç. Dr. Elif ARICA AKKÖK

Tez Savunması Tarihi: 31 Ocak 2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Gülsün Leylâ UZUN danışmanlığında hazırladığım “TÜRKÇEDE VE KORECEDE BEDEN BÖLÜMLERİNİ TEMSİL EDEN SÖZVARLIĞI: “EL” VE “AYAK” SÖZCÜKLERİ ÜZERİNE BİR BİLİŞSEL ANLAM BİLİM ÇÖZÜMLEMESİ (Ankara. 2020)” adlı ~~yüksek lisans~~ - doktora/~~bütünleşik doktora~~ tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:
Adı-Soyadı ve İmza

Yanghee LEE

ÖNSÖZ

Dil insan beyninin en mucizevi üretimlerinden biri. Öyle ki dünyayı algılayıp kavramlaştıran insanoğlu, bu süreçte dilin ona sunduğu imkanlarla varolanı dilsel gerçekliklere dönüştürerek yüzyıllardır zamana, mekana, sıradanlığa, tek tipliliğe meydan okuyor.

Anlamak ve anlatmak dil sayesinde bin çeşit yolla varlık gösteriyor. Farklı dillerde anlamak ve anlatmak hem ortaklıklar sergiliyor hem de farklılıklar sunuyor. Başlangıçta sadece davranışsal ilkelerle ürünler üzerinden yapılan dil çalışmaları, çok uzak olmayan bir geçmişten bu yana biliş üzerine yoğunlaşarak dili bir bilişsel süreç olarak ele almaya başlayalı beri dil denen mucizevi üretim hakkında daha fazla şeyin farkında olmaya başladık. Anlamak ve anlatmak üzerine dillerin kavramsallaştırma algoritmaları üzerine daha çok şey söylenebilir oldu.

Biz de bu çalışmada, bilişsel dilbilim ve özellikle bilişsel anlambilim ilkeleri doğrultusunda Türkçe ve Korece üzerine karşılaştırmalı bir inceleme yapmak ve beden bölümlerini içeren sözcükleri odağa almak istedik. Çok kapsamlı bir konuydu. Bu nedenle en yüksek hareket kabiliyetine sahip iki beden parçasını “el” ve “ayak” içeren ifadeler ile çalışmamızı sınırladık. Çünkü, yüksek hareket kabiliyeti bu iki beden bölümünün dilsel üretimlerde ve yeni kavramsallaştırmada daha çok yer almasına neden olmaktaydı. Bu yeni kavramsallaştırmalar özellikle figüratif özellikli üretimlerde çokça karşımıza çıkmaktaydı.

Yaptığımız bu çalışmanın bulguları ve ortaya koyduğu tartışması ile yeni çalışmaları güdülemesi ve karşılaştırmalı anlatım yolu çalışmalarına katkı sağlamasını dilerim.

Böyle bir çalışma yapmayı seçerken bir büyük dilbilimcinin akademik hayatında bıraktığı izi söylemeden geçemem. Onun kitaplarını okuyarak dillerin anlatım yollarına ilişkin verdiği örneklerden yola çıkıp düşünerek dilbilimci olmaya ve sözvarlığı üzerinde çalışmaya çok heves ettim. Prof. Dr. Doğan Aksan'ı burada büyük bir saygıyla anıyorum.

TEŞEKKÜR

Dilbilim alanına ilk adım attığım günlerden beri her zaman yanımda olan, engin bilgilerle ışık tutarak beni yönlendiren, akademik ve sosyal hayatımda desteğini benden hiç esirgemeyen çok değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Gülsün Leyla UZUN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez izleme komitesinde yer alarak her konuda desteğiyle çalışmamı yönlendiren kıymetli hocam Prof. Dr. İclâl ERGENÇ'e; tezimin ilerlemesinde değerli görüş ve önerileriyle katkıda bulunarak bana hep destek olan sayın hocam Prof. Dr. Yeşim AKSAN'a; jüride yer alarak beni onurlandıran ve değerli geri bildirimlerini paylaşan sayın hocam Prof. Dr. İlknur KEÇİK'e; tezin her aşamasında çeşitli yardımlarıyla destek olan, değerli fikirleriyle çalışmama yardımcı olan sevgili hocam Doç. Dr. Elif ARICA AKKÖK'e çok teşekkür ederim.

Ayrıca doktora eğitimi öncesinden tezimi bitirene kadar yardıma ihtiyacım olan tüm zamanlarda yardımlarını benden esirgemeyen, her daim yanımda olan canım dostum Doç. Dr. Ümit BOZKURT'a gönülden teşekkür ederim. Gerek tezimle gerekse dilbilim alanındaki diğer konularla ilgili her türlü soruma aydınlatıcı yanıtlar veren ve yol gösteren sevgili hocam Prof. Dr. Nadir Engin UZUN'a; akademiye ilk adım attığımdan beri her konuda destekleyerek, beni A.Ü. DTCF Dilbilim Bölümüne yönlendiren sayın hocam Prof. Dr. Kyoo-Seok YEON'a teşekkürü borç bilirim.

Doktora eğitimi boyunca, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dilbilim Bölümünde geçirdiğim zamanlar, Türkiye'deki en iyi ve unutulmaz anlarımla dolu bir

süreç idi ve doktora çalışmasını burada yapmak benim için büyük bir onurdu. Doktora eğitimimde akademik bilgiler ile birlikte bilimsel çalışmayla ilgili biçimsel ve etik konular dahil pek çok konuda pek çok şey öğrenebildim ve hocalarımla emekleriyle bir bilim insanı olarak yetiştirildim. Her zaman yuvam olarak aile sıcaklığı ve samimiyeti ile beni kucaklayan Dilbilim Bölümüne — başta Sayın Bölüm Başkanı Prof. Dr. İclâl ERGENÇ olmak üzere, Prof. Dr. Nadir Engin UZUN'a; Prof. Dr. Gülsün Leyla UZUN'a; Prof. Dr. Özgür AYDIN'a; Prof. Dr. Seda GÖKMEN'e; Prof. Dr. Selçuk İŞSEVER'e; Prof. Dr. Dilek PEÇENEK'e; Jun. Prof. Dr. Sevgi ÇIKRIKÇI'ya; Doç. Dr. Sıla AY'a; Doç. Dr. Elif ARICA AKKÖK'e; Dr. Öğr. Üyesi İpek Pınar UZUN'a; Arş. Gör. Dr. Bahtiyar MAKAROĞLU'na; Arş. Gör. Kübra KARACA'ya; Öğr. Gör. Dr. Özlem DAĞ TARCAN'a; Öğr. Gör. Meltem AYABAKAN İPEK'e ve Bölüm Sekreteri Selma MÜREKKEBİ'ye — minnetim sonsuzdur.

Ayrıca doktora sürecimde destek olan iki kuruluşa da özel teşekkürlerimi bildirmek isterim: Kore POSCO TJ Park Vakfı (TJ Park Foundation) Asya Bölge Uzmanları Programı ile Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) 2215 Uluslararası Öğrenciler Lisansüstü Burs Programı çerçevesinde bu tez çalışması desteklenmiştir.

Son olarak bütün eğitim yaşamım boyunca her zaman büyük emeklerle beni destekleyen ve sevgisini esirgemeyen canım aileme bütün kalbimle teşekkür ediyorum. Çalışmamı, artık yanımda olmasalar bile varlığını yüreğimde hissettiğim canım dedem ve babaanneme ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	i
Teşekkür.....	iii
İçindekiler.....	v
Tablolar.....	viii
Şekiller.....	xi
Grafikler.....	xii
Terimler listesi.....	xiii
1. BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1. Tezin Konusu.....	1
1.2. Araştırma Problemi.....	1
1.3. Tezin Amacı ve Önemi.....	3
1.4. Araştırma Soruları.....	5
1.5. Sayıtlar.....	5
1.6. Kapsam ve Sınırlıklar.....	6
2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE.....	7
2.1. Bedenselleştirmeye Dayalı İmge Şemaları.....	7
2.2. Kavramsal Metafor.....	14
2.3. Kavramsal Metonimi.....	20
2.4. Kavramsal Metafor ve Metoniminin Etkileşimsel Görünümleri.....	26
2.5. Kavramsal Alanı Oluşturan Bilgiler.....	28
2.5.1. Çerçeve.....	28
2.5.2. Alan.....	29
2.5.3. İBM: İdealleştirilmiş Bilişsel Modeller.....	31
2.5.4. Bilişsel model.....	32
2.5.5. Kavramsal alan.....	36
2.6. Alanyazındaki İlgili Çalışmalar... ..	37
2.7. Kavramsal Metafor ve Metonimiye İlişkin Tartışmalar.....	43
2.7.1. Kavramsal metafor ve metonimi yaklaşımlarının özeti.....	43
2.7.2. Kavramsal metafor ve metoniminin ayrımı.....	44
3. BÖLÜM: YÖNTEM.....	51
3.1. Verilerin Toplanması ve Veritabanının Oluşturulması.....	52
3.1.1. Sözlüklerin taranması.....	52
3.2. Verilerin Çözümlemesi.....	53

3.3. Çözümleme Örnekleri.....	58
3.4. Örneklerin Gösterimi ve Kısaltmalar.....	59
4. BÖLÜM : BULGULAR VE TARTIŞMA.....	61
4.1. El ve 손/son/ Sözcüklerinin Kavramsallaştırma Görünümleri.....	61
4.1.1. El ve 손/son/ sözcüklerinin metonimik kavramsallaştırması.....	61
4.1.1.1. İNSAN İÇİN EL.....	61
4.1.1.2. FİZYOLOJİK VE DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN EL.....	67
4.1.1.3. HAREKET İÇİN EL.....	74
4.1.1.4. YETENEK İÇİN EL.....	86
4.1.1.5. KİŞİLİK İÇİN EL.....	87
4.1.2. El ve 손/son/ sözcüklerinin metaforik kavramsallaştırması.....	90
4.1.2.1. SAHİPLİK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR.....	91
4.1.2.2. KONTROL BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR.....	95
4.1.2.3. İLGİLENMEK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR.....	98
4.1.2.4. BİRLİKTELİK EL ELE TUTUŞMAKTIR.....	100
4.1.3. Etkileşimsel görünüm: el ve 손/son/.....	102
4.2. Ayak ve 발/bal/ Sözcüklerinin Kavramsallaştırma Görünümleri.....	108
4.2.1. Ayak ve 발/bal/ sözcüklerinin metonimik kavramsallaştırması.....	108
4.2.1.1. İNSAN İÇİN AYAK.....	108
4.2.1.2. FİZYOLOJİK VE DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN AYAK.....	110
4.2.1.3. HAREKET İÇİN AYAK.....	114
4.2.1.3.1. YÜRÜMEK/HAREKET ETMEK İÇİN AYAK.....	116
4.2.1.3.2. AYAKTA DURMAK İÇİN AYAK.....	121
4.2.1.3.3. HAREKET İÇİN AYAK metonimisinin diğer görünümleri	123
4.2.1.4. Diğer metonimik görünüm.....	124
4.2.2. Ayak ve 발/bal/ sözcüklerinin metaforik kavramsallaştırması.....	125
4.2.2.1. BİR ŞEYLE İLİŞKİLİ OLMAK ORAYA AYAK BASMAKTIR.....	125
4.2.2.2. GÜCE SAHİP OLMAK AYAKTA DURMAKTIR	
GÜCE SAHİP OLMAK BİR ŞEYİ AYAK ALTINA KOYMAKTIR.....	129
4.2.2.3. BİR ŞEYE ENGEL OLMAK AYAĞIN SERBEST BIRAKILMAMASIDIR....	135
4.2.3. Etkileşimsel görünüm: ayak ve 발/bal/.....	136
4.3. Kavramsal Alanlara göre El ve Ayak Sözcüklerini İçeren Dilsel	
İfadelerin Sınıflandırılması.....	138
4.3.1. Kavramsal alan: İNSAN.....	139

4.3.2. Kavramsal alan: HAYVAN, BİTKİ.....	141
4.3.3. Kavramsal alan: NESNE.....	143
4.3.3.1. FİZİKSEL NESNE.....	143
4.3.3.2. GÖRSEL NESNE: BİÇİM.....	150
4.3.4. Kavramsal alan: HAREKET.....	152
4.3.5. Kavramsal alan: UZAM.....	154
4.3.6. Kavramsal alan: ZAMAN.....	157
4.3.7. Kavramsal alan: NİTELİK.....	159
4.3.7.1. DİLBİLGİSELLEŞME.....	160
4.3.7.2. ÖLÇÜ/BİRİM.....	163
4.3.8. Kavramsal alan: DİĞER SOYUT KAVRAMLAR.....	164
4.4. Bulguların Sayısal Dağılımı.....	166
4.4.1. Elin kavramsallaştırmasına ilişkin görünümeler.....	166
4.4.2. Ayağın kavramsallaştırmasına ilişkin görünümeler.....	169
4.5. Bilişsel Modellerin Görünümü: EL ve AYAK.....	172
5. BÖLÜM: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	175
5.1. Öneriler ve İleri Çalışmalar.....	184
KAYNAKÇA.....	185
ÖZET.....	195
ABSTRACT.....	197
EK 1. TÜRKÇE VE KORECE SÖZLÜKTEKİ EL VE AYAK TANIMLARI.....	199
EK 2. BİLİŞSEL DÜZENEKLERE GÖRE DİLSEL ÖRNEKLER.....	201

TABLolar

Tablo 2.1. – Birincil metaforlarda kaynak ve hedef alanlar.....	11
Tablo 2.2. – AŞK YOLCULUKTUR kavramsal metaforunda eşlemeler.....	16
Tablo 2.3. – Temel alanların ön-kavramsal temelleri.....	30
Tablo 2.4. – Kavramsal metafor ve metoniminin özellikleri.....	43
Tablo 3.1 – Araştırmanın veritabanına ilişkin sayısal bilgiler.....	53
Tablo 3.2. – El ve ayak beden bölümünün özellikleri.....	56
Tablo 3.3. – Örneklerdeki kısaltma kullanımları.....	59
Tablo 4.1. – İNSAN İÇİN EL kavramsal metoniminin Türkçe ve Korece dilsel görünümleri.....	63
Tablo 4.2. – PARMak İÇİN EL kavramsal metoniminin Korece dilsel görünümleri.....	65
Tablo 4.3. – Duygu nedenselliğiyle ilgili bilimsel teoriler.....	68
Tablo 4.4. – (İÇSEL) FİZYOLOJİK TEPKİ İÇİN EL metonimisinin Türkçe ve Korece dilsel örünümleri.....	71
Tablo 4.5. – (DIŞSAL) FİZYOLOJİK TEPKİ İÇİN EL metonimisinin Türkçe ve Korece dilsel görünümleri.....	72
Tablo 4.6. – DAVRANIŞ TEPKİ İÇİN EL metonimisinin Türkçe dilsel görünümleri.....	74
Tablo 4.7. – İŞ İBMinde HAREKET İÇİN EL kavramsal metoniminin Türkçe ve Korece dilsel görünümleri.....	77
Tablo 4.8. – HAREKET İÇİN EL kavramsal metoniminin Türkçe ve Korece dilsel görünümleri: Genel hareketler.....	81
Tablo 4.9. – HAREKET İÇİN EL kavramsal metoniminin Türkçe ve Korece dilsel görünümleri: Özel hareketler.....	85
Tablo 4.10. – YETENEK İÇİN EL kavramsal metoniminin Türkçe ve Korece dilsel görünümleri.....	87
Tablo 4.11. – KİŞİLİK İÇİN EL kavramsal metoniminin Türkçe ve Korece dilsel görünümleri.....	89
Tablo 4.12. – SAHİPLİK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforunun Türkçe ve Korece dilsel görünümleri.....	94
Tablo 4.13. – KONTROL BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforunun Türkçe ve Korece dilsel görünümleri.....	97
Tablo 4.14. – İLGİLENMEK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforunun Türkçe ve Korece dilsel görünümleri.....	99
Tablo 4.15. – BİRLİKTELİK EL ELE TUTUŞMAKTIR kavramsal metaforunun Türkçe	

ve Korece dilsel görünümleri.....	102
Tablo 4.16. – BACAĞI İÇİN AYAK kavramsal metonimisinin Türkçe dilsel görünümleri..	109
Tablo 4.17. – FİZİKSEL VE DAVRANIŞ TEPKİ İÇİN AYAK metonimisinin Türkçe dilsel görünümleri.....	113
Tablo 4.18. – ‘ayağa kalkmak’ ifadesinin sözlük tanımları.....	113
Tablo 4.19. – YÜRÜMEK/HAREKET ETMEK İÇİN AYAK kavramsal metonimisinin Türkçe ve Korece dilsel görünümleri.....	120
Tablo 4.20. – AYAKTA DURMAK İÇİN AYAK kavramsal metonimisinin Türkçe dilsel görünümleri.....	123
Tablo 4.21. – HAREKET İÇİN AYAK kavramsal metonimisinin Türkçe ve Korece dilsel görünümleri.....	123
Tablo 4.22. – BİR ŞEYLE İLİŞKİLİ OLMAK ORAYA AYAK BASMAKTIR kavramsal metaforunun Türkçe ve Korece dilsel görünümleri.....	128
Tablo 4.23. – GÜCE SAHİP OLMAK AYAKTA DURMAKTIR/BİR ŞEYİ AYAK ALTINA KOYMAKTIR kavramsal metaforunun Türkçe ve Korece dilsel görünümleri.....	132
Tablo 4.24. – ENGEL OLMAK AYAĞIN SERBEST BIRAKILMAMASIDIR kavramsal metaforunun Türkçe ve Korece dilsel görünümleri.....	136
Tablo 4.25. – Türkçe ve Korecede el ve ayak bölümlerine ilişkin bileşik sözcükler....	140
Tablo 4.26. – Bitki adlarında el ve ayak sözcükleri.....	143
Tablo 4.27. – Nesne adlarında el ve ayak sözcükleri 1.....	144
Tablo 4.28. – Nesne adlarında el ve ayak sözcükleri 2.....	147
Tablo 4.29. – ‘kazayağı’ ifadesinin sözlük tanımları.....	151
Tablo 4.30. – Türkçede ‘ayak’ sözcüğünün ‘uyak’ kullanımları.....	152
Tablo 4.31. – Hareket gösteren adlarda el ve ayak sözcükleri.....	153
Tablo 4.32. – Uzama ilişkin el ve ayak sözcüklerini içeren dilsel ifadeler.....	155
Tablo 4.33. – Zamana ilişkin el ve ayak sözcüklerini içeren dilsel ifadeler.....	159
Tablo 4.34. – Kavramsal alanlara göre korelasyon.....	159
Tablo 4.35. – Dilbilgiselleşmiş el ve ayak sözcüklerini içeren dilsel ifadeler.....	162
Tablo 4.36. – Soyut kavramlar: el ve ayak.....	164
Tablo 4.37. – El sözcüğünün kavramsallaştırmasında bilişsel düzeneklere göre dağılımı.....	166
Tablo 4.38. – Elin uzlaşım bilgilere dayalı güdüleme dağılımı.....	168
Tablo 4.39. – Ayak sözcüğünün kavramsallaştırmasında bilişsel düzeneklere göre dağılımı.....	169
Tablo 4.40. – Ayağın uzlaşım bilgilere dayalı güdüleme dağılımı.....	170
Tablo 5.1. – El sözcüğünde görülen kavramsal metafor ve metonimi görünümleri....	176
Tablo 5.2. – Ayak sözcüğünde görülen kavramsal metafor ve metonimi görünümleri.....	178

Tablo 5.3. – Elin özelliklerine göre metafoik veya metonimik kavramsallaştırma.....	179
Tablo 5.4. – Ayağın özelliklerine göre metafoik veya metonimik kavramsallaştırma.....	180
Tablo 6.1. – Türkçede ve Korecede el sözcüğünün sözlük tanımları.....	199
Tablo 6.2. – Türkçede ve Korecede ayak sözcüğünün sözlük tanımları.....	199
Tablo 6.3. – Metonimi Görünümleri.....	201
Tablo 6.4. – Metonimi Temelli Metafor Görünümleri.....	204
Tablo 6.5. – Metafor Görünümleri.....	206
Tablo 6.6. – Etkileşimsel Görünümler.....	207

ŞEKİLLER

Şekil 2.1. – Birincil metafor.....	12
Şekil 2.2. – Bedenselleştirmeden dilsel anlama.....	14
Şekil 2.3. – Kavramsal metafor.....	19
Şekil 2.4. – Kavramsal metonimi.....	20
Şekil 2.5. – Metaforik ve metonimik ilişkiler.....	23
Şekil 2.6. – Kaynak içinde hedef metonimi ile hedef içinde kaynak metonimi.....	24
Şekil 2.7. – SAHİLDE bilişsel modelinin şematik gösterimi.....	33
Şekil 2.8. – Örnek bilişsel modeller ağı.....	34
Şekil 2.9. – [FRANSA]ya ilişkin kısmi bilişsel model profili.....	35
Şekil 2.10. – Kaynak alanının hiyerarşisi.....	37
Şekil 2.11. – Metaforik ve metonimik ilişkiler.....	49
Şekil 3.1. – İşlem basamakları.....	51
Şekil 3.2. – Çözümleme örneği.....	58
Şekil 4.1. – Elin anlam genişlemesi ve daralması.....	66
Şekil 4.2. – FİZYOLOJİK/DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN EL kavramsal metonimisi.....	70
Şekil 4.3. – Korece el-BEL dokunmak ve el-BEL çıkarmak metonimisi.....	76
Şekil 4.4. – EL KALDIRMAK metonimisi 1.....	79
Şekil 4.5. – EL KALDIRMAK metonimisi 2.....	80
Şekil 4.6. – EL KALDIRMAK metonimisi 3.....	80
Şekil 4.7. – Farklı İBMlerde EL ATMAK dilsel ifadesinin metonimik güdülenmesi.....	82
Şekil 4.8. – EL ATMAK dilsel ifadesinin metaforik güdülenmesi.....	83
Şekil 4.9. – ‘eli yüzü düzgün/temiz’ dilsel ifadesinin anlam genişlemesi.....	103
Şekil 4.10. – ‘eli ayağı düzgün’ dilsel ifadesinin anlam genişlemesi 1.....	104
Şekil 4.11. – ‘eli ayağı düzgün’ dilsel ifadesinin anlam genişlemesi 2.....	104
Şekil 4.12. – YÜRÜME İBMinde AYAK ATMAK ve AYAK BASMAK metonimisi.....	119
Şekil 4.13. – BİR ŞEYLE İLİŞKİLİ OLMAK BİR ŞEYE AYAK KOYMAKTIR metaforunda ayak hareketleri.....	127
Şekil 4.14. – El ve ayak sözcüklerinin kullanıldığı kavramsal alanlar.....	138
Şekil 4.15. – 까치 ₂ /ggaçi ₂ / sözcüğünün anlam genişlemesi.....	145
Şekil 4.16. – 까치 ₁ /ggaçi ₁ / sözcüğünün anlam genişlemesi.....	146
Şekil 4.17. – 발-치/balçi/ dilsel ifadesinde görülen uzamsal ilişkinin genişlemesi.....	157
Şekil 4.18. – Türkçe ve Korecede elin temel bilişsel modelleri.....	173

Şekil 4.19. – Türkçe ve Korecede ayağın temel bilişsel modelleri.....	174
Şekil 5.1. – Kavramsal alanlarda el ve ayak sözcüklerinin anlam genişlemesi.....	181

GRAFİKLER

Grafik 4.1. – El sözcüğünün kavramsallaştırmasında bilişsel düzeneklere göre dağılımı.....	167
Grafik 4.2. – Türkçe ve Korecede elin temel bilişsel modelleri.....	168
Grafik 4.3. – Türkçe ve Korecede ayağın temel bilişsel modelleri.....	169
Grafik 4.4. – Kavramsal alanlarda el ve ayak sözcüklerinin anlam genişlemesi.....	171

TERİMLER LİSTESİ

<i>No</i>	<i>Türkçe</i>	<i>İngilizce</i>
1	alan	domain
2	alan daralması	domain reduction
3	alan genişlemesi	domain extension
4	anlamsal yapı	semantic structure
5	araç	vehicle
6	bedensel deneyim	bodily experience
7	bedenselleştirme	embodiment
8	benmerkezci mesafe	egocentric distance
9	benzerlik	resemblance
10	bilişsel düzenekler	cognitive mechanism
11	bilişsel model	cognitive model
12	bilişsel süreç	cognitive process
13	bitişiklik	contiguity
14	çoklu eşleme	many-correspondence
15	çerçeve	frame
16	dikkat açısı	scope of attention
17	dikkat odağı	focus of attention
18	dilbilgiselleşme	grammaticalisation grammaticisation
19	dilsel anlam	linguistic meaning
20	dilsel içerik	linguistic content
21	erişim	access
22	eşleme	mapping
23	gizleme	hiding
24	gönderimsel/göndergesel	referential
25	güdüleme	motivation
26	harket	activity
27	hedef	target
28	hedef içinde kaynak	source-in-target
29	İBM (İdealleştirilmiş Bilişsel Modeller)	ICMs (Idealized Cognitive Models)
30	içerik sözcükleri	content words
31	kavramsal içerik	conceptual content
32	kavramsal metafor kuramı	conceptual metaphor theory

33	kavramsal yapı	conceptual structure
34	kavramsallaştırma	conceptualization
35	kaynak	source
36	kaynak içinde hedef	target-in-source
37	konum	location
38	korelasyon	correlation
39	metafor	metaphor
40	metonimi	metonymy
41	metonimi temelli metafor	metonymy-based metaphor
42	nesne	object
43	nitelik	quality
44	ön-kavramsal temeller	pre-conceptual basis
45	referans noktası	reference point
46	sözlüksel	lexical
47	sözlüksel kavram	lexical concepts
48	süreç	process
49	sürerlilik	continuum
50	tekli eşleme	one-correspondence
51	tekyönlü	unidirectionality
52	temel alan	basic domain
53	uzam	space
54	uzlaşımsal	conventional
55	varlık	entity
56	vurgulama	highlighting
57	yüklemcil/yüklemsel	predicational
58	zihinsel erişim	mental access
59	zihinsel sunum	mental representation

1. BÖLÜM: GİRİŞ

Bu bölümde araştırma problemi, çalışmanın konusu, amaç ve önem, araştırma sorusu, varsayımlar, kapsam ve sınırlılıklar yer almaktadır.

1.1. Tezin Konusu

Bu çalışmada Türkçede ve Korecede *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadelerin hangi *kavramsallaştırmaları* (conceptualization) sunduğuna odaklanılmaktadır.

1.2. Araştırma Problemi

Bilişsel dilbilimin bakış açısına göre dil sisteminin temelinde insanın bedensel deneyimleri aracılığı ile oluşturulan kavramsallaştırma süreçleri bulunmaktadır. Buna dayalı olarak bilişsel dilbilimciler, dilin anlamsal yapılanışının insanların beden deneyimlerine dayandığını ve bu deneyimlerin kavramsal yapıyı oluşturduğunu kabul etmekte ve zihnimizin işleyiş biçimine odaklanarak dil sistemini kavramsal yapının yansıtıldığı bir sistem olarak görmektedir (Lakoff, 1987; Johnson, 1987; Ungerer ve Schmid, 1996; Lakoff ve Johnson, 1999; Gibbs, 2005; Kövecses, 2005; Evans ve Green 2006).

İnsan, bedensel deneyimleriyle önce dünyayı algılamaya çalışmakta ve sonra bu deneyimler dile etkileşimsel olarak yansımaktadır. Bilişsel dilbilimde bu *deneyimcilik/davranışsallık* (experientialism) bakış açısına dayalı olarak ortaya çıkan *bedenselleştirme* (embodiment) terimi, bedensel deneyimler için kullanılır ve bilişsel süreçte bir insan bedenini veya fiziksel hareket biçimini ifade eder (Lakoff ve Johnson 1999:36). Bilişsel dilbilim, deneyimciliği etkin olarak benimseyerek günlük dilin

yapısında ve anlamında büyük ölçüde bedenselleştirmenin bulunduğunu iddia etmektedir. Bir başka deyişle, bir bedene sahip olduğumuz için bedene ilişkin bu deneyimlerin bilişin ve dilin temelini oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla bilişsel dilbilim çalışmalarında günlük dil kullanımlarına bakılarak dilin özellikleri açıklanmaya çalışılır ve dilin zihindeki sunuluşuna ilişkin varsayımlar oluşturulur.

Lakoff ve Johnson (1980) tarafından geliştirilen *kavramsal metafor kuramında* (conceptual metaphor theory) bilişsel düzeneklerden biri olarak metafor, somut alandaki kavramla (kaynak alan) daha soyut olan diğer alanın (hedef alan) benzerlik ilişkisi temelinde eşlenmesidir. Metaforun bir kavramsal alanı başka bir kavramsal alan ile anlamak, kavramak olduğu söylenebilir (Kövecses, 2002:4). Lakoff ve Johnson (1980) metafordan farklı biçimde işlenen, göndergesel özellik taşıyan metonimiden söz etmiştir. Lakoff (1987:78) metonimi *temsil etme* (stand for) ilişkisi olarak tanımlamaktadır.

Lakoff ve Tuner (1989), Radden ve Kövecses (1999) ve Kövecses (2002) metonimi de metafor gibi kavramsal süreçteki bir düzenek olarak görmekte ve bir *bilişsel süreç* (cognitive process) olarak kabul etmektedir. Radden ve Kövecses (1999:21) metoniminin aynı kavramsal alan içinde *araç* (vehicle) olan bir kavramsal varlığın, *hedef* (target) olan diğer kavramsal varlığa *zihinsel erişim* (mental access) sağlamasına yol açan bir bilişsel süreç olduğu açıklamasında bulunur.

Bilişsel dilbilimde dilsel ifadeler üzerine yapılan çalışmalar kavramsallaştırmayı açıklamada önemli bir role sahiptir. Beden bölümlerine ilişkin dilsel ifadeler de beden deneyimlerini belirgin biçimde yansıttığı için bu özelliklerin bilişsel anlambilim yaklaşımlarıyla incelenmesi gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Beden bölümlerini gösteren sözcükler, temel olarak insan bedeninin iç ve dış kısımlarını işaret etmektedir. Ayrıca insan bedenine ilişkin sözcükler, bir dilin sözvarlığında geniş yer tutmakta ve evrensel özellikler taşımaktadır. Beden bölümünü gösteren sözcükleri içeren dilsel

ifadeler, bu sözcüklerle birlikte kullanılan diğer sözcükler ile beden bölümünü gösteren temel anlamdan metafor ve metonimi gibi *bilişsel düzenekler* (cognitive mechanism) yoluyla yeni figüratif anlamlar kazanarak anlamlarını genişlemektedir.

Kövecses (2002:16-25) insan bedeni net ve belirgin olduğundan bedenlerimizi iyi tanıdığımızı ve bu nedenle kavramsal metaforda insan bedeninin en önemli kaynak alanlardan biri olarak kullanıldığını söylemektedir. Buna bir örnek olarak Kövecses (2002:18) “Figüratif Deyimler” başlıklı Amerikan dilindeki metaforik deyimlere ilişkin araştırmasında, toplanan 12.000 deyimden 2.000'den fazlasının insan bedenini gösteren sözcükleri içerdiğine işaret etmiştir.

1.3. Tezin Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı Türkçe ve Korecedeki *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadeleri bilişsel anlambilim kuramları doğrultusunda incelemek ve bu ifadelere ilişkin kavramsallaştırma özelliklerinin söz konusu dillerdeki anlatım özelliklerine nasıl yansıdığını ve anlam genişlemesine nasıl zemin hazırladığını karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır.

Bu amaçla önce dilsel ifadelerdeki *kavramsal içerik* (conceptual content) açısından bedenselleştirme, imge şemaları, kavramsal metafor ve metonimi gibi çeşitli bilişsel düzenekler incelenmiştir. İncelemede, beden bölümleri içinde en yüksek hareket yeteneği olan, Türkçede *el* ve *ayak*, Korecede *손/son/* ve *발/bal/* sözcüklerini içeren bir veritabanı kullanılmıştır. Seçilen sözcükler iki dilde de insan bedeninin aynı organlarını göstermektedir. Bu dilsel semboller ile çağrıştırılan anlam belirli bir *zihinsel sunuma* (mental representation), bir başka deyişle belli bir kavrama bağlanmaktadır. Evrensel özellik taşıyan beden bölümlerini gösteren sözcükler, farklı dillerde olsa da insanın

doğal algılarından kaynaklanan birtakım ortak yönler taşımaktadır. Ancak farklı kültürel özelliklerden kaynaklanan etkiler nedeniyle farklı biçimde dilsel ifadelerin bulunması da oldukça doğaldır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, iki dilde toplanan dilsel veriler üzerinden beden bölümlerini gösteren, *el* ve *ayak* sözcüklerinin bedene ait olmayan diğer alanlara doğru nasıl anlam genişlemesine zemin oluşturduğuna ilişkin bir tartışma sunmak, bu çalışmanın nihai amacıdır. Bu tartışmayı temellendiren içerik, inceleme sonrasında elde edilen bulgulara dayanılarak Türkçe ve Korece için *el* ve *ayak* üzerine kavramsallaştırmada sergilenen özü yansıtan ve bu çalışmanın verileri üzerinden kurgulanan bilişsel modellemelere dayandırılmıştır.

Bu çalışmanın bulguları ve bu bulgulara dayanılarak inşa edilen tartışma birkaç farklı açıdan katmadeğere sahiptir. Bu açılardan ilki, *el* ve *ayak* beden bölümlerini içeren ifadelerdeki kavramsallaştırmaların karşılaştırmalı olarak iki dilde (Türkçe ve Korece) incelenmesi öncelikle bu dillerin anlatım yollarına ve kültürel algıya yönelik sonuçlara ulaşılmasına olanak tanımaktadır.

Bir diğer katmadeğere yol açan açı, genelde bir dilin yabancı dil olarak öğretilmesi alanına, özel de ise Türkçe ve Korecenin yabancı dil olarak öğretilmesi alanına çalışmanın bulgularının doğrudan veri oluşturuyor oluşudur.

Son olarak özellikle Türkçede anlam genişlemesi konusuna figüratif düzeneklerin nasıl bir algoritma ile kaynak oluşturduğunun ortaya konması, figüratif dil üzerine yapılan çalışmalara, örneğin metafor çalışmalarına yeni bir bakış açısı sunarak katmadeğer sağlamaktadır. Belki de bu açı, bu çalışmanın kendine alanda yer açmasına neden olacak en önemli katmadeğerini belirginleştirmektedir.

1.4. Araştırma Soruları

Çalışmanın amacına ulaşabilmek için öncelikle Türkçe ve Korecedeki *el* ve *ayak* sözcükleriyle ilgili dilsel ifadelerin nasıl bir görünüm sergilediği sorgulanacak ve şu alt sorulara yanıt aranacaktır:

1. Türkçede ve Korecede *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadelerde görülen bilişsel düzenekler nasıl bir görünüm sergilemektedir ve ne tür özelliklere sahiptir?
2. Türkçede ve Korecede *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadelerde taşınan metaforik ve metonimik görünümler ile iki dilin kavramsallaştırma sürecinde görülen benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?
 - a. Benzerlik varsa, bu benzerliklerde üst kavramsal dizgelerden söz edilebilir mi?
 - b. Farklılık varsa, bunları kültürel açıdan açıklamak mümkün müdür?
3. Türkçede ve Korecede *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadelerde görülen kavramsallaştırma süreciyle iki dilde sözcük anlamının genişlemesinden söz etmek mümkün müdür?
4. *El* ve *ayak*la ilgili iki dilde bilişsel model nasıl oluşturulabilir?

1.5. Sayılıtlar

Yukarıdaki araştırma soruları kapsamında bu çalışmada şu sayılıtlarla hareket edilmiştir:

- *El* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadeler, zihindeki kavramsallaştırmayı

yansıtmaktadır ve bu dilsel veriler üzerinden çıkarım yapılabilir.

- Türkçede ve Korecede bedenselleştirmeye dayalı kavramsallaştırma görünümleri, birtakım ortaklıklar ve farklılıklar gösterir. Ayrıca Türkçede ve Korecede kültüre özgü değişiklikler sergilenir.
- *El* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadelerde temel anlamdan genişletilmiş anlamlara kadar bütün kavramsallaştırma görünümleri incelendiğinde *el* ve *ayak* sözcüklerine ilişkin bir bilişsel model çizilebilir.

1.6. Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışma, kavramsallaştırma süreciyle doğrudan ilgili değildir. Kavramsallaştırma sürecine ilişkin ipuçları sunacağı varsayılan *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadelerle sınırlıdır. Çalışmada oluşturulan veritabanı, Türkçede ‘el’ ve ‘ayak’, Korecede ise ‘손/son/’ ve ‘발/bal/’ sözcüklerini içeren dilsel ifadelerle sınırlıdır. Dolayısıyla iki dilde *el* veya *ayak* anlamına gelen diğer sözcükler; Türkçede Farsça kökenli sözcükler olan *dest* ve *pay*, Arapça *yed* ve *kadem*, Korecede Çin kökenli, yazısı Hanca olan 손(手)/su/, 족(足)/cok/ sözcükleri ele alınmamıştır. Ayrıca *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadeler, eşdizimli sözcükler, deyim, atasözü, bileşik sözcük ve eylem ayrımı yapılmadan çözümlenmeye çalışılmıştır.

Son olarak *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadeler, yalnızca ilk aşamalar üzerinde yapılmıştır. Örneğin, *el* sözcüğünün bileşik sözcüklerinden ‘el birliği’, bu ifadeyi temel alan ‘el birliği sistemi’ gibi tekrar oluşturan dilsel ifadeler ele alınmadan çözümlenmiştir.

2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde bu çalışmanın kuramsal temelini oluşturan bilişsel anlambilim bakış açısıyla kavramsal metafor ve metonimi hakkında bilgilere yer verilecektir. Ancak bu bilişsel düzeneklere değinmeden önce, bilişsel dilbilimin temelinde yatan ve insanın gerçek dünyayı algılayış biçimi olan insanın bedensel deneyimleri, bir başka deyişle bedenselleştirme ele alınacaktır.

2.1. Bedenselleştirmeye Dayalı İmge Şemaları

İnsan, tekrarlayan deneyimleriyle dış gerçekliği algılayabilir ve bu deneyimler, insanın insan olması nedeniyle bedenlerine dayalı oluşturulur. Dolayısıyla insan deneyimleriyle dünyayı bedenselleştirmektedir. Bunu Evans ve Green (2006:45) şöyle açıklamaktadır: Deneyimlerin bedenselleştirildiğine ilişkin düşünceler, fiziksel bedene sahip olma doğasıyla insan türüne özgü bir dünya görüşüne de sahip olmak anlamına gelmektedir. Örneğin, farklı sayıda renk kanalına sahip olmak, erişilebilir renk yelpazesi açısından farklılığı getirir ve bunlar renk deneyimlerimizi de etkiler. Diğer bir örnek, yerçekimiyle ilgilidir: Yerçekimi dünyanın nesnel bir özelliği olsa da, saniyede elli kez kanatlarını çırpabilen sinek kuşlarının veya suyun içinde çok az yer çekimi hissedilen balıkların deneyimleriyle insanın deneyimleri aynı değildir. Bu örneklerde olduğu gibi insanın algılayabildikleri ve kavrayabildikleri, bedenselleştirme ile ortaya çıkmaktadır.

Lakoff ve Johnson (1980), kavramların diğer kavramlar açısından anlaşıldığını, bu işlemden önce doğrudan anlaşılabilen temel kavramların bulunduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla kavramsal metafordan önceki süreçte, doğrudan anlaşılabilen merkez kavramlar vardır ve bu merkez kavramlardan ortaya çıkan diğer temel kavramların oluşturulması ve anlaşılmasında, *bedensel deneyim* (bodily experience) veya *bedenselleştirilmiş*

deneyim (embodied experience) bulunmaktadır. Örneğin, doğrudan anlaşılan kavramlardan biri, uzamsal deneyimlere dayalı YUKARI gibi basit uzamsal kavramlardır. YUKARI kavramı insanın dik duruşu ve motor programına dayalı uzamsal deneyimden oluşturulan net kavramlardan biridir. Lakoff ve Johnson (1980: 55-58) YUKARI-AŞAĞI, İÇERİ-DIŞARI, ÖN-ARKA, AYDINLIK-KARANLIK, SICAK-SOĞUK, ERKEK-DİŞİL gibi bedenin işlevine göre anlam kazanan merkez kavramların diğer kavramlara göre daha net olduğunu söylemektedir. Bu doğrultuda duyguların temelinde de beden deneyimi bulunmaktadır.

Örneğin; MUTLU OLAN YUKARIDADIR yönelimsel kavramsal metaforuna bakıldığında temelde bulunan mutluluk duygusu ile dik durmak *duyusal-motor deneyimi* (sensory-motor experiences) arasında sistematik ilişkiler göz önünde bulundurulabilir. Dolayısıyla kavramsal metafor içindeki beden deneyimleri, duyguyu daha açık bir şekilde kavramsallaştırmaya yardım eder ve SAĞLIK, HAYAT, KONTROL gibi diğer kavramlarla ilişkilendirilmesine de olanak sağlar. Merkez kavramlardan ortaya çıkan NESNE, İÇERİK, KAP gibi kavramlar da beden deneyimine dayalıdır. İnsan bedeninin doğrudan bir kap olarak eti ve kemikleri taşıdığı söylenebilir ve diğer nesnelere de farklı kap türlerinden oluşturulmuş varlıklar olarak algılanabilir.

Johnson (1987: xvi) *The Body in the Mind* (Zihindeki beden) adlı kitabında bedensel deneyim ile *çıkarım örüntülerinin* (patterns of inference) geliştirildiğini öne sürmüştür. Ayrıca bedensel deneyimlerin bilişsel düzeyde ortaya çıktığı bir diğer yolun *imge şeması* (image schema)¹ olduğunu söyleyerek, böylece bedenin zihnin 'için'de bulunduğunu belirtmiştir. İmge şeması, *algısal* (perceptual) etkileşime dayalı deneyimlerimize tutarlılık veren motor programın tekrar eden dinamik bir örüntüsüdür. Johnson (1987: 23-25) imge şemalarının önermesel olmadığını, şematik ve soyut

¹ Johnson (1987) kitabında şema (schema), bedenselleştirilmiş şema (embodied schema), imge şeması ve imge şemaları (image schemata) gibi terimler kullanmıştır.

olduğunu da belirterek KAP, DENGE, ENGEL, KARŞIGÜCÜ, YOL, BAĞLANTI, MİKTAR-SAYI, PARÇA-BÜTÜN gibi örneklerin başlıca imge şamaları olduğunu belirtmiştir.

Lakoff (1987:271) KAP şemasını, iç mekanı dıştan ayıran bir sınırdan oluşan şema olarak açıklamaktadır. Bedensel deneyimlerle bedenlerimizi KAP olarak algılamamızın temelinde, yutmak ve dışarı atmak, ciğerlerimize hava almak ve nefes almak gibi yaptığımız en temel hareketler bulunur. Bunu Lakoff (1987) ve Johnson (1987) *devinduyumsal imge şematik yapı* (kinesthetic image schematic structure) olarak da göstermiştir. Bu görüşlere göre beden deneyimleri her hangi bir kavramdan önce bağımsız olarak daha temelinde yapılandırılmaktadır.

KAP şeması:	İÇ ve DIŞ arasındaki en temel ayrımı tanımlar.
Bedensel deneyim:	Bedenlerimizi KAP veya KAP gibi şeyler (örneğin, odalar) olarak sürekli deneyimleriz.
Yapısal öğeler:	İÇ, SINIR, DIŞ

Yukarıda anlatılan KAP şemasının dilsel ifadelerdeki görünümleri (1)'de örnek tümceler ile sunulmuştur.

- (1) a. He's *in* love. (Lakoff ve Johnson, 1980:32)
3-TEK içinde aşk
'O aşık'
- b. He fell *into* a depression. (Lakoff ve Johnson, 1980:32)
3-TEK düştü içine depresyon
'O depresyonda / depresyona girdi'
- c. Öfkesini *içinde* tutamıyor. (Aksan, 2006:22)
- d. Sabrım *taştı*. (Aksan ve Aksan, 2012:302)
- e. *otur*-YRD-OTÇ *bir kişi*-ÖZN *3.KİŞİ*-ÇOĞ-TAM *göz*-YÖN *girdi*. (KD)
'Oturana biri onların gözüne *girdi*.'
- f. *milliyetçilik*-ideoloji-ÖZN *kafa/baş*-KAL *dolu* *insan*-dır. (KD)
'Kafaları milliyetçilik ideolojisiyle *doludur*.'

(1)'de bedenın bir KAP olarak algılandığı örnekler, İngilizce (1a,b), Türkçe (1c,d) ve Korece (1e,f) olarak verilmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi KAP şeması iç ve dış ayrımının yapıldığı en temel tanım olduğu için bu şema, İÇ, DIŞ ve SINIR yapısal öğeleri ile incelenebilir. Örnek tümcelerde görülen KAP şemasının yapısal öğelerine bakıldığında; *ilgeç* (1a) veya *iç* (1c), *dolu* (1f) gibi doğrudan 'iç' anlamını veren sözcüklerin kullanılmasıyla; *ilgeç* (1b), *girmek* eylemi (1e) ile 'dış'tan 'iç'e doğru; *taşmak* eylemi (1d) ile de 'iç'ten 'dış'a doğru 'sınır'dan geçme ile KAP şemasına işaret etmektedir. Kodlanan anlatım yolu dillere göre bazen farklı biçimde gerçekleşebilir ancak bütün dillerin en temelinde KAP şeması ve buna bağlı ortaya çıkan BEDEN BİR KAPTIR kavramsal metaforu görülmektedir. Ayrıca insanın bedeninin içinde aşk (1a), depresyon (1b), öfke (1c), sabır (1d) gibi duygular taşıyabilen bir KAP olarak algılanmasıyla BEDEN BİR KAPTIR, BEDEN DUYGULAR İÇİN BİR KAPTIR ve ÖFKE BİR KAPTAKİ SICAK SIVIDIR kavramsal metaforları da oluşturulabilir. Ayrıca göz (1e), kafa (1f) gibi bedendeki bölümleri de birer KAP olarak algılamak mümkündür ve bunlara ilişkin kavramsal metaforlar şöyle görülebilir: GÖRSEL ALAN BİR KAPTIR (1e), BAŞ/KAFA BİR KAPTIR ve FİKİRLER/DÜŞÜNCELER BİR NESNEDİR.

Lakoff ve Johnson (1980:59) fiziksel nesnelere olan deneyimlerin metonimiye de temel sağladığını anlatmıştır. Metonimik kavramların deneyimimizdeki iki fiziksel varlık arasındaki (BÜTÜN İÇİN PARÇA, KULLANICI İÇİN NESNE) veya bir fiziksel nesne ile metaforik kavramsallaştırılan bir fiziksel nesne arasındaki (OLAY İÇİN MEKÂN, SORUMLU KİŞİ İÇİN KURUM) korelasyondan doğduğunu belirtmiştir.

Grady (1997) ise insanların kendi bedenleriyle dünyayla etkileşime girdiklerinde karşılaştıkları en basit ve fiziksel birincil sahnelerde ortaya çıkan *birincil metafor* (primary metaphors) ve *bileşik metafor* (compound metaphor) kavramlarını açıklamaktadır. Birincil metaforlarda kaynak alan, dış gerçeklikten gelen uyarıların duyuyla algılanmasından oluşmakta ve bu algılara karşı insanın öznel ve psikolojik

tepkisi ise hedef alanı oluşturmaktadır. Bir uyarın ile o uyarının tepkisi arasında tekrarlanan deneyimler, ikisi arasında yakın bir korelasyon oluşturarak birincil metaforun oluşmasına yol açmaktadır. Araştırmacı birincil metafor özelliğini taşımayan metaforları, bileşik metafor diye adlandırmış ve bileşik metaforun birincil metaforlardan oluşturulduğunu belirtmiştir. Örneğin, Grady (1997) KURAMLAR YAPIDIR bileşik metaforu içinde birbirine bağımsız güdülenen iki birincil metaforun (SÜREKLİLİK DİK DURMAKTIR ve ÖRGÜT FİZİKSEL YAPIDIR) bulunduğunu söylemektedir. Bu görüş, metaforun özelliklerinde iki alan arasındaki eşlemelerde kaynak alan veya hedef alandaki öğelerden belirli *taraf*ların (aspects) katıldığını desteklemektedir. Grady'nin (1997:27) sunduğu listeden bir kısmı Tablo 2.1'de görülmektedir:

Tablo 2.1. *Birincil metaforlarda kaynak ve hedef alanlar* (Grady, 1997:27)

<i>KAYNAK</i>	<i>HEDEF</i>	<i>Temellendirme (Grounding)</i>
AĞIRLIK →	ZORLUK/GÜÇLÜK	{Ağır nesnelere kaldırmanın zorluğu}
AÇLIK →	TUTKU/İSTEK	{ <i>Fiziksel duyu</i> (sensation) ile yemek arama arasındaki korelasyon ilişkisi}
GÖRMEK →	BİLMEK/ANLAMAK	{Bilginin görsel kanaldan toplandığı deneyimler}
SICAKLIK →	SEVGİ/DUYGUSAL YAKINLIK	{Duyusal yakınlık ile beden sıcaklığı arasındaki korelasyon ilişkisi (yakın olma durumundan üretilir)}
FİZİKSEL BAĞLANTI →	NEDENSELLİK İLİŞKİSİ	{Fiziksel olarak bağlı nesnelere ortak hareketi}

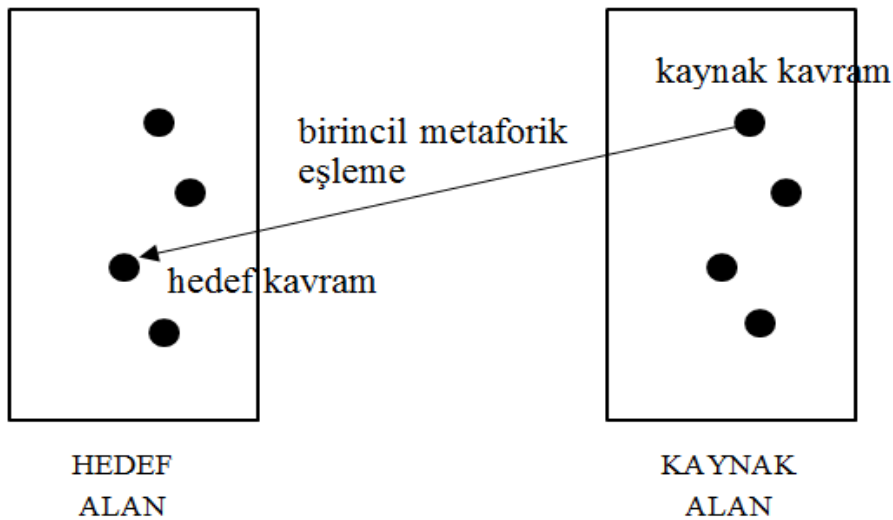
Tablo 2.1'de görüldüğü gibi birincil metaforlar bedensel deneyim ile kaynak alandaki duyuların tepkisini ve buna bağlı hedef alandaki öznel ve psikolojik değerlendirmeleri oluşturmaktadır. Beden deneyimlerinin tekrarlanmasıyla iki farklı alan etkinleşmekte ve yukarıda anlatılan kaynak ve hedef alan arasındaki ilişkilerden şu birincil metaforlar çıkmaktadır: ZORLUK/GÜÇLÜK AĞIRLIKTIR, TUTKU/İSTEK AÇLIKTIR, GÖRMEK BİLMEKTİR, SICAKLIK DUYGUSAL YAKINLIKTIR ve FİZİKSEL BAĞLANTI NEDENSELLİK İLİŞKİSİDİR. Burada kaynak kavramlar duyusal algıdan oluşturulduğu için bedenselleştirmeye

dayalıdır; hedef kavramlar ise *imgesel içerik* (image content) taşımaktadır.

Kövecses (2005) kavramsal metaforlarda evrensel bedenselleştirmeye dayalı olan metaforların diğer dillerde ve kültürlerde de bulunması gerektiğini söylemiştir. Çünkü bu birincil metaforların farklı dillerde evrensel olarak bulunma ihtimali yüksektir.

- (2) a. We're *hungry* for a victory. (Grady, 1997: 294)
'Zafer için açız.'
- b. Çan Belediyesi Güreş Kulübü *zafere doymuyor*. (4 Nis 2017, Habertürk)
- c. 운명의 한일전... 손흥민 “승리에 배고프다”..
kader-TAM Kore-Japonya-maç... kişi adı zafer-YÖN aç
(1 Eylül 2018, MBC news)
'Kore için kader maçı... Heung-min Son, “Zafere açız”..'

Yukarıdaki örnek tümcelerinde TUTKU/İSTEK AÇLIKTIR birincil metaforunun İngilizce (2a), Türkçe (2b) ve Korecede (2c) kullanılan dilsel metaforları gösterilmiştir. Örneklerde görüldüğü gibi kaynak alandaki AÇLIK kavramı, İngilizce (2a) ve Korecede (2c) 'aç' sıfatıyla; Türkçede ise (2b) 'doymamak' eylemiyle açlık durumunu göstermiştir. Bu örnek tümcelerde zafere olan isteğe bağlanılmaktadır. İnsan bedeniyle dış dünya arasında en temelde oluşturulan etkileşimsel ilişkilerden güdülenen birincil metaforlara, farklı dil kültürlerinde de kolayca rastlanılmaktadır. Bunun nedeni kaynak alanı oluşturan bedensel deneyimlerin evrensel ortaklıklarıdır.

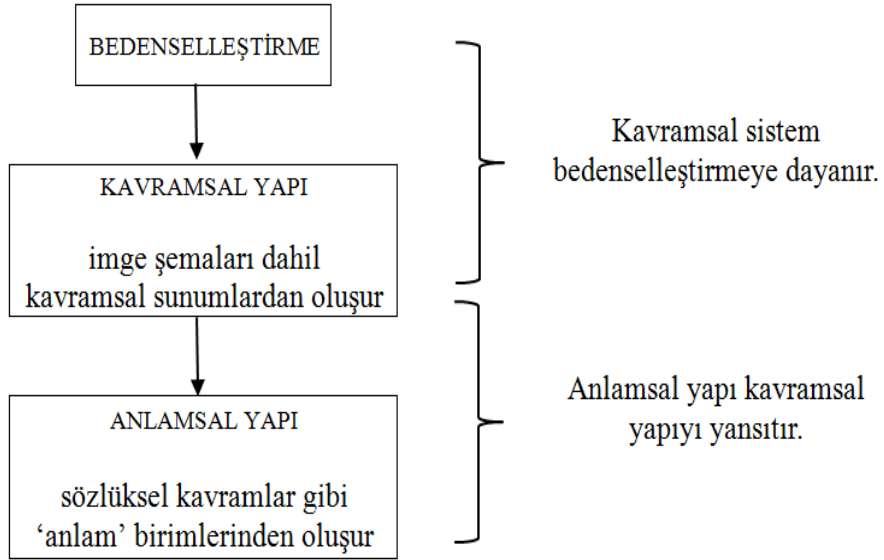
Şekil 2.1. Birincil metafor (Evans ve Green, 2006:308)

Şekil 2.1’de gösterildiği gibi, birincil metaforda bedenselleştirmeye dayalı oluşturulan kaynak alan ile hedef alan arasında *tekli* (one-correspondence) eşleme gerçekleşmektedir.

Dünyayı kavramsallaştırırken imge şemalarına dayandığımızdan ve imge şemaları da temelde bedensel deneyimlerimize dayandığından dilsel semboller ve ifadeler anlamlıdır. İmge şemaları, bedenle dünya arasında önemli bir arayüz sunar ve aynı zamanda kendimizi “kendimizden” anlamamızı da sağlar (Kövecses, 2000:225).

Evans ve Green (2006:46) temel kavramlardan oluşan imge şemalarının insanın *ön-kavramsal deneyiminden* (pre-conceptual experience) oluşturulduğunu belirtmiştir. Araştırmacılar insanın yalnızca algılayabildikleri ve kavrayabildikleri hakkında konuşabildiğini; algılayabildikleri ve kavrayabildikleri şeyin bedenselleştirilmiş deneyimlerden ortaya çıktığını belirtmektedir. Böylece deneyimlerimizin bedenselleştirildiğine ilişkin görüşler, erişebildiğimiz kavramların ve düşündüğümüz, söz ettiğimiz gerçekliğin özünün bedenselleştirmeye dayalı olduğuna işaret etmektedir.

Evans ve Green (2006:157-163) kavramsal yapının bedenselleştirmeden kaynaklandığından ve anlamsal yapının kavramsal yapıyı yansıttığından söz etmişlerdir. Ayrıca bu iki ilkenin birbirleriyle kesin bir biçimde ayrılmadığı ve bağlantılı olduğu için birlikte ele alınması gerektiğini söylemektedirler. Bedenselleştirmeye dayalı kavramsal yapı ve anlamsal yapının ilişkileri üzerine Evans ve Green’nin (2006:177) sunduğu bedenselleştirmeden dilsel anlama kadar olan şematik bilgilerle birlikte bilişsel anlambilimin temel ilkeleri yan yana getirilerek tekrar aşağıdaki gibi sunulabilir (Şekil 2.2).

Şekil 2.2. *Bedenselleştirmeden dilsel anlama* (Evans ve Green, 2006:177)

Daha önce söz edildiği gibi kavramsal sistemin temelini oluşturan daha basit ve açık kavramlar, insanın bedenselleŐtirmesine dayalıdır. Bedensel deneyimin tekrarlanmasıyla insanın zihninde bir Şematik yapı oluŐmaya başlar. Dolayısıyla bedenselleştirme yoluyla zihnimizde imge Şemalarının oluşturulduğu söylenebilir. İmge Şemaları bu bedenselleştirilmiş kavramların sistematik biçimde genişletilmesidir ve soyut kavramsal alanlar için somut bir temeli sağlayabilir.

2.2 Kavramsal Metafor

Bilişsel anlambilimde metafor üzerine derin bir çalışma Reddy'in (1979) *kanal metaforu* (conduit metaphor)² çalıŐmasıyla baŐlamıŐtır. Reddy (1979) metaforun geleneksel bakış açısındaki gibi Şiir veya benzetme alanında olmadığını bir başka deyişle metaforun dilsel ifadelerle ilgili olmadığını, insanın düşünce sisteminde

² Reddy (1979) çalışmasında iletiŐimde kullanılan İngilizce anlatımların %70'ten fazlasının kanal metaforu olduğunu ileri sürmüştür. Örneğin, 'It's hard to get that idea across to him' tümcesinde DÜŞÜNCE BİR NESNEDİR ve SÖZCÜK VE TÜMCE BU NESNEYİ İÇEREN KAPTIR kavramsal metaforları bulunmaktadır.

İletiŐimde düşünce-[NESNE] için uygun sözcük-[KAP]'ı bulup böylece doldurulan KAP'ı kanal veya uzam yoluyla dinleyiciye göndermek ve sonra da dinleyicinin sözcük-[KAP]'tan düşünce-[NESNE]'i çıkarmak işi ile oluşturulduğunu anlatmaktadır.

olduğunu öne sürmüştür. Dolayısıyla günlük dil kullanımının da metaforik olduğunu ve dünyayı kavramsallaştırmamızda metaforun temel ve zorunlu bir özellik olduğunu söylemiştir.

Lakoff ve Johnson (1980), Lakoff (1987) ve Johnson (1987) çalışmalarında dünya hakkında insanların yaptıkları ulamlama ve kavramsallaştırma sürecinde metaforun temel öge olduğunu kabul etmiştir. Lakoff ve Johnson (1980) *kavramsal metafor kuramında* (conceptual metaphor theory) kavramsal yapının kısmen metafor sisteminden oluşturulduğunu ve imge şemalarının metaforik düşünceler için somut bir temel sağlayabildiğini ileri sürmüştür. Lakoff ve Johnson, metaforik sisteme dayalı kavramsal düzeyde AŞK İLİŞKİLERİ alanı ile YOLCULUK alanı arasında uzlaşımsal bir bağlantı kurmaya çalışmıştır. Bu görüşe göre, hedef olan AŞK, uzlaşımsal olarak kaynak olan YOLCULUK açısından yapılandırılmış ve bu ilişki kavramsal metafor olarak adlandırılmıştır. Lakoff ve Johnson'a göre, bunu bir metafor haline getiren bir alan ile diğer alan arasındaki *uzlaşımsal çağrışımdır* (conventional association).

Lakoff ve Johnson (1980), Lakoff (1987, 1990) ve Kövecses (1990, 1995, 2000, 2002) metaforik kavramın hedef alan ile kaynak alan arasındaki *alanlararası eşleme* (cross-domain mapping) olduğunu söylemiştir. Buna göre kavramsal metafor, kavramsal alan A'yı diğer kavramsal alan B'ye bağlamaktır. Kavramsal alan A (HEDEF), bu alana erişmeye çalışan B (KAYNAK) alanına göre daha soyut alandır. Kavramsal alan B ise anlamlandırılmak istenen ve alan A'ya ulaştırılmak için çalışılan alandır ve A'ya göre daha çok somut, daha az soyuttur. Bu doğrultuda Lakoff ve Johnson'un verdiği örnek AŞK YOLCULUKTUR (LOVE IS A JOURNEY) kavramsal metaforu Tablo 2.2'de sunulmuştur:

Tablo 2.2. *AŞK YOLCULUKTUR kavramsal metaforunda eşlemeler* (Evans ve Green, 2006:295)

<i>KAYNAK: YOLCULUK</i>	<i>EŞLEMELER</i>	<i>HEDEF: AŞK</i>
YOLCULAR	→	AŞIKLAR
ARAÇ	→	AŞK İLİŞKİSİ
YOLCULUK	→	İLİŞKİDEKİ OLAYLAR
ALINAN MESAFE	→	İLERLEME
KARŞILAŞILAN ENGELLER	→	YAŞANAN ZORLUKLAR
YÖN İLE İLGİLİ KARARLAR	→	NE YAPILMASI İLE İLGİLİ SEÇENEKLER
YOLCULUĞUN HEDEFİ	→	İLİŞKİ HEDEFLERİ

Ayrıca kavramsal metafor kuramının önemli görüşlerinden biri kavramsal metaforların *tek yönlü* (unidirectional) olması, kaynak alanın hedef alana eşlenmesidir. Bir başka deyişle kaynak alandan hedef alana tek yönlü olarak eşlenme söz konusudur, tam tersine hedef alanın kaynak alana eşlendiği durumlar ortaya çıkmamaktadır ya da bulunmamaktadır diyebiliriz. Lakoff ve Turner (1989), iki farklı metafor aynı alanlar üzerinde metafor ilişkisi kurduğunda da bu tek yönlülüğün geçerli olduğunu gözlemlemişlerdir.

(3) İNSAN MAKİNESİDİR

- a. John always gets the highest scores in maths; he's a human calculator.
'John her zaman matematikte en yüksek puanları alır; o bir insan hesap makinesidir.'
- b. He's so efficient; he's just a machine!
'O çok verimli çalışıyor; o tam bir makine!'

MAKİNE İNSANDIR

- c. I think my computer hates me; it keeps deleting my data.
'Bence bilgisayarım benden nefret ediyor; verilerimi silmeye devam ediyor.'
- d. I don't think my car wants to start this morning.
'Arabamın bu sabah çalışmak istediğini sanmıyorum.'

(Bu örnekler için bkz. Evans ve Green, 2006: 297)

Örneğin, yukarıdaki iki metafor, kavramsal alan insan ve makine arasındaki eşlemeden oluşmaktadır. Ancak (3a,b)'de gösterilen İNSAN MAKİNESİDİR kavramsal metaforunda kaynak alan MAKİNE, hedef alan İNSANA eşlenirken; örnek (3c,d)'de ise kaynak alan

İNSANDAN hedef alan MAKİNEye eşlenen farklı bir kavramsal metafor MAKİNE İNSANDIR gösterilmiştir. Dolayısıyla kavramsal metafordaki metaforik eşleme, kaynaktan hedefe tek yönlü eşleme olarak anlatılabilir.

Kövecses (2002) kaynak alanların genellikle daha somut veya fiziksel ve daha net bir şekilde tanımlanmış kavramlar olduğunu; hedef alanın ise daha soyut ve daha az belirgin olma eğiliminde olduğunu açıklamıştır. Kövecses (2002:17-31) metaforik eşlemeler için en yaygın ortak kaynak alanlar ve ortak hedef alanlardan³ bahsetmekte ve kaynak alanların hedef alanları güdülediğini de belirtmektedir. Örneğin the ‘heart of the problem’ dilsel ifadesindeki gibi İNSAN BEDENİ en önemli ve temel kaynak alanlardan biridir.

İki kavramsal alan arasında eşlemeden söz ederken her bir alanın kurucu öğeleri vardır. Bu öğelerin bazıları kullanılmakta, bazıları ise kullanılmamaktadır. Bir başka deyişle kaynak alandaki belli özelliklerin yalnız belirli öğeleri kullanılmaktadır. Burada belli bir öğeden yola çıkılarak kaynağa ilişkin zengin bilgiler ya da *gerektirilmelere* (entailments) ulaşılabilir. Böylece kimi metaforlarda gerektirimlerin tümü, kimilerinde bir bölümü kullanılır. Örneğin Lakoff’a (1993) göre YAŞAM YOLCULUKTUR olay yapısı metaforunda, DURUMLAR KONUMLARDIR, DEĞİŞİM HAREKETTİR, NEDEN GÜÇTÜR, HEDEFLER VARİŞ NOKTALARIDIR, GÜÇLÜKLER HAREKETİN ENGELLERİDİR gibi temel gerektirimler bulunmaktadır.

Evans ve Green (2006:298-299) kavramsal metaforlarda gösterilen eşlemeler dışında da bazen oldukça ayrıntılı bilgiler sağlanabildiğini söylemektedir. Çünkü metaforik

³ Kavramsal metaforda ortak kaynak alanlar ve ortak hedef alanlar:

Ortak Kaynak Alanlar	Ortak Hedef Alanlar
İNSAN BEDENİ, SAĞLIK ve HASTALIK, HAYVANLAR, BİTKİLER, YAPI ve BİNA, MAKİNE ve ARAÇ, OYUN ve SPOR, PARA ve EKONOMİK İŞLEMLER, YEMEK, SICAK ve SOĞUK, AYDINLIK ve KARANLIK, GÜÇ, HAREKET ve YÖN	DUYGU, ARZU, AHLAK, DÜŞÜNCE, TOPLUM, SİYASET, EKONOMİ, İNSAN İLİŞKİLERİ, İLETİŞİM, ZAMAN, YAŞAM ve ÖLÜM, DİN, OLAYLAR ve EYLEMLER

eşlemeler gerektirim veya çıkarımlara (inference) sahip olduğu için kaynak alanda açıkça belirtilmeyen yönler çıkarımlanabilir. Evans ve Green, bunları kavramsal metafor TARTIŞMA YOLCULUKTUR (AN ARGUMENT IS A JOURNEY) ile açıklamıştır.

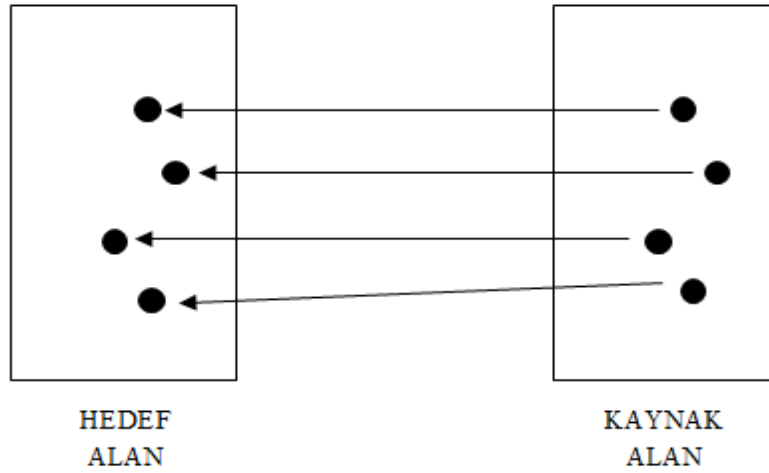
(4) TARTIŞMA YOLCULUKTUR

- a. We will proceed in a *step-by-step fashion*.
'Adım adım ilerleyeceğiz.'
- b. We *digressed from* the main point.
'Asıl konunun dışına çıktık.'
- c. He failed *to reach* the conclusion.
'Sonuca ulaşamadı.'
- d. I couldn't follow the argument.
'Tartışmayı takip edemedim.'

(Bu örnekler için bkz. Evans ve Green, 2006: 298-299)

Örnek (4)'te TARTIŞMA YOLCULUKTUR kavramsal metaforuna ilişkin çeşitli dilsel metaforlar gösterilmiştir. Bu metaforda tartışmadaki KATILIMCILAR, YOLCULAR'a, TARTIŞMA bir YOLCULUK'a, tartışmanın İLERLEMESİ ise geçtiği YOL veya ROTA'ya karşılık gelmektedir. Ancak, kaynak alan YOLCULUK'ta yolcular kaybolabilir, yoldan sapabilir veya hedeflerine ulaşamayabilirler ve kaynak ile hedef alanlar arasındaki çağrışımlar bunun gibi olayların hedef alan TARTIŞMA'da meydana gelebileceğine ilişkin gerektirimleri (zengin çıkarım) ortaya çıkarmaktadır.

Evans ve Green alanlararası eşlemeyi, kavramsal alanların karşılık ilişkisine göre oluşturulduğunu ileri sürer ve kavramsal metaforda kaynak ve hedef alanlar arasındaki eşleme ilişkisini Şekil 2.3'teki gibi gösterir:

Şekil 2.3. Kavramsal metafor (Evans ve Green, 2006:313)

Kavramsal metaforun önemli özelliklerden biri *gizleme* (hiding) ve *vurgulama* (highlighting) ile ilgilidir. Evans ve Green (2006:303-304) bir hedef belirli bir kaynak açısından yapılandırıldığında, hedefin belirli yönlerinin vurgulandığını, aynı zamanda diğer vurulanmayan yönler ise gizlendiğini söylemektedir.

- (5) a. He *won* the argument.
'O tartışmayı *kazandı*.'
- b. I couldn't *defend* that point.
'Ben bunu *savunamadım*' (5a ve b için bkz. Evans ve Green, 2006: 304)
- c. Emm Karadeniz'deki kanser vakalarının Çernobil kazasıyla ilişkisi olduğunu söylüyorlar ve bu konuda *mücadele* ediyordu. (S-ACABTZ-0336-8)
- d. ... *bu çerçevede* ben özellikle bu konulardan, "TBMM ve Hükümet Sistemleri" ile ilgili görüşlerimi sunmak istiyorum. (S-ACABPA-0434-19)

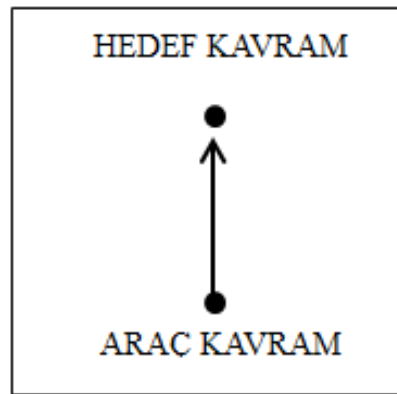
Örneğin, TARTIŞMA SAVAŞTIR (ARGUMENT IS WAR) metaforunda tartışmada yaşanan çekişmeli doğası vurgulanırken, tartışmanın belirli bir konu hakkında mantıklı ve düzenli bir gelişme süreci içerdiği yönler gizlenmektedir. Bunlar örnek 5'te 'kazanmak', 'savunmak', 'mücadele etmek' gibi dilsel ifadelerle gösterilmiştir. Buna karşın, TARTIŞMA YOLCULUKTUR metaforunda, tartışmadaki çatışma yönleri gizlenirken tartışmanın ilerici yönleri (4a) vurgulanmaktadır. TARTIŞMA BİNADIR metaforunda ise tartışmanın çatışma veya ilerleme yönleri gizlenirken tartışmanın örgütsel yönü (5d)

vurgulanabilir. Evans ve Green (2006: 304) bu şekilde metaforun bir kavramı veya kavramsal alanı *perspektifleştirebildiğini* (perspectivise⁴) söylemektedir.

2.3. Kavramsal Metonimi

Lakoff ve Johnson (1980) kavramsal bir olgu olarak kavramsal metonimiden söz etmiştir. Kavramsal metoniminin temel özelliği, dilsel metoniminin doğal olarak *göndergesel* (referential) olmasıdır ve bu açıdan metafordan farklı biçimde işlemektedir. Lakoff (1987: 78) metonimi *temsil etme* (stand for) ilişkisi olarak tanımlamaktadır. Metaforun kavramsal ilişkisi “X, Y’nin açısından anlaşılır” iken; metoniminin ilişkisi “X, Y’yi temsil eder; Y için X; Y yerine X” şeklinde gösterilebilir. Ayrıca araştırmacılar metoniminin belirgin bir özelliği olarak, fiziksel ya da nedensel ilişkilerle güdülenen *bitişiklikten* (contiguity) söz etmektedir.

Lakoff ve Tuner (1989) ise yukarıdaki metonimi özelliklerine, ‘aynı bilişsel alan içinde başka kavramsal bağlama zihinsel erişim sağlama’yı da eklemiştir. Metonimiye ilişkin ‘bir alan içinde *araç* (vehicle) kavramının hedef kavrama erişim kurması’ özelliği Şekil 2.4’te görülmektedir:

Şekil 2.4. Kavramsal metonimi

⁴ Metaforik vugulama, perspektif çizimi gibi farklı metaforlarla farklı yönlerden derinleştirerek kavramı yakınlaştırarak veya uzaklaştırarak gösterebilir.

Langacker (1993:1-38) insanların *referans noktası* (reference point) bilişsel süreciyle *varlıkları* (entity) tanıdığını öne sürmektedir. İnsan bir şeyi algılamakten kavraması kolay olan ve en çok belirgin olan kısmı, referans noktası olarak ayarlar; bu, diğer parçaları da tanıma yeteneğidir. Referans noktası, hedef alanı anlamaya daha duyarlı olan kısımdır. İnsanlar hedef alana ulaşmakta zorlandıklarında önce referans noktasını kavrar ve bunun üzerinden hedefi anlar.

Croft'a (1993) göre, hedef, *alan vurgulamasının* (domain highlighting) sonucunda alan içinde erişilmektedir. Croft ansiklopedik anlam görüşü temelinde Langacker'ın (1987) alanlar kuramını benimseyerek metonimi açıklamaktadır. Croft'a göre, ansiklopedik anlambilim açısından bir kavramın alan matrisinde bir alanın vurgulanmasıyla metonimi işlenmektedir. Dolayısıyla sözlüksel kavramın belirli bir kullanımında farklı durumlarda kavramın alan matrisindeki farklı alanlar vurgulanabilir.

Kövecses ve Radden (1998:39) metoniminin, alan aracı olan kavramsal bir varlığın diğer kavramsal varlık olan hedefe *zihinsel erişim* (mental access) sağlayan bir *bilişsel süreç* (cognitive process) olduğunu; metoniminin bir alanın özel bir kısmını ya da belirli bir yönünü vurgulayarak erişim sağladığını söylemişlerdir. Kövecses ve Radden, dilsel ifadelerde metonimiye yol açan iki tür ilişkiden söz etmiştir. Birincisi PARÇA-BÜTÜN / BÜTÜN-PARÇA ilişkisi, diğeri ise PARÇALAR ARASI ilişkidir⁵. Bütün varlık, bir parçasıyla

⁵ Bilişsel anlambilim alanyazında çeşitli metonimler türleri tespit edilmiş ve bunlardan bazıları Kövecses ve Radden'ın (1998:50-55) çalışmasındaki metonimi türleriyle şu şekilde gösterilebilir: (Örneklere metonimik ilişkilerde *araç* eğik gösterilmiştir)

PARÇA-BÜTÜN, BÜTÜN-PARÇA ilişkileri:

BİR ŞEYİN PARÇASI İÇİN ONUN BÜTÜNÜ: 'ABD' için Amerika ← PARÇA BÜTÜNÜ TEMSİL EDER
BÜTÜNÜ İÇİN ONUN PARÇASI: 'İngiltere' için Birleşik Krallık ← BÜTÜN PARÇAYI TEMSİL EDER
KATEGORİ ÜYESİ İÇİN KATEGORİ: 'Doğum kontrol hapi' için *hap (pill)* ← BÜTÜN PARÇAYI TEMSİL EDER
KATEGORİ İÇİN KATEGORİ ÜYESİ: 'Herhangi bir ağrı kesici tablet' için *aspirin* ← PARÇA BÜTÜNÜ TEMSİL EDER

bütününe ya da bütün ile parçasına ulaşabilir; beden bölümlerini içeren dilsel ifadelerde de bu temel metonimik ilişki vardır.

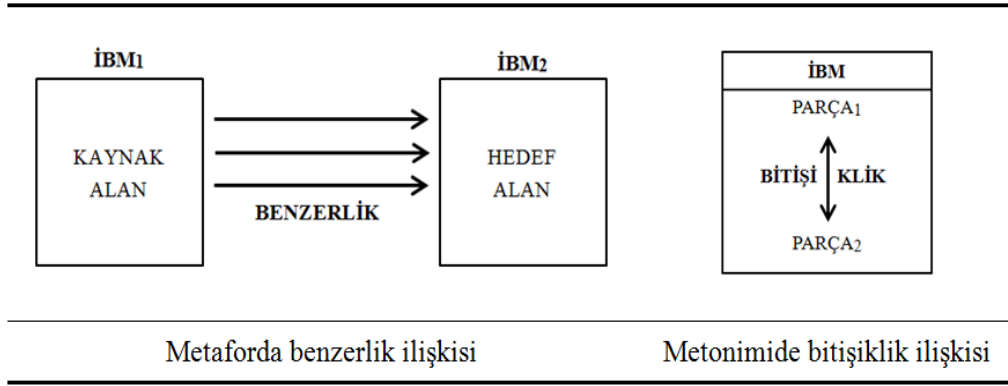
Kavramsal metonimi ilişkisini, Kövecses (2002) aynı İBM (ICMS; idealized cognitive models) içindeki parçalar arasında bitişiklik temelli olarak göstermektedir. Kövecses (2002:144) metonimide söz konusu olan aynı kavramsal alanda birbirleriyle yakından ilişkili olan iki öge veya varlık olduğunu söyler. Örneğin, üretici yapılan ürünle (ÜRÜN İÇİN ÜRETİCİ); bir bütün parçalarıyla (PARÇA İÇİN BÜTÜN); sonuçlar, bunları ortaya çıkaran nedenlerle (NEDEN İÇİN SONUÇ); kontrol eden, kontrol edilen şeyle (KONTROL EDİLEN İÇİN KONTROL EDEN); yer o yerde bulunan kurumla (KURUM İÇİN YER) ve bir araç onu kullanan hareketle (HAREKET İÇİN ARAÇ/ALET) yakından ilişkilidir.

Kövecses (2002:148), daha önce söz edildiği gibi, metafor ilişkisinin, metonimiden farklı olarak alanlar arasındaki benzerliğe dayalı olduğunu söyler. Metonimiyle metafor arasındaki diğer bir fark da, düşünce yönüyle ilgilidir. Metaforlar, genellikle soyut hedefe ulaşmak için daha somut kaynak alana dayalı soyut alanı yapılandırmaya çalışır. Çoğu zaman fiziksel dünyadaki öğeleri, sosyal ve zihinsel dünyalara eşlemektedir ve bundan dolayı metaforlar genellikle tek yönlüdür. Buna karşın, metonimide ya bir alanın tamamı alan içindeki bir parçaya eşlenir (BÜTÜN-PARÇA), ya bir parça onun tamamına eşlenir (PARÇA-BÜTÜN) ya da aynı alanı oluşturan parçalar arasında iki yönlü eşleme gerçekleşir (PARÇA- PARÇA).

PARÇALAR ARASI ilişki:

HAREKET İÇİN ARAÇ/ALET(INSTRUMENT): to *ski*, to *shampoo* one's hair
HAREKET İÇİN KILICI/HAREKET EDEN: to *butcher* the cow, to *author* a book
HAREKET İÇİN KILICI/HAREKET EDEN: *snitch* (argo: inform)
HAREKET İÇİN HAREKETE KATILAN NESNE: *blanket* the bed
HAREKETE KATILAN NESNE İÇİN HAREKET: Give me *one bite*.
HAREKET İÇİN SONUÇ: a *screw-up* (slang: 'to blunder' and 'blunder')
SONUÇ İÇİN HAREKET: a deep *cut*
HAREKET İÇİN ARAÇ/VASITA(MEANS): He *sneezed* the tissue off the table.
HAREKET İÇİN HAREKET BİÇİMİ: She *tiptoed* to her bed.
HAREKET İÇİN HAREKET SÜRESİ: to *summer in* Paris
HAREKET ETME (MOTION) İÇİN VARIŞ NOKTASI(DESTINATION): to *porch* the newspaper
HAREKET ETMEYE KATILAN VARLIK İÇİN HAREKET ETME ZAMANI (TIME OF MOTION FOR AN ENTITY INVOLVED IN THE MOTION): *the 8.40* just arrived

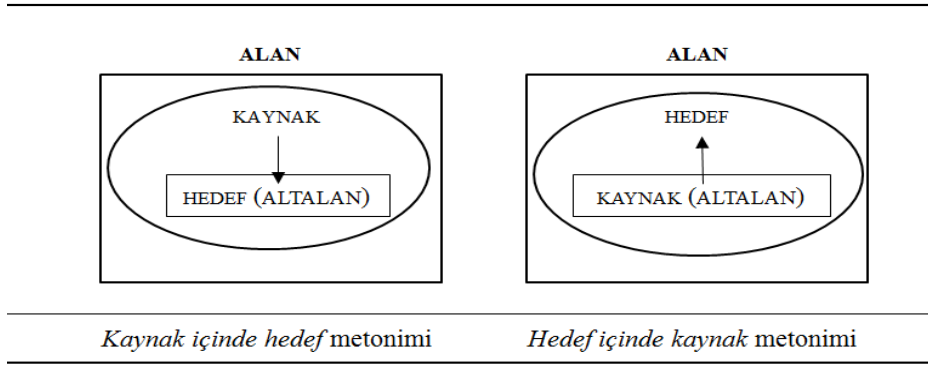
Kövecses (2002:147-148), metafor ile metoniminin özelliklerini, alan(lar) ilişkisinin benzerlik ve bitişiklik özelliğiyle gösteren bir özet şemalar sunmuştur. Bu şemalara eşlemenin tek yönlülük ve iki yönlülük bilgileri ok ile işaretlenerek Şekil 2.5'teki gibi gösterilebilir.

Şekil 2.5. Metaforik ve metonimik ilişkiler (Kövecses, 2002:147-148)

Ruiz de Mendoza Ibáñez (2000) her tür metonimi iki genel kategoriye (BÜTÜN-PARÇA, PARÇA-BÜTÜN) indirgenebildiği için, PARÇA-PARÇA metonimisinin olmadığını öne sürmektedir. Ruiz de Mendoza Ibáñez (2000), metoniminin özelliği, tekli eşleme olduğu için metonimi, *kaynak içinde hedef metonimi* (target-in-source metonymy) ve *hedef içinde kaynak metonimi* (source-in-target metonymy) olarak ikiye ayırmaktadır. 'Kaynak içinde hedef metonimi'de, kaynağın bütünü hedef alanı temsil eder, bir başka deyişle kaynak alan hedef alanı (sub-domain) temsil eder. Bu durumda kaynağın bütün bilgi yapısında yalnız uygun kısım vurgulandığı için *alan daralması* (domain reduction) durumu meydana gelmektedir. 'Hedef içinde kaynak metonimi'de ise kaynak alan hedef alanı temsil eder ve burada ilk durumdan farklı olarak *alan genişlemesi* (domain extension) ortaya çıkmaktadır.

Herrero (2006:172) 'kaynak içinde hedef metonimi' ile 'hedef içinde kaynak alan metonimi'yi Şekil 2.6'daki gibi göstermektedir:

Şekil 2.6. *Kaynak içinde hedef metonimi ile hedef içinde kaynak metonimi* (Herrero, 2006:172)

Kavramsal metafor kuramında de ‘hedef alan’ ve ‘kaynak alan’ terimlerinin kullanılmasından dolayı tanımlarda karışıklık yaşanabilir; ancak burada dikkat edilmesi gereken şudur ki tek bir alanın içinde yapılan zihinsel süreç söz konusu olduğunda bunun kolayca metonimi olduğu düşünülebilir. Kövecses’in (2002) kavramsal alanı İBM₁, hedef alanı da İBM₂ olarak adlandırdığı gibi; Ruiz de Mendoza Ibáñez’de (2000) metoniminin işlendiği ALAN (domain), tek ve aynı İBM’yi gösterir. Ruiz de Mendoza Ibáñez’deki ALAN kavramı, kavramsal metonimi tanımındaki HEDEF ile aynı kavramı göstermektedir. Ayrıca Şekil 2.5’te erişim yönünü gösteren okun yönüne dikkat edilerek, KAYNAKın da ARAÇ kavramına olduğu anlaşılabilir.

- (6) a. *Wall Street* panik içinde.
 b. *Jambonlu sandviç* hesabını bekliyor. (6a ve b için bkz. Herrero 2006: 172)
 c. *She’s taking the pill.*
 ‘Kadın bir *hap* yuttu.’
 d. *All hands on deck*
 ‘Tüm *eller* güverteye.’ (6c ve d için bkz. Ruiz de Mendoza Ibáñez ve Galer-Masegosa 2011: 5)

‘Kaynak içinde hedef metonimi’, dilsel örneklerde (6a, c) gösterilmiştir. (6a)’da ‘Wall Street’, borsa acentelerinin bulunduğu semt olarak borsayı (alım satım işlemleri) temsil etmektedir. Bu kavramsal metonimide İŞ İÇİN KURULUŞ metonimisiyle açıklanabilir. Wall Street’in (ALAN) borsa (ALTALAN) dışında da daha fazla bilgileri (DİĞER ALTALANLAR) bulunur: örneğin banka, lokanta gibi. Burada WallStreet’e ilişkin geniş

bilgiler, yalnız borsaya indirgenerek alan daralma yapıldığı görülmektedir. (6c)'de kullanılan 'hap' sözcüğü, kolayca yutulabilmesi için toparlak durumuna getirilmiş ilaçların tümünü gösteren (bağlama göre doğum kontrolü hapi, ağır kesici hap, pvc kaplı hap gibi çeşitli haplardan söz edilebilir) ilacın bir kategoridir ancak bu örnekte hap (pill) (ALAN) *doğum kontrolü hapi* (contraceptive pill) (ALTALAN) olarak kullanılarak alan daraltılmıştır.

(6b, d)'deki örnekler 'hedef içinde kaynak metonimi'yi içeren dilsel örneklerdir. Burada (6b)'de 'jambonlu sandviç' (ALTALAN), jambonlu sandviç sipariş eden kişiyi (ALAN); (6d)'deki 'eller' (ALTALAN) ise gemide çalışan gemicileri/denizcileri (ALAN) temsil etmektedir. Kaynaktan hedef yönüne olan bilgilerin görünümünde de daha küçük parça ile bütünü gösterdiği için alan genişlemesi görülmektedir.

Ruiz de Mendoza Ibáñez (2000) tarafından önerilen metonimler kavramsal metonimi çerçevesinde ALTALAN (PARÇA) – ALAN (BÜTÜN) olarak düşünüldüğünde daha kolay anlaşılabilir; ancak kavramsal metonimide PARÇA-PARÇA bitişiklik ilişkisini gösteren görünümler de ALTALAN-ALAN ile gösterildiği için bu tür metonimiye dikkat edilmesi gerekmektedir.

Ruiz de Mendoza Ibáñez'in (2000) önerdiği metonimi modelinin bir avantajı, *çift metonimi* (double metonymy) veya *zincirli metonimi* (chained metonymy) için açıklayıcı olmasıdır (Ruiz de Mendoza Ibáñez ve Pérez Hernández 2001, Hilpert 2010). Aşağıda Ruiz de Mendoza Ibáñez ve Díez Velasco'nun (2004:311) çalışmasında bunu gösteren örnek tümceler verilmiştir.

- (7) a. *Platon*'dan zevk aldım.
→ Platon'un eseri
- b. *Platon* en üst rafta.
→ Platon'un eseri
→ kitap

(7a)'da Platon, Platon'un eserini temsil etmektedir ve bu, yazar ile yazarın eserini

gösteren ‘kaynak içinde hedef metonimisi’ örneğidir. Bu örnek ESER İÇİN YAZAR kavramsal metonimisiyle gösterilir ve *tek metonimidir* (single metonymy). Ancak (7b) örneği ESER İÇİN YAZAR metonimisiyle tamamen açıklanamamaktadır. Burada rafta bulunan ‘Platon’, Platon’un yazdığı eserin bir yazılmış halini, yani kitabı işaret etmektedir. Dolayısıyla bu tümcede Platon’un eserlerinden bir örneği gösteren diğer bir metonimiye ihtiyaç duyulmaktadır. (7b)’deki ‘Platon’la ilgili kavramsallaştırmada, yazar ile eser arasındaki bitişiklik ilişkisine dayalı olarak, yazar eseri temsil etmekte; yazarın eseri ile eserin örneği olan kitap arasındaki bitişiklik ilişkisine detaylı olarak da eser kitabı temsil etmektedir. Özetle bu tümce ESER İÇİN YAZAR ve ARAÇ/TAŞIYICI(KİTAP) İÇİN ESER olarak iki tane metonimiden oluşan çift metoniminin bir örneğidir (Ruiz de Mendoza Ibáñez ve Díez Velasco, 2004:311).

2.4. Kavramsal Metafor ve Metoniminin Etkileşimsel Görünümleri

Gibbs (1994:450) metafor ve metonimi arasındaki etkileşimsel görünümüleri *metafor içindeki metonimi* (metonymy within metaphor) olarak anlatmıştır. Örneğin ‘abartarak konuşmak / patavatsızlık etmek’ anlamındaki ‘shoot off your mouth’ ifadesinde, kaynak alan olan ‘sindirim sisteminin aptalca kullanımın’dan hedef alan ‘düşüncesiz dilsel kullanım’a metaforik eşleme gerçekleştirilmiştir. Bu eşlemenin gerçekleşmesi, *ağzın metonimik olarak konuşma yeteneğini taşımasından kaynaklanmıştır*.

Goossens (1990) metafor ve metonimi arasındaki etkileşimsel ilişkiye *metaftonimi* (metaphonymy) demiştir. Bu etkileşimin ilk yolu *metonimiden oluşan metafordur* (metaphor from metonymy). Örneğin ‘close-lipped’, ‘sessiz’ anlamına gelir ve bu anlam, genelde insanın dudakları kapatıp durduğunda sessiz olmuş halini anlatan metonimi kavramsallaştırma sürecinden olmuştur. Bir yandan ‘close-lipped’, metaforik olarak ‘fazla konuşmayan’ anlamına gelebilir. Metafor ve metonimi arasındaki etkileşiminin

ikinci yolu ise *metafor içindeki metonimidir* (metonymy within metaphor).

- (8) She *caught the Prime Minister's ear* and persuaded him to accept her plan.
'Kadın başbakanın dikkatini çekti ve planının kabul etmesi için onu ikna etti'

Örnek (8)'de görüldüğü gibi İngilizce 'catch one's ears' ifadesinde birinin kulağını yakalamak, DİKKAT FİZİKSEL HAREKET ETMEKTİR (ATTENTION IS A MOVING PHYSICAL) metaforunu içermekte ve 'birinin dikkatini çekmek' anlamına gelmektedir. Ayrıca KULAK, DİKKAT kavramının aracı görevini yapan bir beden bölümü olduğundan bu metaforunda DİKKAT İÇİN KULAK metonimisi bulunduğu anlaşılır. Bu örnekte metonimi metaforun 'içinde' bulunur.

- (9) a. Benim *ağzımda şaka* olan başkasının *ağzında hiç şaka* gibi durmuyordu bazen.
(W-PA16B0A-0297-89)
- b. 삼석이 입을 다물고 나머지 두사람도 침묵을 지킨다.
kişi adı-ÖZN ağız-BEL kapat-ULÇ diğer iki kişi-BĞÇ sessizlik-BEL koruyor
'Samsıoğ *ağzını kapattı* ve diğer ikisi de sessiz kaldı.'

Örnek (9)'da ağzın ses çıkarması, insanın konuşma ile iletişim kurabilme hareketini sağlayan bir beden bölümü olması nedeniyle bu işlevsel özellik açısından ağız-konuşmak arasında metonimi ilişkisi kurulabilir.

Bazı bilişsel dilbilimciler bilişsel kavram sisteminde metoniminin metafordan daha temelde olduğu görüşündedir (Barcelona 2003, Taylor 2003). Barcelona (2003:31) çalışmasında bütün metaforik düşüncelerin önceden metonimik düşünceler olduğunu savunmuştur. Metoniminin metaforik kavramsal güdülenmesinin örneği olarak, ÜZÜNTÜLÜ OLAN AŞAĞIDIR; MUTLU OLAN YUKARIDIR (SAD IS DOWN; HAPPY IS UP) metaforunda üzülmeye duygusunun davranışsal etkileri, bu duyguyu temsil ettiği için metaforun metonimi ile kavramsal güdülendiği anlatılmıştır.

2.5. Kavramsal Alanı Oluşturan Bilgiler

Önceki bölümlerde imge şeması, kavramsal metafor ve metonimi gibi bilişsel düzeneklerin işlenmesi için hedef ve kaynak alanlar, İBM gibi kavramsal alanlardan söz edilmiştir. Bilişsel dilbilim çalışmalarında bu bilişsel düzenekler için araştırmacılara göre değişen farklı adlandırmalar bulunmaktadır. Burada bunlara kısaca değinilecektir.

2.5.1. Çerçeve

Kövecses (2006:63-79) *çerçeve* (frame) kavramına ilişkin diğer bilişsel dilbilimcilerin görüşleri ve örnekleriyle daha kapsamlı bir tanım sunmaya çalışmış ve kültürel özellikleri de ekleyerek açıklamaya çalışmıştır. Kövecses, çerçevenin işleme tanımını ‘kavramsal kategorinin *yapılandırılmış zihinsel sunumu* (structured mental representation)’ olarak açıklamaktadır. Ayrıca çerçeve ile benzer kavramların alanyazında *skript* (script), *senaryo* (senario), *sahne* (scene), kültürel model, bilişsel model, İBM (idealleştirilmiş bilişsel model) gibi çeşitli adlarla anıldığını da belirtmektedir.⁶

Fillmore (1977, 1982, 1985), *çerçeve anlambilimi kuramında* (the theory of frame semantics), kavramların birbiriyle ilişkili bir sistem yarattığını ve bir kavramın anlaşılması için o kavram dahil olmak üzere tüm sistem yapısının anlaşılması gerektiğini söylemektedir. Bu kavramsal yapıya *çerçeve* denir. Bu çerçeve dil ile yaratılabilir, kendi dilinde yansıtılabilir ve anlamlar çerçeve/sahne ile ilgilidir.⁷

Kövecses (2006:65) çerçevenin anlatıma (ifadenin anlamına) nasıl katkı sağladığına

⁶ Bu görüş daha önceki çalışmalarda da görülmektedir. Kövecses ve Szabo (1996:338) *uzlaşım sal bilginin* (conventional knowledge) belirli bir kültürde kavramsal alanla ilgili paylaşılan birtakım bilgi olduğunu anlatmıştır. Ayrıca uzlaşım sal bilgi, değişik biçimde bilişsel dilbilimciler tarafından da ele alınmıştır: İdealleştirilmiş Bilişsel Model (İBM, ICM; Idealized Cognitive Model, Lakoff 1987), şema (schema, Langacker 1987), kültürel model ve halk kuramı (cultural model, folk theory, Hollan and Quinn 1987), çerçeve ve sahne (Frame, Scene, Fillmore 1982).

⁷ Evans ve Green (2006:296) Fillmore’un açıkladığı çerçeve kavramının İBM’nin bir çeşidi olarak ele alınabildiği görüşündedir.

ilişkin Langacker'ın (1987) 'parmak eklemi' açıklamasından söz etmiştir. *Parmak eklemi* (knuckle) sözcüğünü anlamak için daha büyük çerçeve olmadan yalnız temel niteliklerden bu sözcüğünün anlamını çıkarmak güçtür.

2.5.2. Alan

Langacker (1987) *alanlar kuramında* (the theory of domains) çerçeve yerine *alan* (domain) terimini kullanmıştır. Burada alan, bütün dilin birimlerinin betimlendiği bilişsel sunumu işaret etmektedir. Langacker (1987:147-148) *kavramsal varoluşun* (conceptual ontology), bilgi yapısı ve düzeninin başka kavramlarla ilgili olduğunu ve başka kavramlar açısından anlaşıldığını söylemektedir. *Kavram kesidi* (concept profile), *alan matrisleri* (domain matrixs) ile anlaşılmaktadır. Burada alan matrisi, bir kavramı anlamak için katkıda bulunan bir takım alanlardır ve bir sözlüksel kavramı yapılandıran alanlar o kavramın alan matrisini oluşturur. Bu görüşlere dayalı sözlüksel öğelerin potansiyel olarak büyük bilgi yapılarıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Örneğin, parmak eklemine anlamak için bunu kapsayan parmak veya el gibi diğer alanlar gerekmektedir. Ayrıca buna ilişkin alan karmaşıklığı hiyerarşisi içindeki parmak eklemine yerini şu şekilde gösterilebilir:

UZAM – BEDEN – KOL – EL – PARMAK – parmak eklemi

Yukarıda gösterildiği gibi alanlar hiyerarşiktir ve belli bir sözlüksel kavram, bu hiyerarşik yapının daha alt ya da üst bölümünde yer alabilir. Langacker (1987:247) insanın algıladığı bir durumu değişik imgeler yoluyla değişik biçimlerde kurguladığını da açıklayarak bazı temel alandaki kavramlar ve bununla ilgili olan diğer bilgilere yer vermiştir. Burada bazı temel alanların açıklamaları Tablo 2.3'teki gibi gösterilebilir:

Tablo 2.3. *Temel alanların ön-kavramsal temelleri* (Langacker, 1987; Evans 2009:184'ten alınmıştır)

<i>Temel alan</i>	<i>Ön-kavramsal temeller</i>
UZAM	Görsel; cilt, kas ve eklemlerdeki hareket ve konum sensörleri (proprioceptive); vestibüler sistem (işitme kanalında bulunur; hareket ve dengeyi algılar)
RENK	Görsel sistem
PERDE	İşitsel sistem
SICAKLIK	Dokunsal sistem
BASINÇ	Cilt, kas ve eklemlerdeki basınç sensörleri
ACI	Deri altı sinirlerle doku hasarının tespit edilmesi
KONU	Koklama sistemi
ZAMAN	Zamansal farkındalık
DUYGU	Duygu sistemi

Langacker (1987:119) *dikkat odağının* (focus of attention) dikkat veya bilinç çevresi ile çevrili olduğunu da belirtmiştir. Dikkatin çevre bölgesine *dikkat açısı* (scope of attention) denir. *Dikkat odağı* ve *dikkat açısı* tümcenin dilbilgisini etkiler. Parmak eklemi, parmağın bir parçası, parmak elin bir parçası, el kolun bir parçası, kol ise bedenin bir parçası olarak düşünülür. Bu nedenle, bir varlığın (parmak) dikkatine erişilebildiği alanın (EL) bir varlığa (parmak) sahip olduğunu söyleyebilir.

- (10) a. Bir parmağın üç parmak eklemi ve bir tırnağı vardır.
b. ?Bir bedenin yirmi sekiz parmak eklemi vardır. (Langacker, 1987:129)

Örnek (10a)'daki ifade oldukça doğaldır, ancak (10b)'deki kullanımın belirli bir bağlam dışında kabul edilmesi zordur. Bunun nedeni PARMAK EKLEMİ kavramının PARMAK veya EL'in doğrudan kapsam olarak algılanması; BEDEN'in ise doğrudan kapsam olarak algılanmamasından kaynaklanmaktadır. Bu tür ifadelerde, kapsam bakımından odaklanılacak kavramlar, uzakta olanlar değil, hemen bitişik veya yakın olan kavramlardır.

Ayrıca Kövecses (2006:65), 'çerçeve'nin bazı yönler açısından idealleştirilmiş

olduğundan da bahsederek çerçevenin tanımladığı kavramın gerçek dünyada bulunmadığını söyler. Örneğin, cuma gününün ‘haftanın beşinci günü’ anlamının ortaya çıkması için GÜNEŞİN DOĞAL DÖNGÜSÜ ile YEDİ GÜNLÜK TAKVİM DÖNGÜSÜnden oluşan iki çerçevenin gerektiğini ileri sürer. Buna göre doğada aslında yedi günlük bir hafta yoktur; yalnız güneşin döngüsü ile ışık ve karanlığın değişiminin görülür. Cuma kavramı farklı bağlamlarda anlamlandırılabilir: BATIL İNANÇ çerçevesinde uğursuz gün, HAFTA SONU çerçevesinde hafta sonunun bir önceki günü, İŞ GÜNÜ çerçevesinde ise çalışma günlerinin son günüdür. Dolayısıyla bir sözcüğün anlamı çerçeveye bağlıdır ve bu çerçeve içinde kavramsallaştırılır.

2.5.3. İBM: İdealleştirilmiş Bilişsel Modeller

Lakoff (1987) IBM ile bilişsel düzeyde bir kategori yapısı geliştirmeye çalışmış ve bilgilerin karmaşık yapılanış sistemi olan *idealleştirilmiş bilişsel modelleri* (İBM, ICMS; idealized cognitive models) ortaya koymuştur. Lakoff’a göre İBM, beş tür (en azından) yapılandırma ilkesine dayalıdır (Lakoff, 1987: 68-76, 284-285):

- 1) İmge şematik İBM: İmge şemaları kavramsal yapının kurucusudur. Uzama yönelik deneyimlerimiz ve kavramlarımız imge şemalarıyla yapılanır: KAP, KAYNAK-YOL-HEDEF, PARÇA-BÜTÜN, YUKARI-AŞAĞI, ÖN-ARKA imge şemaları UZAMA ilişkin zihinsel modellerimizi yapılandırır.
- 2) Önermesel İBM: Öğeler arasında var olan özellikleri ve ilişkileri içerir. Bu türde bir İBM önermesel, gerçeğe ait bilgi içerir: Örneğin “yemek ısmarlama” (restaurant şeması), “taksonomik sınıflandırma sistemi” (bitkilerle hayvanları sınıflandırma).
- 3) Metaforik İBM: Bir kaynak alanın bir hedef alana eşlenmesiyle oluşur.
- 4) Metonimik İBM: En iyi örnekleri ve idealleri temsil eden tek bir türün tüm kategoriyle eşlendiğinde görülen metonimidir.
- 5) Sembolik İBM: Anlamsal çerçeveler olarak anlamlandırılan bilgiyle eşleşir. Sözlüksel ve dilbilgisel öğeleri içerir.

Langacker (1987) ise *bilişsel dilbilgisi kuramında* (theory of cognitive grammar) imge

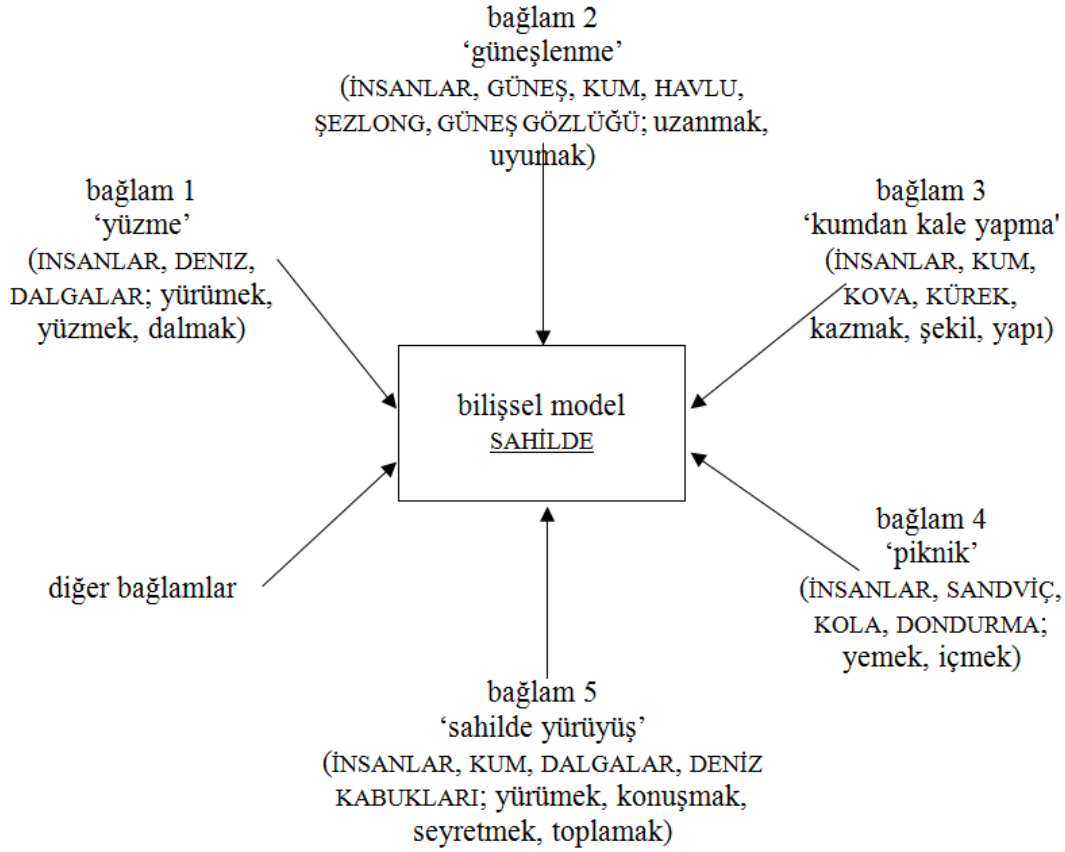
şemalarını temel alarak IBM'i açıklamaktadır. IBM, bilişsel anlambilimde kavramsal metafor ve metoniminin, ayrıca 'dilbilgisel yapıya bilişsel anlambilim yaklaşımı'nın zeminini hazırlamıştır.

Radden ve Kövecses (1999), kavramsallaştırılan her şey IBM'e sahip olduğunu ve IBM'in oluşturulduğu yerlerde de metonimi meydana gelebildiğini açıklamaktadır. Örneğin, bir yazar ve onun eserleri, IBM'e sahiptir ve buna ÜRETİM IBMi oluşturabilir: Bu ÜRETİM IBMinde üretici (yazar), ürün (eserler), ürünün yapıldığı yer gibi bir takım varlıklar bulunmaktadır. Kövecses (2002) çalışmasında aynı IBM içinde aracın hedefe erişen ilişkisine dayalı IBM modelleri ile çeşitli metonimleri sunmuştur. IBM modelleri ile açıklanan metonimler, iki farklı üst metonimi altında önerilmiştir. Birincisi BÜTÜN İÇİN PAÇA veya PARÇA İÇİN BÜTÜN ilişkine dayalı ortaya çıkan IBMler: *nesne ve parçaları IBMi* (thing-and-part ICM), *kuruluş/oluşturma IBMi* (constitution ICM), *karmaşık olay IBMi* (complex event ICM), *kategori ve üyeleri IBMi* (category-and-member ICM) ve son olarak *kategori ve özellikleri IBMi* (category-and-property ICM). İkincisi ise aynı IBM içinde bir parçanın diğer parçaya erişmesi metonimiye yol açabilir: *hareket IBMi* (action ICM), *neden-sonuç IBMi* (causation ICM), *üretim IBMi* (production ICM), *kontrol IBMi* (control ICM), *sahiplik IBMi* (possession ICM), *kapsama IBMi* (containment ICM).

2.5.4. Bilişsel model

Bilişsel model, çeşitli anlamlara ilişkin olguları anlamamıza yardım eder. Ungerer ve Schmid (1996:48-49), *durum* (situation) terimini gerçek dünyada nesnelere arasındaki etkileşim olarak tanımlayarak bağlamlara göre farklı durum farklı bilişsel modellerinin oluşturabildiğini anlatmaktadır. Günlük hayatta karşılaştığımız her türlü olgular, deneyimlediğimiz ve depoladığımız birbiriyle ilişkili çok sayıda bağlamlarla anlamamız mümkündür. Ungerer ve Schmid (2006:49), bilişsel kategorilerin gömüllü bağlamlara, aynı zamanda ilişkilendirilmiş bağlamlara bağlı olduğunu söylemiştir. Bu nedenle belirli

bir alana ait tüm depolanmış *bilişsel sunumları* (cognitive representations) kapsayan bir terime ihtiyaç duyularak *bilişsel model* (cognitive representations) terimini bu bilgi tabanları için kullanmaktadır; araştırmacıların kullandığı bilişsel model, ‘çerçeve’ veya ‘skript’ gibi terimler ile de ilgilidir.

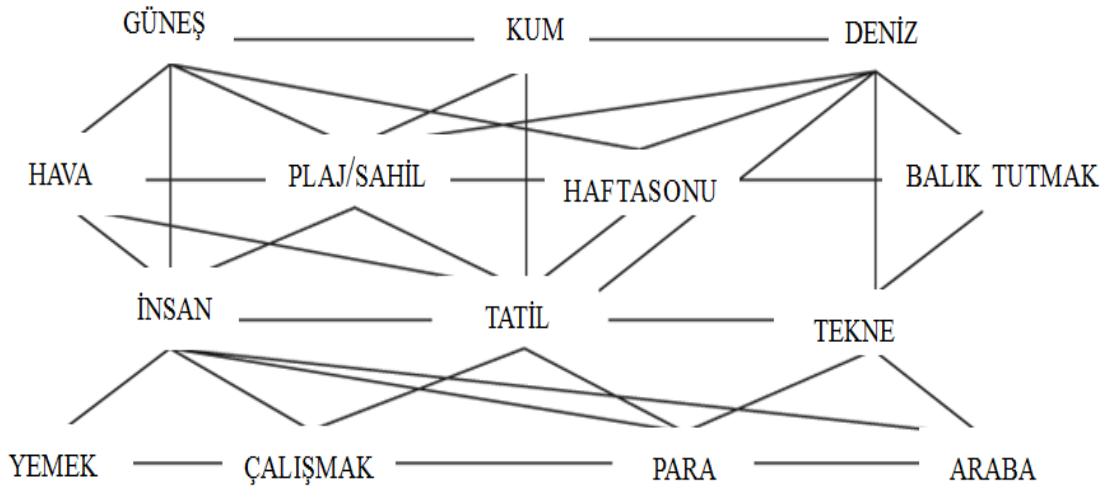

Şekil 2.7. SAHİLDE bilişsel modelinin şematik gösterimi (Ungerer ve Schmid, 2006:50)

Şekil 2.7’de, İNSANLAR, DENİZ, KUM ve diğer kategorilerin SAHİLDE bilişsel modelini oluşturan çeşitli bağlamlarda meydana geldiği görülebilir. Ungerer ve Schmid (2006: 49), bu örnekle bilişsel modellerin iki önemli özelliği hakkında söz eder; ilk olarak, Şekil 2.7’deki ‘diğer bağlamlar’da belirtildiği gibi, bilişsel modeller temelde açık uçludur bir başka deyişle bilişsel modelin sınırları bulunmamaktadır. Bu özelliğin sonucu olarak, bir alanın bilişsel modelini tanımlamanın çok zor olduğu ve bilişsel modellerin tanımlarının asla kapsamlı olmadığı, ancak her zaman son derece seçici olduğu söylenebilir. İkincisi, bilişsel modellerin temelini oluşturan bağlamlar gibi,

bilişsel modellerin kendileri de izole bilişsel varlıklar değil, birbirleriyle ilişkilidir.

Dolayısıyla bir ağ oluşturma eğilimi bulunmakta ve geniş biçimde yayılmaktadır. Ungerer ve Schmid (2006:50) Şekil 2.7’de gösterilen şemada İNSANLAR, DENİZ ve KUMun SAHİLDE bilişsel modeliyle yakından ilişkili olduğunu belirtmekte ve ayrıca Şekil 2.8’deki gibi ‘bağlantıcı (connectionist)’ yapıyı vurgulayan bilişsel modellerin ağ oluşturmak için birleştiğini öne sürmektedir.

Şekil 2.8. Örnek bilişsel modeller ağı (Ungerer ve Schmid, 2006:50)

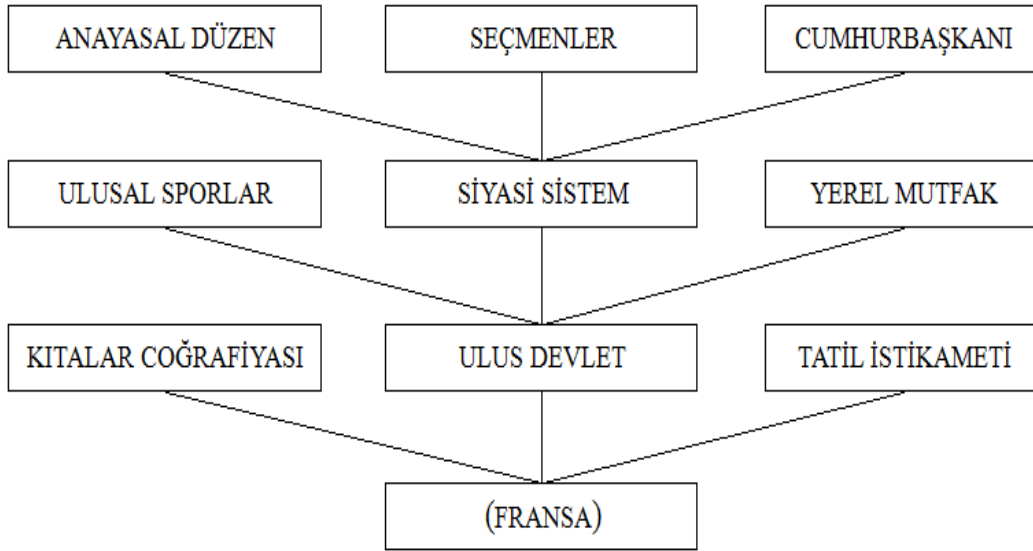
Evans (2009a:101) sözlüksel kavramın *ikili yapı* (bipartite structure) gösterdiğini söylemiştir. Birincisi *dilsel içerik* (linguistic content); dil ile doğrudan kodlanan ve dile yansıtılan bilgilerdir. Diğeri ise kodlanan dildışı bilgilere ilişkin *kavramsal içerik* (conceptual content) olan *bilişsel model*dir (cognitive model).

Evans (2009b:47) sözlüksel kavramlarla kodlanan dilsel içeriğin oldukça şematik olduğunu; ve simülasyonlar için yapılandırma işlevini sağladığını belirtmiştir. Buna karşın, bilişsel modellerle kodlanan kavramsal içerik, algısal olarak zengin ve son derece ayrıntılı bilgileri sağlar. Evans (2009a:199) bilişsel model terimini, bir *çerçeveden* (frame) veya ilgili çerçevelerden oluşan tutarlı bilgi toplamı ve bu bilgi toplamından kaynaklanan kavramsal potansiyeli göstermek için kullanmaktadır. Ayrıca

Evans (2009a:204) bir sözlüksel kavrama kolay erişim sağlayan anlamsal potansiyellerin bütünü, bir başka deyişle bilişsel modellerin toplamını *bilişsel model profili* (cognitive model profile) olarak adlandırmaktadır.

- (11) a. *Fransa* olağanüstü doğal güzelliğe sahip bir ülkedir.
b. *Fransa* Avrupa Birliği'nin önde gelen ülkelerinden biridir.
c. *Fransa* 2007 Ragbi Dünya Kupası'nda Yeni Zelanda'yı yendi.
d. *Fransa* 2005 referandumunda AB anayasasını reddetti. (Evans, 2009a:76)

Evans, (11)'de gösterilen sözlüksel kavram [FRANSA] için Fransa ile ilgili uzlaşımsal bilgilerin gerektiğini açıklamakta ve Şekil 2.9'da gösterilen bilişsel model profiliyle örnek tümcelerdeki [FRANSA]'nın kavramsal yapısına erişilebildiğini öne sürmektedir.

Şekil 2.9. [FRANSA]ya ilişkin kısmi bilişsel model profili (Evans, 2009a:208)

[FRANSA] ile çağrıştırılan bilgiler; (11a)'da Fransa'nın jeolojik açıdan coğrafi bilgilerle; (11b)'de ülke olarak, ulus-devlet olarak Fransa'yla; (11c)'de 15 kişiden oluşan Fransa milli takımı ragbi oyuncusuyla; (11d)'de ise AB anayasasında hayır oyu kullanan Fransız seçmenlerle ilgilidir. (11)'deki örneklerin çeşitli biçimde yorumlanabilmesi için sözlüksel kavram [FRANSA]'nın, bilişsel model profiline *erişim konumu* (access site) işlevini yapması gerekir. Dolayısıyla [FRANSA] hakkında en azından Şekil 2.9'da ima edilen bilgilerin içermesi gerekmektedir. Evans, Şekil 2.9'da sözlüksel kavram [FRANSA]

ile potansiyel olarak birçok bilgi yapısına erişilebildiğini anlatmaktadır. Ayrıca her bilişsel modelin diğer bilişsel modellere (farklı bilgi türlerine) erişmek için birbirine aracı olarak kullanıldığı karmaşık bir yapıya sahip olduğunu da belirtmektedir.

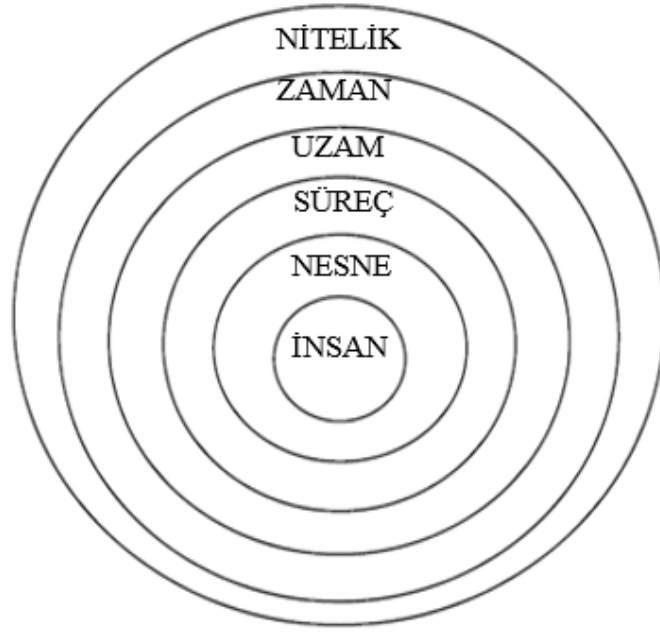
2.5.5. Kavramsal alan

Heine ve diğerleri (1991:48-55) *kategorik metafor* (categorical metaphor) bakış açısıyla kavram ya da kategori alanının genişleme sırasını açıklamaktadır. Anlamsal bir genişleme düzeneği olarak kategorik metafor, insanın deneyimini veya fiziksel dünyayı anlamak için kullanılmaktadır. Heine ve diğerleri (1991:48) en temelde İNSAN alanında başlayan kavramsal alanın NİTELİK alanına kadar gittikçe daha soyut alana ilerleyen metaforik soyutlama olduğunu anlatmış ve şu kavramsal alanları önermiştir.

İNSAN (PERSON) - NESNE (OBJECT) - HAREKET (ACTIVITY) - UZAM (SPACE) -
ZAMAN (TIME) – NİTELİK (QUALITY)

Yukarıda gösterildiği gibi kategorik metaforda anlam genişlemesi İNSANDAN NESNEYE, NESNEDEN HAREKETE, daha sonra UZAM, ZAMAN, NİTELİK alanına kadar devam eder ve somut varlıklardan daha soyut kavramlara kadar uzanan hiyerarşik bir yapıdadır. Kategorilerin hiyerarşik yapısı İNSAN etrafında *benmerkezci mesafe* (egocentric distance) oluşturmakta ve ‘insan’a dayalı, somuttan daha soyut olana, sağa doğru ilerleyen *tekyönlü* (unidirectionality) bir yapıdır.

Bu çerçevede Heine ve diğerleri (1991:55), metaforik kaynak alanların hiyerarşisinin insana en yakın ulamlardan en uzaktaki ulamlara doğru uzandığını ve bu uzanımlarda bedenselleştirmenin veya benmerkezci uzaklığın yansıtıldığını söylemektedir.

Şekil 2.10. Kaynak alanının hiyerarşisi (Heine ve diğerleri, 1991:55)

2.6. Alanyazındaki İlgili Çalışmalar

Son dönemde beden bölümlerini içeren dilsel ifadeler üzerine, bilişsel dilbilim yaklaşımlarıyla yapılmış İngilizce, Türkçe ve Korece çalışmalar sıkça görülmektedir.

Kövecses ve Szabo (1996) İngilizce deyimler üzerine geleneksel bakışlardan farklı olarak, bilişsel düzeneklerden metafor ve metonimi çerçevesinde deyimleri incelemiştir. Çalışmanın ilk bölümünde, İngilizcede yalnızca el sözcüğünü içeren deyimleri ele almışlar ve 'el'e ilişkin uzlaşımsal bilgilere dayalı kavramsal metafor ve metonimi görünümlerini çıkarmışlardır. Daha sonra Macarca anadili konuşucusu öğrencilerle çalışmışlar; anadilindeki benzer kavramsallaştırma yapısının hedef dili öğrenme sürecinde kolaylık sağladığını ve olumlu etki yarattığını gözlemlemişlerdir.

Foolen (2017) figüratif dil kullanımında, 'el'in zengin bir kaynak alan olarak kullanıldığını, Hollanda dili ve diğer dillerdeki örneklerle açıklamıştır. Araştırmada önce elin hedef alanda da kullanılabildiği durumları (örneğin, metonimik erişimle kol,

parmak gibi diğerk bölümlerin hedefinin el olarak kullanılması); sonra da kaynak alanda kullanıldığı durumları (hareket, kontrol, sahiplik, ilişki ve duygular) belirtmiştir. Ayrıca kiplikte kesinlik derecesi, tanıtısalılık ve zaman ifadelerinde de el sözcüğünün kaynak alan olarak kullanıldığı bilgilerini vermiştir.

Türkçede bilişsel dilbilim çerçevesinde beden bölümlerine ilişkin bir çalışma, Ruhi ve Işık-Güler'in (2007), Türkçede *yüz* sözcüğünün beden bölümü yüz ve kendi/öz kavramları üzerine yaptıkları çalışmadır. Araştırmacılar önce yüz kavramını fiziksel yüz, baş bölümüne bağlı olan bölüm, kendini/özünü gösterme, duygu ve ilişkisel çalışma gibi kavramsal alanlarda metaforik görünümle betimlemiştir. Sonra *gönül* sözcüğünün kavramsallaştırılmasını da ilgili örnekler ve şematik açıklamalardan yüz ile karşılaştırarak açıklamışlardır. Ayrıca bu çalışmada, gönül sözcüğüne ilişkin kavramsallaştırmayı kavramsal ve toplumsal çerçevede incelemişlerdir.

Aksan (2011), Türkçede beden bölümü *baş* ve *ayak* sözcüklerinin figüratif kullanımlarını ortaya koymuş ve toplumsal kültürel model açısından değerlendirmiştir. Çalışmasında baş ve ayağın insan bedenindeki göreceli konumlarından dolayı temelde kavramsallaştırmasında da farklılığının bulunduğunu; DIKEYLİK şemasına dayalı olarak (baş [YUKARI]; ayak [AŞAĞI]), baş sözcüğüne ilişkin kültürel değerlerin olumlu, ayak sözcüğüne ilişkin kültürel değerlerin ise olumsuz olduğunu gözlemlemiştir.

Öz (2011) çalışmasında Türkçede *başın* bölümleri olan *çene*, *yanak*, *kelle*, *diş*, *alın*, *burun*, *kulak*, *dudak*, *ağız*, *kafa*, *dil*, *göz* ve *baş* sözcüklerini içeren deyimlerle ilgili imge şemalarını ve kavramsal metafor kuramına dayalı figüratif dil kullanımlarını incelemiştir. Çalışmada derlem temelli dilsel veriler üzerinden metaforik ve metonimik görünümle birlikte, sözlükte yer alan deyimlerin imge şemaları da incelenmiştir.

Yüceol Özezen ve Ördem (2014) *yüz* ve *yüzle* ilgili bölümlerin metafor oluşturması ve kalıplaştırmasına ilişkin Türkiye Türkçesindeki deyim ve bileşik sözcüklerin

görünümlerini incelemiştir. Araştırmacılar çalışmasında Türkiye Türkçesinde insan bedeniyle ilgili kalıp sözlerin büyük bölümünün *baş* ve ona bağlı *yüz* bölümleriyle yapıldığını; ayrıca *yüzle* sağlanan görsel iletişim *yüzün* duygu aktarımındaki belirgin üstünlüğü bakımından daha öncelikli olduğunu açıklamaktadır. Yüceol Özezen ve Ördem, metaforlaşmada en çok yüz bölümünün önemli bir kaynak alan olduğunu Türkçede kullanılan dilsel ifadeleri sayı bilgisiyle destekleyerek göstermiş, ancak *el* bölümünü içeren dilsel ifadelerin sayısının fazla olduğunun da dikkatlerini çektiğini sonuç bölümde belirtmişlerdir.

Koşaner ve Yozgat (2014), Ruiz de Mendoza Ibáñez ve Galera-Masegosa'nın (2011) metafor ile metonimi arasındaki etkileşimsel görünümünden doğan kavramsal karmaşıklar için yaptığı sınıflandırmayı kullanarak, metaftonimi açısından Türkçede beden bölümlerine gönderimde bulunan sözcükleri içeren deyimleri incelemiş ve bu sınıflandırmayla Türkçe deyimleri betimlemeye çalışmıştır.

Baş (2016) Türkçe deyimlerde *göz* sözcüğünü bilişsel dilbilimsel açıdan incelemiş ve ilgili dilsel ifadelerde görülen metaforik ve metonimik bulgulardan yola çıkarak bilişsel şemalar ortaya çıkarmıştır. Türkçede *göz* sözcüğünün metonimik görünümleri için gözün işlevi, göze ait davranışlar ve parça-bütün ilişkileri incelenmiş; metaforik görünümleri ise ZİHİNSEL ALGI, DİKKAT, KONTROL, ÖĞRENME, DEĞERLENDİRME, DÜŞÜNCE ve DUYGU açısından ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada gözün zihinsel yetiler, duygular, karakter özellikleri, fiziksel durumlar ve kültürel değerlerine dayalı metafoik ve metonimik bulgulardan 'göz'e ait kültürel bir bilişsel model önerisi sunulmuştur.

Baş (2018) Türkçede *ciğer* sözcüğünün figüratif kullanımlarını bilişsel dilbilimsel açıdan incelemiştir. Çalışmada kavramsal metafor kuramı çerçevesinde *ciğer* sözcüğünü içeren Türkçe kalıplaşmış ifadelerdeki *ciğer* sözcüğünün metafor ve metonimi görünümlerine bakılmıştır. Türkçede *ciğer* sözcüğünün metonimik güdülemeyle kişi,

CANLI BİR VARLIK, DEĞERLİ BİR NESNE ve KAP olarak kavramsallaştığı; metaforik güdülemeye dayalı DUYGULARIN MERKEZİ olarak kavramsallaştığı görülmektedir.

Özer (2017), Türkçede *kulak* ile ilgili sözcükteki kavramsal içeriği bilişsel yaklaşımla incelemiştir. Kulağın beden bölümü olarak işlevsel açıdan en önemli rolü işitme özelliğidir. Araştırmacı, kulağın iç ve dış organ parçaları açısından dilsel ifadelerle bakıldığında Türkçede metaforik ifadelerin yansımalarının kulağın dış unsurlarında yoğunlaştığını gözlemiştir. Ayrıca çalışmasında *kulak* sözcüğünün metonimik olarak kurduğu ilişkilerin metaforik bağlam açısından motive edici olup olmadığı Türkçe kapsamında tartışılmıştır.

Korecede yapılmış çalışmalarda çeşitli beden bölümlerine ilişkin çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmanın kapsamında beden bölümü olarak yalnızca *el* veya *ayak* sözcüklerine ilişkin bilişsel anlambilim çerçevesinde ele alınmış araştırmalara yer verilmiştir.

Hong (1993) Korecede *ayak* ve *yüz* sözcüklerini çok anlamlılık açısından betimlemiş ve bu sözcüklerin anlam genişlemesine yol açan çağrışımsal mekanizmalar olarak benzerlik ve bitişiklik açısından *ayak* ve *yüz* sözcüklerini içeren deyimler, eşdizimli sözcükler ve bileşik sözcükler üzerine incelemede bulunmamıştır. Çalışma doğrudan metafor veya metonimi çerçevesinde ele alınmamış ancak çalışmada beden bölümlerinin işlevi, biçimi ve konumuna benzerlik ve bitişiklik güdülemesine dayalı ortaya çıkan görünüm sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca benzerlik ve bitişiklik ilişkileri kavramsal metafor ve metoniminin işlemindeki en önemli özelliklerden olduğu için bilişsel anlambilimsel çalışma olarak ele alınabilir.

Hong (1994) Korecede yaklaşık 30 beden bölümünü gösteren sözcüklerinin (*el, parmak, avuç, tırnak; ayak, bacak, dizi; yüz; baş/kafa, beyin, ense; göz, burun, ağız, diş, dil, kulak, çene, yanak; boyun, omuz; göğüs, kalp, ciğer* vb.) çokanlamlılığıyla ilgili

betimsel bir inceleme yapmıştır. Bu çalışmada benzerlik ve bitişiklik ilişkilerine dayalı dilsel ifadelerin ne tür kavramlar gösterildiğine bakılmıştır. Araştırmada belirlenen sınıflandırmalar altında Korece deyimlerle birlikte eşdizimli ifadeleri kapsayarak dilsel ifadelerin anlamları, daha üst kavramlarla gösterilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak bu dilsel ifadelerdeki figüratifleşmede metafor, metonimi ve *kapsamlama* (synecdoche) bulunduğu; Korece deyimlerde beden sözcüğünün işlevsel ve biçimsel benzerliğine dayalı hareket veya durumu soyutlaştırarak anlamın genişlediği de söylenmektedir.

Ma (1994) beden bölümlerinden *el* ve *ayak* sözcüklerinin anlam değişmesini benzerlik ve bitişiklik yönünden -deyim, bileşik sözcük ve bileşik eylem dahil- bütün sözcükler üzerine inceleme yapmaya çalışmıştır. *El* ve *ayak* sözcüklerinin biçimi ve işlevi açısından benzerliğe dayalı anlam değişimleri durumlar metafor olarak; parça-bütün, neden-sonuç ilişkilerine dayalı bitişiklik temelinde anlam değişimleri ise metonimi olarak ele alınmıştır.

Bai (2002) Korece *ayak* sözcüğünün anlam genişlemesi ve çokanlamlılığını, Heine ve diğerleri (1991) tarafından sunulan anlam genişleme alanlarına göre incelemiştir. Araştırmada ayak sözcüğünün tek kullanıldığında görülen anlam genişlemesini merkez anlam ve yan anlam ile açıklamıştır. Ayrıca *ayak* sözcüğüyle bileşen adlar, konumlarına (*ayak* sözcüğünün önüne gelen adlar, *ayak* sözcüğünden sonra gelen adlar) ve anlamsal özelliklerine (\pm canlı, \pm soyut, \pm hareket) göre incelenmiştir. Sonuç olarak ayak sözcüğünün anlam genişlemesinin en çok ayağın işlevsel ve somut alandan nesne, uzam, sahiplik, zaman gibi soyut alana kadar gerçekleştiği gösterilmiştir.

Hwang (2003) *ayak* sözcüğünü içeren deyimlerde görülen anlam genişlemesini incelemiştir. Araştırmacı, Korece sözlükler ve deyimler sözlüklerinden oluşturulan veritabanında *ayak* sözcüğünü içeren 127 deyim, anlamsal içeriklerine göre görünüşleri olumlu, olumsuz ve diğerleri olarak sınıflandırmıştır. Korecede *ayak* sözcüğünü içeren

deyimlerin yaklaşık %60'ı olumsuz konu (TUTMAK, İLİŞKİYİ KESMEK, HALSİZLİK, PİŞMANLIK, MEŞGULİYET, HUZURSUZLUK vb.) içerir ve hareket veya davranışlara ilişkin figüratif kullanımı gösterir ve olumlu ifadeler ise %29.2 (İLİŞKİ, ÇABA, YETENEK, BAŞLAMA vb.) olarak gösterilir. Çalışmada ayak sözcüğünün anlam genişlemesi, ayak ile birlikte kullanılan diğer sözcükler (yüklemler) arasındaki ilişkilere dayalı olarak gerçekleştiği vurgulanmaktadır.

Lim (2007) bedenselleştirmeye dayalı *anlam genişlemesinin* (meaning extension) özellikleri üzerine bir araştırma yapmıştır. Çalışmasında, bilişsel dilbilim çerçevesinde bedenselleştirmenin anlam genişlemesinin temelinde bulunduğunu belirtmiştir. Sözlükteki beden bölümünü gösteren sözcüklerin tanımını incelemiş ve 21 beden sözcüğünün anlam genişleme görünümlerini ve bu görünümlerdeki özellikleri açıklamıştır. Çalışmada veriler, beden deneyimlerine dayalı anlam genişlemesini sağlayan üç bilişsel düzenek kullanılarak (imge şeması, kavramsal metafor ve metonimi, *kategorik* [categorical] metafor) incelenmiş ve sözcüklerin anlam genişlemesi ve çok anlamlılığı ele alınmıştır.

Choi (2010) yaklaşık 2.320 Korece deyim metaforik ve metonimik görünümlerini, çeşitli bilişsel anlambilim yaklaşımıyla kapsamlı biçimde açıklamaya çalışmıştır. Araştırmada Korece deyimler, metaforik açıdan imge şemalarına dayalı KAP, YOL, YÖNELİM, BAĞLANTI metaforlarıyla açıklanmakta ve ayrıca *varoluşsal büyük zincir metaforuna* (the great chain of being) dayalı görünümler ele alınmaktadır. Metonimik görünümler açısından ise Korece deyimlerin gönderimsel işlevden daha çok betimsel, yüklemcil işleve sahip olduğu; bu deyimlerde, olayların başlangıç, son ve belirli parçalarından gösterilen olay metonimisi ve psikolojik durumları açıklayan durum metonimisi görüldüğü belirtilmektedir.

2.7. Kavramsal Metafor ve Metonimiye İlişkin Tartışmalar

Bu bölümde yukarıda anlatılan metafor ile metoniminin benzer ve farklı özellikleri kısaca özetlenmiş ve iki bilişsel düzeneğe ilgili tartışılan bazı noktalara değinilmiştir.

2.7.1. Kavramsal metafor ve metonimi yaklaşımlarının özeti

Kavramsal metafor ile metoniminin tanımlarına bakıldığında; genelde daha deneysel, doğrudan anlaşılabilir ve ayrıntılı olan KAYNAK ALAN ile anlaşılabilir ve daha soyut olan HEDEF ALAN arasındaki benzer özelliklerin metafor düzeneğini gösterdiği görülmektedir. Metonimi ise tek alan içinde yer alan HEDEF ve ARAÇ arasındaki bitişiklik özelliğine göre tanımlanmaktadır. Söz konusu kavramsal bilgilerle metafor ve metoniminin ortak ve farklı özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

Tablo 2.4. Kavramsal metafor ve metoniminin özellikleri

	<i>Metafor</i>	<i>Metonimi</i>
<i>Ortak Özellikler</i>	Kavramsal ve bilişsel süreç Bilişsel düzenek Fiziksel ve kültürel deneyimlere dayalı Sistemik	
<i>Kavramsal İlişki</i>	A, B'DİR (A is B/A understood B)	B İÇİN/YERİNE A A, B'Yİ TEMSİL EDER (B for A/A stand for B)
<i>Güdüleme Yolu</i>	Benzerlik	Bitişiklik
<i>İşlev</i>	Anlama işlevi	Gönderimsel işlev
<i>Alan Sayısı</i>	2 (HEDEF/KAYNAK)	1 (HEDEF-ARAÇ)
<i>Alan(lar)daki İşlem</i>	alanlar arası eşleme (mapping)	alan içi erişim (access)/ tek eşleme
<i>Diğer Özellik</i>	çoklu (many-correspondence) yapısal metafor tekli (one-correspondence) yönelimsel metafor, ontolojik metafor	tekli (one-correspondence)
	tek yönlü	iki yönlü

Genelde metafor ile metonimi arasındaki belirgin farklılık, iki bilişsel düzenekteki alanlarda yapılan işlem görünümüdür. Metafor için iki kavramsal alan arasındaki eşlemede, 'daha somut kavram ile daha soyut olan diğer kavramı anlama' işlevindeki benzerlikten hareket edilir. Metonimide ise bir şey ile bunu kapsayan veya bunun içinde bulunan başka bir şey arasındaki bitişiklik güdülemesi yoluyla ortaya çıkan gönderimsel açıklama işlevi söz konusudur.

2.7.2. Kavramsal metafor ve metoniminin ayrımı

Bazı bilişsel anlambilimcilere göre insanın kavramsal sisteminde metafordan daha temelde bulunan işlem olarak metonimi değerlendirilmektedir(Gibbs,1999b; Radden ve Kövecses, 1999; Barcelona, 2000b; Ruiz de Mendoza Ibáñez, 2000; Panther ve Thornburg, 2003, 2007). Barcelona (2003c:31), çalışmasında bütün metaforik eşlemelerin daha önce metonimik eşlemeyi ön varsaydığını belirtmektedir. Metaforun metonimik bir temele sahip olabileceğine ilişkin önemli bir destekleyici fikir olarak bu durumun bedenselleştirme ve deneyimsel korelasyonlardan kaynaklandığından daha önce söz edilmiştir. Grady (1997) birincil metaforların deneyimsel korelasyonla güdülendiğini öne sürmektedir. Ancak, Radden (2003b) ve Taylor'un (2003) belirttiği gibi korelasyon doğal olarak metonimiktir. Örneğin, bir bardağa sıvının dökülmesindeki durumda yükseklik, miktarla ilişkilidir ve yükseklik gerçek anlamıyla da miktarın artışının karşılığı olmaktadır. Bu karşılıklılık ilişkisi yani, korelasyon *yüksek fiyat* gibi daha soyut alanlara uygulandığında, Goossens'in (1990) açıkladığı gibi metonimiden oluşan metafor olarak düşünülebilir.

Ayrıca Evans ve Green'in (2006:320) de açıkladığı gibi, Barcelona'nın öne sürdüğü birincil metaforların daha karmaşık bileşik metaforları desteklediğinde ve birincil metaforların metonimik bir temeli olduğu görüşleri göz önünde bulundurulduğunda tüm metaforların metonimiyle güdülendiği sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca Evans ve Green

(2006:321) çalışmasında, Grady'in (1997) ortaya koyduğu birincil metaforunda kaynak ve hedef kavramın ikisinin de doğrudan deneyimlere dayalı oluşturulmasıyla, hedef kavramların da kaynak kavramlar gibi deneysel olduğunu vurgulamaktadır.

Radden (1997) ve Ruiz de Mendoza Ibáñez (1997) ise metafor ve metoniminin, bilişsel eşleme sürecinin sürerliliğinde olduğu için tamamen ayırt edilmesinin zor olduğunu ve metafor ile metoniminin yalnızca dereceleme açısından farklı olduğunu *metafor-metonimi sürerliliği varsayımı* (metaphor-metonymy continuum hypothesis) ile açıklamaktadır. Özellikle Ruiz de Mendoza Ibáñez (1997) bilişsel eşleme sürecini bir sürerlilik olarak ele almaktadır. Geleneksel bakış açısından metafor ile metonimi bu sürerliliğin iki ucuna yerleştirilebilir ancak Ruiz de Mendoza Ibáñez bu sürerliliğin ortasında *metonimi temelli metaforun* (metonymy-based metaphor) bulunduğunu öne sürerek metafor ile metonimi kesin biçimde ayırt eden geleneksel bakış açısını eleştirmektedir. Burada metonimi temelli metaforunda gösterilen şey, *metaforun deneysel güdülemesi* (experiential motivation of a metaphor) ile metoniminin metafora dönüşmesidir. Örneğin, *yüksek fiyat* (high price) ve *artan fiyat* (rising prices) ifadelerinde ÇOK/FAZLA OLAN YUKARIDADIR (MORE IS UP) metaforunun bulunduğu söylenebilir. Ancak bu ifadeler yalnızca bu kavramsal metafor ile açıklanamaz; ÇOK/FAZLA OLAN YUKARIDADIR metaforunun temelinde TEMSİLİ İÇİN NESNE (THINGS FOR ITS REPRESENTATION) kavramsal metonimisinin de bulunduğunu belirtmek gerekir.

Yu (2008) ise bu görüşlere katılarak somut deneyimlerden soyut kavramlara eşleme yapılırken, metoniminin genelde bedenselleştirme ile metafor arasında bağlantı olarak işlendiğini öne sürülmekte ve bu süreci 'bedensel deneyim – metonimi - metafor - soyut kavramlar' olarak göstermektedir.

Yukarıdaki görüşler altında metafor ile metonimi arasındaki ilişkilere bakılırsa özetle, birçok metafor kavramsal olarak metonimiden güdülendiği (Barcelona 2000b, 2000c;

2000; Taylor 2003; Evans ve Green 2006; Yu 2008) ve bu nedenle metafor ile metonimi arasındaki sınır belirsiz ve sürerlilik oluşturulduğu (Goossens 1990; Ruiz de Mendoza Ibáñez 1997, 2000; Radden 1997, 2000; Barcelona 2000, 2003b; Dirven 2002) söylenebilir.

Bu bilgiler ışığında bazı örnekler üzerinde metafor ile metonimi arasında keskin bir sınırın olmadığına bakılmıştır. Lee (2003) günlük dil kullanımlarında metafor ve metoniminin alanların farklılığını, kesin bir biçimde ayırt etmekte güçlük çektiği durumlardan söz etmektedir.

- (12) a. 요람에서 무덤까지
beşik-KAYNAK mezar-HEDEF
'Beşikten mezara kadar'
- b. Beşikten mezara kadar

(12)'deki örnekler hem Türkçede hem Korecede aynı sözcükler ve durum ekleriyle oluşturulmuş örneklerdir. Örneklerde kullanılan iki sözcükte, BEŞİK-DOĞUM ilişkisi ve MEZARLIK-ÖLÜM ilişkisi kolayca algılanmaktadır. Bu ilişkilerde daha ayrıntılı ve somut alanda kullanılan (beşik, mezarlık) sözcükler ile soyut alan (doğum, ölüm) arasındaki eşlemeye metafor açısından bakılabilir; ancak aynı zamanda uzamsal, zamansal ve işlevsel açıdan beşik ve mezarlığın bitişiklik ilişkisini sağlamasından dolayı ilgili örnekler metonimi olarak da ele alınabilir.

Dolayısıyla bunun gibi durumlarda her araştırmacının farklı yorumlamalarda bulunması olasıdır. Metafor ile metonimi ayırt eden en tipik özellikler olan alan sayısı ve güdüleme yolunun dahi yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi çözümleme sırasında farklı yorumlanabileceği dikkate alınmalıdır.

- (13) a. 그녀는 우리 연구소의 우수한 두뇌 중 한 사람이다.
o kadın-ÖZN biz laboratuvar-TAM iyi beyin arasında biridir
'O, bizim laboratuvarın iyi beyinlerinden biridir.'
- b. En yaratıcı genç beyinler teorik çalışmalara yönelmişlerdir. (W-KC29D1B-2794-62)

- c. Özellikle yeni *yüzler* arayan yapımcılar, cast ajanslarıyla çalışıyor. (04.02.2010, Sabah Gazetesi haberinden)
- d. 우리 동네 천사가 이쪽으로 걸어 오고 있다.
biz mahalle melek-ÖZNE bu taraf-YÖN yürü-ULAÇ gel-ULAÇ SÜRERLİK
'Mahallemizin *meleği* bu tarafa yürüyor.'

(13a,b)'da beden bölümlerinden biri olan 'beyin', insanın aynı zamanda beynin bir özelliği olan zekaya erişerek metonimik ilişkiyle güdülenmektedir. (13c)'de ise beden bölümlerinden yüz ile oyuncular arasında ilişki kurulmaktadır. Bu örnekler BEYİN-ZEKİ İNSAN, YÜZ-OYUNCU olarak metonimik ilişkiyi içermektedir.

Ancak, Lee (2007:264) söz konusu örneklere ayrıntılı bakıldığında, beden bölümleri ile insanın soyut özelliklerinin anlatıldığı ve bu nedenle 'iyi beyinler', 'genç beyinler' ve 'yeni yüzler' gibi belirli yüklemcil sıfatlar ile birlikte kullanıldığına değinmektedir. Bu örneklerdeki gibi, çeşitli özellikler arasında bir özellik vurgulandığında, metoniminin gönderim işlevi yerine özel bir özellik olarak tanımlayıcı işlev bir başka deyişle anlama işlevi ile ilgili olgular olarak değerlendirilebilir. (13a,b,c)'deki örneklerde görülen metonimiler yalnızca gönderim işlevini yerine getirmemekte, aynı zamanda yüklemcil bir işleve sahip olduğunu da göstermektedir. Bu bağlamda metafor ile metonimi ayırt eden işlevler açısından metoniminin gönderimsel olma özelliği ile metaforun anlama özelliği arasında kesin bir sınırın bulunmadığı görülmektedir.

Ungerer ve Schmid (1996:178) metonimi hakkında öncelikle gönderim işlevine sahip olduğunu, ancak bazı durumlarda anlama işlevini de gördüğünü belirtmiştir. Croft (1993:349-350) ise metoniminin gönderimle sınırlı olmadığını, aynı zamanda kavramsal ve dilsel düzeyde bir anlama aracı olarak işlev gösterdiğini söylemiştir.

(13d)'de İYİ KALPLI OLAN BİRİ için diğer kavramsal alan MELEK arasında metaforik ilişki kurulmaktadır. Bu dilsel ifade 'melek gibi iyi davranan biri' biçiminde gösterildiğinde benzerlik ilişkisinden güdülenen metafordur, ancak yalnızca bir özellik vurgulandığı

için metonimi gibi davranmaktadır. Bunun gibi tek eşlenen metaforik görünümle-
r aşağıdaki diğer örnek tümcelerle ayrıntılı incelenmiştir:

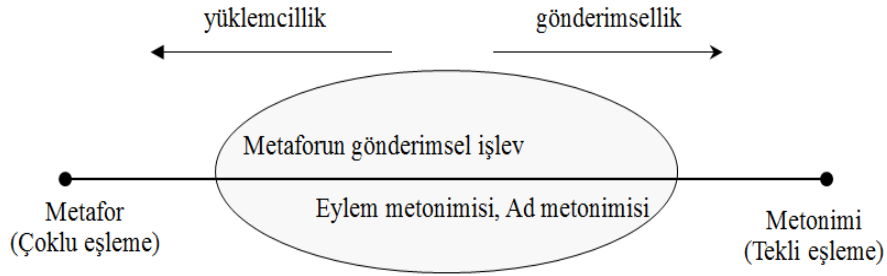
- (14) a. Aşil (*Achilles*) bir aslandır. (Lakoff ve Turner, 1989:170)
- b. *Aslan* Tanju Abim, daha önceki hastalığı nasıl yendiyse bunu da yenecektir.
(W-TG09C2A-1174-1035)
- c. “Bay Zot *aslandır*, hadi koçum şunlara cesaret göster biraz.” (W-SA16B2A-
1199-8)

(14a)’daki örnekte *aslan* sözcüğü, aslanın cesur ve korkusuz yaradılışı (KAYNAK) ile insanın cesur davranışı (HEDEF) arasında eşleme sağlayan bir metaforik görünümdür. Ancak diğer yapısal metaforlar gibi eşleme *çoklu metafor* (many-correspondence metaphors) değil, *tekli metafor* (one-correspondence metaphors) olarak görülmektedir (Ruiz de Mendoza Ibáñez, 1997:169-171). Bu kullanıma Türkçede rastlanmakta, (14b,c)’de aslan sözcüğüyle yalnız kişinin karakter açısından özelliği gösterilmektedir. Yukarıdaki tekli eşleme gösteren dilsel metafor, İNSAN HAYVANDIR kavramsal metaforunun bir örneğidir (Kim, 2016:72).

Burada tek eşlemeli metaforda, bağlama dayalı anlam oluşturulduğu için, zayıf da olsa metonimi gibi gönderimsel bir özellik gösterebilmektedir. Metafor tek yönlü eşlendiği için İNSAN MAKİNE DİR metaforu ile MAKİNE İNSANDIR metaforunun aynı olmadığı anlatılmıştır. Ancak (14)’te görüldüğü gibi hayvan ile insan arasında yalnızca tek özellik üzerine gerçekleşen eşleme, metonimi gibi yerini değiştirme özelliğine göre iki yönlü olarak görülmektedir. Bu durumda örnekteki kullanımda bağlama dayanarak aslan ile kişinin aynı varlığa gönderimde bulunduğu (aslan↔Aşil; aslan↔Tanju; aslan↔Bay Zot) anlaşılır ve metoniminin gönderimsel işlev özelliği, metaforda da görülür.

Yukarıda tartışılan konular Lee’nin (2007:267) söylediği metonimi ile metaforun bilişsel süreç düzeyinde eşleme açısından bir *sürerlilik* (continuum) gösterilmesine ilişkin görüşlerden destek alınarak açıklanabilir. Bu sürerlilikte tekli eşleme ile *gönderimsel/göndergesel* (referential) işlevin vurgulandığı metonimi, eksenin bir ucunu

oluştururken; bilişsel sürecindeki çoklu eşleme ile *yüklemcil/yüklemsel* (predicational) işlevin vurgulandığı metafor ise diğer eksen oluşturur. Ayrıca eksenin ortasında, tekli eşleme ile ortaya çıkan metaforun gönderimsel görünümü ve metoniminin yüklemcil görünümü bulunmaktadır. Özetle, metafor tekli eşleme ile meydana geldiğinde metoniminin gönderimsellik özelliğini gösterir ve metonimi de tekli eşlemenin vurgulandığı özelliği hareket (eylem) veya diğer niteleyen sözcüklerle nitelenen (ad) durumlar metaforun anlama işlevini üstlenir. Şekil 2.11’de metonimi ile metafor bir sürerlilik içinde gösterilmiştir:

Şekil 2.11. *Metonimi ile metafor arasındaki sürerlilik* (Lee, 2007:267)

Bu bölümde çalışmada kullanılan başlıca kuramsal çerçeve hakkında bilgi verilmiş ve son olarak yukarıda metafor ile metonimi üzerinde tartışılan bazı konulara değinilmiştir. Bu doğrultuda çözümlenmeye geçmeden önce bu çalışmanın kapsamında *el* ve *ayak* sözcüğünü içeren dilsel ifadelerdeki kavramsal metafor ve metonimiye ilişkin bir özet açıklama yapmak mümkündür.

El ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadeler doğrudan bedenselleştirmeye dayalı oluşturulan dilsel metafor veya metonimik görünümleri içermektedir. Örneğin, *el* sözcüğünü içeren dilsel ifadelerde gösterilen kavramsal metaforlardan biri olan

SAHIPLİK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR metaforu üzerinden metafor ile metonimi arasındaki tartışmalar düşünülebilir. İlk olarak Bu kavramsal metaforda kaynak alan (İBM₂), ‘ELDE TUTMAK’ ile hedef alan (İBM₁) ‘SAHIPLİK’ arasındaki ilişkiyi Grady’nin (1997) açıkladığı birincil metafor gibi *bedenselleştirmeye dayalı metafor* olarak değerlendirebilir. Ancak, aynı kavram olan ‘ELDE TUTMAK(İBM₂)’, beden hareketinden ortaya çıkan metonimik görünüm olarak ele alındığında, diğer soyut kavram ‘SAHIPLİK(İBM₂)’e eşleme gerçekleşir ve metonimi ile metaforun etkileşimsel görünümü olarak değerlendirmesi de mümkündür. Bu çalışmada özellikle *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadelerde, aynı dilsel ifade ile hem HAREKET için hem de SOYUT KAVRAMLAR için kullanılarak metonimik ve metaforik görünümlere sahip olan görünümler bulunmaktadır.

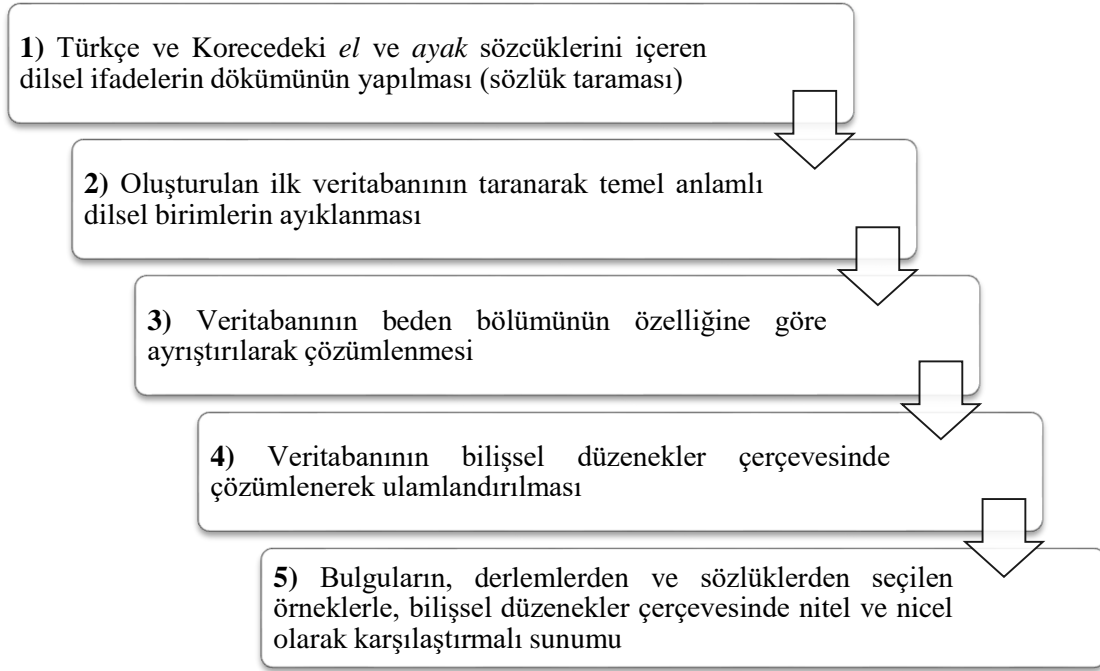
El ve *ayağın* işlevsel özelliğine dayalı HAREKETler kaynak alanda kullanılarak metaforik güdülemeyle ortaya çıkan görünümler, ‘metonimiden olan metafor’ veya ‘metonimi temelli metafor’ olarak düşünülebilmektedir. Dolayısıyla bu tür metaforik görünümler bu çalışma kapsamında kavramsal metafor bölümünde ele alınacak ve “metonimi temelli metafor” olarak sayısal bilgiler sunulurken metaforik görünümlerden ayrı gösterilecektir.

Öte yandan, çalışmada etkileşimsel görünüm bölümünde ise yukarıda anlatılan sürerliliği gösteren metonimi ile metafor dışında, farklı iki bilişsel düzeğin aynı zamanda işlenen görünümler ele alınmıştır. Örneğin, Korece ‘검은-손(kara-el)’ ifadesinde HAREKET İÇİN EL metonimisi ile AÇIK/ŞEFFAF OLAN İYİDİR metaforundan çıkan AÇIK OLMAYAN/KARA KÖTÜDÜR kavramsal metaforunun birlikte işlediği görülmüştür. Burada metonimi ile metaforun etkileşimsel güdülenmesiyle ‘niyeti kötü olan hareket, davranış veya güç’ anlamı çıkmaktadır.

3. BÖLÜM: YÖNTEM

Bu çalışmada, bedenselleştirme, imge şemaları, kavramsal metafor ve metonimi gibi bilişsel düzeneklerin dilsel ifadelerde nasıl kodlandığı, iki dil (Türkçe ve Korece) üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışma betimsel niteliklidir ve eşzamanlı karma araştırma deseni içinde yürütülmüştür. Araştırmada, Türkçe ve Korece nicel ve nitel veriler, ayrı ayrı çözümlenmiş ve daha sonra bu iki veri seti bütünleştirip karşılaştırılmıştır.

Süreçte şu işlemler gerçekleştirilmiştir:

Şekil 3.1. İşlem basamakları

Çalışmanın veritabanındaki *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadeler üzerine yapılan bilişsel dilbilimsel çözümleme, sezgi temelli metafor çözümleme yaklaşımı temel alınarak yapılmıştır (Bkz. Lakoff, 1987; Kövecses, 2002). Ayrıca Türkçe örnekler, Türkçe Ulusal Derlemi'nde (TUD, <https://v3.tnc.org.tr>), Korece örnekler ise Kore Dil Enstitüsü'nün Dil ve Bilgi Paylaşım Merkezi tarafından hazırlanan derlemde

(<https://ithub.korean.go.kr/user/corpus/corpusSearchManager.do>) arama yapılarak sezgi ve kullanım temelli bir bakış açısı ile çözümlenmiştir.

3.1. Verilerin Toplanması ve Veritabanının Oluşturulması

Araştırma sürecinde öncelikle Türkçe ve Korece sözlüklerden oluşturulan veritabanı incelenip *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadelerin dökümü yapılmıştır. Bu süreçte, nitel araştırma veri toplama tekniklerinden *belge inceleme* kullanılmıştır.

Öncelikle Türkçe ve Korece söz varlığında *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadeleri belirlemek için Türk Dil Kurumu (TDK; <http://www.tdk.gov.tr/>) ve Ulusal Kore Dil Enstitüsü (UKDE; <http://www.korean.go.kr>) tarafından sunulan internet sözlüklerinde ilgili ifadeler incelenmiş ve temel bir veritabanı oluşturulmuştur. Söz konusu kurumlar, Türkiye’de ve Kore’de ulusal ve resmi olmaları bakımından benzer özellikleri taşıyan dil kurumlarıdır ve sözvarlığının temsili açısından iki dilin de en büyük sözlüklerini sunmaktadırlar.

3.1.1. Sözlüklerin taranması

Temel veritabanının oluşturulmasında izlenen adımlar, *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren ifadeler çerçevesinde aşağıdaki gibi açıklanabilir:

- Türkçede, ilk olarak TDK Güncel Sözlük’te *el* sözcüğünün geçtiği, toplam 809 sözcüklük 292 ifadeyi içeren ilk veritabanı oluşturulmuştur. Buna göre Güncel Sözlük’te *elin* geçtiği 17 atasözü, 187 deyim, 88 bileşik söz bulunmaktadır. *Ayak* sözcüğüyle ilgili ise toplam 188 ifadeden oluşan 391 sözcüklük ilk veritabanı oluşturulmuştur. Güncel Sözlük’te *ayağın* geçtiği 14 atasözü, 102 deyim ve bileşik eylem, 72 bileşik söz bulunmaktadır.
- Korecede de ilk olarak UKDE Büyük Korece Sözlük’te 손 (*/son/, el*) sözcüğünün geçtiği toplam 36 ifadeden oluşan 524 sözcüklük ilk veritabanı oluşturulmuştur. Büyük

Korece Sözlük'e göre Korece *el* sözcüğünün geçtiği 11 atasözü, 116 deyim, 7 bileşik eylem, 3 sıfat, 2 belirteç ve 222 bileşik sözcük bulunmaktadır. 발 (/bal/, ayak) sözcüğü ise toplam 201 ifadede geçmektedir. Büyük Korece Sözlük'ün ayırımına göre ayak sözcüğünün geçtiği 8 atasözü, 31 deyim, 4 bileşik eylem, 1 sıfat, 1 belirteç ve 158 bileşik sözcük bulunmaktadır.

Sonra yukarıda belirtilmiş iki sözlükten oluşturulan ilk veritabanında yer almayan dilsel ifadeler, diğer kaynaklardan eklenmiştir: Türkçede Püsküllüoğlu'nun (2006) Türkçe Sözlüğü ve Aksoy'un (1984) Deyimler Sözlüğünden; Korecede ise Yonsei Güncel Korece Sözlükten, Choi'nin (2010) Korece deyimlerde görülen metafor ve metonimi listesinden, Hong (1994) ve Ma'nın (1994) çalışmalarından yararlanılmıştır.

Veri çözümleme aşamasında, *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren ifadelerde figüratif olmayan temel ifadeler çıkarılmış ve bir maddede birden fazla tanımla açıklanan dilsel ifadeler ise kavramsallaştırma sürecini daha ayrıntılı incelemek gerektiği için, ayrıca çözümlenmiştir. Bu işlemlerden sonra toplam 1.191 dilsel ifade ile 2.339 sözcüklük bir veritabanı oluşturulmuş ve ayrıntılı bilgiler Tablo 3.1'de sunulmuştur:

Tablo 3.1. Araştırmanın veritabanına ilişkin sayısal bilgiler

	<i>El</i>		<i>Ayak</i>		toplam
	Türkçe	Korecede	Türkçe	Korece	
Dilsel ifade sayısı	371	363	215	242	1,191
Sözcük sayısı	1.037	454	520	328	2,339

3.2. Verilerin Çözümlemesi

Veriler, dört ana bakış açısıyla çözümlenmiştir. Bilişsel dilbilim çerçevesinde bu dört bakış açısı birbirinden farklı değildir. Çözümlenen veriler, çeşitli yönlerden ele alınmış; deyim, atasözü, bileşik sözcük ve bileşik eylemler gibi çeşitli dilsel görünümler üzerinden *el* ve *ayak* sözcüklerine ilişkin kavramsallaştırma örneklerinin açıklanması için kullanılmıştır. Böylece eksik bilgilerin veya tartışılacak konuların daha aza

indirilmesi beklenmektedir.

Çözümlemenin aşamaları ve ayrıntıları şöyledir:

- Öncelikle, Türkçe ve Korecedeki *el* ve *ayak* beden bölümlerine ilişkin uzlaşım sal bilgiler (çerçeve, alan) sunulmuştur ve bu sınıflamaya göre *benzerlik* veya *bitişiklik* ilişki durumu incelenmiştir. Benzerlik ve bitişiklik özelliği, kavramsal metafor ve metoniminin en belirgin özelliklerden biridir; böylece aynı zamanda söz konusu ifadedeki bilişsel düzenekler de incelenmiş olacaktır.

- İkinci olarak, *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren Türkçe ve Korece dilsel ifadeler üzerinde bilişsel düzeneklerden *kavramsal metafor* ve *metonimi* görünümleri ulamlanmıştır (Lakoff ve Johnson, 1980, 1990; Kövecses ve Radden, 1998; Kövecses, 2002, 2005). Bu aşamada kavramsal metafor görünümlerini açıklamak için iki farklı alan için, İBM₁ (hedef) ile İBM₂ (kaynak) biçiminde gösterilerek alanlar arası tek veya çoklu eşlemeye odaklanılmıştır. Metonimi görünümleri ise aynı İBM içinde görülen tek eşleme (erişim) üzerinden değerlendirilmiştir.

- Üçüncü olarak her iki dildeki *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadelerin gösterdiği anlamların hangi *kavramsal alanda* kullanıldığı, Heine ve diğerleri (1991:44) tarafından sunulan kavramsal alan çerçevesi (İNSAN - NESNE - HAREKET - UZAM - ZAMAN - NİTELİK) uyarlanarak (İNSAN - HAYVAN/BİTKİ - NESNE - HAREKET - UZAM - ZAMAN - NİTELİK- DİĞER SOYUT KAVRAMLAR) ele alınmıştır.

- Son olarak çözümlmeden sonra elde edilen bulgular yoluyla, *el* ve *ayak* sözcüklerinin kavramsallaştırma görünümlerini yansıtmak ve kapsamlı bir bilişsel model ortaya çıkarmak için bir *ağ/şema* oluşturulmuştur.

Uzlaşımşallık açıısından çözümlleme sırasında, Şu ilkelerden hareket edilmiştir:

El ve ayak insan bedeninin temel bölümlerinden biridir ve diŐer bölümlere göre daha çok hareket eden bölümlerdir. Bu iki bölümün sahip olduğu anatomik özelliklere ilişkin kısa bilgi aşağıdaki gibidir:

İnsan eli güçlü kavrama hareketleri yanında hassas hareketleri de yapabilen son derece becerikli bir alettir. Kemiklere kiriŐler ile bağlanan 37 iskelet kasının hareket ettirdiği 27 küçük kemiğin düzenleniŐ biçimi, çok çeşitli hareketlerin yapılabilmesini sağlar. Aslında insan eline eŐsiz becerisini sağlayan Şeyler baŐparmaĐın ucunu diŐer parmak uçlarıyla bir araya girebilme yeteneği ve parmak uçlarındaki zengin sinir sonlanmalarına bağlı olağanüstü hassasiyettir.

Ayaklar ve ayak parmakları vücut hareketinin temel öğeleridir. Yürüme ve koŐma sırasında vücut ağırlığını taşıyıp Őevk ederler ve ayrıca vücutun duruş deĐiŐikliklerinde dengeyi sağlamaya yardım ederler. Her ayakta 26 kemik, 100'den fazla bağ ve 33 kas vardır. Bu kaslardan bazıları bacağın alt bölümüne yapıŐır. Topuk ve ayak kubbesi, her adımda oluşan sarsıntıya karşı Çok emici bir yastık olarak görev yaparlar. (TÜBİTAK, *İnsan vücudu* kitabından alınmıştır)

El ve ayak sözcükleri incelendiğinde temel beden bölümlerinin özelliklerinden bazı bilgilere odaklanılmıştır. Heine (1997:134) temel beden bölümleri için birtakım koşulları Şu Şekilde önermiştir: 1) Kısa, biçimsel olarak basit ve ayrıntılandırılmayan terimlerle ifade edilir; 2) Beden bölümlerinin örnek vermesi istendiğinde ilk verilmiş cevaplarda yer alma ihtimali var; 3) DiŐer beden bölümlerini gösterirken yapısal *kalıp* (template) olarak kullanılabilir (beden bölümlerine bağlı olmadan biçim, konum, işlev açıısından o beden bölümüne ilişkin algılanan kavramları gösterirken de yapısal kalıp olarak kullanılabilir⁸); 4) Birkaç istisnanın dışında görülebilen ve dokunulabilen dış organdır. Ek olarak, beden bölümü sözcüğünün kullanım sıklığı da önemli bir ölçüt olabilir.

Çalışmada Heine'in (1997:134) işaret ettiği üçüncü özelliği dikkate alarak *el ve ayak*

⁸ Heine (1997), bu üçüncü örneğe ilişkin bilgiler için Schaltd'in (1997:69) çalıŐmasına gönderimde bulunmaktadır, ancak burada doğrudan Heine'nin çalıŐmasından aktarılmıŐtır.

beden bölümünün İNSAN kavramsal alanından sonra diğer kavramsal alanlara kadar nasıl bir genişleme gösterildiği üzerine; biçim, konum ve işlevsel açıdan bakılmıştır. Bununla birlikte Kövecses ve Szabo (1996), beden bölümünün biçimi, boyutu ve kullanımları açıdan uzlaşımsal bilgilerle birlikte bölümle diğer bölümler arasındaki hiyerarşiyi de eklemiştir. Araştırmacılar el sözcüğünü içeren İngilizce deyimlerle ilgili çalışmalarında bu uzlaşımsal bilgilere dayalı metaforik ve metonimik bilişsel düzenekler ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmada da Heine (1997) ve Kövecses&Szabo'nun (1996) önerdiği gibi çözümlenmeye başlamadan önce beden bölümü *el* ve *ayak*la ilgili oluşumsal, biçimsel, konumsal ve işlevsel bilgilerle uzlaşımsal bilgiler oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tablo 3.2. *El ve ayak beden bölümünün özellikleri*

	<i>el</i>	<i>ayak</i>
Oluşumsal bilgiler	<ul style="list-style-type: none"> Eli, oluşturan bölümler vardır: El, bilek, el sırtı, el ayası, avuç, parmaklar (eklemler) ve tırnaklardan oluşmaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> Ayağı oluşturan bölümler vardır: ayak bileği, ayak sırtı, ayak tabanı, topuk, ayak parmakları (eklemler) ve ayak tırnaklarından oluşmaktadır
Biçimsel bilgiler	<ul style="list-style-type: none"> Uçlar, ayrık ve incedir. Parmak uzunluğu farklıdır. Elin parmak dipleriyle bilek arasındaki iç bölümü geniştir ve içe doğru bükülür. 	<ul style="list-style-type: none"> Uçlar, ayrıktır ama ele göre parmaklar daha kısadır.
Konumsal bilgiler	<ul style="list-style-type: none"> Bedenin sağ ve sol tarafında, iki bileğin altında; parmak uçları dahil. Ayaklara göre üstte yer alır. 	<ul style="list-style-type: none"> Bedenin sağ ve sol tarafında, iki bacağın altında, ayak bileğinin altında, parmak uçları dahil. Bedenin en altında bulunur ve beden ağırlığını taşır.
İşlevsel bilgiler	<ul style="list-style-type: none"> Tutmak, yakalamak, kavramak, dokunmak, göstermek ... 	<ul style="list-style-type: none"> Yürümek, adım atmak, koşmak, gitmek, dolaşmak, hareket etmek, durmak ...

Özetle *el* ve *ayak* diğer beden bölümlerinden farklı olarak daha çok dokunma duyusuna dayalı çalışan organdır; *el* ve *ayak* dengeli biçimde bedenın sağ ve sol tarafında bulunmaktadır; el bedenın ortasında gövdenin yan taraflarında, kolun ucundadır ve ayak ise gövdenin en alt bölümündedir. Ayrıca iki bölüm de uçları ayrık, ince beş parmaktan oluşmaktadır.

El ve *ayak*, dokunma duyusu, hareket işlevi ve biçimleri açısından diğer beden

bölümlerine göre ayırt edici özelliklere sahiptir. İnsan, el ile bir yönü gösterir, sayı sayar, miktarı ölçer, bir şeyi tutar, alır ve verir. Bunun gibi elin birçok işlevi vardır. Üstelik el saldırma, savunma ve iletişim için araç olarak da kullanılır. Ayak ise insanın dik durmasını sağlayan bölümlerden biri olarak *ayakta durmak, kalkmak, adım atmaktan* başlayarak *gitmek, gelmek, dolaşmak, koşmak, vurmak, iteklemek, tekmelemek* gibi hareket etmek için kullanılır. Ellerin merkez işlevi, *tutma* ve *çalıştırma*; ayağın başlıca işlevi ise *yürüme* ve *hareket etme* olarak düşünülebilir.

Çözümleme önce yukarıda gösterilen uzlaşım sal bilgi (*oluşumsal, biçimsel, konumsal* ve *işlevsel*) ayırımından hangi özelliğe dayalı benzerlik veya bitişiklik ilişkisi gösterdiğine bakılmıştır. Ardından daha önce yapılmış çalışmalarda önerilen bazı kavramsal metafor ve metonimi listelerinden yola çıkılarak Türkçe ve Korece dilsel ifadelerdeki görünüm ler açıklanmıştır. Sonra çözümleme sırasında ortaya çıkan yeni kavramsal metafor ve metonimi görünüm leri eklenerek liste genişletilmiştir.

Çözümleme için temel olarak *el* sözcüğüne ilişkin Kövecses ve Szabo'nun (1996:337) belirttiği kavramsal metafor ve metonimi listelerine⁹; *ayak* sözcüğü için Aksan'ın (2011) açıkladığı dikeylik kavramsal metaforuna dayanılarak Türkçe ve Korece dilsel ifadeler e bakılmıştır. Ayrıca veri çözümleme sırasında BEDEN BİR KAPTIR altında EL BİR KAPTIR; AŞAĞI-YUKARI şeması altında KONTROL YUKARIDIR; PARÇA-BÜTÜN şeması altında NEDEN İÇİN ETKİ ve metonimik İBMde OLAYAR İÇİN PARÇALAR gibi özelliklere de dikkat edilmiştir.

⁹ Kövecses ve Szabo'nun (1996: 337) çalışmasında sunduğu kavramsal metafor ve metonimler şunlardır:

- the metonymy THE HAND STANDS FOR THE ACTIVITY
- the metonymy THE HAND STANDS FOR THE PERSON
- the metonymy THE HAND STANDS FOR THE SKILL
- the metaphor FREEDOM TO ACT IS HAVING THE HANDS FREE
- the metonymy THE HAND STANDS FOR CONTROL
- the metaphor CONTROL is HOLDING SOMETHING IN THE HAND
- the metaphor POSSESSING SOMETHING IS HOLDING SOMETHING IN THE HAND
- the metaphor ATTENTION is HOLDING SOMETHING IN THE HAND

3.3. Çözümleme Örnekleri

Dilsel ifadeler üzerine Excel’de yapılan çözümleme örneği şu şekildedir:

no	dilsel ifade	sözlük tanımı	Bilişsel düzenek	metafor	metonimi	etkileşimsel	metonimi temelli meta	oluşum sal	meder-etki	biçimsel	işlevsel	konumsal	uzamsal bitişçilik	diğer öge	İBM 1	İBM 2
															(metafor: hedef)	(metafor: kaynak)
															tek İBM (metonimi) hedef -	- metonimi: araç
1	el açmak 1	1. dilenmek "Oturup kör gibi, namerde el açmak iyi mi?" - M. A. Ersoy	metonimi		1						1				DİLENCİLİK YARDIM İSTEMEK	el açmak: hareket
2	el açmak 2	2. başkasının yardımını isteyecek durumda olmak	metafor	1		1					1				YARDIM	YARDIM İSTEMEK
3	el açmak 3	3. kâğıt açmak	metonimi		1						1				OYUN	
4	el almak 1	1. tankatlarda bir münit, mürşidinden, başkalarna yol gösterme iznini almak (PS-eski)	metafor	1		1					1				KONTROL	
5	el almak 2	2. bir sanatı yapmak için ustanın iznini almak	metafor	1		1					1				KONTROL	
6	el almak 3	3. kâğıt oyunlarında karşı tarafın oynadığı kâğıdın daha önemlisini oynayarak üstünlük sağlamak	metonimi		1						1				OYUN	el: sıra üstünlük
7	el atmak 1	1. birisinin işine kanşmak, müdahale etmek "Nereye el atsak altından kırı işler çıkar." - H. Topuz	metonimi		1						1				İŞ	
8	el atmak 2	2. bir işe girişmek, teşebbüs etmek "Elbette birçok önemli konulara el attı ama ulusumuzun temel sorunlarından bazılar yüzüstü duruyor." - T. Halman	metafor	1		1					1				KONTROL	ELDE TUTMAK
9	el atmak 3	3. sarkıntılık etmek "Üvey babasının teklifleri, tenhalarda şurasına burasına el atması." - O. Kemal	metonimi		1						1				TACİZ	DOKUNMAK
10	el atmak 4	4. yardım etmek, ilgilenmek	metafor	1		1					1				YARDIM İLGİLENMEK	ELDE TUTMAK > ELİNİ TUTMAK

Şekil 3.2. Çözümleme örneği

Örnek olarak Türkçe ‘el açmak’ ile ilgili veri çözümleme, şu alt basamakları izlemektedir.

Birinci basamak: Sözlükte aynı madde başı olan ‘el açmak’ ifadesinde tanım olarak verilen üç anlamda farklı bilişsel düzenekler görüldüğü için bu madde başı üçe ayrılmıştır:

el açmak ₁	1. dilenmek "Oturup kör gibi, namerde el açmak iyi mi?" - M. A. Ersoy
el açmak ₂	2. başkasının yardımını isteyecek durumda olmak
el açmak ₃	3. kâğıt açmak

İkinci basamak: ‘el açmak’ ifadesinin sözlükteki birinci anlamı [el açmak₁] elin işlevsel açıdan el açma hareketiyle ilgilidir.

Üçüncü basamak: El açma hareketi DİLENCİLİK İBMi içinde olayın parçalarından biridir dolayısıyla PARÇA-BÜTÜN erişimiyle metonimik görünüm görülmektedir.

Dördüncü basamak: Aynı madde başı olarak verilmiş, ancak farklı tanımlarıyla farklı anlamsal yapıya sahip olan [el açmak₂] ve [el açmak₃] üzerine de aynı işlemler birinci basamaktan üçüncü basamağa kadar uygulanarak çözümlene yapılmıştır.

3.4. Örneklerin Gösterimi ve Kısaltmalar

Türkçe örnekler Türkçe Ulusal Derlemi'nden alındığında kaynak bilgiler örnek tümce yanına parantez içinde “W-RA16B1A-1073-2126” biçiminde verilmiştir. Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük'ten alınan örnekler “TS”; Püsküllüoğlu Büyük Türkçe Sözlük'ten alınan örnekler “PS” olarak işaretlenmiştir. Korece örneklerde ise Kore Dil Enstitüsü'nün Dil ve Bilgi Paylaşım Merkezi tarafından hazırlanan derlemde arama sonucunda çıkan tümcelerin kaynak bilgileri orijinal kaynağın adı, yazar ve tarih bilgisi biçiminde sunulmakta; rakamsal etiket biçiminde bilgi verilmemektedir. Dolayısıyla bu derlemden alınan örnekler “KD”, ayrıca sözlüklerden alınmış örnekler için Kore Dil Enstitüsü Büyük Korece Sözlük “KS”, Yonsei Büyük Sözlük “YS” biçiminde gösterilmiştir. Ayrıca Korece örnekler üzerine dilbilgisi kısaltmalarının açılımı Tablo 3.3'te sunulmaktadır.

Tablo 3.3. *Örneklerdeki kısaltma kullanımları*

KİŞİ	kişi adları
TEK	tekil
ÇOĞ	çoğul
BEL	belirtme durum eki
YÖN	yönelme durum eki
KAL	kalma durum eki
ÇIK	çıkma durum eki
TAM	tamlayan ek
İYE	iyelik eki

BĞÇ	bağlaç
ULÇ	ulaç
ORT	ortaç
BTÇ	belirteç
İLG	ilgeç
YANSMA	yansıma sözcükleri

Korece dilbilgisi

ÖZN	özne eki
KONU	tümcede konu olan ögeyi bildiren yardımcı ek
SYG	saygı dili ifadesi
ARÇ	araç eki
YAD	yardımcı eylem

Örnek tümceler

(W-RA16B1A-1073-2126)	Türkçe Ulusal Derleminden alınan örnekler
TS	Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük'ten alınan örnekler
PS	Püsküllüoğlu Büyük Türkçe Sözlük'ten alınan örnekler
KD	Kore Dil Enstitüsü Derleminden alınan örnekler
KS	Kore Dil Enstitüsü Büyük Korece Sözlük'ten alınan örnekler
YS	Yonsei Büyük Sözlük'ten alınan örnekler

4. BÖLÜM: BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde Türkçe ve Korecede *el* ve *ayak* sözcüğünü içeren dilsel ifadelerde önce kavramsal metafor ve metonimi görünümüleri incelenmiş, ardından Türkçe ve Korece dilsel ifadelerin anlamları hangi kavramsal alanda kullanıldığına bakılarak sınıflandırılmış ve verilerdeki benzerlik ve bitişiklik ilişkilerine dayalı olarak metafor/metonimi güdülenme durumları açıklanmıştır. Son olarak bütün bu bulgulardan hareketle *el* ve *ayak* sözcüklerinin kavramsallaştırılmasına ilişkin bir bilişsel model önerilmiştir.

4.1. El ve 손/son/ Sözcüklerinin Kavramsallaştırma Görünümleri

Türkçede *el* ve Korecede 손/son/ sözcüğünü içeren dilsel ifadelerde, bilişsel düzeneklerin *elin* hangi uzlaşım sal bilgilere dayalı işlediği ve hangi kavramsal metafor ve metonimi ortaya koyduğu incelenmiştir. Ancak *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadelerin temelinde *bedenselleşme* görünümü baskın görülmektedir. Bu nedenle bulguların açıklanması ve tartışılması sırasında önce metonimik görünümler açıklanmıştır.

4.1.1. El ve 손/son/ sözcüklerinin metonimik kavramsallaştırılması

4.1.1.1. İNSAN İÇİN EL

Lakoff'un (1997) açıkladığı BÜTÜN İÇİN PARÇA metonimisine göre, bedenin bir parçası olan *el*, doğrudan bütün olan *insanı* temsil edebilir. Bu doğrultuda ortaya çıkan birinci kavramsal metonimi İNSAN İÇİN EL'dir.

İNSAN İÇİN EL kavramsal metonimisinin temelinde ise HAREKET İÇİN EL metonimisinin bulunduğu Kövecses ve Szabo (1996) tarafından belirtilmiştir. İnsanın prototipi, hareket

eden insan olması ve insanı diğer türlerden ayırt eden özelliklerden biri olarak eli çalıştırabilmesi düşünüldüğünde, HAREKET İÇİN EL kavramsal metonimisinin bulunması doğal olarak İNSAN İÇİN EL kavramsal metonimisini de kazandırır.

- (1) a. Kaptan! Önden kimyasal çözücüğü gönder de *elden ele* uzatsınlar arkaya diyecem, ama yolcuları göremiyorum. (W-RA16B1A-1073-2126)
- b. Bir meşaledir devredilir *elden ele*. (W-PG37C3A-1420-1881)
- c. Bu çalıntı eserler, örgütte *elden ele* geçerek Artur'lara ulaşıyordu. (W-DA16B3A-2680-1256)
- d. Aynı zamanda büyük miktarda servet de *el* değiştirdi. (W-SI45F2D-4906-1847)

Yukarıda Türkçede *el* sözcüğünün insan yerine kullanıldığı durumlar gösterilmiştir.

(1)'deki örneklerde görülen 'elden ele' dilsel ifadesi 'bir kişiden ötekine' anlamını taşımaktadır. Bu dilsel ifade (1a)'da bir nesnenin (kimyasal çözücü) birinden diğerine gönderilmesi hareketine ve o hareketi gerçekleştiren beden bölümü *ele* doğrudan odaklanmıştır. Burada *el* ile *el hareketi* arasındaki işlevsel özellik bitişiklik ilişkisini sağlamıştır. Ancak (1b) gibi bir bağlam içinde öznenin gösterilmediği edilgen yapıda beden bölümü *elin* uzantısı hafifçe silinerek *el* ile oluşumsal açıdan bitişiklik içeren insanın anlamı öne çıkmaya başlar. Sonra (1c)'de diğer örneklere göre nispeten daha çok İNSAN İÇİN EL metonimisi görülmektedir. Türkçede 'kulaktan kulağa' dilsel ifadesinde de buna benzer durumlar görülmektedir. Kulağın işitme işlevine bakıldığında, çıkarımsal olarak bu ifadede bir kişinin diğer kişinin kulağına bir şey söylediği anlamına gelmektedir. Bundan dolayı 'kulaktan kulağa' belirli bağlamlarda kulağa söyleyerek anlatmak anlamında kullanılır; kulağın insan bedeniyle ilgili oluşumsal özelliği, aynı şekilde PARÇA-BÜTÜN ilişkisine dayalı 'biri ötekine söyleye söyleye' anlamında kullanılabilir. Bu dilsel ifadede kulağın işitme özelliği vurgulanır ve aynı zamanda gizli bir şey anlatırken diğerlerin dinlememesi için yapılan hareketi de yansıtarak 'gizli gizli söylenmek sûretiyle' anlamını da kazanır.

Yukarıda (1d)'de kullanılan *el* ise insan yerine kullanılmış; ancak sahibi anlamı

vurgulanmıştır. Bu çalışmada ‘el değiştirmek’ dilsel ifadesi SAHİPLİK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR metaforu ile birlikte İNSAN İÇİN EL metonimisinin etkileşimsel görünümü olarak çözümlenmiştir.

- (2) a. *손이 모자라서* 배달이 더디다나 봐요. (KD)
 el-ÖZN eksik-ULÇ teslim gecikiyormuş
 ‘Sanırım yeterince *çalışam* yok, teslimat gecikiyor.’
- b. *농촌에 젊은 일손이* 부족하자 식량마저 부족하게 되었다. (KD)
 köy-KAL genç iş-el-ÖZN yetersiz-ULÇ yiyecek-BĞÇ yetersiz oldu
 ‘Köylerde *gençlerin* eksikliği yiyecek sıkıntısına da/bile neden oldu.’
- c. *천 개의 손, 만 개의 손인들* 많아 나쁠 것이 없으리라. (KD)
 bin tane-TAM el on-bin tane-TAM el-İLÇ-BAĞ çok-ULÇ kötü şey olmayacak
 ‘Binlerce *kişi(el)* olsun, on binlerce *kişi(el)* olsun çok olmaktan kötü bir şey olmayacak.’

(2a)’daki gibi Korecede *el*’in genelde ‘모자라다, 부족하다 (eksik/yetersiz), 필요하다, 달리다(gerekmek), 나누다(bölmek, paylaşmak), 빌려주다(ödünç vermek), 손을 주다(vermek), 많다(fazla/çok)’ gibi sıfat veya eylemlerle birlikte kullanıldığı görülmekte ve daha çok işgücüne odaklanılarak çalışan kişiyi, iş yapan kişiyi temsil etmektedir. Bu nedenle bu dilsel ifadelerde bileşik sözcük olan ‘일손(iş-el, ‘çalışan insan/kişi)’ sözcüğü doğrudan *el* sözcüğünün yerine kullanılabilir. Türkçede ve Korecede İNSAN İÇİN EL kavramsal metonimisi ile ilgili dilsel ifadeler Tablo 4.1’deki gibi gösterilebilir:

Tablo 4.1. *İNSAN İÇİN EL kavramsal metonimisinin Türkçe ve Korece dilsel görünümleri*

<i>el</i>	elden ele ‘bir kişiden ötekine’ el tazelemek ‘bir işte yorulan kimse yerine başka birini getirmek’ el eli yıkar, iki el yüzü
<i>손</i> <i>/son/</i>	<i>손-이</i> 모자라다(el-ÖZN eksik) <i>손-이</i> 부족하다(el-ÖZN yetersiz) <i>손-이</i> 필요하다(el-ÖZN gerekmek) <i>손-이</i> 달리다(el-ÖZN gerekmek) <i>손-을</i> 나누다(el-BEL bölmek) ‘iş diğerlerle paylaşarak yapmak’ <i>손-을</i> 빌려주다(el-BEL ödünç vermek) <i>손-을</i> 주다(el-BEL vermek) <i>손-이</i> 많다(el-ÖZN fazla)

손-이 많으면 일도 쉽다(el-ÖZN çok-ULÇ iş-BAG kolay) ‘birlikte çalışınca işler de kolay halledilir’
 일-손(iş-el) ‘çalışan insan/kişi’
 대잡이-손¹⁰(kukla tutan-el) ‘kukla tutanın yardımcısı’
 손-마끔(el-değişim) ‘çalışan kişiyi değiştirerek çalışmak’
 혼자-손, 단-손(tek-el) ‘yalnız çalışarak geçinen kişi’
 손-위(el-üst) ‘yaşça büyük veya ailenin konum hiyerarşisinde üst derecedeki kişi’
 손-아래(el-alt) ‘yaşça küçük veya ailenin konum hiyerarşisinde aşağı derecedeki kişi’

Türkçede ve Korecede İNSAN İÇİN EL kavramsal metonimisinde *el*, *el* ile yapılan harekete vurgulanarak bağlam içinde o hareket yapan insanı gösterebilir. Ayrıca *el* hareketlerinden özellikle daha çok çalışmak hareketine odaklanarak çalışan insan, iş yapan insanı göstermektedir.

El, beden bölümünün oluşumsal özelliğinde PARÇA-BÜTÜN metonimik ilişkisiyle yukarıda elin insan yerine kullanıldığı durumlara bakılmıştır. Ancak alanyazına göre (Langacker, 1987:148) eli anlamak için elin potansiyel olarak eli oluşturan diğer alt bölümlere (parmak, tırnak, el tabanı, el boğumu gibi) veya bağlı bölümlere (kol, omuz) de gönderim yapılabilir.

Korecede Türkçeden farklı olarak parmak yerine *el* sıkça kullanılmakta ve sözlükte yer alan dilsel ifadelerde de PARMAK İÇİN EL kavramsal metonimisi görülmektedir.

- (3) a. 아이들은 손을 꼽아 가면서 계산을 했다. (YS)
 çocuk-ÇOĞ-ÖZN el- BEL say-YRD-ULÇ hesap- BEL yaptı
 ‘Çocuklar *parmak* sayarak hesap yaptılar.’
- b. 두 사람은 서로의 손에 반지를 끼우며
 iki kişi-KONU birbiri-TAM el-YÖN yüzük-BEL koyarak
 사랑을 맹세했다. (YS)
 aşk-BEL yemin etti
 ‘Birbirinin *parmaklarına* yüzük takarak aşık olacaklarına dair yemin ettiler.’

Korecede, (3a) 손-꼽다(el-saymak), matematikte veya başka bir durumda bir şey saymak için *eli* kullanarak, özellikle el parmaklarını kıvrılarak yapılan el hesabını

¹⁰ Kore geleneksel oyunlarından kukla gösterisi (꼭두각시놀음) için sahne arkasında kuklayı tutup oynatan baş oyuncu 대잡이(kukla tutan) bulunur ve onun yanında da yardımcıları durmaktadır. Burada yardımcıları baş oyuncuya yardım ederek, ondan emir alarak çalıştığı için ‘kukla tutanın eli’ anlamında 대잡이-손 olarak adlandırılmıştır. El sahip olunan kişinin kontrolünde çalışır [KOLTRÖL İÇİN KONTROL EDİLEN] ve bu temelde burada insan olarak kullanılan el, kontrol edilen insandır.

göstermektedir. Türkçede bu, ‘parmak saymak’ veya ‘el ile saymak’ biçiminde ifade edilebilir. (3b)’de parmağa yüzük takmak, Korecede *el* sözcüğü kullanılarak ifade edilmiştir. Türkçede de ‘elinde yüzük olmak, yüzüklü el’ gibi *el* sözcüğüyle kurulmuş ifadeler vardır; ancak doğrudan ‘elime yüzük taktım’ tümcesi yaygın kullanılmayabilir.¹¹ Korecede *el* ile *el parmağı*, metonimik ilişkiye dayalı olarak kolayca yer değiştirebilirken; Türkçede bu durumlarda farklı beden bölümünün adını doğrudan kullanarak ifade eden anlatım biçimi farklıdır. Üstelik Korecede sözlüklerde *elin* tanımı, 1) beden bölümü, 2) ‘el ucundaki beş ayrı bölüm veya o bölümün birer birer = parmak’ olarak verilmektedir. Ayrıca Korecede *el parmağı* anlamına gelen ‘손가락/songarag/’, biçimbilimsel olarak *el* sözcüğünü içeren bileşik sözcük olarak 손-가락(el-parmak_{ESKİ}, ‘el parmağı’) biçiminde oluşturulmaktadır. Bu biçimbilimsel özellik PARMAK İÇİN EL metonimik ilişkinin güdülenmesini kolaylaştıran unsurlardan biri olabilir. Tablo 4.2’de de Korecedeki *el* sözcüğünü içeren dilsel ifadelerde *parmak* anlamında kullanılan durumlar gösterilmiştir.

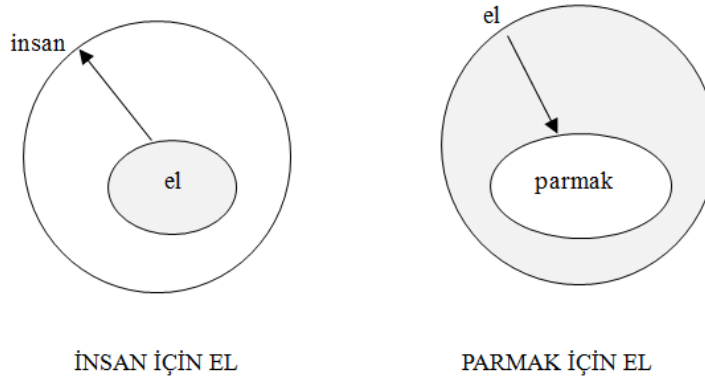
Tablo 4.2. *PARMAK İÇİN EL kavramsal metonimisinin Korece dilsel görünümleri*

손 /son/	손-을 걸다(el-BEL bağlamak/asmak) ‘söz vermek/sözleşmek’
	손-꼽다 ₁ (el-saymak) ‘parmak saymak’
	손-꼽다 ₂ (el-saymak) ‘beş parmak arasına girecek kadar sayısı az veya derecesi iyi’
	손-끝 ₁ (el-uç) ‘parmak ucu’
	손-도장(el-damga) ‘parmak izi damgası’
	손-빗(el-tarak) ‘parmak ile taramak’
	손-살(el-aralık) ‘parmaklar arası’
	약-손(ilaç-el) ‘dördüncü parmak’
	손-구구(el-hesap) ‘parmak sayarak yapılan hesap’

Ruiz de Mendoza Ibáñez’in (2000) önerdiği metonimi özelliğine göre (Şekil 2.5), İNSAN İÇİN EL ‘hedef içinde kaynak’ metonimisinde ‘kaynak olan el’ ile ‘hedef olan insan’ temsil edilir ve burada anlam genişlemesi görülür. Ancak Korecede görülen PARMAK

¹¹ Türkçede baş ve saç sözcükleri de aynı biçimde Korecede 머리(baş) ve 머리-카락(baş-카락) şeklinde kullanılmaktadır. Korecede saçın yıkanması için ‘baş yıkamak’, saç kesimi için ‘baş kesmek’ saç taramak için de ‘baş taramak’ daha yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bir başka deyişle Korecede parmak ve saç gibi beden bölümlerinin el ve baş gibi bir üst alandaki beden bölümüyle temsil edildiği metonimik kullanımlar bulunmaktadır.

İÇİN EL metonimisinde, ‘kaynak içinde hedef’ metomisinin örneği olarak el (kaynağın bütünü) ile eli oluşturan daha alt bölüm olan parmaklar (hedefteki belirli bölümlerini) gösterilmekte ve burada alan daralması olmaktadır.

Şekil 4.1. Elin anlam genişlemesi ve daralması

Şekil 4.1’de kavramsal metonimi İNSAN İÇİN ELde anlam genişlemesi görülmekte ve PARMAK İÇİN EL kavramsal metonimisinde (Korecede görülen durumlar) ise anlam daralması görülmektedir.

- (4) a. ... ısırđım birinin *elini*, diğerine yumruk... Kanadı burnu. (W-PG37E1B-2923-640)
- b. - Kimse kıpırdamasın!.. Tabancaları çekmişler. En öndeki,- *Eller* yukarı, diye bağırdı. Hepimiz *ellerimizi* havaya kaldırdık. En öndeki, Yusuf’a,- Ne yapıyorsunuz? diye sordu. (W-JA16B4A-1720-140)
- c. 양쪽 손에 핑크색 매니큐어를 칠하고 ... (KD)
iki-taraf el-YÖN pembe oje-BEL sür-ULÇ ...
'iki *eline* pembe oje sürüp ...'

Örnek (4a)’daki anlatımda ısırılan el ile elin bir kısmı işaret edilir. (4b)’de ellerin kaldırmasıyla birlikte ele bağı olan kolu da kapsayacak şekilde bütün el ve kol bölümünün yukarı doğru uzatılması söz konusu olacaktır. (4c)’de ‘ellere sürülen oje’ ifadesindeki el ise ‘tırnak’ yerine kullanılmıştır. Bunlar gibi *el*, el potansiyelinde olan ve eli oluşturan diğer bölümler için kullanılabilir. Ancak Türkçede *el* sözcüğü ile ele ilişkin diğer bölümü gösteren metonimik görünümü içeren dilsel ifadeler daha sözlükselleşmemiştir. Bir başka deyişle Korecede Tablo 4.2’deki PARMAK İÇİN EL

metonimisinin dile yansıyan (bileşik sözcük, deyim gibi) görünümler bulunduğundan Türkçeden farklıdır.

4.1.1.2. FİZYOLOJİK VE DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN EL

Bilişsel dilbilim yaklaşımlarından davranışsal bakış açısına göre insanın soyut düşünmesinin veya soyut anlamların temelinde *bedenselleştirmenin* bulunduğu bahsedilmişti. Lakoff (1987:382) ve Ungerer ve Schmid (1996:131-133) fizyolojik tepkilerin yani, fiziksel belirtilerin duyguyu temsil ettiğini söylemiştir. Duygu durumları ile fizyolojik tepkiler arasındaki ilişkiler uzun zamandır psikologlar ve fizyologların ilgilendiği konulardan biridir.

Burada Radden (1998:289-292), Kövecses (2002:341-342) ve Lim'den (2006:9-14) alınan bilgiler ile psikologlar ve fizyologlar tarafından öne sürülen duygularla ilgili başlıca bilimsel kuramlardan dört tanesi özetlenmiştir. Bu kuramlar, duygunun uzman kuramları veya bilimsel kuramları olarak tanımlanmıştır.

1) 19. yüzyılın sonları James ve Lange tarafından öne sürülen *fizyolojik kurama* (physiological theory) göre duyguya neden olan bir *uyarıcı* (stimulus) belirli bir fizyolojik tepkiyi ortaya çıkartmakta ve bu tepkinin beyne ulaşmasıyla duygular deneyimlenmektedir. Örneğin, insan belirli uyarıcılara karşı ağladığı için üzüntüyü deneyimler ve diğer belirli uyarıcılara karşı da bedeni titrer ve böylece korkuyu deneyimleyebilir. Bu kuram belirli fizyolojik tepkilere göre oluşan belirli duyguları varsaymaktadır.

2) 1920'li yıllarda Cannon ve Bard *nörolojik kuramda* (neurological theory), duyguya neden olan bir uyarıcı düşüncesine karşı, duygu ile fizyolojik tepkinin aynı anda ortaya çıktığını savunmuştur. Örneğin kendine doğru gelen arabayı görünce korku duygusuyla bedeninin titremesi eş zamanlı gerçekleşmektedir.

3) 1960'lı yıllar Schachter ve Singer tarafından ortaya koyulan *müzik kutusu kuramında* (juke-box theory), dış uyarıcı nedeniyle ortaya çıkan fizyolojik *uyarılma* (arousal) durumunu bireylerin nasıl yorumladığına veya değerlendirdiğine göre duygunun derecesinin ve niteliğinin oluştuğunu açıklanmaktadır. Bir misafir ile birlikte eve döndüğünde köpeğin havlayarak karşılaması sahnesini örnek olarak sayabiliriz. Köpeğin havlama sesini duyduklarında kalp atış hızı artar ve köpeğin sahibi sevinç duygusunu, misafir de korkuyu hissedebilir. Bunlar aynı durumda, farklı bilişsel yorumlama ve değerlendirme biçimine göre, farklı duygunun deneyimlendiğini göstermektedir.

4) Son olarak 1990'lı yıllar Lazarus, *bilişsel kuramda* (cognitive theory) önceki müzik kutusu kuramındaki fizyolojik uyarılma aşamasını dışarıda bırakıp, bir uyarıcıya karşı bilişsel yoruma odaklanarak duygunun oluşturulduğunu anlatmaktadır.

Duyguyla ilgili bilimsel modellerde araştırmacıların odaklandığı yönler farklıdır. Fizyolojik ve nörolojik kuramlarda, duyguya neden olan uyarıcı ile duygu arasındaki daha doğrudan ilişkiye bakılırken; müzik kutusu kuramında ve bilişsel kuramda duygu deneyimine ilişkin insanların bilişine, bireylerin yorumlarına odaklanılmıştır. Radden (1998:292) bu kuramları Tablo 4.3'teki gibi özetlemiştir.

Tablo 4.3. *Duygu nedenselliğiyle ilgili bilimsel teoriler (Radden 1998:292)*

Fizyolojik kuram	uyarıcı (stimulus)	→	tepki (response)	→	duygu (emotion)
Nörolojik kuram	uyarı (stimulation)	→	duygu tepki		
Müzik kutusu kuramı	fizyolojik uyarılma (arousal)	→	uyarı biliş (cognition)	→	duygu
Bilişsel kuram	durum (situation) biliş	→	duygu	→	(tepki)

Bilişsel dilbilim çalışmalarında ise duygu için *halk kuramına* (folk theory) dayalı açıklamalar getirilmektedir. Kövecses (1990) duyguyu bu halk kuramına dayalı olarak, beş aşamalı senaryo, yani bilişsel modele dayalı bir açıklama önermiştir:

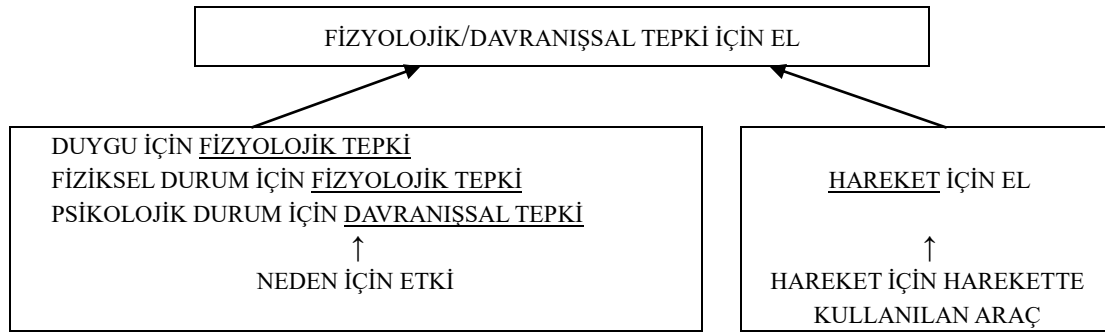
neden → duygu → kontrol → kontrol kaybı → davranış-tepki

Bilişsel dilbilim çerçevesinde, halk kuramına dayalı duygunun kavramsallaştırma görünümleri, metafor ve metonimiye dayalı çalışılmıştır (Laffoff, 1987; Ungerer ve Schmid 1996; Kövecses 1990, 2000).

Psikologlar ve fizyologlar tarafından öne sürülen bilimsel modelde veya bilişsel dilbilimciler tarafından önerilen senaryoya dayalı bilişsel modelde; duygu ve fiziksel tepkiyi, geniş kapsamda NEDEN-ETKİ ilişkisine dayalı anlamak mümkündür. Bir uyarıcı hakkında o uyarının etkisi olarak fizyolojik tepki veya duygu ortaya çıkmakta ve bu deneyimler de dillere yansımaktadır. Burada fizyolojik tepki ile duygunun ortaya çıkarılışı araştırmacılara göre değişir veya iç içedir, ancak dış gerçeklikten gelen bir uyarıcıya karşı insanın somut bir tepkiyi tekrarlayarak daha soyut kavram olan duyguyu oluşturduğu görüşünde ortaklık görülmektedir.

Ayrıca Radden ve Kövecses (1999:47) kimi fiziksel ve davranışsal tepkilerin de duyguyu temsil ettiğini açıklamaktadır. Buna göre duygu durumu, insanın fiziksel durumlarını da etkileyerek ortaya belirli davranışları çıkarmaktadır.

Bu bilgiler doğrultusunda Türkçe ve Korece *el* sözcüğünü içeren dilsel ifadelerde görülen dilsel metonimler için uygun kavramsal metoniminin belirlenmesi gerekmektedir. Elde edilen bulgulardan *el* sözcüklerini içeren Türkçe ve Korece dilsel ifadelerde, bedenselleştirmeye dayalı FİZİKSEL TEPKİ VE DAVRANSIŞSAL TEPKİ İÇİN EL metonimisi görülmektedir.

Şekil 4. 2. *FİZYOLOJİK/DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN EL kavramsal metonimisi*

Şekil 4.2’de gösterildiği gibi bu durum, çift metonimik görünümle açıklanabilir. Öncelikle DUYGU VEYA FİZİKSEL DURUM İÇİN FİZYOLOJİK TEPKİ metonimisi ile HAREKET İÇİN EL metonimisi birlikte çift metonimi olarak FİZYOLOJİK TEPKİ İÇİN EL olarak ortaya çıkmaktadır. Buradaki el hareketinde yalnız dıştan gelen bir uyarı sonucundan doğan hareketler kastedilmiş ve insan bedeninin irade dışı sinir etkinliğinin el hareketine yansıtıldığı görünüm ayrı tutulmuştur. Öte yandan PSİKOLOJİK DURUM İÇİN DAVRANIŞSAL TEPKİ kavramsal metonimisi ile HAREKET İÇİN EL metonimisi ile de DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN EL kavramsal metonimisini görmek mümkündür. Burada davranışsal tepkinin temel duygu¹² durumlarından daha geniş bir duyguyu gösterdiğini ve duygu durumları nedeniyle meydana gelen insanın fiziksel hareketlerinden görülen tepki olduğu belirtilmelidir. Ayrıca FİZYOLOJİK/DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN EL metonimisinin dilsel görünümü de elin hareketleriyle ifade edildiği için temelde HAREKET İÇİN EL kavramsal metonimisini içermektedir. Ancak bu metonimler daha çok NEDEN-ETKİ ilişkisine dayalı ortaya çıkan durumlar olduğu için sonraki bölümde gösterilecek HAREKET İÇİN EL kavramsal metonimisinden ayrı sınıflandırılmıştır.

Bu çalışma kapsamında, Türkçe ve Korecede, fizyolojik tepkinin psikolojik veya

¹² Temel duygular genelde 4 ile 8 arasında araştırmacılara göre farklı biçimde sunulmaktadır: Filozof Descarets (17. yy) üzüntü, neşe, arzu, nefret, aşk, hayranlık olarak 6 tane; duygu-psikolog James (19.yy) korku, keder(grief), aşk, öfke (rage) olarak 4 tane; psikolog Plutchik (1984) korku, öfke, neşe, üzüntü, kabul (acceptance), iğrenme (disgust), beklenti (expectancy), sürpriz olarak 8 tane; psiko-dilbilimciler Johnson-Laird ve Oatley (1992) ise mutluluk, üzüntü, öfke, korku, arzu, iğrenme olarak 6 tane temel duygu belirtmektedir (Ungerer, 1995:186-187’den alınmıştır).

fiziksel durumu temsil ettiği görünüm, yalnız el hareketleri ile anlatılmış dilsel ifadelerde ele alınmıştır. Ayrıca bu fizyolojik tepkiyi içeren dilsel veriler, Choi'nin (2007:216-237) önerdiği içsel-dışsal ayırımına göre sunulmuştur. Araştırmacı fizyolojik tepkiyi içsel ve dışsal olarak iki farklı açıdan incelemektedir. *İçsel fizyolojik tepki*, kasıtlı olmayan ve yalnız duyguyu hisseden kişinin farkında olduğu fizyolojik tepki olarak ele alınmakta; *dışsal fizyolojik tepki* ise kasıtlı olup olmamasına bakılmaksızın, dışarıdan görülebilen fizyolojik tepkiler olarak açıklanmaktadır. Bunlar Tablo 4.4 ve Tablo 4.5'te gösterilmiştir.

Tablo 4.4. (İÇSEL) FİZYOLOJİK TEPKİ İÇİN EL metonimisinin Türkçe ve Korece dilsel görünümleri

	eli ayağı boşanmak	COŞKU, KORKU
el	eli ayağı gevşemek	SICAKLIK, KORKU, GÜÇSÜZLÜK
	eli ayağı buz kesilmek ¹³ eli buz gibi	KORKU, ÜŞÜMEK GÜÇSÜZLÜK
손 /son/	손(이) 저리다(el-(ÖZN) uyuşmak/karınçalanmak)	
	손에 땀을 쥐다 ¹⁴ (el-KAL ter- BEL sıkmak)	
	손에 땀이 나다(el-KAL ter-ÖZN çıkmak)	
	손에 땀을 쥐다(el-KAL ter-BEL sıkmak)	
	손바닥에 땀을 쥐다	GERGİNLİK, HEYECAN
	(el-taban-KAL ter-BEL sıkmak)	
	손아귀에서 땀이 배어 나오다 (el-aya-KAL ter-ÖZN sızıp çıkmak)	
손바닥이 간질거리다 (el-taban-ÖZN uyuşmak/karınçalanmak)		
	손에 힘이 빠지다(el-ÇIK güç-ÖZN çıkmak)	ÜZÜNTÜ, HALSİZLİK

Tablo 4.4'te içsel fizyolojik tepkinin güdülemesiyle ortaya çıkan metonimik dilsel ifadeler gösterilmiştir. Bu ifadeler bağlama göre sıcaklık değişimi veya sağlık durumu

¹³ Türkçe 'eli ayağı buz kesilmek, eli ayağı buz gibi' ifadesinde soğuk için kullanılan buz beden deneyime dayalı fiziksel ön deneyim olarak ele alındığında metonimik olarak açıklanır ancak SICAK-SOĞUK şeması korelasyona dayalı metaforik bakıldığında etkileşimsel olarak da yorumlanabilir.

¹⁴ Korece sözlükte '손(이) 저리다(el-(ÖZN) karınçalanmak), 손에 땀을 쥐다(el-KAL ter- BEL sıkmak)' ifadeler dışında psikolojik veya fiziksel durumu yansıtan dilsel ifadeler fazla gösterilmemektedir. Bu kaynaklar derlemeden araştırılarak ve Lim'in (2006) çalışmasındaki örnek olarak sunulan tümcelerden alınmıştır.

nedenleriyle meydana gelen fiziksel durumun bedene yansıdığı fizyolojik tepki olarak veya duygu durumların bedene etkilediği fizyolojik tepki olarak değerlendirilebilir. İki tür de yukarıda anlatıldığı gibi NEDEN-ETKİ ilişkisine dayanan metonimik görünüm olarak çözümlenmiştir. Örneğin Türkçe ‘eli ayağı buz kesilmek’, ‘eli buz gibi’ ifadeleri de aynı biçimde dışarıdaki soğuktan dolayı fiziksel beden ısısının düşüşünün ele yansıdığı fizyolojik tepkidir veya duyumsadığı belli bir duygu nedeniyle ortaya çıkan fizyolojik tepki olarak, örneğin KORKU İÇİN BEDEN ISISININ DÜŞMEMESİ, kavramsal metonimisinin güdülendiği ifade olarak görülebilir. Ancak bu ifadeler, beden ısısının düşmesini ‘soğuk’, ‘donmak’ anlamında ‘buz kesmek’, ‘buz gibi’ anlatımlarıyla ve metaforik yolla gösterdiği için; bu dilsel ifadelerde bulunan bilişsel düzenekler, etkileşimsel olarak çözümlenmiştir.

Tablo 4.5. (DIŞSAL) FİZYOLOJİK TEPKİ İÇİNEL metonimisinin Türkçe ve Korece dilsel görüntüleri

	eli titremek eli ayağı titremek	HEYECAN, ÖFKE, GÜÇSÜZLÜK, ÜŞÜMEK
<i>el</i>	eli ayağı buz kesilmek (kesmek) eli buz gibi	ÜŞÜMEK, GÜÇSÜZLÜK, DURGUNLUK, KORKU, COŞKU
	eli ayağı tutmamak elden ayaktan düşmek (veya kesilmek)	GÜÇSÜZLÜK
<i>손</i> <i>/son/</i>	손을 떨다(el-BEL titretmek) 손끝을 떨다 (el-uç-BEL titretmek) 손이 발발 떨리다(el-ÖZN YANSMA titremek) 손이 부들부들 떨리다(el-ÖZN YANSMA titremek) 손발이 후들후들 떨린다. (el-ayak-ÖZN YANSMA titremek)	ÖFKE, KORKU, ŞAŞIRMA
	손이 떨리다(el-ÖZN titremek)	ÖFKE, KORKU, AŞK, SEVİNÇ, HALSİZLİK, UTANÇ, GERGİNLİK, ÜŞÜMEK

Tablo 4.5, dışsal fizyolojik tepkilerin Türkçe ve Korece dilsel ifadelerindeki örnekleridir. Bu tür metonimler içsel fizyolojik tepkilere göre daha çok görüntü biçiminde algılanmakta; ancak bu ifadelerin de bağlamlara göre taşıdığı anlamlar değişmektedir. Aşağıda Türkçede ‘(birinin) eli/elleri titremek’ ifadesini içeren örnekler verilmiş ve farklı nedenlerin etkisiyle ortaya çıkan ellerin titreme hareketi gösterilmiştir.

- (5) a. Adamın soğuktan morarmış *elleri titredi* tepsiye uzanırken. (W-PI05C3A-0573-844)
- b. Epeydir kendisini toparlamaya çalışıyor, çalışıkça daha çok çözülyüyor, damarlarındaki kan boşalmış gibi oluyor, *elleri* daha çok *titriyor*, elleri titredikçe de daha çok çözülyordu. (W-KA16B4A-0121-1904)
- c. ... *elleri kolları zangır zangır titreyen* yaşlı bir adam vardı. (W-GH09C3A-0710-733)
- d. Camı açtım, dosyayı aldım. İçinde evin alımıyla ilgili 1960 tarihli evrak vardı. Acemi bir hırsız gibi *ellerim titreyerek* birbirine yapışmış kâğıtları karıştırdım. (W-LA16B3A-0604-254)
- e. Şaşkınlıktan *titreyen elleri* ile nabzına dokunduğunda nabzın attığını fark etti. (W-QD36E1B-2841-1333)
- f. Kadının yüzü öfkeden renk değıştirip *elleri titremeye* başladığında, korkuyla oradan ayrılmıştım. (W-DA16B3A-0478-934)
- g. İhsane hanım korktu; *eli ayağı titredi*. (W-SA16B2A-0311-1926)
- h. *Elim ayağım titremeye* başladı; üzgündüm, sinirliydim, çocuklarımı bıraktığım için derin bir pişmanlık duyuyordum. (W-PA16B0A-0181-547)

(5a)'da bedenın soğuk algılayışı ve beden ısısının düşmesiyle fizyolojik tepki olarak el veya diğeri beden bölümlerinin titremesinin meydana geldiği görülür. Aynı şekilde (5b,c)'de bir hastalık veya yaşlanma nedenleriyle bedenın güçsüzlük, halsizlik durumu da fizyolojik tepki olarak ellerin titremesine yansıtılabilir. Öte yandan belirli bir durumda ortaya çıkan duyguyu elin titremesi ile açıklamak mümkündür: (5d) gerginlik, heyecan; (5e) şaşkınlık, (5f) öfke, (5g) korku ve (5h) üzüntü, sinir gibi çeşitli duyu durumlarını el hareketinin titremesiyle anlatabilir.

Bu tür duyguların bedendeki fizyolojik tepkilerinden biri bedenın titremesi olduğu için aynı dilsel görünümle Korecede de geçerlidir. Türkçede 'el(ÇOĞ)-İYE titremek' biçiminde kullanılan dilsel ifade, Korecede '손이 떨리다(el-ÖZN titremek)' biçiminde veya 'iki' sözcüğü ile '두 손 (iki el)' biçiminde kullanılabilir. Ayrıca örnek (5c)'deki gibi iki dilde de yansıma sözcükleri veya ayak sözcükleriyle birlikte de kullanılmaktadır. Ancak Türkçede 'eli kolu titremek' biçiminde de görümler bulunur; Korecede kol sözcüğü daha çok bacak sözcüğü ile birlikte '팔-다리가 떨리다(kol-bacak-ÖZN titremek)' olarak ifade edilmektedir.

Son olarak DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN EL kavramsal metonimisine bakılmıştır. Choi

(2007:217) fizyolojik tepkilerle anlam taşıyan metonimik görünümde doğrudan insan duygularına bağlı deyimlerde görüldüğünü ve ‘sevinç, üzüntü, korku, nefret, öfke’ gibi duyguların bu deyimler aracılığıyla ortaya çıktığını söylemekte; ancak davranışsal tepkiyle anlatılan dilsel ifadelerin temel duygulardan daha geniş kapsamdaki duyguları içerdiği için psikolojik durumu gösterdiğini anlatmaktadır. Koreceden farklı olarak Türkçede el hareketleriyle psikolojik durumu gösteren dilsel ifadeler bulunmaktadır.

Tablo 4.6. *DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN EL metonimisinin Türkçe dilsel görünümleri*

	eli ayağı dolaşmak
	eli ayağına dolaşmak
<i>el</i>	el ovuşturmak ₂ ‘birinin kötü duruma düşmesine içten içe sevinmek’
	eli böğründe ‘başarısız, zavallı (kimse)’
	eli yüreğinde ‘heyecan’
	eli şakağında ‘düşünceli, kaygılı (kimse)’

Tablo 4.6’da DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN EL metonimisinden güdülenen dilsel ifadeler gösterilmiştir. Bu ifadeler fizyolojik tepkiler ile gösterilen metonimik görünümdeki gibi fiziksel durumu veya duygu durumunu hemen yansıtmadığından farklıdır. Burada gösterilen örnekler, öznenin aktif veya bilinçli hareketi yoluyla ifade edilecek duygusal durumu gösteren örneklerdir. Örneğin ‘eli ayağı dolaşmak, eli ayağına dolaşmak’ dilsel ifadelerinin tanımı ‘duygusal nedenle ne yapacağını şaşırarak düzensiz, karışık iş yapmak’ olarak verilmektedir. Burada ŞAŞIRMA duygu durumu nedeniyle ortaya çıkan TELAŞ psikolojik durumu *el* ve *ayak* hareketleriyle göstermektedir.

4.1.1.3. HAREKET İÇİN EL

Elin işlevsel özellikleri, elin kavramsallaştırmasında en önemli özelliktir ve bu özelliğe dayalı olarak elin hareketlerine ilişkin çeşitli eylemler ortaya çıkmaktadır. Elin işlevsel özellikleriyle bitişiklik ilişkisinden güdülenen HAREKET İÇİN EL kavramsal metonimisi ise diğer kavramsal metonimi ve metaforların temelinde bulunmaktadır. Bu kavramsal metoniminin daha temelinde hareket etmek için eli bir araç gibi kavramsallaştıran HAREKET İÇİN HAREKETTE KULLANILAN ARAÇ (THE INSTRUMENT USED IN AN ACTIVITY STANDS FOR

ACTIVITY) metonimisi bulunmaktadır (Kövecses ve Szabo, 1996:340). Dolayısıyla elin işlevsel özelliklerinin çoğunun bu metonimik güdülemesiyle dilsel ifadelere yansıtıldığı söylenebilir.

(6) a. Daha doğrusu para yok, güç yok deyip de *eli kolu bağlı* kalmayın. (W-FD36C2A-0564-696)

b. 회사가 문을 닫게 되었다고
şirket-ÖZN kapı-BEL kapatılıyor diye
이렇게 손을 놓고 있을 수만은 없습니다.
böyle el-BEL bırak-ULÇ durmayız (YS)
'Şirket kapanıyor diye böyle *oturup bekleyemeyiz(ellerimiz boş duramayız).*'

İnsanın hareketleri genelde eller kullanılarak yapılmaktadır. Dolayısıyla hareketi gerçekleştiren el ile o hareketi göstermek mümkündür. Örnek (6a)'da elin bağlanması bir şey yapmama/yapılmama durumunu getirmektedir; bağlama göre 'eli kolu bağlamak' oturuş biçimini veya bir şey yapmamak anlamını da gösterebilir. Aynı biçimde Korece örnek (6b)'de '손(을) 놓다, el(-BEL) bırakmak' ifadesindeki elin bırakılması bir şeyin yapılmaması anlamına gelmektedir. İki örnekte de elin bağlanması veya bırakılması durumunda el ile yapılan hareketin durması bir şey yapmamak anlamını kazandırmakta ve el ile yapılan hareketler genelde 'bir şey yapmak, çalışmak, ve iş' şeklinde görülmektedir. Korecede el sözcüğünün içeren 손 안 대고 코 풀기(el dokunmadan burnu silmek) atasözünde de el işlevsel açıdan bir şey yapmak, çalışmak anlamını taşımaktadır ve *burnu silmek* de kolay iş anlamında kullanılan bir figüratif dilsel ifadedir. Bu metonimik güdülemeye dayalı ortaya çıkan atasözü ise ellerini kullanmadan burnunu silmek gibi, büyük çaba göstermeden işleri kolay halletmek anlamına gelmektedir.

Türkçe ve Korecede görülen HAREKET İÇİN EL kavramsal metonimisiyle ilgili bulgular, Radden ve Kövecses (1999) tarafından sunulan olay İBMi, 'bütün İBM ile parçalar arasındaki ilişki' ve 'İBM içindeki parçalar arasındaki ilişki' açısından incelenmiştir:

Olay İBMi (Event ICM)

BÜTÜN OLAY İÇİN ALT OLAYLAR (WHOLE EVENT FOR SUBEVENT)

ALT OLAYLAR İÇİN BÜTÜN OLAY (SUBEVENT FOR WHOLE EVENT)

Bunun yanı sıra Choi (187-237) Korece deyimlerin metonimik görünümünü incelemek için bütün İBM ile parçalar arasındaki ilişkiyi gösteren Kövecses'in (2002:150-151) sunduğu modeli¹⁵ uygulamıştır. Choi (2010:214) Korece deyimlerde görülen metonimik özelliklerden birini, başlama hareketi veya bitirme hareketi ile olay metonimisinde bütün olayı göstermek olarak açıklamaktadır. Bunun bir örneği olarak iş İBMi üzerinde bazı Korece ifadeler aşağıda Şekil 4.3'teki gibi göstermiştir.

İŞ İBMi	İŞ İBMi
PARÇA 1 손을 대다 (el-BEL dokunmak) → başlamak	PARÇA 1
PARÇA 2	PARÇA 2
PARÇA 3	PARÇA 3
PARÇA 4	PARÇA 4 손을 떼다 (el-BEL çıkarmak) → bitmek/bitirmek

[손을 대다] metonimisi

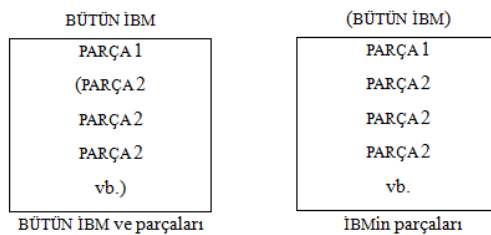
[손을 떼다] metonimisi

Şekil 4.3. Korece el-BEL dokunmak ve el-BEL çıkarmak metonimisi (Choi, 2010:214)

Türkçe ve Korece dilsel ifadelerdeki metonimik görünüm de bu çalışma modeline uygun görülmektedir. Yukarıda verilen özelliklere dayalı olay İBMi ile HAREKET İÇİN EL kavramsal metonimisine ilişkin bulgular açıklanabilir.

Öncelikle, Türkçede ve Korecede görülen elin başlıca hareketi olarak el ile yapılan hareketlerden bir şey yapmak, çalışmak ile gösterilen eylemler çok sayıda görülmektedir.

¹⁵ Kövecses'e (2009:150-151) göre kavramsal alan, bir başka deyişle İBM, parçalardan oluşan bir bütün olarak görülebilir; daha açık bir ifadeyle, kavramsal varlıklar veya öğeler, bütün olan İBMi oluşturan parçalardır. İBMLere bu şekilde bakıldığında metonimi iki şekilde ortaya çıkar: (1) bir bütün bir parçayı temsil eder veya bir parça bir bütün anlamına gelir veya (2) bir parça başka bir parçayı temsil eder.

Türkçede ve Korecede iş IBMinde el hareketiyle gösterilen PARÇA-PARÇA veya PARÇA-BÜTÜN ilişkisi Tablo 4.7'deki gibi gösterilebilir.

Tablo 4.7. *İş IBMinde HAREKET İÇİN EL kavramsal metoniminin Türkçe ve Korece dilsel görünüşleri*

	<i>el</i>	<i>손 /son/</i>
başlamak/ başlamamak	el vurmamak eli ermek eli varmamak eli gitmemek eline almak eli değmek	손을 대다 (el-BEL dokundurmak)
çalışmakta olmak/olmamak	elinden iş çıkmamak 'çabuk iş görmemek' elinde olmak ₁ . 'bakımı, gözetimi altında olmak'	손에 오르다(el-YÖN çıkılmak) 손에 잡히다(el-KAL tutulmak) 손에 붙다(el-YÖN yapışmak) 손이 돌다(el-ÖZN dönmek) 손(을) 멈추다(el-(BEL) durmak) 손(이) 뜨다 (el-(ÖZN) batmadan durmak) 손을 늦추다(el-BEL geciktirmek)
bitirmek/ bitirmemek	elinden iş çıkmamak ... elinden çıkmak	손(이) 떨어지다(el-(ÖZN) ayrılmak) 손을 떼다(el-BEL çıkarmak)
durmak/ bırakmak		손(을) 떼다(el-(BEL) çıkarmak) 손을 놓다 (el-BEL bırakmak)
çalışmamak yapmamak	elinden bir iş(/şey) gelmemek elini sürmemek el el üstünde oturmak eli (veya elleri) armut devşirmek eli boş eli koununda 'boş, işsiz (kimse)'	손(을) 땀다[+irade] (el-(BEL) bağlamak) 손(이) 비다[-irade] (el-(ÖZN) boş/boşalmak) 손이 놀다[-irade] (el-ÖZN oynamak) 두 손 맞잡고 앉다 (iki el bağlı oturmak) 손 하나 까딱하지 않다 (el bir kıılmıdatmamak) 손에 물 한 방울 묻히지 않고 살다(el-YÖN su bir damla sürmeden yaşamak)

Yukarıdaki iş IBMi içinde kavramsal metonimilerde; bir işe BAŞLAMA HAREKETİyle ilgili 'el atmak', 'eli değmek', 'ele almak', 'el koymak', 'el vurmamak', 'eli varmamak', 'elini sürmemek'; BİTİRME HAREKETİyle ilgili ise 'el çekmek', 'el çektirmek', 'elden çıkarmak' gibi dilsel ifadelerle gerçekten işe başlandığını veya işin bitirildiğini anlatmak mümkündür. Ayrıca işi yapmakta olanın durumlarını gösteren hareketler, genelde işin çalışılmasındaki davranışı, çalışma temposunu veya tutumunu göstermektedir.

Kövecses ve Szabo (1996:339-341) elin genel ve özel hareketlerine göre İngilizce deyimleri incelemektedir. Bu çalışmada da HAREKET İÇİN EL metonimisinin görünüşleri, genel hareketler ve özel hareketler olarak sınıflandırılmıştır. Türkçe ve Korece dilsel ifadelerde el ile gösterilen *genel hareket* (general activity) üzerinde HAREKET İÇİN EL kavramsal metonimisiyle güdülenen görünüşler yukarıdaki gibi belirli İBMLer içinde gösterilebilir.

Örneğin Türkçede ‘el kaldırmak¹⁶’ için TDK Güncel Türkçe Sözlükte ‘oy verdiğini veya söz istediğini elini kaldırarak belirtmek’ ve ‘birine, bir şeye vurmaya kalkışmak’ olarak iki tane tanım verilmektedir. Bu, aynı dilsel ifadenin farklı anlamda kullanılmasından, kavramsallaştırmaların farklı bağlamlara dayalı olmasından kaynaklanmıştır.

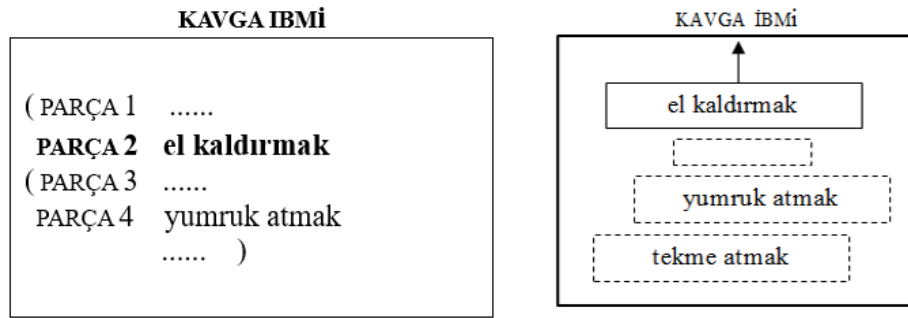
- (7) a. İstersen çıkar yukarı odaya, döv beni, *elimi kaldırmam*, ... (W-RI09C2A-0023-927)
- b. "Yine kimseden ses çıkmadı, ben *elimi kaldırdım*. "Buyurun!" dedi Başkan. "Efendim," dedim. (W-UA16B3A-1132-1195)
- c. Kabul edenler *elini kaldırsın*. (W-PA14B1A-1629-31)
- d. *Elini kaldırdı*, bir taksi durdu, bindi. (W-FA16B1A-0390-2374)

Yukarıda ‘elini kaldırmak’ dilsel ifadesinin farklı anlamlarda kullanımları verilmiştir.

(7a)’da ‘elini kaldırmak’ KAVGA İBMinde birine vurma hareketinin ilk başlama hareketini göstererek kavgada şiddet uygulamasını göstermektedir. Bir başka deyişle kavga (BÜTÜN) için elini kaldırma hareketini (PARÇA) kullanan PARÇA-BÜTÜN ilişkisine dayalı, belirli olayın parçasıyla bütün İBMi anlatmaktadır. Korecede bu durum, *el* veya *kol* sözcüğü kullanılarak ‘손-이 올라가다(el-ÖZN kaldırılmak)’, ‘팔-이 올라가다(kol-ÖZN kaldırılmak)’ biçiminde ifade edilmektedir. Ancak Korecede ilginç olarak ‘두 손(을) 들다(iki el(-BEL) kaldırmak)’, ‘두 손 두 발 (다) 들다 (iki el iki ayak (hepsi) kaldırmak)’ ifadeleri, ‘vazgeçmek’ anlamına gelmekte ve fiziksel kavga yerine daha çok

¹⁶ Derlemde daha çok ‘elini kaldırmak’ biçiminde kullanımlar görünmektedir ancak burada sözlükte verilen dilsel ifade alınmıştır.

psikolojik çatışma için kullanılmaktadır. Choi (2006:200) bunun nedenini KAVGA İBMinde yenilen kişinin kazanan kişinin önünde ellerini kaldırıp teslim olma hareketinden bulabildiğini ve belirli olayın parçası ile kavgada yenilme durumunun güdülenebildiğini söylemiştir. Ayrıca birinin tarafından ellerin kaldırılması değil, kendi iradesiyle elleri kaldırmak, isteğiyle vazgeçmek anlamını da içerdiğini ve tartışmada vazgeçerek kaybetmek anlamına da kullanılabildiğini anlatmaktadır. Şekil 4.4'te gösterildiği gibi, KAVRA İBMinde olayın bir parçası kavgayı göstermektedir.

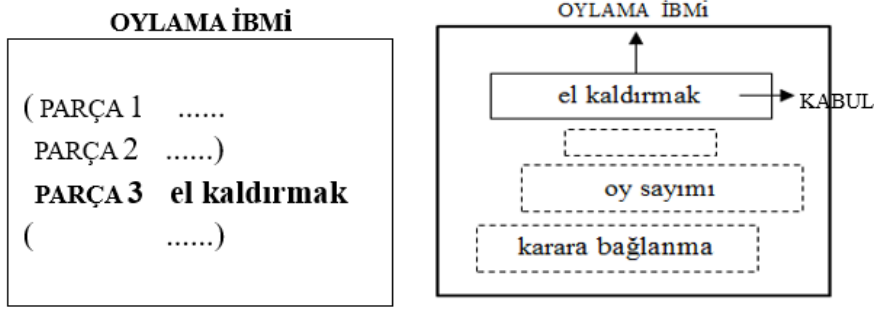

Şekil 4.4. *EL KALDIRMAK metonimisi 1*

Türkçede KAVGA İBMinde görülen diğer el sözcüğünü içeren hareket ‘eli belinde’ ise aynı biçimde kavga olayın parçalarından biri olarak kavgaya hazır olduğunu belirtebilir.

(7c)’de elini kaldırmak, aşağıda Şekil 4.5’te gösterildiği gibi el kaldırarak yapılan OYLAMA İBMi içinde olayın bir parçasıdır. Oylama ile ilgili en belirgin olayın parçası el kaldırmak PARÇA-BÜTÜN ilişkisine dayalı OYLAMA İBMini gösterebilir ya da kabul veya ret anlamını verebilir. Korecede de el kaldırılarak yapılan oylama bulunduğu için OYLAMA İBMi veya KABUL İBMi içinde ‘손(을) 들다(el-BEL kaldırmak)’ oylamayı gösterebilir aynı zamanda kabul etmeyi de gösterebilir. Bu tür oylamanın adı, Türkçede el kaldırılarak yapılan hareketin bir şey işaret etmesine vurgulanarak ‘işari oy/oylama’ olarak adlandırılmıştır. Korecede ise Hancadan oluşan ‘거수(舉手)’ kullanılır ve bunu öz Koreceye çevirdiğinde doğrudan ‘el kaldırmak’ anlamını taşımaktadır. Korecede farklı sözcüklerle ifade edilirse de kavramsallaşmada aynı biçimde kaldırmak hareketine

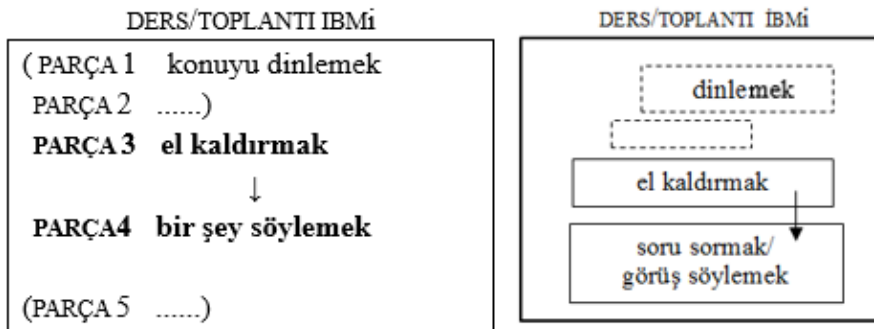
dayalı metonimik güdülendiği görülmektedir.

Şekil 4.5. EL KALDIRMAK metonimisi 2

Yukarıda KAVGA İBMinde anlatıldığı 'iki eli kaldırmak, iki el iki ayak (hepsi) kaldırmak' Korece dilsel ifadeleri 'vazgeçmek' dışında diğer anlamı da taşımaktadır. '두 손(을) 들다(iki el-BEL kaldırmak)', 'hoş karşılamak; tamamıyla kabul etmek, onaylamak' anlamına da gelir ve '두 손 두 발 (다) 들다 (iki el iki ayak (hepsi) kaldırmak)' ise bunun vurgulu ifadesidir. Bu, duygu durumlarının sevinç veya hoşlanmanın davranışa yansıtılan görünümü olarak düşünülebilir. Ayrıca bir el kaldırılması zaten oylamada 'kabul' görüşünü bildirdimekte, iki elin kaldırılması ise vurgulu olarak daha 'istekli biçimde tamamen kabul etmek' anlamını kazanmaktadır.

(7c)'de gösterilen elini kaldırmak ifadesini ise aşağıda Şekil 4.6'da gösterilen DERS veya TOPLANTI İBMİ altında düşünmek mümkündür. Bu İBM içinde bulunan olayın bir parçası 'el kaldırmak', söz isteyerek bir şey söylemek, fikir anlatmak, cevap vermek gibi olayın diğer parçalarını gösterebilir (PARÇA-PARÇA).

Şekil 4.6. EL KALDIRMAK metonimisi 3

(7d)'deki 'elini kaldırmak', yine farklı bağlamda kullanılan el hareketidir ve burada taksiyi durdurmak için yapılan el işaretidir. Burada 'el kaldırmak' ifadesinin sözlükte verilen anlamların dışında da günlük dil kullanımında LOKANTA İBMi, ÇAĞIRMA İBMi, DUYGU İBMi, SELAMLAŞMA veya VEDALAŞMA İBMi gibi çeşitli İBMlerde kullanılabildiği söylenebilir.

Türkçede *el* ve Korecede 손/son/ sözcüğünü içeren dilsel ifadelerde HAREKET İÇİN EL kavramsal metonimisiyle güdülenen diğer örnekler ise Tablo 4.8'de gösterilmiştir. Bunlar iki dilde de elin genel hareketlerine ilişkin ifadelerdir ve belli bir alt basamaklarını içeren bir eyleme gönderim yapılmaktadır.

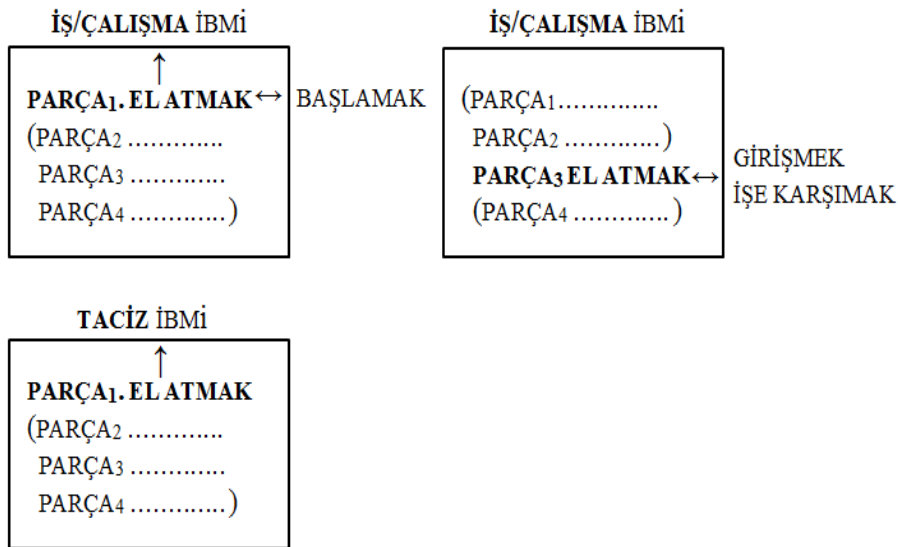
Tablo 4.8. HAREKET İÇİN EL kavramsal metonimisinin Türkçe ve Korece dilsel görünümleri: Genel hareketler

	el açmak ₁ 'dilenmek, istemek'
	el atmak ₁ 'birisinin işine karışmak, müdahale etmek'
	el atmak ₂ 'bir işe girişmek, teşebbüs etmek'
	el atmak ₃ 'sarkıntılık etmek'
	el çırpma ₁ 'alkışlamak, tempo tutmak'
	el çırpma ₂ 'birini çağırmak için ellerini birbirine vurmak'
	eli değmek 'bir şey yapmaya vakit ve fırsat bulmak'
	el değmemek 'kullanılmamak, dokunulmamak'
	el dokunulmamak 'daha önce kullanılmamak, el değmemiş olmak'
	el kaldırmak ₁ 'oy verdiğini veya söz istediğini elini kaldırarak belirtmek'
	el kaldırmak ₂ 'birine, bir şeye vurmaya kalkışmak'
	el etmek ₁ 'bir kimseyi el işaretleriyle çağırmak'
<i>el</i>	el etmek ₂ 'uzaktan el sallamak'
	el bağlamak ₁ 'saygı için ellerini göbeğinin üstüne kavuşturup durmak' (bir şeyden) el ayak (veya etek) çekmek 'uzaklaşmak, kaybolmak'
	el (veya elini) yakmak 'ateşten yeni çıkmak'
	ele geçirmek 'yakalamak'
	eli eline değmemek ₁ 'herhangi bir yakınlaşma olmamak'
	eli eline değmemek ₂ 'biriyle cinsel ilişkiye girmemiş olmak'
	eli kalem tutmak 'yazı yazmayı bilmek'
	eli silah tutmak 'silah kullanabilmek'
	eline ayağına üşenmemek 'her türlü ayak hizmetini yüksünmeden yapmak, hamarat olmak'
	eline geçmek 'yakalamak'
	eline tutuşturmak 'karşısındakinin isteyip istemediğini düşünmeksizin verivermek'
	elini sürmemek 'eliyle dokunmamak'
	elinin tersiyle itmek 'reddetmek, kabul etmemek'
	elinden kan çıkmak 'cinayet işlemek'
	손(을) 나누다 ₁ (el-(BEL) paylaşmak) 'vedalaşmak'
손	손(을) 내밀다 ₁ (el-(BEL) uzatmak) 'dilenmek, istemek'
/el/	손(을) 치다(el-(BEL) çırpma) 'birini çağırmak için el etmek'
	손을 들다(el-(BEL) kaldırmak) 'söz istemek'

두 손(을) 들다₁(iki el-(BEL) kaldırmak) ‘vazgeçmek’
 두 손(을) 들다₂(iki el-(BEL) kaldırmak’) ‘sevinçle karşılamak’
 두 손 두 발 (다) 들다₁(iki el iki ayak (hepsi) kaldırmak) ‘vazgeçmek, bıkmak’
 손-꼽다₁(el-saymak) ‘parmakla saymak’
 손-대다₂(el-dokunmak) ‘başlamak’
 손-대다₃(el-dokunmak) ‘cinsel yönde dokunmak’
 손-대다₄(el-dokunmak) ‘vurmak, dövmek, dayak atmak’
 손-대다₅(el-dokunmak) ‘tamir etmek, düzeltmek’

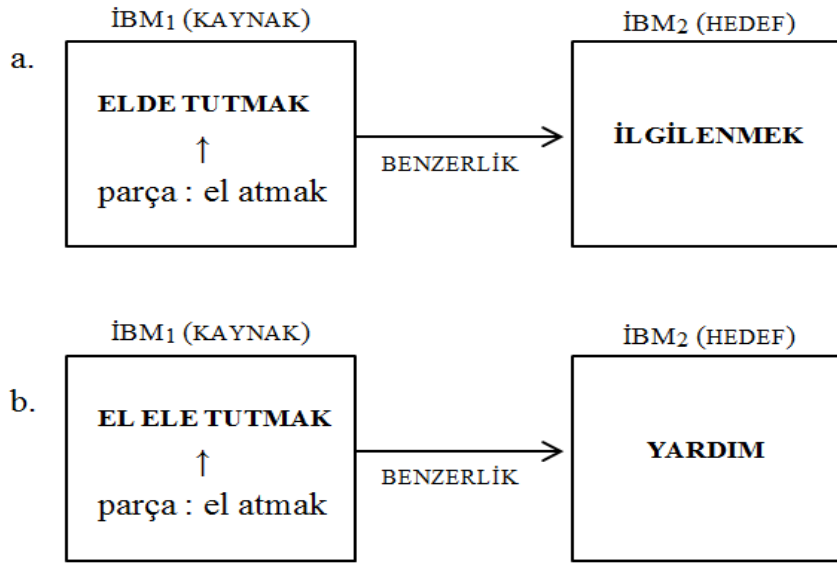
HAREKET İÇİN EL kavramsal metonimisinden açıklanan Türkçe ve Korece dilsel ifadelerinde, aynı dilsel ifadenin birden çok anlam taşıdığı görünümler göze çarpmaktadır. Türkçe ‘el atmak’ ve Korece ‘손-대다(el-dokunmak)’ dilsel ifadeler üzerinde görülen metonimik temeli anlam genişlemeleri aşağıdaki gibi gösterilebilir.

Şekil 4.7’de *el atmak* hareketinin olay metonimisi çerçevesinde farklı İBMler altında ayrı parçaları göstererek değişik anlamlı kazandığı metonimik güdülemesiyle gösterilmiştir. Örneğin, İŞ İBMi içinde *bir iş yapmak için el atmak* hareketi mutlaka yapılması gereken bir eylemdir. Bu hareket sözlükte verildiği gibi ‘birisinin işine karışmak, müdahale etmek’ veya ‘bir işe girişmek, teşebbüs etmek’ anlamına genişleyebilir. Aynı *el* hareketi TACİZ İBMinde ise birinin *eli* değmesi veya dokunması hareketinin en başlangıç eylemi olan ELİN ATILMASI HAREKETİ ile TACİZ kavramına zihinsel erişim sağlayarak metonimi yoluyla ‘sarkıntılık etmek’ anlamı kazanmaktadır.

Şekil 4.7. Farklı İBMlerde EL ATMAK dilsel ifadesinin metonimik güdülenmesi

Türkçe ‘el atmak’ ifadesinin son anlamı ise Şekil 4.8 (a)’da gösterildiği gibi metaforik güdülemesinden ortaya çıkmaktadır. Burada el atmak hareketi kaynak alanda, elde tutmak eyleminin bir parçası olarak kullanılmakta ve ELDE TUTMAK İLGİLENMEKTİR kavramsal metaforu ile ilgilenmek anlamını taşımaktadır. Bu dilsel ifade bağlama göre Şekil 4.8 (b)’deki gibi EL ELE TUTMAK YARDIM ETMEKTİR kavramsal metaforunu da gösterebilir:

Şekil 4.8. *EL ATMAK dilsel ifadesinin metaforik güdülenmesi*

Korece ‘손-대다(el-dokunmak)’ dilsel ifadesinde de el atmak hareketinin metonimik genişlemesinde görüldüğü gibi bağlama dayalı İBMLere göre farklı anlam taşımaktadır. Sözlükte gösterilen ‘손-대다(el-dokunmak)’ dilsel ifadesinin birinci anlamı ‘dokunmak’, temel anlamda elin bir şeye dokunmasını göstermektedir. ‘손-대다₂’ iş veya ÇALIŞMA İBMinde ‘başlamak’; ‘손-대다₃’ TACİZ İBMinde ‘cinsel yönde dokunmak’; ‘손-대다₄’, VURMAK/DAYAK İBMinde ‘vurmak, dövmek, dayak atmak’; ‘손-대다₅’ ise ‘tamir etmek, düzeltmek’ anlamını vermektedir.

Yukarıda görüldüğü gibi bu kategorideki elin hareketlerine dayalı dilsel ifadeler, Türkçede de Korecede de, o ifade ile anlatılan ve belli bir kavramı içeren hareketin alt basamaklarından biridir. Dolayısıyla bu dilsel ifadeler doğrudan bunu anlatan diğer

eylemler (verb) ile de anlatılabilir. Choi (2006:203) bu tür deyimlerde neden alt hareketleri gösteren ifadelerden belirli öbeklerin seçilip o eylemi veya ilgili hareketi temsil ettiğine dikkat etmiştir. Bu çalışmasında Langacker'ın (1993) açıkladığı metonimi özelliğinden *referans noktası* kavramıyla desteklemektedir. Langacker (1993:6) bir *kavramsalcının* (conceptualizer) bir varlık ile *zihinsel temas* (mental contact) kurmaya çalıştığında doğrudan bu varlığı göstermeden, bununla ilgili olan ve aynı zamanda bundan daha *belirgin* (salient) olan diğer varlığı referans noktası olarak ifade etmenin metonimi olduğunu açıklamaktadır. O halde, dil kullanıcıları bir deyim kullandığında, genel bir ifadeden daha belirgin olan bir varlık veya sahneyi seçmektedir. Yukarıda çeşitli İBMLerde el kaldırmak hareketiyle ortaya çıkan farklı anlamlar bunu gösterebilir.

HAREKET İÇİN EL kavramsal metonimisi, dillere göre farklı kültürel ve uzlaşım sal bilgilerden yararlanarak, elin özel hareketlerini ortaya çıkaran metonimik görünümleri de içermektedir. Bu dilsel ifadeler de aynı genel hareketleri içeren dilsel metonimilerde görüldüğü gibi elle yapılan hareket (elin işlevsel özellik) ile söz konusu dilsel ifade de temsil edilen anlam bitişiklik ilişkisiyle güdülenmektedir.

Elin işlevsel özelliklerinden bir şey yazmak, 'el yazısı_{1,2}', 'el yazması' gibi özel dilsel ifadeleri ortaya çıkarmaktadır. Kalemle yazılan yazı, bilgisayarda yazılan yazıya göre insan *eli* ile yapılan hareketlerin daha öne çıkmış bir durumudur ve kişilere özgü bir yazı tipi olarak düşünülmüştür. Üstelik *el* hareketlerini daha kolaylaştırmak için eli kaldırmadan harfleri bitiştirerek yazmasıyla oluşan bir yazı türü olarak da anlam genişlemesine uğramıştır (el yazısı₂).

El ile yapılan özel hareket, kültür lere göre dilsel ifadeye yansıtılmaktadır. Örneğin 'el öpmek', 'yaşlı veya saygı gösterilmesi gereken kimselerin sağ elinin üstünü önce dudağa, sonra alan götürme' olarak tanımlanmaktadır. El öpme adetinden özellikle el

öpmek hareketine odaklı (diğer hareketlerden örneğin, eli tutmak, dudağıyla eli öpmek, alına eli değdirmek vb.) kullanılmakta ve ‘el öpmeye gitmek’, ‘el öpenlerin çok olsun’ gibi ilgili ifadelerde de görülmektedir.

Tablo 4.9. HAREKET İÇİN EL kavramsal metonimisinin Türkçe ve Korece dilsel görünüşleri: Özel hareketler

	el açmak ₃ ‘kâğıt açmak’
	el almak ₃ ‘kâğıt oyununda üstünlük sağlamak’
	elini belli etmek (veya göstermek) ‘oyunlarda elindeki kâğıdı veya taşı, oynayanlara belli edecek biçimde sözle, işaretle açıklayıp oynamak’
	el bende! ‘oyunda kullanılan söz’
	el bağlamak ‘namazda durmak’
	el basmak ‘kutsal bir şey üzerine el koyarak yemin etmek’
	el öpmek ‘yaşlı veya saygı gösterilmesi gereken kimselerin sağ elinin üstünü önce dudağa, sonra alına götürmek [+saygı][+geleneksel]’
	el öpenlerin çok olsun! ‘eli öpülen kimsenin söylediği iyi dilek sözü’
	el etek öpmek ‘bir işi yaptırmak için çok yalvarmak’
	el etek tutmak ‘tarikata girmek, derviş olmak’
el	el pençe divan durmak ‘el kavuşturmuş bir biçimde[+saygı]’
	ele bakmak ‘el falına bakmak’
	eline (veya elinize veya ellerinize) sağlık ‘el emeği ile güzel bir şey yapana söylenen iyi dilek sözü’
	elleri (veya ellerin) dert görmesin ‘ellerine sağlık’
	eline/elinize/ellerinize sağlık ‘el emeği için söylenen iyi dilek sözü’
	elleri (veya ellerin) dert görmesin ‘iyi dilek sözü’
	elini kulağına atmak ‘ezan okumak, gazel veya türkü söylemek için elini kulak kepeçesinin arkasına koymak’
	el ovuşturmak ₁ ‘birinin karşısında ezilip büzülmek’
	eline ayağına kapanmak/sarılmak/düşmek ‘birine çok yalvarmak’
	eline eteğine sarılmak ‘çok yalvarmak’
	el yazısı ₁ ‘kalemle yazılan yazı’
	el yazısı ₂ ‘harflerin bitştirilerek yazılmasıyla oluşan bir yazı türü’
	el yazması ‘basım tekniğinin gelişmediği dönemlerde elle yazılmış kitap’
	손-을 걸다(el-BEL bağlamak) ‘(iki kişinin serçe parmaklarını birbirine getirerek bağlayan hareketi) ‘söz vermek, yemin etmek’
손	손-에 장을 지지다(el-YÖN işkence yapmak) ‘bir olgu veya olaya hiç inanmamak’
/el/	손(을) 찢다[털다](el-(BEL) yıkamak[silkelemek]) ‘bütün parayı kaybetmek, kumar’
	두 손 털고 나서다(iki el silkeleyip çıkmak) ‘bütün parayı kaybedip çıkmak’
	손이 발이 되도록 빌다(el-ÖZN ayak-konu olana kadar yalvarmak) ‘çok yalvarmak’
	발이 손이 되도록 빌다(ayak-ÖZN el-konu olana kadar yalvarmak) ‘çok yalvarmak’

Tablo 4.9’da ‘yalvarmak’ kavramının Türkçede ve Korecede farklı biçimde dile yansıdığı el hareketleri görülebilir. Türkçede ‘el etek öpmek’ ifadesinde geleneksel anlamda yere kapanarak yapılan selamlaşma anlamı artık kalmamaktadır. Burada daha çok yere çökülen hareket öne çıkarılarak AŞAĞI-YUKARI imge şemasından KONTROL

EDEN YUKARIDADIR metoforundan da güdülenerek ‘yalvarmak’ anlamını vermektedir. Bu dilsel ifadenin anlamı daha genişlediğinde kontrol edene karşı eğilme hareketi, dalkavukluk, yaltaklık gibi de kullanılabilir. Korecede ise dilemek, yalvarmak için iki elini birbirine ovuşturan gerçek davranışı metonimik ifade olarak kullanılmaktadır. Ancak ‘손이 발이 되도록 빌다(el-ÖZN ayak-KONU olana kadar yalvarmak)’, ‘발이 손이 되도록 빌다(ayak-ÖZN el-KONU olana kadar yalvarmak)’ ifadelerinde elin ayak olacağına kadar veya ayağın el olacağına kadar gibi vurgulu biçimde ellerin ovuşturulması, sürtülmesi hareketindeki şiddetli durumula istekliliği arttırmak hedeflenmiştir.

Özel hareketler ile gösterilen metonimik görünümlerin, daha önce gösterilen genel hareket ifadelerine göre, anlamlarının tahmin edilmesi daha güçtür ve anlamlarını net bir şekilde anlamak için bağlama bakılması gerekmektedir. Ancak, bu ifadelerde de HAREKET İÇİN EL kavramsal metonimisi bulunmakta ve metonimik ilişkiye dayalı anlamlar güdülenmektedir.

4.1.1.4. YETENEK İÇİN EL

Hareket etmek için ellerin kullanması gerektiği gibi, yetenekleri veya işlevleri geliştirmek ve bu yeteneklere alışmak için de el kullanılmaktadır. İnsan eli doğal olarak bir şeyleri yapmak, dokunmak, değiştirmek, düzeltmek gibi hareketlerde kullanılan bir araç olarak kullanılmıştır. YETENEK İÇİN EL metonimisinin temelinde de HAREKET İÇİN ARAÇ metonimisi bulunmaktadır. Ayrıca YETENEK İÇİN EL metonimisinin ortaya çıkması için temelde bazı genel bilgiler de yer almaktadır; örneğin bir harekete alışmak için gerekli olan yeteneği sürdürmek gerekir ve alıştırma olmazsa ilgili yetenek de yok olur. Dolayısıyla Tablo 4.10’da gösterildiği gibi, yetenek ile ilgili metonimik görünümlerde ‘eli alışmak, ele almak, 손-에 익숙하다(el-YÖN alışmak)’ gibi elin bir işe alışmasını gösteren ifadeler ve ‘eli yatmak, eli yatkın, eli uz, eli çabuk, eli hafif, elinden hiç bir şey

kurtulmamak, elinden iş çıkmamak, 손-이 서투르다(el-acemi), 손-이 야무지다(el-küçük ama güçlü)’ gibi işe alışma durumunu veya çalışma biçimini gösteren anlatımlar da görülmektedir.

Tablo 4.10. YETENEK İÇİN EL kavramsal metonimisinin Türkçe ve Korece dilsel görünüşleri

	<p>el alışkanlığı ele almak₄ ‘edinmek’ ele geçinmek₂ ‘edinilmek’ el yordamıyla eli alışmak eli yatmak eli yatkın eli uz ‘eli işe yakışır, yatkın (kimse)’ el eli çabuk eli hafif ‘acıtmadan, tedirgin etmeden iş gören’ eli nimetli ... elinden çıkmak el çabukluğu el uzluğu elinden hiç bir şey kurtulmamak elinden iş çıkmamak elinden iyi iş gelmek</p>
손 /son/	<p>손-이 가다(el-ÖZN gitmek) ‘birinin gücü veya yeteneği bir şeye değmek’ 손-이 닿다(el-ÖZN dokunmak) ‘birinin gücü veya yeteneği bir şeye değmek’ 손(이) 뜨다(el(ÖZN) yavaş) ‘eli ağır’ 손-이 서투르다(el-ÖZN acemi) ‘beceriksiz’ 손-이 야무지다(el-ÖZN küçük ama güçlü) ‘eli yatkın’ 손-에 익숙하다(el-YÖN alışmak) ‘ele alışmak’ 손(이) 재다(el(ÖZN) çabuk) ‘eli yatkın’ 손-대다₅(el-dokunmak) ‘tamir etmek, düzeltmek’ 손-마끔(el-değişme) ‘çalışırken yetenek alışverişi’ 손-마람(el-rüzgar) ‘iş yapan yetenek veya emek’ 마느질-손(dikiş-el) ‘dikiş yeteneği’ 풋-손(olgunlaşmamış-el) ‘beceriksiz biri’ 횃-손(sımsıkı tutan-el) ‘insanları kendi denetimi altına alma yeteneği’</p>

4.1.1.5. KİŞİLİK İÇİN EL

Türkçe ve Korecede el sözcüğü belli bir sıfatla birlikte kullanıldığında insanın kişiliği, tarzını anlatabilir. Kişilik ise insanı oluşturan fiziksel özellikler dışında zihinsel açıdan bireyin profilini oluşturan öğeler olarak düşünülebilir. Bu nedenle zihin-insan arasındaki PARÇA-BÜTÜN ilişkisi EL→İNSAN→ZİHİN ilişkisini de sağlayabilir. Ayrıca

Türkçede ve Korecede el sözcüğüyle ifade edilen kişiliğin temelinde HAREKET İÇİN EL metonimisi bulunmaktadır. Dolayısıyla *elin* hareketinden veya *el* ile yapılan işlerden kişinin davranışları, tutumu, tarzı gibi anlamlar ortaya çıkabilir.

Sözlükteki ‘kişilik’ tanımları, ‘bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerin bütünü, şahsiyet’; ‘insanlara yakışacak durum’; ‘bireyin toplumsal hayatı için edindiği alışkanlıkların ve davranışların bütünü’ biçimindedir.. Bu tanımlardan da anlaşıldığı gibi kişilik kavramı, bir kişinin tekrar sergilenen davranma, düşünme ve toplumsal davranış özelliklerini kapsamaktadır. HAREKET İÇİN EL metonimisinin görünümlerinden, belli bir hareketin süreklilikle elde edilen yetenekler için YETENEK İÇİN EL kavramsal metonimisi ayrı ele alındığı gibi, burada da insanın hareketine veya toplumsal davranışlarına dayalı KİŞİLİK İÇİN EL kavramsal metonimisi görünümleri ayrı ele alınmıştır.

- (8) a. Yasemin Bozkurt: *Eli boldur*, dağıtıyordur sanırım?
Gülser Hanım: Hayır pek vermez.
Gülben Ergen: Anne çok kötüsün, teessüf ederim. (W-PI43C3A-1810-1413)
- b. Tahir Ağa çok *eli açık* bir insandı. Ramazan ayı geldi mi, köye gelen misafirlere, yolculara, fakir fukaraya iftar vermekten büyük bir haz duyardı. (W-EA16B3A-1146-2100)
- c. 주인이 손이 커서 양도 푸짐하다. (YS)
sahip-ÖZN el-ÖZN büyük-ULÇ miktar-BAĞ bol
‘(lokantanın) Sahibi *eli bol* biri olduğu için porsiyonları da büyük.’
- d. 양식 떨어지면 며느리 큰손 탓 (KD)
yiyecek bit-ULÇ gelin büyük-el kabahat
‘Yiyeceklerin bitmesi gelinin *eli bol* olmasındandır’

(8)’deki örneklerde, Türkçede ‘eli bol, eli açık, eli geniş’ gibi dilsel ifadeler ‘cömert’ anlamına gelmektedir. Korecede de aynı anlamı ‘손이 크다(el-ÖZN büyük), 큰손(büyük-el)’ biçiminde ifade edilmektedir. Bu kullanımlar el ile yapılan hareketlere dayalı olarak, o elin sahibi olan insanın kişiliğini temsil etmektedir.

Örneğin, ‘eli bol¹⁷’ ifadesi, ‘iş yaparken kullanılan gereçleri esirgemeyen’ anlamını taşır

¹⁷ TDK Güncel sözlük tanımında ‘eli bol’ ifadesi için yalnız ‘cömert’ tanımı verilmektedir. Yukarıda

ve el ile yapılan hareketteki bu tutum, kişilik için cömert kavramını desteklemektedir. Aynı zamanda ‘elinde iş yapmaya yarayacak çok gereç ve para bulunan’ anlamını da taşımakta, ‘eli dar’ ifadesi de bunun karşılığı olarak ‘maddi olarak sıkıntıda olan’ı anlatmaktadır. Korecede de ‘손이 크다(el-ÖZN büyük)’ ifadesi ‘bir iş yaparken yararlanabilir çok miktarda maddi şeyi bulunmak’ ve ‘harcama veya paylaşmada cömert olmak’ anlamını taşımaktadır¹⁸. Bu ifadenin metonimik güdülenmesi de aynı biçimde elle bir şey yaparken elinde bulduklarından yararlanarak yapılan hareketlerin kişilik olarak bir tutumu göstermesidir. Örneğin (7d)’deki ‘큰-손₁(büyük-el)’ ifadesi cömert kişilik için kullanılmıştır. Ancak aynı zamanda elinde maddi şeyin fazla bulunması durumu, tekrar metonimik güdülenme yoluyla, ‘큰-손₂(büyük-el)’, ‘borsa veya emlak piyasasında piyasa fiyatını etkileyecek kadar büyük ölçüde anlaşma yapan kişi veya kurum’ anlamında da kullanılmaktadır. ‘큰-손₂(büyük-el)’ dilsel ifadesindeki anlam genişlemesiyle ilgili şu metonimik işleyişler bulunmaktadır: Oluşumsal özellikten dolayı *el*, PARÇA-BÜTÜN ilişkisine dayalı İNSANı temsil edebilir ve İNSAN (temsilcisi) KURUM yerine kullanılabilir: EL→İNSAN→KURUM Bu metonimik anlam genişlemesinin temelinde ekonomik işlemlerin yapılması özellikle *el*in hareketi vurgulanarak gerçekleşmektedir.

Tablo 4.11. KİŞİLİK İÇİN EL kavramsal metonimisinin Türkçe ve Korece dilsel görünüşleri

<i>el</i>	eli ağır ₁ , ağırelli ₁ ‘yavaş iş gören’ eli ağır ₂ , ağırelli ₂ ‘vurunca çok acıtan (kimse)’ eli açık ‘cömert’ eli bol ‘cömert’ eli geniş ‘cömert’ eli selek ‘cömert (kimse)’ eli sıkı
-----------	---

verilen iki tanım ise Püsküllüoğlu Türkçe Sözlükten alınmıştır.

¹⁸ Yukarıda gösterilen ‘손이 크다(el-ÖZN büyük)’ ifadesinin tanımlarının ilki Yonsei Sözlükten, ikincisi ise KUDE Büyük Korece Sözlükten alınmıştır. İki sözlükte farklı biçimde tanım sunulmakta ancak bu tanımlar anlatıldığı gibi birbirine ilişkilidir.

	eli maşalı eli bayraklı eli sopalı ‘şirret, edepsiz ve kavgacı kimse’ eli uzun ‘fırsat buldukça öteberi aşırın, hırsız’ eli dursa ayağı durmaz ‘kıpırdak, hareketli (kimse)’
손 /son/	큰손 ₁ (büyük-el) ‘cömert’ 손이 크다(el-ÖZN büyük) ‘cömert’ 손이 작다(el-ÖZN küçük) ‘cimri’

KİŞİLİK İÇİN EL metonimisini içeren dilsel ifadeler yukarıda Tablo 4.11’deki gibidir. Türkçede ve Korecede genelde el ile sıfat kullanılarak, el ile yapılan hareket, davranış, tutum gibi özellikler nitelenmektedir.

4.1.2. El ve 손/son/ sözcüklerinin metaforik kavramsallaştırması

Türkçe ve Korecede elin metaforik kavramsallaştırmasında başlıca metaforik ilişkileri meydana getiren kaynak alandaki kavram, bedenselleştirmesiye dayalı ‘bir şey elde tutmak’ hareketidir. Yukarıda da metonimik görünüm için elin hareketlerinden yola çıkılarak bitişiklik ilişkisine bakıldığı gibi, metafor için de el hareketlerinden özellikle, elde bir şeyin tutulması için, tutmak için yapılan hareket, tutmakta olan durum, eldeki tutulan şeyin dışarı çıkması gibi yönelimsel açıdan incelenmiştir.

Türkçe ve Korecede, ortak olarak, ELDE TUTMAK hareketinden güdülenen SAHİPLİK, İLGİLENMEK, KONTROL ve BİRLİKTELİK kavramları bulunmaktadır. Bu çalışmada bunların bedenselleştirmeye dayalı kavramsal metafor olarak çözümlendiği önceden belirtilmiştir. Ancak bu elde tutmak hareketini daha metonimik olarak ele alan bazı çalışmalarda (Choi, 2006) bu kavramsal metonimi gösteren dilsel görünümler için metonimi ile metaforun etkileşimsel görünümü açıklaması yapılmaktadır.

Grady (1997) birincil metafor çalışmasında daha temel kavramlarda bedenselleştirmeye dayalı ortaya çıkan kaynak kavramları, metonimik görünüm olarak saymamıştır; bu çalışma kapsamında da kaynak alandaki elde tutmak hareketi, yapısal metaforların gösterildiği durumlara bakılarak çözümlenmiştir. Ancak metaforun gerektirimlerinde

görülen elde tutmak hareketinin alt eylemleri için aynı *el* hareketinin metonimik olarak kullanıldığı durumların bulunduğu da dikkate alınarak bu tür görünüm için metonimik olarak açıklama yapılmış ve gerekli yerlerde örneklerle anlatılmıştır.

4.1.2.1. SAHİPLİK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR

Türkçede ve Korecede bir şeye sahip olmak, bir şey elde tutarak *el* içinde bulundurmak olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu kavramsallaştırmada elin işlevsel özellikleri açısından en öne çıkan *el* hareketi 'bir şey tutmak'tır. *El* ve *ayak*, her iki organ da beden bölümlerinde serbestçe hareket eden bölümlerdir. Ancak ayak bölümünün hareketi uzamsal açıdan değişiklik sağlarken; *el* hareketinde *eli* bir araç olarak kullanarak yapılan işler öne çıkmaktadır. Bu bağlamda *el* ile bir şey tutma eyleminin gerçekleşmesi sonucunda *el* içine bir şeyin girmesi ve konması durumu; elde bulunan bir şeyin elden çıkması durumu da ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda KAP şeması ve bunlara bağlı olarak EL BİR KAPTIR varoluşsal metaforu temelinde ELDE TUTMAK (kaynak kavram) ile SAHİPLİK, KONTROL, İLGİLENMEK gibi daha soyut (hedef kavram) kavramlar eşleşmekte ve İÇ-DIŞ hareketi ile YÖNELİMSEL şema da birlikte görülmektedir.

- (9) a. elde etmek, elde kalmak, elde avuçta, elde/elinde tutmak, elinde bulunmak, elinde olmak, elinde tutmak
- b. eline geçmek, ele geçirmek
- c. elden çıkarmak, elden çıkmak, elden gitmek, elden kaçmak, elinden almak

Yukarıdaki Türkçe *el* sözcüğünü içeren dilsel ifadeler, SAHİPLİK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforunun dilsel örnekleridir. Daha önce de bahsedildiği gibi *elin* içine bir şey konulduğunda avuç içe doğru kapanır ve elin bu şekli, kapalı bir kaba benzetilir. Burada ortaya çıkan kavramsal metafor varoluşsal metaforun bir türü olan EL BİR KAPTIR ile ilişkilendirilebilir.

Türkçede söz konusu KAP şemasının dilsel verilere nasıl yansıtıldığıyla ilgili yapısal

özelliklere bakıldığında, Türkçede (9a)'daki gibi ⁺DA bulunma durum eki, veya 'avuç', 'iç' gibi doğrudan elin içini gösteren sözcüklerin kullanılmasıyla KAP şeması gerçekleştirilmiştir. (9b)'de yönelme durum eki ⁺(y)A veya (9c)'deki gibi çıkma durum eki ⁺DAN ile İÇ-DIŞ arasında görülen YOL şemasının hareket yönüne göre bir şeyin içine girmesi durumunda *kazanmak/sahip olmak*; içten dışa çıkma durumunda da *kazanmamak/sahip olmamak* anlamı ortaya çıkmaktadır.

SAHİPLİK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforunda, elde tutulan varlığın hareket yönünün değişiminde, YÖNELİMSEL imge şemasına dayalı olarak, dıştan içe doğru yönelim 'iyi', 'olumlu'; elin içinden dışa doğru yönelim ise 'kötü', 'olumsuz' olarak algılanmaktadır. Bu doğrultuda İÇ İYİDİR; DIŞ/DIŞARI KÖTÜDÜR kavramsal metaforuyla, elindeki bir şeyin tutulmamasını gösteren 'elinden almak' ya da 'elden kaçmak' dilsel ifadelerinin oluşumunda 'bir şeye sahip olmama' anlatılır.

- (10)
a. elden çıkarmak ₁	1. bir şeyin sahipliğini başkasına geçirmek, satmak
"Eskilerden bir kısmını yok pahasına elden çıkarmak gerekecek."
b. elden çıkarmak ₂	2. yitirmek
"Sanki o, kaçırdığım, elden çıkardığım bir fırsattı."
c. elden çıkmak ₁	1. malı olmaktan çıkmak, malı satılmak
d. elden çıkmak ₂	2. kaybedilmek
"Selanik elden çıkınca ailesi İzmir'e göçmüştür." (TS)

(10)'daki örneklerde, sözlük tanımlarında açıklandığı gibi, aynı dilsel ifadenin birinci anlamı ile ikinci anlamı arasındaki fark, DIŞ/DIŞARI KÖTÜDÜR ile açıklanabilir. Elde bulunduğu somut veya soyut varlığın elin (KAP) içinden dışına çıkma durumuna odaklanıldığında 'çıkarmak, çıkarmak' gibi eylemler ile gerçekleşen dışa doğru hareket anlatılmaktadır. (10a,c)'de bulundurduğu varlığın satılması ve (10b,d)'de ise kaybetmek olarak olumsuz anlam eklenmektedir. Dolayısıyla aynı dilsel ifadede birinci anlamda varlığın elden gitmesi, 'satma (10a) ve satılma (10c)' eyleminin sonucu vurgulanırken;

ikinci anlamda eldeki varlıkta görülen dışı doğru yönelimsel değişim ile olumsuz anlam, figüratifleşerek ‘yitirmek (10b) ve kaybetmek (10d)’ anlamı kazanmaktadır.

- (11) a. Şu *elimde tuttuğum* balta ile gövdeni ikiye ayıracağım. (W-VI22E1B-2915-1009)
- b. Rodos Adası süngerden, yılda 11.000 lira gelir *elde etmekte* iken makinalı sünger kayıkları ile avlanmak yasaklanınca bu gelirden azalma olmuştu. (W-EE02A1B-3455-1856)
- c. ... finansal yatırımlarımızdan *elde ettiğimiz* mali gelirleri de eklediğimizde dönem net kârımızı 19 milyon YTL'ye ulaştırmış durumdayız. (W-TF25D1B-2148-428)
- d. *Elde olan* bilgilere ve onlardan neler öğrenileceğine bakılır. (W-SI32D1B-2494-1898)
- e. Yine önceden *elde ettiği* başarılar hatırlatılarak örnekler verilmelidir. (W-UC03A3A-1469-381)
- f. Artık burjuva sınıfı talep ettiği demokratik hakları *elde etmişti*. (W-VI45F1D-4720-295)

SAHIPLİK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforunda, elin içinde bulundurulan varlık, para miktarı (11b), mali gelir (11c), bilgi (11d), başarı (11e), hak (11f) gibi, somut varlıktan soyut kavramlara doğru çeşitlenmektedir. Bu metaforik görünüm, (11a)'daki ‘elinde bir şeyin bulundurma’ durumundan farklıdır; bu dilsel ifade, bir nesnenin elde bulundurulmasına odaklanıldığı ve doğrudan ‘el ile bir şeyi tutmak, yakalamak’ hareketinin temsil edildiği metonimik görünümdür. Diğer metaforik görünümde ise, somut veya soyut fark etmeden, bir varlığın sahip olma durumu veya sahip olma hakkı, elinde bir şey tutmaya benzetilerek ifade edilmiştir.

- (12) a. 손에 들어가다(el-YÖN girmek)
손에 들어오다(el-YÖN girmek)
손 안에 넣다(el iç-YÖN koymak)
손-아귀에 넣다(el-avuç- YÖN koymak)
- b. 손에 쥐다(el-KAL tutmak)
손 안에 들다(el iç-KAL bulunmak)
손에 있다(el-KAL var)
손이 비다₂ (el-ÖZN boş)
손에 떨어지다(el- YÖN düşmek)

Korecede de aynı biçimde KAP şemasına dayalı SAHIPLİK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforu görülmektedir. (12a)'da, yönelme eki kullanılmasıyla ve dıştan içe

hareketle KAP şeması gösterilmiştir. Ayrıca el sözcüğü ‘안(ıç)’, ‘아귀(avuç)’ anlamında el içini gösteren diğer sözcüklerle hareketin hedef yönünü daha açık şekilde göstererek anlamın vurgulanmasını sağlayabilmektedir. (12b)’de kalma durum eki el sözcüğüyle birlikte kullanılarak bir şeyi içinde bulundurma durumunu göstermiştir. Ancak Türkçedeki gibi elin içinden dışına çıkma durumu sözlükteki dilsel ifadelerde görülmemiştir.

Tablo 4.12. SAHIPLİK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforunun Türkçe ve Korece dilsel görünümleri

	elde etmek
	elde kalmak
	elde avuçta
	elde/elinde tutmak
	eli boş
	elinde bulunmak
	elinde olmak
	elinde tutmak
	eline geçmek
<i>el</i>	ele geçirmek
	elden çıkarmak
	elden çıkmak
	elden gitmek
	elden kaçmak
	elinden almak
	elden çıkarmak ₁
	elden çıkarmak ₂
	elden çıkmak ₁
	elden çıkmak ₂
	손에 들어가다(el-YÖN girmek)
	손에 들어오다(el-YÖN girmek)
	손 안에 넣다(el iç-YÖN koymak)
	손-아귀에 넣다(el-avuç-YÖN koymak)
<i>손</i>	손에 쥐다(el-KAL tutmak)
<i>/son/</i>	손 안에 들다(el iç-KAL bulunmak)
	손에 있다(el-KAL var)
	손이 비다 ₂ (el-ÖZN boş)
	손에 떨어지다(el-YÖN düşmek)

4.1.2.2. KONTROL BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR

Soyut bir kavram olan KONTROL, insan elinde bir şeyi tutmak gibi daha somut olan hareket ile anlaşılır. Kövecses ve Szabo'nun (1996:342-343) İngilizce deyimler üzerinde çalışmasında, kontrol kavramının metonimi ile metafor, iki bilişel düzenek olarak da kavramsallaştırıldığını belirtmiştir.¹⁹ Ancak Türkçe ve Korece dilsel ifadelerde el sözcüğüyle doğrudan metonimi güdülemesiyle oluşan görünümler bulunmamış ve kontrol ve yetki (authority) kavramı, KONTROL BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforu ile açıklanmıştır.

El içinde bulunan şey, içinde bulunmayan şeye göre daha kolay işletilebilir ve etkilenebilir. Beden deneyimlerden yola çıkıldığında, el sözcüğünün kavramsallaştırmasında KONTROL BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforu bulunmaktadır. Aşağıda Türkçe örnekler yer almaktadır:

- (13)
- a. Ama güçlü olmalısın. Her şey senin *elinde*. (W-TG09C2A-1174-1623)
 - b. Gerçekten, kendi *elinde olmayan* sebeplerle, insan haysiyetine, uygun bir asgari yaşam seviyesinden uzak kalmış kişiler ... (W-FE02A1B-3468-2319)
 - c. Devletin *eli altında olan* müze ve müzecilik, özel koleksiyonlarla birlikte anılıyor şimdi. (W-VG03A2A-2999-2206)
 - d. Şimdi, para yaratma veya yok etme yetkisini *elinde bulunduran* bu kurumların ... (W-CF10A2A-1845-631)
 - e. “Gözü dönmüş adamın *elinden kurtulmayı* nasıl basardın?” (W-DA16B2A-0888-147)
 - f. Ama nedense bizim polis ve jandarmamızın bütün yetkileri *elinden* alındı. (W-TD09C4A-0211-25)

Daha önce bahsedildiği gibi ‘tutmak’ hareketi, elin içine bir şeyin gelmesi ve sonrasında bir şeyin elde bulunmasını içerir. İngilizcede bununla ilgili dilsel ifadeler ‘in’ ve ‘out’

¹⁹ Kövecses ve Szabo'nun (1996:342) verdiği metonimik örnekler şunlardır: [gain the upper hand, rule with an iron hand, with a heavy hand, with an iron hand in a velvet glove, keep a strict hand upon a person]. Türkçe ve Korecede, üst el, demir el, ağır el, sert el gibi kullanımlar görülmektedir. Korecede buna benzer ‘손아래’(el-alt), el altı’ ifadesi bulunur, ancak bu, YUKARI-AŞAĞI imge şemasındaki KONTROL YUKARIDADIR metaforu kullanılarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Türkçe ve Korecede kontrol için daha çok metaforik kavramsallaştırma söz konusudur.

ilgeçleri ile anlatılmakta, ancak Türkçede (13 a,b,c,d'de görüldüğü gibi) '+DA' kalma durum eki ile gerçekleşmektedir. Aynı zamanda elinde olmak [+kontrol], olmamak [-kontrol] ile kontrol altında kalmak veya kalmamak durumu, (13 e,f)'deki gibi 'kurtulmak', 'alınmak' eylem ile birlikte '+DAN' çıkma durum eki kullanılarak gösterilmiştir.

Korecede (14a)'da '손을 뻗다 (el-BEL uzatmak)' ve (14b)'de '손이 미치다(el-ÖZN erişmek)' dilsel ifadeleriyle elde tutma hareketinin alt eylemlerinden elin uzatılması hareketiyle kontrolü etkilemek anlatılmıştır. Ayrıca (14c)'de '손에 달리다(el-KAL asılmak)' ve (14d)'de '손에 맡기다(el-YÖN yüklemek/bırakmak)' dilsel ifadelerinde bu ifadelerde gösterilen elin sahibinde etki/yetkinin bulunmasını anlatılmaktadır.

- (14)
- a. 그들은 더불어 한국 곡창의 노른자위인
3.kişi-ÇOĞ-ÖZN ayrıca Kore tahıl ambarı-TAM yumurtanın sarısı olan
김해 평야에도 재빨리 손을 뻗었다. (YS)
Gimhae ova-YÖN-BĞÇ hızlıca el-BEL uzattı
'Onlar Kore'nin tahıl ambarından en önemli olan Gimhae Ovası'na da hızlıca ellerini uzattılar.'
- b. 질병의 치료에는 의사의 손이 미치지 않는
hastalık-TAM tedavi-KONU doktor-TAM el-ÖZN erişmediği
문제들도 많다. (YS)
sorun -ÇOĞ-BĞÇ çok
'Hastalığın tedavisi için doktorun elleri ulaşılmayan pek çok sorun var.'
- c. 어린 아이의 인성 교육은 엄마 손에 달려있다. (YS)
küçük çocuk-TAM insanlık eğitim-ÖZN anne el-KAL asılıdır
'Küçük çocukların insanlık/karakter eğitimi annelerin elindedir.'
- d. 이제 앞으로의 일은 너희 손에 맡겨도 될 것 같아
artık ilerde-TAM iş-KONU siz el-YÖN bırak-ULAÇ olacağından
마음 든든하다. (YS)
gönül güvenli
'Artık işimi sizin ellerinize bırakabileceğimden eminim.'

KONTROL BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforunu gösteren dilsel ifadeler SAHİPLİK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR metaforundaki dilsel ifadelerle (Tablo 4.12) de anlatılabilir ve bu iki metafor, bağlama göre değişmektedir. Elde tutulan şeyin veya elin sahibinin özelliği açısından bakıldığında 'güç', 'hüküm', 'yetki', 'etki' gibi soyut

kavramlar ortaya çıktığında KONTROL ETMEK anlamı kazanabilir. Tablo 4.13'te KONTROL BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforunu gösteren diğer dilsel ifadeler gösterilmiştir.

Tablo 4.13. *KONTROL BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforunun Türkçe ve Korece dilsel görünümleri*

<i>el</i>	eli altında olmak elinde (bir iş) elinde olmak elde (veya elinde) olmamak ele avuca sığmamak ₁ elinden kurtulmak
<i>손</i> <i>/son/</i>	손이 닿다(el-ÖZN değmek) 손이 미치다(el-ÖZN erişmek) 손을 뻗다 (el-BEL uzatmak) 손에 들어오다(el-YÖN gelmek/girmek) 손에 쥐다(el-KAL tutmak) 손에 넣다(el-YÖN koymak) 손아귀에 넣다(el-avuç-YÖN koymak) 손에서 빼내다(el-ÇIK çıkarmak) 손에 달리다(el-KAL asılmak) 손에 맡기다(el-YÖN yüklemek/bırakmak) 손-아래(el-alt) 손-아래에 굴리다(el-altında yuvarlamak) 손-아래에 넣다(el-altına almak) 손-안에서 주무르다(el-içinde yormak)

Türkçede ‘eli altında olmak’, Korecede ‘손-아래(el-alt), el altı’ dilsel ifadelerinde YUKARI-AŞAĞI imge şemasından bir yönelimsel metafor olan KONTROLÜ OLAN/KONTROL EDEN YUKARIDADIR (HAVING CONTROL IS UP) da görülmektedir. Özellikle Korece ‘손-아래(el-alt, el altı)’ dilsel ifadesi, İNSAN İÇİN EL kavramsal metonimisiyle birlikte YUKARI-AŞAĞI imge şemasından güdülenmekte ve ‘aşağı derecedeki kişi veya ilişki’ anlamına gelmektedir. Bu dilsel ifadede, ‘손-아래에 굴리다 (el-altında yuvarlamak)’, ‘손-아래에 넣다(el-altına almak)’ gibi farklı yüklemelerle kullanım yoluyla, KONTROL BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforu da sergilenmiştir. Burada, kaynak alanda elde tutma hareketinin el ayasının aşağı doğru gösterilecek şekilde bir şeyi ele aldığı

sahne göz önünde bulundurmak gerekir. O halde elin üstünde olan şeye göre elin altında, el ayasının altında bulunan şey daha kolay tutulabilir ve yönetilebilir. Diğer ifade ‘손-안에서 주무르다(el-içinde yoğurmak)’ ise ‘el içinde olan şey, el ile istediği gibi şekillendirebilir’ bedensel deneyimine dayalı benzerlik ilişkisinden güdülenerek ‘bir şeyi kolay yönetmek, kontrol etmek’ anlamı kazanmıştır.

4.1.2.3. İLGİLENMEK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR

Kavramsal metafor İLGİLENMEK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR, yukarıda anlatıldığı kaynak alandaki BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR deneyimsel hareketinin İLGİ veya İLGİLENMEK kavramına eşleyerek çıkmaktadır. Bu metaforda elinde bulundurulan şey üzerine elin sahibi iradesiyle ilgi veya dikkat gösterilen durumlar görülmektedir. İlgili Türkçe dilsel metafor örnekleri (15)’te gösterilmiştir.

- (15)
- a. Bu özgün ve benzersiz eserde, okurken *elden bırakmadığımız* kitaplara has o ruh ve duygu birliği var. (W-PG09C4A-0224-1419)
 - b. Her zaman güler yüzlü ve nazik biri olmayı *elden bırakmamalıyız*. (W-VI39C1A-2642-1268)
 - c. Düşünce ciddiliği derken, size *elimden düşürmediğim* konferans ve tartışmalarla yüklü yapıtlardan söz etmek istiyorum. (W-DA16B3A-2667-938)
 - d. Hisarcıkloğlu, vergi oranlarının düşürülüp, devletin ekonomiden *elini çekmesi* gerektiğini açıkladı. (W-RF25D1B-2162-401)
 - e. Durup ayağımdaki yaraya bakmayacağım, *elimi sürmeyeceğim* bu işe. (W-JA16B2A-0372-758)

(15a)’da elden bırakılmayan varlık kitaptır. Bu dilsel ifade, o an elle tutulan ve bırakılmamış kitap için de kullanılabilir, ancak burada bütün okuma sürecini kapsayarak ilgilenmek anlamını vermektedir. *Elde* bir şey bulundurmak, elinde olan şeyi düşürmemek hareketi, irade gerektiren bir eylemdir. Dolayısıyla (15a,b)’de ‘elden bırakmamak’ ve (15c)’de ‘elinden düşürmemek’ ifadeleri, ‘bir şeyle sürekli ilgilenmek’ anlamında kullanılabilir. Ayrıca elde olan şeye ilgi veya dikkat göstermediğinde elden çıkabilir ve bunu *elin* tutmaması hareketleriyle anlatmak mümkündür. Örneğin

(15d)'deki 'elini çekmek' ifadesi, metaforik anlamda 'ilgilenmemek, vazgeçmek' anlamı kazanmıştır. (15e)'deki 'elini sürmemek' dilsel ifadesi ise, elde tutmak hareketini gerçekleştirilmeme ile bağlama göre örnekte kullanıldığı gibi 'karışmak, ilgi göstermemek' anlamını da kazanabilmektedir.

Korece için İLGİLENMEK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforunun dilsel görünümleri (16a,b)'deki gibi, 'elden bırakmamak' ifadesiyle 'ilgilenmek', 'vazgeçmek' anlamını vermekte; (16c)'de ise 'eli kesmek' biçiminde 'ilgilenmemek' anlamına kullanılmaktadır.

- (16) a. 찬찬히 들여다보면 손에서 놓을 수 없는 매력 넘치는 책들이다. (KD)
yavaş bakarsa el-ÇIK bırakamayacak cazibe fazla kitap-ÇOĞ-dır
'Dikkatli bakarsa, *elinden bırakamayacağı* cazibe dolu kitaplardır'
- b. 최 교수에게 2001년은 풍수를 손에서 놓게 한
Choi profesör-YÖN 2001 yıl-KONU FengShui-BEL el-ÇIK bıraktıran
'위기의 해'였다. (KD)
kriz-TAM yıl-ZAM
'2001 Profesör Choi için Feng Shui'yi *elinden bıraktıran* kriz yılıydı.'
- c. 어떻게 정치와 손을 끊고 살 수 있겠어요? (KD)
nasıl politika-İLG el-BEL kesip yaşayabilir
'Politikadan nasıl *el çekilebilir*?'

Tablo 4.14'te kavramsal metafor İLGİLENMEK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR ile ilgili diğer dilsel ifadeler de gösterilmiştir.

Tablo 4.14. İLGİLENMEK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforunun Türkçe ve Korece dilsel görünümleri

<i>el</i>	elden bırakmamak elden düşürmemek el çekmek elini sürmemek el atmak ⁴ 'yardım etmek, ilgilenmek'
<i>손</i> /son/	손에서 놓지 않다(el-ÇIK bırakmamak) 손(을) 끊다(el-BEL kesmek) 손(을) 떼다(el-BEL ayırmak/çıkarmak) 손(을) 빼다(el-BEL çekmek) 한 손(을) 떼다(bir el(-BEL) ayırmak/çıkarmak) 'yaptığı işten geri çekilmek veya ihmâl etmek'

‘Ele almak’ dilsel ifadesi de bağlama göre metonimi veya metafor olarak farklı kavramsallaştırma sürecini gösterebilir. İŞ İBMinde bir parça olarak kullanıldığında el hareketi metonimiyle güdülenerek ‘bir şey üzerinde çalışmaya başlamak’ anlamını kazanır. Öte yandan ‘bir konuyu görüşmek, incelemek, araştırmak’ anlamında kullanıldığında el ile yapılan alt eylemlerden oluşan bedenselleştirmeye dayalı, bir başka deyişle metonimi temelli, metaforun bir örneği olarak değerlendirilir. Bu durumda da yine İLGİLENMEK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR kavramsal metaforu ile ele aldığı veya ele alınan konu üzerinde dikkatle durarak araştırmak anlamı kazanmıştır.

4.1.2.4. BİRLİKTELİK EL ELE TUTUŞMAKTIR

Yukarıda kaynak alanda BİR ŞEY ELDE TUTMAK ile SAHİPLİK, KONTROL, İLGİLENMEK kavramlarının üzerinden metaforik görünümlere bakılmıştır. Son olarak Türkçe ve Korece dilsel ifadelerde görülen el sözcüğüne ilişkin metafor ise kaynak alandaki elde tutulan şeyin diğer kişinin eli olduğunda ortaya çıkan metafor, BİRLİKTELİK EL ELE TUTUŞMAKTIR. Diğer metaforlar gibi bu kavramsal metaforu da BİRLİKTELİK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR biçiminde göstermek mümkündür. Ancak elde tutulacak varlık diğer kişinin eli olarak algılandığı için bu özellik öne çıkarılarak BİRLİKTELİK EL ELE TUTUŞMAKTIR olarak gösterilmiştir.

El ele tutuşma hareketi, uzlaşım sal bilgilerden dostluk, birliktelik, ilişki, işbirliği gibi kavramların sembolüdür. Kaynak alandaki el ele tutuşma hareketinden; diğerinin elini tutmak için uzatma sahnesi, el sıkışma sahnesi veya elini geri çekme sahnesi gibi çeşitli hareketlerden hedef alana eşleme yapılabilmektedir.

- (17) a. Nasıl *el ele* kurtarmışsak ülkeyi, yabancı dillerin boyunduruğundan öyle çıkardık Türkçeyi. (W-UI19E1A-4046-2333)
- b. Destek vermişlerdi sevgilerine *el ele*, gönül gönüle... (W-PI22E1B-2909-1219)
- c. Tarikatta da kehanet ve burhan sahibi insanlar *el vererek* aynı şekilde içlerindeki güçlü sezginin yardımıyla ön plana çıkarlar. (W-RA16B4A-0901-1595)

- d. Sabaha kadar süre veriyorum ve size *elimi uzatıyorum*. Bu şansı iyi kullanın. (W-KA16B4A-0462-694)
- e. Zor durumumuzda *elini bize uzatacak*, yardım edecektir. (W-MD37C0A-0157-769)

(17a,b)’de ‘el ele’ dilsel ifadesinde soyut kavram olan BİRLİKTELİK, somut bir hareket olan el ele tutuşmak ile gösterilmiştir. Ayrıca el ele tutuşmanın diğer alt eylemleri olan el vermek (17c), elini uzatmak (17d,e) gibi ifadelerle de aynı kavramı gösterebilir. Birine elini uzatmak, elini vermek tanışmadaki ilk adım olarak yakınlaşmayı ve ilişkiyi de gösterebilir. Bu metafor, bir kişi diğer kişiye elini uzattığı ve kendi iradesiyle (diğer kişinin) elini tutmaya çalıştığı için [+irade], [+etkin] özellikleriyle YARDIM kavramını da gösterebilir.

- (18) a. 규모가 있는 유통사와 손을 잡는 것도 중요하다. (KD)
ölçü-ÖZN varolan distribütör-İLG el-BEL tutmak-da önemli
‘Büyük distribütörlerle *el ele tutuşmak* da önemlidir.’
- b. 마침 남편의 외가에서 도움의 손을 뻗었던 것이다. (KS)
sonunda koca-TAM annenin ailesi-ÇIK yardım-TAM el-BEL uzatıyordu
‘Sonunda, kocamın annesinin aileleri *yardım ettiler*.’
- c. 그는 사업에서 하루빨리 손을 뺐고 싶었지만
3.KİŞİ-KONU iş-ÇIK derhal el-BEL çek-ULAÇ istediği halde
여건이 허락하지 않았다. (KS)
koşul-ÖZN izin vermedi
‘İşten derhal *elini çekmek* istedi ama koşullar izin vermedi.’

Korecede BİRLİKTELİK EL ELE TUTUŞMAKTIR kavramsal metaforunu gösteren örnekler, (18a)’daki gibi, ‘손을 잡다(el-BEL tutmak) elini tutmak’ biçiminde kullanılmakta ve ‘işbirliği yapmak’ veya ‘birlikte çalışmak’ anlamını kazanmaktadır. (18b)’de ‘손(을) 뻗치다(el-(BEL) uzatmak/yayılmak)’ ifadesi, ‘yardım için ulaşmaya çalışmak’ anlamına; (18c)’de ise tuttuğu eli çekmek istemesiyle artık el ele tutuşma durumundan vazgeçerek ‘işbirliği yapmamak, ilişkiyi veya ilgilenmeyi kesmek’ anlamına gelmektedir.

BİRLİKTELİK EL ELE TUTUŞMAKTIR kavramsal metaforu BİR ŞEY ELDE TUTMAK kaynak alanına dayalıdır. Burada elde tutulan ‘bir şey’, ‘diğer kişinin eli’ne benzetilerek insan, kurum veya işler arasındaki ilişkilerde bulunan İŞBİRLİĞİ, ORTAKLIK, YARDIM, İLİŞKİ gibi

benzer kavramları içermektedir. Dolayısıyla İLGİLENMEK veya KONTROL kavramı için kullanıldığında, aynı dilsel ifadeler bulunmaktadır. Bunun için Türkçede ve Korecede el sözcüğünü içeren dilsel metaforlar, bağlamlara göre incelenmelidir.

Tablo 4.15. *BİRLİKTELİK EL ELE TUTMAKTIR kavramsal metaforunun Türkçe ve Korece dilsel görünümleri*

<i>el</i>	el ele el (veya elini) uzatmak el vermek
<i>손</i> <i>/son/</i>	손을 잡다(el-BEL tutmak) 손(을) 내밀다(el-(BEL) uzatmak) 손(을) 뻗치다(el-(BEL) uzatmak/yayılmak) 손을 맺다(el-BEL bağlamak) 손을 빼다(el-BEL çekmek)

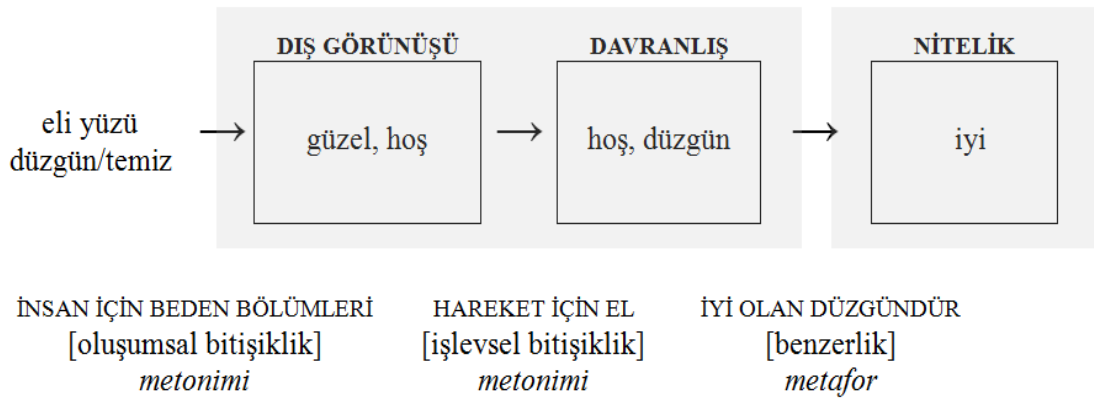
4.1.3. *Etkileşimsel görünüm: el ve 손/son/*

Bu bölümde, *el* sözcüğünün içeren dilsel ifadeler üzerinde metafor ile metonimi bilişsel düzeneklerinin birlikte işlediği görünümlere yer verilmiştir. Etkileşimsel görünüm, metonimi temelli metafor²⁰ gibi hem metonimik hem metaforik kullanımların olduğu dilsel ifadelerde çözümlenmiştir. Örneğin, ‘eli yüzü düzgün’, ‘eli ayağı düzgün’ gibi ifadeler, hem metonimik hem metaforik olarak kullanılmaktadır. Ancak önceki bölümde metafor olarak anlatılan görünümlerden farklı olarak buradaki örnekler ‘tek karşılık eşleme’yle metaforlaştırılmaktadır. Metonimik anlam, metaforik güdüleme yoluyla anlam genişlemesine uğramaktadır. Bu duruma (18)’deki örnekler üzerinden bakılabilir.

²⁰ Önceki bölümde SAHİPLİK / KONTROL / İLGİLENMEK ELDE TUTMAKTIR ve BİRLİKTELİK EL ELE TUTUŞMAKTIR kavramsal metaforlarıyla ilgili çözümlenmeler açıklanmıştır. Bu kavramsal metaforlar bilişsel dilbilimcilere göre farklı değerlendirilebilir: *metonimik temelli metafor* (Ruiz de Mendoza Ibáñez ve Galera-Masegosa, 2011), *metonimi ile metaforun etkileşimsel görünümü* (Choi, 2010) veya *metafor* (Kövecses ve Szabo, 1996). Bu çalışmada bu görüşler çerçevesinde ‘bedenselleştirmeye dayalı metafor’ olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda bedenselleştirmeyi birincil metafor olarak gören Grady’nin (1997) görüşünü de ele alarak ‘metonimi temelli metonimi’ olarak bakılmaktadır. Ancak, diğer metaforlar gibi kavramsal metaforun senaryosu, bir başka deyişle kaynak alana ilişkin zengin bilgiler veya gerektirimler bulunduğu için çoklu eşleme yoluyla metafor özelliğini daha öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla *el* sözcüğünü içeren Türkçe ve Korecedeki metaforik görünüm ‘(metonimi temelli) metafor’ şeklinde değerlendirilmiştir.

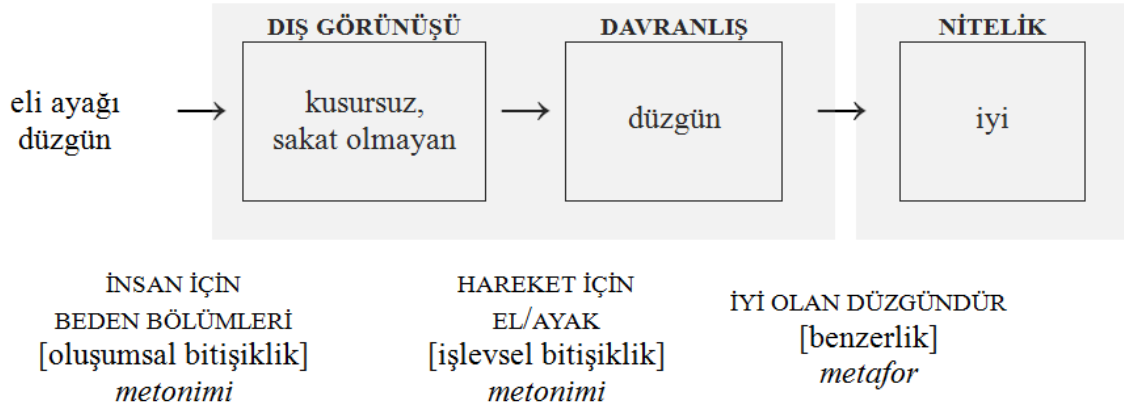
- (19) a. *Eli yüzü düzgün*, görüntüsü hoş bir kadın. (S-AEABUZ-0021-5)
- b. ... çantası koltuğunda hep öyle sessiz derli toplu giyinir *eli yüzü tertemiz*. (W-TA15B2A-0539-1729)
- c. Günahlarını almayalım, bu işe ilk atlayanlar, ithal albüm basan müzik şirketleriydi ve kelimenin tam anlamıyla *da eli yüzü düzgün* bir başlangıçtı. (W-RG24D1B-2290-564)
- d. Bunca güç koşulları aşır da *eli yüzü düzgün* filmler yapanları kalkıp da kıyasıya eleştirmek haksızlık etmek geliyor bana. (W-CE37C3A-0633-1823)
- e. "Sıkılmadan beklerseniz belki yine bir *eli yüzü temiz* parça dinlersiniz." (TS)
- f. *Eli ayağı düzgün* nur topu gibi bir bebek oldu. (W-UA16B2A-0749-177)
- g. 2006 sezonunun kapanmaya yüz tuttuğu günlerde gelecek sene için şöyle *eli ayağı düzgün* bir projemiz olsa diye içimden geçti... (W-TG37E1B-3067-557)

(19a,b)'de kullanılan 'eli yüzü düzgün/temiz' dilsel ifadesi, 'yüzüne bakılır, güzel (kimse)' anlamında kullanılmıştır. Burada el ve yüz oluşumsal açıdan bitişiklik ilişkisinin güdülenmesi, 'insanın dış görünüşünün veya davranışının düzgün ve güzel olması' metonimik anlamını kazandırmaktadır. Sonra bu anlam daha soyut olan NİTELİK kavramsal alanına eşlendiğinde, (19c,d,e)'de görüldüğü gibi, 'kalitenin iyi ve düzgün' olması anlamı kazanmakta ve bu görünüm metonimi ile metafor bilişsel düzeneklerinin etkileşimsel görünümü olarak değerlendirilmektedir. Türkçe 'eli yüzü düzgün/temiz' dilsel ifadesinde metonimi ile metaforun etkileşimsel görünümü ve bilişsel düzeneklere dayalı dilsel ifadenin anlam genişlemesi, Şekil 4.9'da özetle gösterilmiştir.

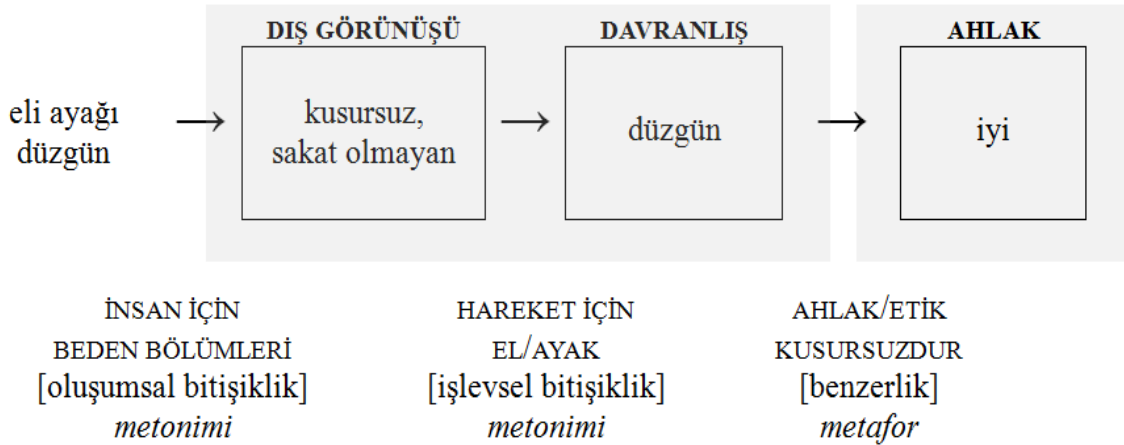

Şekil 4.9. 'eli yüzü düzgün/temiz' dilsel ifadesinin anlam genişlemesi

Aynı biçimde (19f)'deki 'bedence kusursuz olan, sakat olmayan (kimse) anlamına gelen 'eli ayağı düzgün' ifadesinde, *el* ve *ayak* insanı oluşturan parçalar olarak dış görünüşteki sağlamlığı (BÜTÜN İÇİN PARÇA) veya davranıştaki düzgünlüğü (HAREKET İÇİN EL/AYAK) gösterir. (19g)'de ise metaforik güdülemeyle NİTELİK kavramında kullanıldığı için, 'düzgün, iyi proje' olarak anlamlandırılır. Ayrıca 'eli ayağı düzgün' dilsel ifadesi Türk kültürü çerçevesinde 'iffetli, namuslu (kimse)' olarak da kullanılır. Bu kullanım da İNSAN İÇİN BEDEN BÖLÜMÜ, HAREKET İÇİN EL/AYAK metonimisi ile AHLAK/ETİK KUSURSUZDUR (MORAL/ETHICAL IS IMPECCABLE) metaforunun etkileşimsel işlendiği bir dilsel örnektir. Bu görünümler Şekil 4.10 ve Şekil 4.11'de gösterilmiştir.

Şekil 4.10. 'eli ayağı düzgün' dilsel ifadesinin anlam genişlemesi 1

Şekil 4.11. 'eli ayağı düzgün' dilsel ifadesinin anlam genişlemesi 2

Türkçede '(bir işten) el yıkamak' dilsel ifadesi 'o işle olan ilgiyi kesmek' anlamındadır;

benzer biçiminde Korecede ‘손-을 씻다(el-BEL yıkamak)’ dilsel ifadesi kullanılır ve ‘kötü veya olumsuz işler ile olan ilişkiyi kesmek’ anlamındadır. Bu iki dilsel ifade, HAREKET İÇİN EL metonimisinde *el* yıkama hareketi, bir iş bitiğinde yapılan hareket olarak ‘bitmek, bitirmek’ anlamını temsil edebilmektedir. Ayrıca ‘yıkamak’ eylemi de temizlemek anlamını taşıdığı için bu dilsel ifade kaynak alan olarak İLİŞKİ kavramına eşleme yapılıncı ilişkiyi bitirmek, ilişkiyi kesmek anlamı kazanabilmektedir. Aynı zamanda özellikle Korecede ‘손-을 씻다(el-BEL yıkamak)’ ifadesiyle genelde kötü niyetli veya ahlaki olmayan işlerden, örgütlerden ilişkiyi kesmek anlatılmakta; burada ise ETİK TEMİZDİR (MORAL/ETHICAL IS CLEAN) metaforun da bulunmaktadır.

- (20) a. 첫 손님이 물건을 사지 않고 그냥 가서 그런지 오늘은
ilk müşteri-ÖZN ürün-BEL almadan öyle gittiği için bugün-KONU
손이 맑을 것 같아 불안했다. (KS)
el-ÖZN berrak olacağından endişelendim
‘İlk müşteri hiçbir şey almadan çıktığı için bugün *ellerim boş* kalır diye endişelendim.’
- b. 손이 너무 맑으면 따르는 사람도 없다. (KS)
el-ÖZN fazla berrak-ULÇ takip et-ORT kişi-BĞÇ yok
‘Çok *eli sıkı* olursanız/cimrilik yaparsanız etrafınızda kimse kalmayacak.’

Korecede 손이 맑다(el-ÖZN berrak) ifadesi, (20a)’da ‘uğursuzluktan veya şanssızlıktan bir şey elde edememek’ anlamında kullanılmıştır. Genelde elin işlevsel özelliğinden *el* hareketi, çalışmak yerine kullanılır ve aynı zamanda elin dolu olması da bir şey kazanmak anlamı kazanır. Burada satış yapamadığından ‘elde etmemek’ anlamında eli boş olma durumu, ‘berrak olmaya’ benzetilerek ilişkilendirilmiştir.

(20b) ise ‘çok cimri olmaktan başkasına bir şey verirken cömert davranmamak’ anlamında kullanılan 손이 맑다(el-ÖZN berrak) ifadesidir. Aslında Kore’de temiz olan şey genelde iyi değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu dilsel ifadede fazla temiz olmak vurgulanarak olumsuz yönden bakılmış ve bu tür kullanımlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca fazla soğuk kanlı olanlardan, yalnız kendini düşünenlerden veya fazla akıllı olanlardan korkulduğu için, Korecede bu tarz kişilerin arkadaşı olmayacağını anlatan ‘su fazla

temizse balık yoktur' atasözü bulunur ve bu, metaforik olarak ilişkilendirilmiş bir dilsel ifadedir. Bu atasözünün temelinde el hareketi ile temsil edilen davranıştaki 'cimrilik', 'berrak' ifadesi ile olumsuz anlama kolayca güdülenmiştir.

Diğer etkileşimsel örnek olarak Korecede '뒷손(arka-el)' dilsel ifadesi bulunmaktadır. Sözlükte üç ayrı tanımıyla açıklanan bu dilsel ifadeye bakıldığında farklı bilişsel düzeneklerden güdülendiği için farklı anlamların meydana geldiği söylenebilir. Bu görünüm, kavramsallaştırma biçiminin farklı olması dilsel ifadelere doğrudan yansıtılır ve anlamsal yapıdaki farklılıkların nedeni olmuştur.

- (21) a. 그는 들고 있던 물건을 뒷손에 감췄다. (KS)
3.KİŞİ-ÖZN elde tuttuğu eşya-BEL arka-el-KAL sakladı
'O tuttuğu eşyayı *arkaya* sakladı.'
- b. 뒷손을 벌려 돈을 요구하다 (KS)
arka-el-BEL açıp para-BEL istemek
'*Arkadan* para istemek'
- c. 마빠서 뒷손이 가는 일은 할 수 없다. (KS)
meşgu-ULÇ arka-el-ÖZN giden iş-KONU yapamaz
'Meşgul olduğundan *arka-el* gerektiren iş yapamaz.'

(21a)'da '뒷손 (arka-el)' ifadesi arkaya doğru uzanan elin sunuluş biçimini gösteren temel anlamdadır. Bununla anlatılan hareket, genelde günlük hayatta da gerçekleştirilen bir el hareketidir. Ancak bu hareket (21b)'deki gibi kullanıldığında etkileşimsel görünüm olarak değerlendirilebilir. Çünkü gerçekten birinin maddi bir varlık istemesinden dolayı elin işlevsel bitişiklik ilişkisine dayalı olarak metonimik görünümünü de içermekte; aynı zamanda ÖN-ARKA ile ilgili yönelimsel metafordan dolayı ARKA KÖTÜDÜR metaforundan olumsuz anlamın kazanmaktadır.

Sözlükte 'arka-el'in açıklaması 'arkadan gizli uzatılan el' anlamına gelmektedir. Bu bileşik sözcük, (21b)'de gösterildiği gibi '뒷손을 벌리다(arka-el açmak)' veya '뒷손을 내밀다(arka-el uzatmak)' biçiminde kullanıldığında 'istemiyormuş gibi davranıp arkadan gizlice bir şey istemek' anlamına gelmektedir. (21c)'deki '뒷손(arka-el)' ise

‘işi bitirdikten sonra tekrar özen gösterme, tekrar yapılan işi’ anlamına gelmektedir. ÇALIşMAK/iş İÇİN EL metonimisi ve elin işlevsel özelliğine dayalı bir görünümdür.

Ayrıca ‘뒡손(arka-el)’, Kore geleneksel müzik sanatı olan Pansori’de kullanılan bir müzik terimidir. Pansori ritiminde ‘arka-el’, ‘sol el (avuç içi) ile davulun sol tarafındaki deriye vuruş’u anlatmaktadır. Bu dilsel ifade sol elin daha arka konumda davula vuruş hareketini gösterdiği için metonimik ilişkiye dayalı ortaya çıkmıştır.

Figüratif dilsel ifadelerde, metafor ve metoniminin etkileşimini tanımlamak, kolay değildir. Bazı dilsel ifadeler, ifadeyi oluşturan bileşenlerin ayrılmasının neredeyse imkansız olduğu durumlarda bulunur; bileşenlerin her birinin anlamının tüm anlama katkıda bulunduğu durumlar da görülmektedir. Ancak yine de bu sınıflama altında metafor veya metoniminin tek bir bilişsel düzenek ile açıklanamadığı dilsel ifadeler, ayrı ayrı incelenerek etkileşimsel görünüm üzerinde durulmasının anlamlı olduğu düşünülmektedir.

4.2. *Ayak* ve 발/bal/ Sözcüklerinin Kavramsallaştırması

Bu bölümde *ayak* ve 발/bal/ sözcüklerini içeren Türkçe ve Korece dilsel ifadeler üzerine kavramsal metonimik ve metaforik görünüşler sunulmuştur. *Ayak*, dik pozisyonda dururken insan bedeninin en altında bulunan organdır ve bedenin hareketleri de ayaklar ile sağlanmaktadır. Ayağın hareket etmesi, elle yapılan hareketlerden farklı olarak, daha çok bedenin konum açısından değişmesi veya aynı konumda ise aşağı-yukarı yönelimsel değişmesidir.

Ayak sözcüğünün kavramsallaştırma görünüşlerine bakılırken, önceki bölümdeki çözümleme sırası -eli içeren dilsel ifadelerdeki gibi- izlenmiştir. Bu kapsamda ayağın oluşumsal, biçimsel, konumsal ve işlevsel özelliklerine göre sırayla metonimik, metaforik ve etkileşimsel görünüşler tartışılmıştır.

4.2.1. *Ayak* ve 발/bal/ sözcüklerinin metonimik kavramsallaştırması

4.2.1.1. İNSAN İÇİN AYAK

Beden bölümü olan ‘ayak’ da, ‘el’ gibi, bedenin bir parçası biçiminde oluşumsal özelliğe dayalı olarak insanı gösterebilir. Ancak, el sözcüğünde görüldüğü gibi, insan yerine doğrudan kullanılan metonimik görünüşler, sözlükte dilsel ifade olarak yer almamaktadır. Ancak günlük dil kullanımlarında İNSAN İÇİN AYAK metonimisi işlevsel veya biçimsel özelliklere dayalı olarak insanı temsil etmektedir.

- (22) a. Türkiye'nin en iyi *sol ayağı* (08.06.2016, Sportmen haberinden)
b. Türkiye'nin ilk yerli spor çizgi filmi “*Hızlı Ayaklar*” tanıtıldı. (23.04.2019, NTV haberinden)
c. 한국 최고의 ‘왼발’ TOP5 (03.08.2019, YTN haberinden)
Kore en iyi-TAM sol-ayak TOP 5
‘Kore’nin en iyi *sol ayağı* TOP5’
d. 돌아온 한국 마라톤의 ‘황금-발’ (02.04.2007, Pressian internet haberinden)
dön-OTÇ Kore maratoun-TAM altın-ayak
‘Kore maratonunun en iyi *oyuncusu (altın ayağı)* geri döndü’

Ayağın işlevsel özelliğini öne çıkaran ifadeler, genelde spor alanında sık kullanılmaktadır. (22a,c)'de gösterildiği gibi futbol oynarken daha baskın kullanılan *ayak* ile bitişiklik ilişkisinden güdülenen dilsel ifade ‘sol ayak’/‘왼발’, futbolcuyu göstermektedir. Örnek (22b)'de bir çizgi filmde ‘hızlı ayaklar’ ifadesi de aynı biçimde ayağın fiziksel/işlevsel özelliğiyle ‘sporcu gençleri’ göstermektedir. (22)'de ise 10 yıl boyunca kırılmayan rekoruyla zirvedeki yerini koruyan maraton oyuncusundan bahsedilirken ‘황금-발(altın-ayak)’²¹ ifadesi kullanılmıştır.

Türkçe ile Korece dilsel ifadelerde, *ayak* sözcüğüyle oluşumsal açıdan diğer bölümler gösterilmiştir. Ancak Türkçede, Koreceden farklı olarak, *ayağın bacak* bölümünü gösterirken, Korecede 발/bal/ sözcüğü, *ayak parmağını* göstermektedir.

Türkçede *ayak* sözcüğü, sözlükte ikinci sırada ‘*bacak*’ olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan Korecede ayağın bu tür bir tanımı görünmemektedir²². Bu sonuç Türkçe için BACAK İÇİN AYAK kavramsal metonimisinin bulunduğuna işaret etmektedir. Tablo 4.16’da *bacak* bölümünü de gösteren *ayak* sözcüğünü içeren dilsel ifadeler gösterilmiştir.

Tablo 4.16. BACAK İÇİN AYAK kavramsal metonimisinin Türkçe dilsel görünimleri

<i>ayak</i>	ayak ayak üstüne atmak ‘bacak bacak üstüne atmak’ ayağına geçirmek ‘bir şeyi aceleyle giymek’ ayağını (veya ayaklarını) altına almak ‘tek bacağına (veya bacaklarını) kıvrıp üzerine oturmak’
-------------	---

Bacak, beden bölümü olarak ayağı kapsamaktadır. Ancak bu oluşumsal özelliğin Türkçede ayak sözcüğüne yansımaları, Korecede ise yansımaması; *ayak* sözcüğünü içeren

²¹ Bu dilsel ifade, çözümlenmede, etkileşimsel görünüm olarak ele alınarak sayısal sonuçlara yansıtılmıştır. Bu dilsel ifadede ‘altın’ kıymetli, en iyi anlamında kullanılmış ve bir oyuncunun yeteneği, altının değerine benzer ilişki açısından güdülenmiştir (metafor). Aynı zamanda ayak ile beden arasındaki oluşumsal parça-bütün bitişiklik ilişkisine dayalı olarak, özellikle maratoncunun koşusundaki en önemli bölümü, fiziksel ayak ile temsil edilmiştir (metonimi). Dolayısıyla bu ifade, metafor ile metoniminin etkileşimsel görünümü olarak ele alınmıştır.

²² Korecede yalnızca ‘발(을) 뻗고[펴고] 자다(ayak(-BEL) uzatıp [açıp] uyumak)’ ifadesinde ayak sözcüğü, bacak bölümünü de kapsayarak yatma biçimini anlatmakta ve aynı anlamdaki deyim ‘다리(를) 뻗고[펴고] 자다(bacak(-BEL) uzatıp[açıp] uyumak)’ biçiminde de kullanılmaktadır. Bunlar elleri kaldırınca bağlantılı olarak kolun kaldırılması gibi düşünülebilir.

diğer figüratif dil kullanımlarında da farklılık görülmesine neden olmaktadır. Örneğin masanın alt bölümünde yer alan ve tezgahı destekleyen bölümün adı, Türkçede ‘masa ayağı’ biçiminde gösterilirken Korecede ‘책상-다리(masa-bacak), yani ‘masa bacağı’ biçiminde kullanılmaktadır. Korecede bir nesnenin alt parçaları gösterilirken, genelde daha uzun ve ince olan parça için ‘다리(bacak)’ sözcüğü, kısa olan içinse ‘발(ayak)’ sözcüğü kullanılmaktadır.

Korecede, Türkçeden farklı olarak, *ayak parmağı* yerine *ayak* sözcüğünün kullanımı kapsamında, AYAK PARMAĞI İÇİN AYAK kavramsal metonimisi bulunmaktadır. Örneğin Korece ‘발-살, 발-새 (ayak-ara)’ gibi bileşik sözcüklerde yapısal açıdan *ayak* sözcüğü ile ‘ara’ anlamına gelen ‘살/sad/, 새/se/’ sözcükler kullanılarak ‘ayak arası’ ifadesi oluşturulmaktadır. Ancak burada ‘ara’ iki *ayağın* arası değil, *ayak parmaklarının* arasını göstermekte ve AYAK PARMAĞI İÇİN AYAK kavramsal metonimisi, bu dilsel kullanımı güdülemektedir.²³

4.2.1.2. FİZYOLOJİK VE DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN AYAK

Ayak sözcüğünü içeren dilsel ifadelerde HAREKET İÇİN AYAK metonimisi temelinde, özellikle duyguya veya psikolojik duruma bağlı olarak, bir başka deyişle NEDEN-ETKİ ilişkisine dayalı ortaya çıkan *ayağın* hareketleri bulunmaktadır. Ayağa yansıyan tepkiler, Türkçede ve Korecede dile yansiyarak belirli duygu durumlarını veya bedenin fiziksel durumunu anlatmak için kullanılmaktadır. Bu konuda *el* sözcüğünü içeren dilsel ifadelerle ilgili kuramsal açıklamalara 4.1.1.2’de ayrıntılı yer verildiği için, burada *ayak* sözcüğüyle ilgili yalnızca örneklere dönük yorumlar yapılmıştır.

²³ Bu dilsel ifade, diğer figüratif kullanımlarda da görülmektedir. Örneğin ‘발새/발살에 낀 때 (ayak parmakları arasındaki kir)’ ifadesinde bir şey ayak parmaklarının arasındaki kirlere benzetilerek, ona ‘önemsiz, değersiz’ anlamı kazandırılmaktadır. Ayrıca atasözü ‘발새 티눈만도 못하다 (ayak parmakları arasındaki nasır bile değil)’ ifadesinde, bir durumun veya kişinin ayak parmakları arasındaki nasır kadar da düşünülmediği, ona dikkat edilmediği anlatılmakta ve bu ifade ‘hor gömek, değersiz görmek’ yerine kullanılmaktadır.

(23)'teki ifadeler, psikolojik durum 'nedeni'ne 'tepki' olarak, doğrudan ayak hareketlerine, bitişiklik biçiminde yansıyan görümlerdir.

- (23) a. Anlamalı bir bakışa eklenmiş sığıntı bir tebessümle bakıyor; utangaçlığım tutuyor... *Elim ayağım dolaşıyor*. Sakinleşmenin mümkünü yok. (W-NA16B1A-1736-215)
- b. Öğrenciler bunu duyunca heyecanla *ayağa fırladılar*. Öğretmenleri sessizliği sağlamak için kürsüye vurdu. (W-RA16B1A-1211-766)
- c. 내 할 일을 다 했으니 이제 발 뻗고 잘 수 있겠다. (KS)
1.KİŞİ-TEK-TAM yapcak iş-BEL tüm yap-ULÇ artık ayak uzatıp uyuyabilecek
'İşimi bitirdim, artık *rahatladım*(ayağımı uzatıp rahat uyuyabilirim).'
- d. 그는 병든 아내가 걱정되어 발이 떨어지지 않았다. (KD)
3.KİŞİ-TEK-KONU hasta karı-ÖZN endişlendiğinden ayak-ÖZN ayrılmadı
'Adam, hasta karısı için endişelendiğinden *yola çıkamadı*.'

Türkçe 'ayağı dolaşmak ya da eli ayağı dolaşmak' ifadeleri HEYECAN, ŞAŞIRMA, SEVİNÇ gibi çeşitli nedenlerden meydana gelen acele ve telaş davranışını anlatmaktadır. Bu davranışsal tepki, (23a)'daki gibi, HEYECAN olduğunu daha canlı gösterebilir. (23b)'deki 'ayağa fırlamak' ifadesi ise 'ayağa kalkmak' ile aynı biçimde, bağlama göre TELAŞ, HEYECAN, ŞAŞIRMA, SEVİNÇ, MUTLULUK gibi psikolojik durumlar için kullanılmaktadır. Genelde bu hareketler diğer ayak ile ifade edilen hareketlerden daha kısa süren, anlık oluşumsal eylemlerle belli bir duyguya veya psikolojik duruma karşı verilen bedenin tepki göstermesidir. Ayrıca 'ayağı (ayakları) yere değmemek, ayağı yerden kesilmek³' dilsel ifadelerinde 'ayakların yerden kesilmesi veya yere değmemesi'yle gösterilen davranış 'çok mutlu olunca içte duyulan bu hoşnutluğun dışa vuran tepkisi' olarak düşünülebilir ve gerçekte dünyada da bunun gibi durumlarda zıplama hareketi yapıldığı için, dilsel kullanımlarda da ilgili sahneler canlandırılabilir. Bu davranışsal tepkiyi içeren bedenselleştirme, MUTLULUK YUKARI ÜZÜNTÜ AŞAĞIDIR yönelimsel metaforunda (Johnson 1980, Lakoff ve Johnson, 1980) da görülmektedir.

(23c)'deki Korece '발 뻗고 자다(ayak uzatıp uyumak), 발-을 뻗고(펴고)

자다(ayak-BEL uzatıp/[açıp] uyumak)’ ifadesi, ‘endişe veren, uğraştırıcı işler veya durumlar bittiği için rahatlamak’ anlamına gelmektedir. Bu davranışsal tepki gerçekten bir kaygılı durumdan kurtulduğundaki öznel duyguları anlatır ve sonuç olarak rahat uyuyabilmesini kasteder. Çünkü Korece ifadelerde endişeli durumların belirtilerinden biri ‘uyuyamamak’tır.

- (24) a. “이제 민통선 주민들도 발 뻗고 자게 생겼어요”
(12. 06. 2018 Jungang internet haberinden)
‘Artık, Sivil Kontrol Bölgesi’nde oturanlar da *rahatlayabilirler.*’
- b. 국민들은 안보 불안 상황이 발생하면 발 뻗고 잘 수 없는 상황이다.
(29. 06. 2017 Nownews internet haberinden)
‘Ulusal güvenlikten endişe duyulan durumlar ortaya çıkarsa halk *tedirdin durumdadır (ayağını uzatıp rahatça uyuyamaz).*’

Korece ‘ayak uzatıp uyumak’ sözü, yalnız kişisel duygudan yansıyan tepkiyi göstermemekte, yukarıdaki soyut durumlara karşı oluşan tepkiyi açıklarken de kullanılabilir. (24a)’da Kuzey Kore ile Güney Kore arasındaki gergin durumun ortadan kalkmasıyla artık semtte oturanların *ayak uzatıp uyuyabilmesinden*; (24b)’de ise ulusal güvenlikteki endişeli durumdan dolayı *ayak uzatıp uyuyamaması*ndan söz edilmektedir.

Tekrar (23d)’ye bakıldığında, Korece ‘발-이 떨어지지 않다(ayak-ÖZN ayrılmamak)’ ifadesi -‘ayağın (yerden) ayrılmaması, kesilmemesi’ anlamıyla- PİŞMANLIK, ENDİŞE gibi psikolojik sebeplerden dolayı ortaya çıkan TEREDDÜT davranışını göstermektedir. Sonuç olarak bu davranış, ‘yola çıkmamak, gitmemek, kalkmamak’ gibi hareketlere neden olmaktadır.

Diğer FİZYOLOJİK VE DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN AYAK kavramsal metonimisinden güdülenen görünümler Tablo 4.17’de gösterilmiştir.

Tablo 4.17. FİZİKSEL VE DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN AYAK kavramsal metonimisinin Türkçe ve Korece dilsel görünimleri

	ayağa kalkmak	TELAŞ, İYİLEŞMEK
	eli ayağı gevşemek	SICAKLIK, KORKU, GÜÇSÜZLÜK
	eli ayağı boşanmak	COŞKU, KORKU
ayak	eli ayağı buz kesilmek/kemek eli ayağı titremek	KORKU, ÜŞÜMEK GÜÇSÜZLÜK
	ayağı dolaşmak ayağı (ayakları) yere değmemek ayağa fırlamak ayağa kaldırmak	TELAŞ, HEYECAN, ŞAŞIRMA, SEVİNÇ, MUTLULUK
	ayağı yerden kesilmek ₃	MUTLULUK, SEVİNÇ
	eli ayağı boşanmak	COŞKU, KORKU
발 /bal/	발(을) 뻘다(펴다) (ayak(BEL) uzatmak(açmak)) 발 뻘고 자다(ayak uzatıp uyumak) 발-을 뻘고(펴고) 자다(ayak-BEL uzatıp(açıp) uyumak)	RAHATLAMA
	발-을 (동동) 구르다(ayak-BEL (YANSIMA) tekmelemek) 발이 (공중에) 뜨다(ayak-ÖZN (havada) durmak)	ENDİŞE, TEDİRGİNLİK
	발-이 떨어지지 않다(ayak-ÖZN ayrılmamak/ayıramamak)	PİŞMANLIK, ENDİŞE, TEREDDÜT

Tablo 4.17’de, iki dilde de sıkça kullanılan FİZYOLOJİK VE DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN AYAK kavramsal metonimisinin dilsel görünimleri sunulmuştur. Genelde fizyolojik tepki veya psikolojik durumu anlatan ifadeler, bağlama göre anlamlandırılmaktadır. Örneğin, Türkçe ‘ayağa kalkmak’ dilsel ifadesi için TDK Güncel Sözlük’te şu açıklamalar verilmektedir:

Tablo 4.18. ‘ayağa kalkmak’ ifadesinin sözlük tanımları

ayaya kalkmak	1. ayakları üzerinde durmak, dikilmek 2. hastanın iyi olmak, iyileşmek 3. saygı göstermek için oturma durumundan ayaküzeri durumuna geçmek 4. harekete geçmek 5. isyan etmek 6. telaşlanmak, telaşa kapılmak, heyecanlanmak
---------------	--

Yukarıdaki tanımlar, örnek (25)’te farklı bağlamlara göre ortaya çıkan farklı anlamlarla gösterilmiştir. Bu dilsel ifadelerin farklı anlamlarının çıkması, farklı bilişsel düzeneklerin güdülenmesiyle açıklanabilir.

- (25) a. Yeniden *ayağa kalkıyorum*, pencereye kadar gidiyorum." - A. Ümit (TS)
- b. Dedem bir türlü *ayağa kalkamıyor*, iyileşemiyordu. Haftada bir, on günde bir doktoru eve çağırıyordu babam. (02.04.2007, Pressian haberinden)
- c. Öğretmen sınıfa girince çocuklar *ayağa kalktılar*. (W-UA16B2A-1248-1787)
- d. Kapı açıldığında korkuyla *ayağa kalktı*. (W-GA16B4A-0048-2195)
- e. "O gün yer yerinden oynadı, bütün İstanbul'a *ayağa kalkmıştı*."- H. Topuz (TS)
- f. Bütün kasaba *ayağa kalktı*. Panosaki giderse biz de gideriz, diye. (W-KA16B4A-0121-2266)

Örnek (25a)'da kullanılan 'ayağa kalkmak' ifadesi, 'ayakları üzerinde durmak anlamına gelir ve ayağın işlevsel özelliğinden ayak ile yapılan genel harekettir; ayak metonimisinden güdülenir. (25b)'de 'hastanın iyi olması, iyileşmek' ve (25d)'de korku tepkisi olarak gösterilen 'telaşlanmak, telaşa kapılmak, heyecanlanmak' anlamlarını kazandıran bilişsel düzenek ise FİZYOLOJİK VE DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN AYAK kavramsal metonimisinden güdülenir. (25c)'de 'saygı göstermek için oturma durumundan ayaküzeri durumuna geçmek' hareketini gösteren 'ayağa kalkmak'ta ise gene HAREKET İÇİN AYAK metonimisi görülür.

Ayrıca (25e,f)'deki 'ayağa kalkmak' ifadesi ise diğer metonimik görünümünden daha soyut alanda kullanılmaktadır ve 'isyan etmek' anlamında 'metonimi temelli metafor'dur. Bedenin hareket etmesi için önvarsayımsal olarak 'dik durmak' ve sonra 'yürümek' gerekir ve bu işlemlerin bir parçası olan 'ayağa kalkmak' PARÇA-BÜTÜN ilişkisine dayalı başlangıç hareketiyle 'ayakta durmak' hareketini gösterir. Bu bedensel deneyimden çıkan ve soyut kavramsal alanda eşlenen 'ayağa kalkmak', 'isyan etmek' anlamını kazanır ve GÜCE SAHİP OLMAK AYAKTA DURMAKTIR kavramsal metaforu ile ortaya çıkan görünüm olarak değerlendirilebilir.

4.2.1.3. HAREKET İÇİN AYAK

Ayak, el ile birlikte en çok hareket edebilen beden bölümüdür. Ayak ile yapılan hareketler *yürümek*, *gitmek*, *gelmek*, *dolaşmak*, *koşmak* gibi eylemlerle anlatılabilir ve

genelde konumsal değişikliği gösterir. Bu hareketler, elin hareketinden farklı olarak bütün bedenin yer değiştirmesini, örneğin ÖN-ARKA, SAğ-SOL, AğAğI-YUKARI gibi yönelimsel ve konumsal açıdan değişikliği sağlamaktadır.

Ayak sözcüğünü içeren ifadelerde ayağın işlevsel özelliklerine dayalı HAREKET İÇİN AYAK metonimisiyle güdülenen kullanımlar çok sayıda bulunmaktadır. HAREKET İÇİN AYAK metonimisinin temelinde de HAREKET İÇİN HAREKETTE KULLANILAN ARAÇ (THE INSTRUMENT USED IN AN ACTIVITY STANDS FOR ACTIVITY) metonimisi bulunmaktadır (Kövecses ve Szabo 1996: 340). Ayrıca Kövecses ve Szabo'nun (1996:339-341) çalışmasında HAREKET İÇİN EL metonimisi incelenirken elin genel ve özel hareketlerine göre kullanımlar ele alınmıştır. Ayak sözcüğünü içeren ifadelere bakılırken bu görüşe dayalı metonimik görünümler incelenebilir. Ancak metonimi görünümleri üzerine tartışmaya geçmeden önce, ayağın işlevsel özelliğini kısaca ele almak gerekir.

Ayağın dört görevi vardır:

1. Dik ve dengede durmayı sağlar.
2. Vücut ağırlığını taşır, ağırlığı tabana yayarak güvenli şekilde duruşu sağlar.
3. Hareket etmeyi sağlar. Vücudu hareket ettirerek düzenli ve kuvvetli bir kaldıraç görevi yapar.
4. Aşırı gelen yükleri karşılar. Vücut hareketlerine karşı esnek, dışarıdan gelecek etkilere karşı sert tepki verir.²⁴

Yukarıda verilen bilgilere göre, ayağın işlevleri, 'durmak' ve 'bedeni hareket ettirmek' olarak ikiye ayrılabilir. Bu görevleri sağlamak için ayak, sürekli beden ağırlığını taşır, dengeyi sağlar ve yükleri karşılar. Bu bilgiler doğrultusunda, HAREKET İÇİN AYAK metonimisi, ayağın başlıca görevlerine göre ortaya çıkan genel hareketler çerçevesinde, alt metonimilerle sunulabilir. Bu kapsamda HAREKET İÇİN AYAK metonimisi, üç başlık altında değerlendirilmiştir: Birincisi YÜRÜMEK/HAREKET ETMEK (MOVING) İÇİN AYAK,

²⁴ 'Ayağın görevleri'yle ve sonraki sayfada verilen 'yürümenin evreleri'yle ilgili bilgiler, 28 Eylül 2019 tarihinde Ankara Üniversitesi açık ders malzemelerinden alınmıştır: Bkz. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/46168/mod_resource/content/1/1.%20HAFTA%20AYAK%20ANATOM%C4%B0.pdf

ikincisi AYAKTA DURMAK (STANDING) İÇİN AYAK, üçüncüsü bunlar dışındaki diğer hareketleri kapsayan metonimik görünüm.

4.2.1.3.1. YÜRÜMEK/HAREKET ETMEK İÇİN AYAK

Bedenin konumsal değişikliğini sağlayan *hareket etmek* (moving), alt hareketleri gerektirmektedir. Bunlardan biri yürümektir. Yürüme eylemi, sürekli kendini tekrar eden, düzenli düşme hareketlerinden oluşmaktadır. Yürümenin evrelerini kısaca aşağıdaki gibi göstermek mümkündür.

1. Topuğun zemine teması: Yürüme esnasında zemine önce topuk temas eder.
2. Tabanın zemine teması: Topuk temasından sonra zemine taban ile temas edilir.
3. Ara bası
4. Topuk kaldırma: Sonraki aşama tabanı kaldırmadır.
5. Parmaklarla itme: En son olarak da vücudun parmaklarla itilmesidir.

Yürüme sırasında topuktan başlayarak parmak ucuna kadar yük aktarımı belli bir yol izlemektedir. Yüüyüş döngüsünü betimleyen dilsel ifadelerinden biri, yürümek için yapılan ayak atışların her biri anlamına gelen ‘adım’dır. Yukarıda gösterilen yürümenin evreleri, atılan tek adımı göstermektedir. Bu bilgilere dayalı yürümenin alt hareketi olan ‘adım’ daha basitleştirilerek, [ayağın yere atılması] – [ayağın yere değmesi] – [ayağın yerden kaldırılması] şeklinde anlatılabilir; yürümenin ise bu adım atışın tekrarlanmasıyla gerçekleştiği düşünülebilir.

Şeker ve diğerleri (2014: 314-315) yürümenin amacının bedeni istenilen hızda ve doğrultuda, farklı yönlerde hareket ettirmek olduğunu söylemektedir. Bu işlem sırasında canlı, ilgili uzuvlardaki eklemleri, kasları, tendon ve bağları belirgin bir şekilde kullanır. Bu nedenle yürümenin biyomekaniğinin anlaşılması, aslında insan bedeni için alt ekstremitelere (uzantılara) ait bütün yapıların ve yürümenin evrelerinin tek tek incelenmesini gerektirir.

Bu bilgiler doğrultusunda, ayak ile hareket etmenin en temelinde, yürüme hareketinin

bulunduğu ve yürümenin gerçekleşme hızı veya biçimine göre farklı hareket ve eylemlerin ortaya çıktığı söylenebilir. Adım atmak ve yürüme hareketiyle ilgili dilsel görünümlere bakıldığında; Türkçede ‘ayak değiştirmek’ veya ‘ayak uydurmak’ ifadelerinde ayak sözcüğü doğrudan yürüyüşte atılan adımı temsil etmekte, Korecede de aynı anlamda ‘발이 맞다₁ (ayak-ÖZN uymak)’ veya ‘발을 맞추다(ayak-BEL uydurmak)’ kullanımları görülmektedir.

Örnek (26a,b)’de Türkçede ‘ayak değiştirmek’ ve Korecede ‘발이 맞다₁(ayak-ÖZN uymak)’ ifadeleri, YÜRÜMEK/HAREKET ETMEK İÇİN AYAK metonimisine dayanmakta ve bu metonimiden güdülenerek ‘yürüyüşte adım atışını başkalarınınkine uydurmak’ anlamı kazanmaktadır.

- (26) a. Uygun adım giden bir yürüyüş kolunda sağ ayak yerine sol ayağını atana, *ayak değiştirirken* şaşırana güleriz. (W-CG22C3A-0622-196)
- b. 2인 3각 경기를 할 때는 두 사람이 발이 잘 맞아야
iki-kışı üç-bacak oyun-BEL yaparken iki kişi-ÖZN ayak-ÖZN iyi uymak
승리할 수 있는 것이다. (YS)
kazandırabilir
‘Bağlı ayaklar oyunu oynanırken, iki kişinin *ayakları* birbirine tam *uyarsa* oyun kazanılabilir.’
- c. Her şey değişirken biz etkin, üretken olabilmek için bu değişime *ayak uydurmak* durumundayız. (W-QI09C4A-1373-1246)
- d. 것처럼 시대의 흐름에 발 맞추려 하고 있는가. (KD)
3.KİŞİ-TEK-İLÇ çağ-TAM akış-YÖN ayak uydurmaya çalışıyor muyuz?
‘Onun kadar çağın akışına *ayak uydurmaya* çalışıyor muyuz?’
- e. 발이 빠른 선수 (KS)
ayak-ÖZN hızlı oyuncu
‘(*ayağı*) hızlı oyuncu’
- f. 유통업계의 대응도 발 빠르다. (KD)
lojistik-sektör-TAM karşılık-BAÇ ayak hızlı
‘Lojistik sektörü de buna *hızlı ayak uydurdu.*’

Bu ifadelerde ayak sözcüğü kolayca yürüme veya adım olarak algılanabilir. Ancak, bu metonimik ifadeler, diğer soyut alandaki duruma eşleşerek metafor yoluyla da güdülendiğinde ‘adımın değiştirilmesi’ yerine ‘davranışını, tutumunu veya gidişini başkasına benzetmek’ anlamına gelir. Böylece ilk metonimik görünümde anlam

genişlemesi olur. (26c,d)'de bu metonimi temelli metafor görünümü örnekleri gösterilmiştir.

Ayrıca Korecede ayak sözcüğü, 'hızlı, çabuk, yavaş, hareketli' gibi sözcüklerle birlikte kullanılarak yürüme temposunu veya hareketindeki hızı gösterebilir (26e). Aynı zamanda ayak işlerini yaparken çalışma biçimini (26f) de anlatabilir. Korecede yürümenin hızlanan temposu, 'koşmak' eylemi ile vurgulanarak '발로 뛰다(ayak-İLG koşmak)' ifadesi ile 'ilgili yerlere giderek çalışmak' anlamı da verilmektedir.

(27a)'da 'ayakla *gayretle/çok* koşmak', (27b)'de '*bizzat kendi* ayağıyla koşmak' biçiminde belirteçler eklenerek de anlam vurgulanmaktadır.

(27) a. 이런 효과를 얻기 위해서도 그는 발로 열심히 뛰다. (YS)
bu etki-BEL elde etmek için 3.KİŞİ-TEK-ÖZN ayak-İLÇ gayetle/çok koşar
'Bu etkiyi elde etmek için dışarıda *çok çalıştı.*'

b. 박 기자는 직접 현장을 발로 뛰어
Park muhabir-ÖZN bizzat olay-yer-BEL ayak-İLÇ koşarak
고위 공직자들의 재산 은닉을 낱낱이 공개했다. (YS)
üst düzey yetkili-ÇOĞ-TAM servet gizleme-BEL herbir açıkladı
'Muhabir Park *bizzat* olayların içinde *yaşayarak* elde ettiği verilerle üst düzey yetkililerin sakladığı mal varlığını açıkladı.'

Korece 'ayak ile koşmak' kullanımı, YÜRÜMEK/HAREKET ETMEK İÇİN AYAK metoniminden güdülenerek çalışma davranışını ifade etmektedir. Bu ifade kullanıldığında, tümceye bizzat ilgili yerlere giderek çalışma anlamı verilmektedir.

Bu tür, *ayak* sözcüğünü içeren ifadeler iş İBMinde düşünülebilir. Bir iş yapmak veya çalışmak için elin hareket etmesiyle birlikte beden de hareket etmesi gerekmekte ve bu hareket ettirme görevini 'ayak' sağlamaktadır. Dolayısıyla Türkçede 'ayak satıcısı', 'eline ayağına çabuk (olmak)', 'ayağına üşenmemek' gibi ifadeler, YÜRÜMEK/HAREKET ETMEK İÇİN AYAK metonimisi ile birlikte iş İBMinde değerlendirilebilir.

Aynı biçimde Türkçe 'eli ayağı (olmak)' ile Korece '손-발(el-ayak)' ifadelerinde de 'el ve ayak bölümlerinin hareket etmesi' bitişiklik ilişkisine dayalı olarak 'çalışmak,

yapmak' anlamını kazanmaktadır. Ancak bu kullanım -kişinin kendi beden bölümüne değil, birinin eline-ayağına benzetilmesi nedeniyle- 'birinin eli ayağı gibi çalışmak' biçiminde kavramsallaştırılmıştır. Bu ifade 'birinin yardımcısı olmak', 'her işine yarar olmak' anlamını taşımaktadır.

Diğer HAREKET ETMEK İÇİN AYAK metonimisini içeren görünümünden Türkçe 'ayak atmak' ve 'ayak basmak' kullanımlarına, YÜRÜME İBMi ile bakılabilir. Şekil 4.12'de gösterildiği gibi AYAK ATMAK, YÜRÜYÜŞ İBMinde başlangıç hareketi olarak; AYAK BASMAK ise bitirme hareketi olarak PARÇA-BÜTÜN ilişkisini sağlamaktadır.

YÜRÜME İBMi		YÜRÜME İBMi	
PARÇA 1	ayak atmak	PARÇA 1
PARÇA 2	PARÇA 2
PARÇA 3	PARÇA 3
PARÇA 4	PARÇA 4	ayak basmak

Şekil 4.12. YÜRÜME İBMinde AYAK ATMAK ve AYAK BASMAK metonimisi

Bir yere 'ayak atmak' ve 'ayak basmak' hareketleri, yürümenin alt eylemleri olarak düşünülebilir. Bu iki dilsel ifadenin ortak anlamı olan 'bir yere girmek' ise yürüme hareketiyle türetilen eylemlerden biridir. Ancak bağlamlara göre ayak atışın başlangıç hareketi yönünden vurgulanırsa, 'ilk atılan adım' anlamı öne çıkabilir ve 'ilk kez gitmek' anlamı da kazanabilir. Aynı biçimde 'ayak basmak' hareketi de adımın son eylemi olduğundan, bu kullanımda 'varmak, ulaşmak' anlamı öne çıkabilir.

Türkçede ve Korecede YÜRÜMEK/HAREKET ETMEK İÇİN AYAK metonimisinden güdülenen dilsel ifadeler Tablo 4.19'da gösterilmiştir.

Tablo 4.19. YÜRÜMEK/HAREKET ETMEK İÇİN AYAK kavramsal metonimisinin Türkçe ve Korece dilsel görünimleri

	ayak değiştirmek ₁ ‘adımlarını başkalarınınkine uydurmak’
	ayak uydurmak ₁ ‘yürüyüşte adım atışını başkalarınınkine uydurmak’
	ayaklarının (veya ayağının) ucuna basmak ‘çok yavaş, sessiz, gürültü yapmamaya özen göstererek yürümek’
	ayak satıcısı ‘gezerek mal satan kimse’
	ayağına üşenmemek ‘hamarat olmak, ayak işlerini bıkmadan, yorulmadan yapmak’
	ayağa düşmek ‘uğramak’
	ayak atmak ‘girmek, ilk gitmek’
	ayak basmak ₁ ‘varmak, ulaşmak’ son hareket
	ayak basmak ₂ ‘girmek, gelmek, uğraşmak’ başlangıç hareket
ayak	ayak basmamak ‘bir yere hiç uğramamak’
	ayak sürümek ₁ ‘verilen bir işi ağırdan almak’
	ayağı alışmak ‘bir yere sürekli gitmek’
	ayak sürümek ₂ ‘gönderilen yere isteği ile gitmemek’
	(bir yere) ayağı düşmek ‘yolu düşmek: bir yerden geçmesi gerekmemek’
	ayağı gitmemek ₁ ‘gitmek istememek’
	ayağı ile gelmek ₁ ‘kendi isteğiyle gelmek’
	ayağı yerden kesilmek ₂ ‘bir taşıta binip yaya yürümekten kurtulmak’
	ayağına çağırarak ‘yanına gelmesini istemek’
	ayağını çekmek ‘sık sık gittiği bir yere artık uğramaz olmak’
	ayağının tozu ile ‘yoldan gelir gelmez, henüz dinlenmeden’
	발-을 옮기다(ayak-BEL değiştirmek) ‘yürümek’
	발-이 맞다 ₁ (ayak-ÖZN uymak) ‘yürüyüşte adım atışını başkalarınınkine uydurmak’
	발-을 맞추다(ayak-BEL uydurmak) ‘ayak uydurmak’
	발-이 빠르다(ayak-ÖZN hızlı) ‘hızlı yürümek/hareket etmek’
	발-이 날렵하다(ayak-ÖZN çabuk/atik) ‘hızlı yürümek/hareket etmek’
	발-이 재다(ayak-ÖZN çabuk/hızlı) ‘hızlı yürümek/hareket etmek’
	발-을 재게 놀리다(ayak-BEL çabuk/hızlı kullanmak) ‘hızlı yürümek/hareket etmek’
	발-이 느리다(ayak-ÖZN yavaş) ‘yavaş yürümek/hareket etmek’
발	발-이 부산하다(ayak-ÖZN hareketli) ‘çok hareketli’
/bal/	발-이 뜸하다(ayak-ÖZN gidip gelmemek) ‘bir süre gidip gelmemek’
	발-이 뜨다(ayak-ÖZN yavaş) ‘arasıra gelmek’
	발--이 닿다(ayak-ÖZN aşınmak) ‘çok gidip gelmek’
	발-이 익다(ayak-ÖZN alışmak) ‘çok kez gittiği için yola alışmak’
	발-이 잦다(yak-ÖZN sık) ‘bir yere sıkça gitmek’
	발-로 뛰다(ayak-ARÇ koşmak) ‘bizzat kendisi gidip çalışmak’
	발-이 멈추다(ayak-ÖZN durmak) ‘durmak’
	발-을 멈추다(ayak-BEL durdurmak) ‘yürümeyi durdurmak’
	발(을) 타다(ayak(BEL) binmek) ‘(hayvanlar) yürümeye başlamak’

Yukarıda gösterilen Türkçe ve Korece ifadelerde, bedendeki [+konumsal değişiklik] ve [+devingenlik (mobility)] söz konusudur. Ayrıca bu ifadelerde, yürüme (walking), hız, yön, varış/hedef, sıklık, biçim gibi çeşitli açılardan betimlenerek hareket etme (moving) görünümüleri dile yansıtılmıştır. Bu hareketlerde ‘gitmek, gelmek, ulaşmak, varmak, uğramak, gezmek, yola çıkmak’ gibi eylemleri açıklamak için ayak sözcüğü

kullanılmıştır.

Dillere özgü görünümlere bakıldığında, Türkçede ayağın sahibini göstererek iradeye işaret eden ve istekli olma durumunu belirten kullanımlar vardır. Örneğin ‘ayağı ile gelmek’ ifadesinde ayağın sahibi [+irade] ile ‘gelme’ eylemini gerçekleştiren kılıcıdır. Yine ‘kendi isteğiyle gelmek’ anlamında²⁵ ‘ayağı gitmemek’ ifadesinde ise [-irade], yani ‘gitmek istememek’ anlamı bulunmaktadır.

Korecedeki ‘발(을) 타다(ayak(BEL) binmek)’ ifadesine bakıldığında ise özellikle hayvanların yürümeye başlamasının ‘ayağına binmek’ biçiminde kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanımda HAREKET İÇİN HAREKETTE KULLANILAN ARAÇ metonimisinden güdülenen ayağın işlevsel özelliği daha açık görülür.

4.2.1.3.2. AYAKTA DURMAK İÇİN AYAK

Ayakta durmak, prototip olarak bedenin dik ve dengede durmasını temsil etmektedir. Bedenin dik durması için ayak, ağırlığı ayak tabanına yayarak bedeni taşımakta ve duruşu sağlamaktadır. Ayakta durmak hareketi, üç farklı açıdan ele alınabilir:

- 1) Ayakta kalma durumunun devam etmesi,
- 2) oturma konumundan ayağa kalkma konumuna geçilmesi,
- 3) hareketli olma durumundan hareketli olmama durumuna geçilmesi.

Türkçede *ayak* sözcüğü ‘-DA kalma durum eki’yle birlikte kullanılarak ‘ayakta²⁶,

²⁵ ‘Ayağı ile gelmek’ ifadesinde, diğer kavramsal alandaki varlığın ayağıyla gelmesi söz konusudur. Burada soyut kavramdaki varlığın elde edilmesi, insan ayağının istekle gelmesi durumuna metaforik olarak eşlenerek ‘emek çekilmeden elde edilmek’ anlamını kazandırmaktadır.

Aşağıdaki örneklerde iki farklı kullanım açıklanmıştır:

Ayağı ile gelmek₁: Buraya herkes *ayağıyla gelir* ama, bizim iznimizle gider. (W-KA16B1A-0722-23)

Ayağı ile gelmek₂: Türkiye'nin "mavi devrim"i kendi *ayağıyla geldi*. (23.06.2013 Haberler.com haberinden)

²⁶ Türkçede ‘ayakta tedavi’ kullanımı da bulunur ve bu ‘ayakta yapılan tedavi’ anlamına gelmektedir. Korecede bu tür tedaviye ‘통원(通院)/tonğvun/’ denir ve bu ‘hastaneye gidip gelerek yapılan tedavi’ demektir. Yatarak tedavi ise ‘입원(入院)/ibvun/’ sözcüğüyle gösterilir ve ‘hastaneye girip kalmak’ demektir. Tedavilerin adlandırılmasına bakıldığında iki dilde farklı özelliklere dayalı dilsel kullanımların olduğu görülmektedir. Korecede daha çok ‘hastaneye gidiş geliş veya kalış’ gibi hastaneye yönelik yapılan hareketlere odaklanılmışken; Türkçede aynı durumlarda, hastanın kendisine ‘ayakta yapılan veya yatırılarak yapılan’ tedaviye, bir başka deyişle hastanın kendi hareketine odaklanılarak dile yansıtılmıştır.

biçiminde, ayakta kalkmış durumda olmayı gösterebilir. Ancak Korecede ayakta durmak hareketini ifade ederken Türkçede görüldüğü gibi ayak sözcüğü ile ad durum eklerinden oluşan kullanım bulunmamakta, bu durum genelde eylemlerle gösterilmektedir. Örneğin ayakta kalma durumunun devam etmesi ‘서^있다²⁷(durmaya devam etmek)’, ‘일어서 있다, 일어나 서있다(kalkıp durmak)’ biçiminde; oturma konumundan ayağa kalkma konumuna geçilmesi ise ‘서다(durmak)’, ‘일어서다(kalkmak)’ eylemleriyle ifade edilmektedir. Bunların dışında Korecede *ayak* sözcüğüyle ‘hareketli olma durumundan hareketli olmama durumuna geçilmesini anlatırken ‘발-을 멈추다(ayak-BEL durdurmak)’ ifadesi kullanılır ve ‘adım atışın, yürümenin durdurulması’ anlamını taşımaktadır.

Türkçede AYAKTA DURMAK İÇİN AYAK kavramsal metonimisi de 4.2.1.2. bölümde gösterildiği gibi sağlıklı durumu temsil eden FIZYOLOJİK TEPKİ olarak değerlendirilebilir. Öte yandan BİR ŞEYE HAKİM OLMAK AYAKTA DURMAKTIR metaforu, temel bedenselleştirme olarak işlenebilir. Ayakta durmak veya ayak ile hareket etmek, iki eylem de doğal olarak insanın kuvvete karşın oluşturduğu temel deneyimlerdir. Doğadaki bütün gerçek kuvvetler çevreyle etkileşme sonucu ortaya çıkarlar. Örneğin, hareket etmenin en temel parçası olarak yürümek, ayaklarla yeri iterken yer ile ayak arasında oluşan sürtünme kuvveti sayesinde gerçekleşmektedir. Ayakta durma konumunda ise ayak beden ağırlığını taşımakta ve ağırlığı tabana yayarak güvenli şekilde duruşu sağlamaktadır. Bu durumda da ayakta duran insanın yerde oluşturduğu ağırlık kuvvetine, yer aynı büyüklükte ters yönlü bir kuvvet ile karşılık vermektedir. Sonraki bölümde anlatılacak metonimi temelli metaforlar, bunun gibi bedenselleştirmeye dayalı olarak meydana geldiği için dilsel örneklerin sayısı az da olsa

Bu kullanımın Türkçe ‘ayak’ sözcüğünün gidip gelme işlevsel özelliğinden; aynı zamanda ‘ayakta’ ifadesiyle sağlık durumunun fiziksel tepkisinin ‘ayakta durabilme, ayağa kalkabilme’ biçiminde gösterilmesinden güdülendiği söylenebilir.

²⁷ ^ işaretiyle gösterilen Korece sözcük, hem bitişik hem ayrı yazılabilir.

burada metonimik görünüm olarak ele alınması gereklidir. Türkçede AYAKTA DURMAK İÇİN AYAK kavramsal metonimisinin dilsel görünümü Tablo 4.20’de gösterildiği gibidir.

Tablo 4.20. AYAKTA DURMAK İÇİN AYAK kavramsal metonimisinin Türkçe dilsel görünümü

<i>ayak</i>	ayağa kalkmak ayakta ayakta kalmak ayakta tutmak ayaküstü ‘oturmadan, ayakta durarak’ ayaküzeri ‘oturmadan, ayakta durarak’ ayak divanı ₁ ‘ayakta toplanan meclis’ ayak divanı ₂ ‘ayakta yapılan sohbet’
<i>발</i> /bal/	발-을 멈추다(ayak-BEL durdurmak)

4.2.1.3.3. HAREKET İÇİN AYAK metonimisinin diğer görünümü

Türkçede ve Korecede *ayak* sözcüğünü içeren ifadelerde hareketleri temsil eden diğer görünüm Tablo 4.21’de gösterilmiştir. Bu sınıflamada yürümek veya durmak ile gerçekleşen hareketler dışında ‘genel hareketler’ ve kültürlere ilişkin ‘özel hareketler’ yer almaktadır.

Tablo 4.21. HAREKET İÇİN AYAK kavramsal metonimisinin Türkçe ve Korece dilsel görünümü

<i>ayak</i>	ayağı almak ‘halay oyunlarında ayağı tempoya uydurmak’ ayağı gitmemek ₂ ‘oyarken çalınan oyun havasının ritmine uygun hareket edememek’ ayağına üşenmemek ‘hamarat olmak, ayak işlerini bıkmadan, yorulmadan yapmak’ ayağına sağlık ‘gelmen çok memnun etti’ anlamında kullanılan bir söz’ ayağına sıkmak ‘ayağına ateş ederek tehdit amacıyla gözdağı vermek’ ayağını giymek ‘ayakkabısını giymek’ ayağını (veya ayaklarını) öpmek (birini) ayağının altına almak ‘tekme ile dövmek’ ayağına çelme takmak ₁ ‘biri yürürken ayakları arasına ayak uzatıp düşürmek’
<i>발</i> /bal/	발-을 벗다(ayak-BEL çıkarmak) 발-을 뽑다 ₃ (ayak-BEL sokmak/çıkarmak) 발 벗고 나서다(ayak çıkarıp öne çıkmak) 발 벗고 대들다(ayak çıkarıp meydan okumak) 발-이 붙다(ayak-ÖZN yapışmak) 발-이 머물다(ayak-ÖZN kalmak/konmak) 발-을 쉬다(ayak-BEL dinlendirmek) 발-을 세우다(ayak-BEL dikmek/durdurmak) 발-이 묶이다(ayak-ÖZN bağlanmak) ‘ulaşım kesildiği için hareket edemez olmak; eli kolu bağlı olmak’

Türkçede halay oyununa ilişkin ayak ile gösterilen ‘ayağı almak’, ‘ayağı gitmemek₂’ gibi ADIM İÇİN AYAK metonimisinden güdülenen dilsel ifadelerdir. Ayrıca el sözcüğünde de görüldüğü gibi, ‘ayağına sağlık’ dilsel ifadesinde ayağın işlevsel özelliği öne çıkarılarak, ayak ile hareket ederek yapılan işlerle ilgili memnuniyet gösterilmektedir.

Ayrıca hem Türkçede hem de Korecede ayak bölümüyle algısal olarak, uzamsal bitişiklik ilişkisi gösteren ayağı giyilen çorap veya ayakkabı, doğrudan ayak sözcüğü ile ifade edilmektedir. Örneğin Türkçe ‘ayağını giymek’, ‘ayakkabısını giymek’ anlamına; Korece ‘발을 벗다(ayak-BEL çıkarmak) veya 발을 뽑다₃(ayak-BEL sokmak/çıkarmak)’ ise ‘çorabı veya ayakkabıyı çıkarmak’ anlamına gelmektedir. Korecede bu ifade aynı zamanda ‘발 벗고 나서다(ayak çıkarıp çıkmak)’, ‘발 벗고 대들다(ayak çıkarıp meydan okumak)’ gibi diğer eylemlerle de kullanılmaktadır. Bu ifadeler ‘çorabı veya ayakkabıyı çıkarmak’ anlamına gelmemektedir. Bunlar, bir şey giyinmeden hemen bir işe veya olaya kendini atma sahnelerinden görsel bitişiklik ilişkisine dayalı olarak metonimik güdülenerek ‘aktif şekilde’ anlamı kazanmaktadır.

4.2.1.4. Diğer metonimik görünümler

Ayak sözcüğüne güdülenen metonimik görünümde, hareketler dışında belli bir durumlar da vardır. Bu görünüm *ayak* ile yapılan hareketlerden NEDEN-SONUÇ ilişkisine dayalı olarak güdülenmiştir. Örneğin Türkçe ve Korecede ortalıkta somut varlıkların çok bulunması nedeniyle yürürken veya hareket ederken nesnelere ayağı takılması durumundan güdülenen dilsel ifadeler bulunmaktadır: Türkçede ‘(bir şey) ayağına düşmek₂’, ‘ayağı takılmak’, Korecede ise ‘발-에 채다[차이다](ayak-YÖN takılmak)’ biçiminde kullanılan dilsel ifadeler ‘her yerde bulunabilir olmak’ durumunu bildirmektedir.

Ayrıca ‘ayakta kalmak’ ve ‘발 디딜/들여놓을 틈이 없다(ayak bas-ORT/basıl-ORT

boşluk yok), ayak basacak(adım atacak) yer yok' örneklerine bakılabilir. Bu ifadelerde 'ayakta kalma hareketi' gösterilerek, bu harekete neden olan durumlara erişebilmek mümkündür. Türkçede 'oturacak yer bulamamak' durumunun sonucu olarak 'ayakta kalmak' gerçekleşir ve kolayca bu dilsel ifadenin anlamı, ayakta kalma hareketini meydana getiren 'neden' olarak çıkarımlanabilir. Korecede ise söz konusu dilsel ifade, 'nesnelere veya insanlar ile çok kalabalık bir yer' anlamındadır. Bu da aynı biçimde ayakta kalma hareketine 'neden' olarak işlenir ve bu erişimi sağlayan bilişsel düzenek kavramsal metonimidir. Ancak Korecede 'ayakta kalmak' yerine bu hareketin alt eylemlerinden biri olan 'ayak basmak' hareketinde 'basılacak yer' anlamında, 'ayak basacak yer bulunmamak' biçiminde dile yansımıştır.

4.2.2. Ayak ve 발/bal/ Sözcüklerinin Metaforik Kavramsallaştırması

Bu bölümde Türkçede *ayak* ve Korecede *발/bal/* sözcüklerini içeren ve metaforik olarak güdülenen görünüşler incelenmiştir. Aşağıda verilen kavramsal metaforların temelinde de tıpkı *el* sözcüğünü içeren dilsel ifadelerdeki gibi *ayağın* özellik bilgilerine dayalı tekrarlanan deneyimlerden oluşan bedenselleştirme bulunmakta ve bunlar metonimi temelli metafor olarak düşünülebilmektedir.

4.2.2.1. BİR ŞEYLE İLİŞKİLİ OLMAK ORAYA AYAK BASMAKTIR

Bedenimizi hareket ettirmek, zihinsel açıdan irademiz ile gerçekleşen bir eylemdir. Dolayısıyla beden bölümünün hareket etmesinde ve hareket ettiği yönde beden sahibinin iradesi vardır. Örneğin, bir yere ayak atmak ve sonra o yerde kalmak, bulunduğu yere ait olmayı gösterebilir. Türkçe ve Korecede ayağın bir yerde durmasıyla AİDİYET ve İLİŞKİLİ OLMAK gibi soyut kavramlar anlatılabilir. Buna ilişkin iki dilde BİR ŞEYLE İLİŞKİLİ OLMAK ORAYA AYAK BASMAKTIR kavramsal metaforundan güdülenen dilsel metaforlar bulunmaktadır.

- (28) a. 그가 처음 국회에 발을 들여놓은 것은
3.KİŞİ-TEK-ÖZN ilk millet meclis-YÖN ayak-BEL içeri koyması-KONU
18대 국회 때부터였다. (YS)
18. ulusal meclisten başladı
'Onun ilk meclis çalışması 18. Ulusal Meclis ile *başladı*.'
- b. 저는 범죄 세계에 발을 들여놓게 되었던 것입니다. (KD)
1.KİŞİ-SYG-TEK-ÖZN suç dünya-YÖN ayak-BEL içeri koy-ULAÇ oldum
'Böylece suç dünyasına *ayak atmış* oldum'
- c. 나는 2년 정도나가던 동창회마저 발을 끊었다. (KD)
1.KİŞİ-TEK-ÖZN 2 sene kadar gittiğim mezunların buluşması-BĞÇ ayak-BEL kesti
'İki senedir gittiğim mezunların buluşmasına bile artık *gitmez oldum* '
- d. 프로야구에서조차 인기가 없으면 발을 붙일 수가 없다. (KD)
beyzbol-KAL-BĞÇ popülerlik olmadan ayak-BEL yapıştıamaz
'Beyzbol dünyasında bile popüler olmayan biri *ayak basamaz/devam edemez*.'
- e. Gençler iş dünyasına *adım atıyor*. (24 Eylül 2019, MEB²⁸ haberinden)
- f. Tevfik'in kızı, kendi evladı gibi büyüttüğüm çocuk, konağa *ayak basmıyor*. (TS)
- g. Senin *ayağını kesmek* için, beni de çıkaracakmış evden. (W-MI37E1B-3057-443)

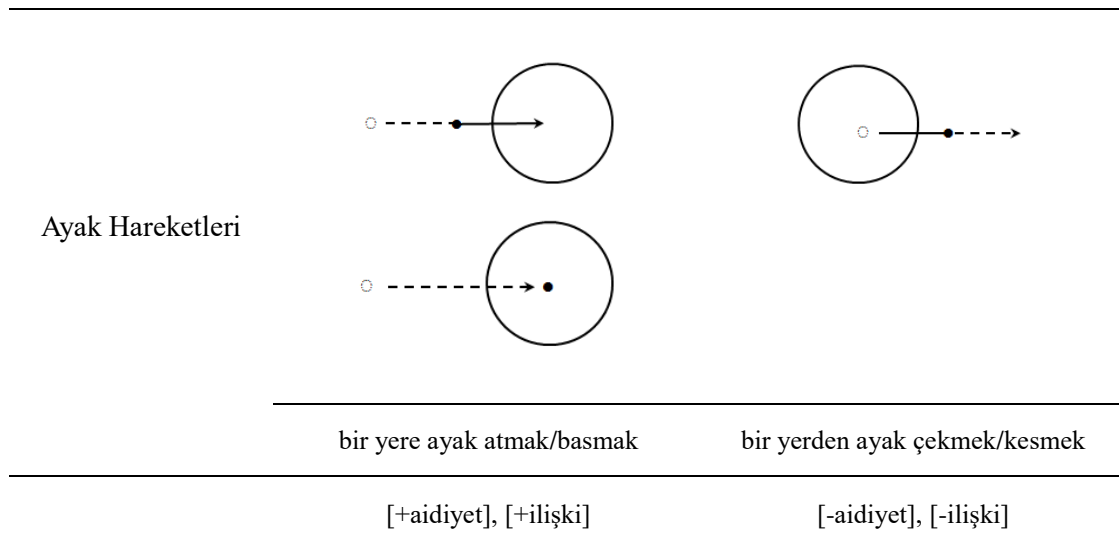
(28a)'da Korecede '발을 들여놓다(ayak-BEL içeriye koymak)' ifadesi, 'bir yere ayak koymak' veya 'içeriye ayak koymak' biçiminde betimlenerek ayağın basıldığı yerle ilişkili olmak anlamını kazanmaktadır. Bu metaforik ilişkilerde ayağın basıldığı yer (28a)'daki gibi çalışma veya işle ilgili bir yer olsa mesleki açıdan ilişkili/ait olma durumunu açıklayabilir. (28b)'de ayağın konduğu veya ayağın bastığı yer, 'suç dünyası' gibi bir soyut bir alan olarak betimlenen ifadelerle kullanıldığında, o alanla ilgili olduğunu, dolayısıyla o alanda çalıştığını açıklayabilir. (28c)'de 발을 끊다(ayak-BEL kesmek), 'basılı kalmış ayağın yerden çıkarılma hareketi'yle 'ilişkiyi kesmek' anlatılmıştır ve bu bağlamda ilişkinin kesilmesi doğal olarak sürekli gittiği yere artık gitmeme durumunu da göstermektedir. (28d)'de kullanılan Korece '발을 붙이다(ayak-BEL yapıştırmak)' ifadesi, 'ayağın bir yere basması ve orada basılı kalması', 'ayağın bastığı yer'le doğrudan uzamsal bitişiklik ilişkisi açısından güdülenerek 'yerleşmek' anlamını vermektedir. Ancak bu örnekte anlam daha genişleyerek 'o alanda devam etmemek' anlamını metaforik olarak kazandırır ve bu anlamı meydana getiren metaforik

²⁸ <https://izmir.meb.gov.tr/www/gencler-is-dunyasina-adim-atiyor/icerik/1833>

özellik, söz konusu alanla ilgili AİDİYET ve İLİŞKİLİ OLMAK durumunun sürdürülmemesidir.

Korecede BİR ŞEYLE İLİŞKİLİ OLMAK ORAYA AYAK BASMAKTIR kavramsal metaforu ‘ayak basmak’, ‘ayak koymak’ hareketleriyle gösterilirken; Türkçede *ayak* sözcüğünü içeren dilsel ifadelerde bu tür kullanıma rastlanmamakta ve bu durum daha çok (28e)’deki gibi ‘adım atmak’ ile betimlenmektedir. Ancak Türkçede (28f)’de ‘ayak basmamak’, (28g)’de ‘ayağını kesmek’ dilsel ifadeleriyle ‘ilişkili olmamak’ anlamında kullanılmaktadır.

BİR ŞEYLE İLİŞKİLİ OLMAK BİR ŞEYE AYAK KOYMAKTIR kavramsal metaforu, Şekil 4.13’teki gibi gösterilebilir.

Şekil 4.13. BİR ŞEYLE İLİŞKİLİ OLMAK BİR ŞEYE AYAK KOYMAKTIR metaforunda ayak hareketleri

Ayağın bir yere doğru koyulması/basılması ile o yere doğru ayağı hareket ettiren kişinin iradesini içeren ‘ait olmak’, dolayısıyla ‘ait olunan yerle ilişkili olmak’ anlatılabilir. Türkçede ise bu durum ‘adım atma’yla ifade edilmektedir. Ancak iki dilde de ayağın basıldığı yerden çıkarılması/kesilmesi hareketiyle önceden devam edilen ilişkinin sürdürülmemesi gösterilmektedir.

Türkçede *ayak* sözcüğüyle birlikte sık kullanılan ‘basmak’ eylemiyle kurulmuş ‘ayakbastı’ ifadesi bulunmakta; bu ifade ‘bir yere dışarıdan gelen insan ve eşyadan

alınan vergi’ anlamını taşımaktadır. Genelde ‘ayakbastı vergisi’, ‘ayakbastı parası’ biçiminde de kullanılabilen görünüm, ayağın bir yere gidebilme işlevsel özelliğinden dolayı HAREKET gösterir. Ayrıca ayağın basmasıyla hareketin sonucunu NEDEN-SONUÇ ilişkisine dayalı göstererek bir yerde kalmak anlamı kazanması mümkündür. Ancak bu metonimik ifadenin anlamı daha genişleyerek soyut kavramsal alanda (turistler için) konaklama, konaklama vergisi olarak da kullanılabilir. Bu ifadenin kullanıldığı durumlarda, gerçek hareketin olması, yani bir yere gidilmesi ve orada kalınması gibi metonimik görünümler hala bulunur. Söz konusu ifade, aynı zamanda metaforik özellik de taşıdığı için etkileşimsel görünüm olarak ele alınır. ‘Ayakbastı’ vergisi, diğer ülkelerde ‘şehir/kent’ vergisi, ‘konaklama’ vergisi biçiminde kullanılmakta ve bunun gibi kullanımlarda kültürler göre farklı kavramsallaştırma biçiminin dile yansıdığı görülmektedir.

Tablo 4.22. *BİR ŞEYLE İLİŞKİLİ OLMAK ORAYA AYAK BASMAKTIR kavramsal metaforunun Türkçe ve Korece dilsel görünümleri*

<i>ayak</i>	ayak basmak ₃ ‘mesleğe girmek’ ayak basmak ₄ ‘bir yere bağlanmak’ ayak basmamak ‘bir yere hiç uğramamak durumuna gelmek’ ayağını kesmek ₂ ‘birini bir yere artık uğramaz duruma getirmek’ ayağını kaydırmak ‘birini işinden veya görevinden uzaklaştırmak’ (bir yere) ayağı alışmak’
<i>발</i> <i>/bal/</i>	발을 들여놓다(ayak-BEL içeriye koymak) 발을 들이다(ayak-BEL içeri almak) 발을 디디다(ayak-BEL basmak) 발을 두다(ayak-BEL koymak) 발을 붙이다(ayak-BEL yapıştırmak) ‘yerleşmek’ 발(을) 붙일 곳이 없다(ayak(-)BEL yapıştıracak yer yok) ‘yerlereşecek yer bulamamak’ 발을 끊다(ayak-BEL kesmek) 발을 빼다(ayak-BEL çekmek) 발을 뽑다 _{1,2} (ayak-BEL sokmak/çıkarmak) 발이 붙다(ayak-ÖZN yapışmak) 발뺨(ayak-çekme)

4.2.2.2. GÜCE SAHİP OLMAK AYAKTA DURMAKTIR

GÜCE SAHİP OLMAK BİR ŞEYİ AYAK ALTINA KOYMAKTIR

Türkçede ve Korecede güçlü olma durumu, *ayak* sözcüğüyle metaforik güdülenerek soyut kavramsal alanlarda da kullanılmaktadır. Ancak Türkçe ile Korecenin vurgulandığı yönler farklı olduğu için güçle ilgili kavramsal metaforlar farklı biçimlerde görülmektedir.

İnsan bedeni, yeterince güce sahip olunca, dik durabilir ve bedenin durabilmesi ise harekete geçebilmek için en temel varsayımsal hareketlerden biridir. Türkçede AYAKTA DURMAK bedenselleştirmeye dayalı oluşan kaynak alan (İBM₁); hedef alan SOYUT BİR GÜÇ'e (İBM₂) eşlenir. Bu metaforik güdüleme ile İRADE, HAKİMİYET, YETKİ, ETKİ veya KONTOL gibi çeşitli güç gösteren ifadeler ortaya çıkmıştır.

- (29) a. Eğer o yıkılırsa her şey ardı ardına yıkılır, eğer o dimdik *ayaktaysa* her şey de onunla birlikte dimdik *ayakta durur*. (W-VI13F1D-4853-1095)
- b. Gençlik dönemi, çocuğumuzun kendi *ayakları üstünde durabilmesi* için yoğun bir hazırlık ve eğitim dönemi. (W-JI37C3A-0091-236)
- c. Böylelikle, hem proje *ayağı yere basar* hale getirilmiş olacak ve hem de büyük güçlüklerle sağlanabilmiş olan bugünkü istikrar ve güven ortamının yaratacağı... (W-UC39C1A-1406-1116)

AYAKTA DURMAK, kaynak alan olarak kullanıldığında, yukarıdaki örnekler dahil, çeşitli alt hareketlerle veya farklı açıdan betimlenen ifadelerle hedefe eşlenmektedir. Bu metaforik eşlemede ayakta durmada fiziksel ağırlığı taşıyan ayağın işlevi, benzerlik ilişkisine dayalı olarak 'soyut güçleri taşımak' anlamını kazanır. Örneğin (29a)'daki 'ayakta' ve 'ayakta durmak' ifadeleri, 'sağlam', 'sürdürmek', 'yönetmek' gibi anlamları vermektedir. (29b)'de 'ayakları üstünde durmak', söz konusu soyut güç, bir şey yapıp yapmamaya karar verme gücü, [+irade] olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla 'başkasının yardımına ihtiyaç duymadan güçlü bir biçimde sorunları çözebilecek durumda olmak' anlamını kazanabilir. (29c)'de görüldüğü gibi güce sahip olan, insan dışında 'proje' gibi soyut varlıktır ve 'güçlüklerden kurtularak işi kolay yürür duruma getirmek' anlamını kazanmaktadır.

Türkçede kavramsal metafor GÜÇE SAHİP OLMAK AYAKTA DURMAKTIR'da IBM₁'deki AYAKTA DURMAK hareketini daha ayrıntılı biçimde gösteren 'ayağını denk almak', 'ayağını denk basmak' gibi kullanımlara da rastlanabilir. Bu örnekte ayağın işlevi dengede durmayı sağlamak yönünden vurgulanarak duruş biçiminin dengesi öne çıkarılmaktadır; bu vurgulama 'bir şeye/birine karşın uyanık ve dikkatli davranmak' anlamını katmaktadır.

Beden bölümü olan *ayak*, kalkmak veya ayakta durmak için beden ağırlığını taşıyarak; bedeni hareket ettirmek için adım atarak sürekli bedenin içindeki ve dışındaki fiziksel kuvvetlere karşı fiziksel güç kullanmaktadır. Fiziksel hareketin sürdürülmesi kuvvet/güç kullanımıyla doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla *ayak* ile ilgili metafor incelenirken bedensel deneyimlerden oluşan GÜÇ imge şeması²⁹ da dikkatle ele alınmalıdır.

Zihinsel güce sahip olma durumu, fikir veya tutumum sürdürülmesine yol açar; örneğin, 'ayak diremek', 'bir düşüncüyü, bir davranışı sonuna kadar sürdürmek, kendi tutumundan şaşmamak' anlamına gelir. Diğer görünümlere bakıldığında bağlama göre 'ayakta', 'ayakta durmak', 'ayağa kalmak' dilsel ifadeleri 'kalkmak' anlamında; 'ayaklanmak' ise 'yürümek' anlamında metonimik güdülenir. Ancak aynı ifadeler metaforik güdülendiğinde soyut kavramsal alana eşlenerek anlam genişlemesine uğramakta ve 'isyan etmek' anlamını kazanmaktadır. Bu metaforik anlam, 'bir şeye karşıya gelmek' hareketinden veya kendi gücüyle (iradesiyle) o hareketi veya tutumu sürdürmekten kaynaklanır.

Ayak hareketi, temel olarak dış kuvvetlere karşı gösterilen insan bedeninin tepkisidir.

Kinetik açıdan ayak biyomekaniğine bakıldığında durmak, yürümek, koşmak gibi

²⁹ İmge şeması, dünya ile etkileşimsel biçimde bedenselleştirmeden kaynaklanır. Johnson'a (1987:43) göre, GÜÇ şeması, etkileşim yoluyla deneyimlerimizden ortaya çıkmaktadır. Ancak güç bizi veya algısal alanımızdaki bir nesneyi etkilediğinde farkında olabiliriz. Örneğin, bilmediğiniz karanlık bir odaya girip masanın kenarına çarptığımızda veya çok fazla yediğimizde midedeki yiyecekler şişkin mideyi dışarı doğru bastırduğunda, *etkileşimsel* (interactional) gücün özelliğini deneyimleyebiliriz. Evans ve Green (2006:182) GÜÇ imge şemasının *hareket etme enerjisinin* (motion energy) aktarımına neden olan deneyimlerden kaynaklandığı söylemektedir. Bir başka deyişle diğer varlıklar üzerinde hareket etme deneyimlerinden veya başka varlıklar tarafından hareket edilme/ettirilme deneyimlerinden kaynaklanır.

hareketler iç ve dış kuvvetlerden etkilenmektedir. Newton'un üçüncü yasasına göre ayakta duran insanın yerde oluşturduğu ağırlık kuvvetine, yer aynı büyüklükte ters yönlü bir kuvvetle karşılık verir. Yürüme sırasında ise beden ağırlığı ile hareketi sağlayan kas kuvvetlerine karşı yer reaksiyon kuvveti oluşur (İnal, 2017). Bunun gibi dış gerçeklikteki kuvvet ile karşı karşıya gelen bedenin biyomekaniği, özellikle ayağın işlevi vurgulanarak soyut kavramsal alanda kullanıldığında, 'karşı gelme, itaatsizlik etme, kabullenmeme, razı olmama' anlamında kullanılmaktadır.³⁰

Ayak bölümü, insan bedeninin en altında bulunan organdır. Ayağın bu konumsal özelliği vurgulanarak GÜCE SAHİP OLMAK BİR ŞEYİ AYAK ALTINA KOYMAKTIR kavramsal metaforuna bağlı dilsel metaforlar da bulunmaktadır. Bu metafora bir şeyin üstünde olmak, bedenlerimizin en alt bölümü olan ayağın altına bir şey koymak ile anlaşılabilir. Bir şeyi kontrol etmek için yukarıda olmak aşağıda olmaktan daha etkilidir ve bunu KONTROL YUKARIDADIR (CONTROL IS UP) yönelimsel metaforu da desteklemektedir.

Korecede *ayak* ile *alt* sözcüklerinden oluşan bileşik sözcük '발-아래, 발-밑(ayak-alt)', *koymak* eylemiyle birlikte kullanıldığında bağlama göre bu metaforik görünümü içermektedir.

- (30) a. '이사회를 자기들 발아래 두려는 것'이라며 반대하고 나섰다.
yönetim-kurulu-BEL kendi-ÇOĞ ayak-alt koyacak şey-diyerek karşı çıktı
(Sendika hareketleri hakkında) 'Yönetim kurulunu *kontol altında tutmak*' için yaptığını söyleyerek karşı çıktı.' (01.07.2012, Dailian haberinden)
- b. 이융은 세상 모두를 발밑에 둔 군주이지만 가족, 어머니의
kişi adı-ÖZN dünya üm-BEL ayak-alt-YÖN koyan hükümdar-ULÇ aile anne-TAM
마음은 갖지 못했다. (19. 07. 2017, Sportchosun haberinden)
gönül-KONU alamadı
'LeeYung, tüm dünyayı *ayaklarının altına* serdi ancak ailesinin ve annesinin gönlünü alamayan bir hükümdardı'

(30a)'da gösterilen Korece '발아래 두다(ayak-alt koymak)' ve (30b)'de '발밑에 두다(ayak-alt-YÖN koymak)' dilsel ifadeleri, Türkçe ile 'ayak altına koymak' olarak

³⁰ Ayrıca 'isyan' için kullanılan 'başkaldırma' ifadesi de aynı biçimde beden deneyime dayalı GÜÇ imge şemasını içeren metaforik görünümdür.

çevirilebilir ve ‘bir şeyi/birini kontrol altında tutmak, bir şeyin/birinin hakimiyetine sahip olmak’ anlamına gelir. Bu metaforik görünüm için AŞAĞI-YUKARI imge şemasına dayalı KONTROL YUKARIDIR kavramsal metaforu da birlikte düşünülmelidir. Yönelimsel açıdan aşağıda olan bir şey, yukarıda olan bir şeye göre daha kolay kontrol edilir. Çünkü aşağıda bulunan şey GÜÇ şemasına göre daha fazla ağırlık taşıdığı için fiziksel baskı altında bulunur ve bu fiziksel kuvvetin etkisi altında olmak metaforik güdülenince yetki/kontrol altında bulunmak anlamını kazanır.

Türkçede GÜCE SAHİP OLMA durumu, ayakta durmak ile gösterilmiş; ancak GÜCE SAHİP OLMAMA durumları AYAK ALTINA ÇÖKMEK hareketiyle anlatılmıştır. Örneğin, ‘ayağının (veya ayaklarının) altına öpeyim’, ‘ayağına düşmek’, ‘ayağına (veya ayaklarına) kapanmak’ gibi dilsel ifadeler, ‘çok yalvarmak’ anlamında kullanılmaktadır. Bu hareketler YUKARI-AŞAĞI şemasına dayalı GÜÇLÜ OLAN YUKARIDIR (GÜÇSÜZ OLAN AŞAĞIDIR) yönelimsel metaforu çerçevesinde düşünülebilir. Ayrıca birine yalvarıldığı zaman onun yanına gidip çökerek yalvarma hareketi deneyimlerinden de metonimi temelli metafor olarak değerlendirilebilir.

Korecede güçsüz, direnmekten vazgeçme durumu, yine ‘발아래(ayak altı)’ sözcüğüyle ‘발아래 엎드리다(ayak-alt kapanmak)’, ‘발아래 찢찢매다(ayak-alt sıkışmak)’ biçiminde kullanılmaktadır. GÜÇ İBİMİ çerçevesinde, ‘itaat etme’yi, beden eğilmesiyle çeşitli biçimlerde anlatmak mümkündür. Korecede ‘ayak altına kapanmak/çökmek’ ifadesi, ayağa odaklı bedenin yere doğru kapanma hareketiyle betimlenirken Türkçede aynı anlam ‘diz çökmek’, ‘boyun eğmek’ gibi hareketlerle de güdülenmektedir.

Tablo 4.23. GÜCE SAHİP OLMAK AYAKTA DURMAKTIR/BİR ŞEYİ AYAK ALTINA KOYMAKTIR kavramsal metaforunun Türkçe ve Korece dilsel görünimleri

<i>ayak</i>	ayakta kalmak ₂ ‘yıkılmamak, çökmemek’ ayakta kalmak ₃ ‘değerini yitirmemek, önemini korumak’ ayağı düz basmak ‘güçlükleri yenerek ilerisinden korkmayacak bir duruma girmek’ ayakları üstünde durmak ‘başkasının yardımına ihtiyaç duymadan güçlü bir biçimde
-------------	---

	<p>sorunları çözebilecek durumda olmak’ ayak diremek ‘bir düşünceyi, bir davranışı sonuna kadar sürdürmek, kendi tutumundan şaşmamak’ ayağını denk almak ‘başkalarının kendisine yapma ihtimali bulunan kötülöklere karşı uyanık davranmak’ ayağını denk basmak ‘dikkatli ve uyanık davranmak’ ayağının türabı olmak, ‘bir kimse başka bir kimseye kul gibi bağlanıp onun her emrini yerine getirmek’</p>
발 /bal/	<p>발-아래(ayak-alt) ‘kontrol altında’ 발-밑(ayak-alt) ‘kontrol altında’ 발아래 두다(ayak-alt koymak) ‘kontrol altında tutmak’</p>

Türkçe ve Korecede ayağın konumsal özelliğine dayalı AŞAĞI-YUKARI imge şeması altında, KONTROL YUKARIDIR metaforu ile birlikte YUKARI İYİDİR (AĞŞAĞI KÖTÜDÜR) metaforuna dayalı görünömler de bulunmaktadır. Bu yönelimsel metafor ile birlikte *ayak* sözcüğü kavramsallaştırıldığında DEĞERSİZ/ÖNEMSİZ anlamını kazanmaktadır. Örneğın, aşağıda verilen örneklerde Türkçede ‘ayaklar altına almak/düşürmek’(31a,b), ‘önem verilmesi gereken şeyleri hiçe saymak, çığnemek’; ‘ayakların baş, başların ayak olması’(31c) ise ‘değersiz kimselerin başa geçip değeri kimselerin en geride bırakılması’ anlamına gelmektedir.

- (31) a. İnsan yaşamının, özgürlüğünün, onuru ve geleceğinin akıldışı güçlerce nasıl *ayaklar altına alındığının* öyküsü. (W-HI13C4A-1940-356)
- b. Çünkü bu, tam anlamıyla aşkı alçaltır ve *ayaklar altına düşürür*. (W-TG37C0A-0228-319)
- c. İşte *ayaklar baş olunca* her şey tersyüz oluyor. (W-SE20C0A-0238-309)
- d. 스무살 음바페, 네이마르까지 *발아래* 두고 있다. (18.02.2019, Best eleven haberinden)
 yirmi-yaşında kişi adı kişi adı-BĞÇ ayak-alt koymakta
 ‘Yirmi yaşında Mbappe, Neymar ve Messi’yi *geride bıraktı*.’
- e. 그는 자기보다 공부를 못하는 아이가 있으면
 3.KİŞİ-TEK-ÖZN kendi-ÇIK ders-BEL iyi çalışama-ORT çocuk-KONU varsa
 언제나 *발아래로 보았다*. (KS)
 her zaman ayak-alt-ARÇ gördü
 ‘O her zaman kendinden yüksek puan alamayan öğrencileri *küçümsüyordu*.’
- f. 너는 아무리 애써 봤자 그 사람의
 2.KİŞİ-TEK-ÖZN ne kadar uğraş-YRD-BAÇ 3.KİŞİ-TEK kişi-TAM
발끝도 못 따라간다. (KS)
 ayak-uç-BAÇ yetişemez
 ‘Ne yaparsan yap, onunla *yarışamazsın*.’

Korecede ayağın altını gösteren ‘발-아래’ ifadesi, daha önceki örnek (30)’da GÜÇ

kavramı için kullanılmıştır. Ancak bu ifadenin sözlükteki ilk tanımı, ‘(ayakta) durduğu yer veya ayağın altındaki yer’, ‘durduğu yerde aşağı baktığında görülen manzara’ olarak uzamsal bitişikliği içeren metonimik görünümle açıklanmaktadır. İkinci tanım ise ‘birinin yeteneğinin veya bir şeyin niteliğinin düşük seviyede olması’ olarak açıklanmakta ve (31)’deki Korece örneklerde bu şekilde metaforik güdülenen görünümler gösterilmektedir. (31d)’de *ayak, koymak/bırakmak* eylemiyle ‘발-아래 두다(ayak-alt koymak/bırakmak)’ biçiminde kullanılmış ve genç bir futbolcu Mbappe’nin, diğer oyuncuları ayağı altına koyduğu; bir başka deyişle futbolcu Mbappe’nin yeteneğiyle diğer futbolculara göre daha üst düzeyde olduğu anlatılmıştır. (31e)’de Korecede ayağın altı, *görmek* eylemiyle ‘발-아래로 보다 (ayak-alt-ARÇ görmek/saymak)’ biçiminde kullanılarak anlatılan konunun düşük seviyede olduğunu betimler ve bu bağlamda ‘küçümsemek, hiçe saymak, önem vermemek’ olarak yorumlanır. Ayrıca Korecede ‘ayak altı’ ifadesi yerine ‘발-밑(ayak-uç), *ayak ucu*’ veya ‘발-뒤꿈치(ayak-topuk), *ayak topuğu*’ gibi bileşik sözcüklerle de aynı anlam gösterilir. Hatta daha kötü durumda olduğunu vurgulamak için ‘발-뒤꿈치의 때, *ayak topuğundaki kir*’e benzetilerek ifade edebilir. (31e)’de ‘발-끝도 못 따라가다(ayak-uç-bile izleyememek) örneği, ‘ayağın ucuna bile yetişememek’ biçiminde ‘önemsiz veya değersiz bulmak’ anlamını taşımaktadır. Yukarıdaki Türkçe ve Korece görünümlerde, AYAĞIN ALTI ile ÖNEMSİZLİK, DEĞERSİZLİK kavramlarının eşlendiği metaforik dilsel ifadeler gösterilmiştir.

Türkçede özgün bir kullanım olarak ‘ayağının pabucunu başına giymek₁’ ifadesinin ‘dengi olmayan bir kimseyle evlenmek’ anlamına geldiği; bu dilsel ifadenin anlamı genişleyince (ayağının pabucunu başına giymek₂), ‘değersiz bir kimseyi üstün bir yere koymak’ olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu örneklerde de AŞAĞI-YUKARI imge şeması altında YUKARI İYİDİR, AŞAĞI KÖTÜDÜR yönelimsel metaforu ile birlikte *ayağın*

pabucu sözünün, DEĞERSİZ/ÖNEMSİZ anlamında metaforik güdülendiği söylenebilir.

4.2.2.3. BİR ŞEYE ENGEL OLMAK AYAĞIN SERBEST BIRAKILMAMASIDIR

Bir harekette işlevsel olarak özgür olan ayak, metonimik anlamda doğrudan hareket veya davranışı gösterebilir. Bu metonimik anlam temelinde, ayak hareketine engel olarak ayağın serbest bırakılmaması deneyimlerinden diğer soyut kavramlara metaforik eşleme yapıldığında, ‘bir şeye engel olmak’ anlamı oluşur.

- (32) a. Ülkemiz, yıllardır *ayak bağı* olarak hissettiği, aşamayacakmış gibi gördüğü bütün konuları birer birer halledecektir. (W-MD30D1B-2224-761)
- b. İkincisi, bu tarih bilinci eksliğinin geleceğe dönük perspektiflerin de *ayağına dolanacağı* açıktır. (W-EE39E1B-2890-388)
- c. Fakat, Ecevit'in kınadığı ve yerdığı bu özelliği SHP'nin *ayağına bir bağ da olmamıştır*. (W-FD02A4A-0645-148)
- d. Hep önünü açmaya çalışmadım mı? Ne zaman *çelme taktım ayağına*? Küsmenin sırası değişti. (W-KA16B3A-0636-151)
- e. 그는 집안일에 발이 묶여 당분간은
3.KİŞİ-TEK-ÖZN ev-iç-iş-YÖN ayak-ÖZN bağı bir müddet
공부를 할 수 없게 되었다. (KS)
ders-BEL yapamaz oldu
‘O ev işlerine *bağlı* olduğu için (ev işlerinden dolayı) bir süre ders çalışamayacak.’

Ayak hareketinin serbest bırakılmaması, Türkçede ayağın bağı olma durumu veya ayağına çelme takılmış durum ile anlatılmıştır. Buna ilişkin ifadeler metonimik kullanıldığında daha çok ayağın işlevlerine yönelik engel durumlarını göstermekte; örneğin ‘hareket etmeye veya bir yere gitmeye engel olmak’ anlamını vermektedir. Ancak metaforik kullanıldığında, (32a)’da, ‘ayak bağı’, ‘bir işin yapılmasına engel olan şey’; (32b,c,d)’de ‘birine veya bir işe engel olma durum’unu anlatmaktadır. Korecede de aynı biçimde ayağın bağlanması ile hareket etmeme sahnesi göz önünde kolay canlandırabilen metonimik görünümdür. Bu görünüm ‘발이 묶이다(ayak-ÖZN bağlanmak)’ ifadesi, HAREKET İÇİN AYAK metonimisi altında ayağın işlevsel özelliği *gitmemeyi* vurgular ve ‘ulaşım kesildiği için hareket edemez olmak’ anlamını kazanır. Ancak metaforik güdülenince, (32e)’de gösterildiği gibi, ‘serbestçe hareket edememe durumunda kalmak’ anlamındadır.

Tablo 4.24. *ENGEL OLMAK AYAĞIN SERBEST BIRAKILMAMASIDIR kavramsal metaforunun Türkçe ve Korece dilsel görünümleri*

<i>ayak</i>	<p>ayak bağı ‘bir yere gidilmesine veya bir işin yapılmasına engel olan şey’ ayağına bağ olmak ‘birinin bulunduğu yerden ayrılmasına veya yaptığı işi sürdürmesine engel olmak’ ayağına bağ vurmak ‘önüne bir engel çıkarmak’ ayağına çelme takmak₂ ‘birinin işinde yükselmesine engel olmak’ ayağına dolanmak (veya dolaşmak)₁ ‘başkasına yapmayı tasarladığı kötülük kendi başına gelmek’ ayağına dolanmak (veya dolaşmak)₂ ‘iş yapmakta olan birine engel olmak, yürütmesine engel olmak’ ayağını bağlamak ‘engel olmak’ ayağının bağını çözmek₂ ‘sıkıntılı bir durumdan kurtulmak’ ayağının altına karpuz kabuğu koymak ‘bir yolunu bulup bir kimseyi düzenle işinden uzaklaştırmak’</p>
<i>발</i> /bal/	<p>발(이) 묶이다₂(ayak(ÖZN) bağlanmak) ‘Serbestçe hareket edememe durumunda kalmak’</p>

4.2.3. Etkileşimsel görünümler: ayak ve 발/bal/

Türkçe ve Korecede *ayak* sözcüğünü içeren ve benzer yapıda oluşan atasözü olduğu görülmektedir. Türkçede (33a)’daki ‘ayağını yorganına göre uzatmak’, Korecede (33b)’deki ‘발(을) 뺨을 자리를 보고 누우랬다(ayak(-BEL) uzatacak yer-BEL gör-ULÇ yatmak’ atasözü, Türkçeye çevirdiğinde ‘ayağını uzatacak yeri gördükten sonra oraya yatmak’ olarak gösterilebilir.

- (33) a. *Ayağını yorganına göre uzatmazsan kötü ve acil durumlara düşebiliriz.* (W-JI22C0A-0232-29)
- d. 누울 자리 봐 가며 발을 뺨어라. (KS)
yat-ORT yer gör-YRD-rULÇ ayak-BEL uzat
‘Yatacağın yere bakarak ayağını uzat.’

Bu atasözlerinde, İBM₁de ‘ayak uzatmak’ ve ‘yorgan/yatacak yer’ ifadeleri ile aynı bağlamı göstermektedir. Türkçede ‘giderini mutlaka gelirine uydurmalısın’ anlamına; Korecede ise ‘bir işe başlamadan önce (işin) sonucunun nasıl olacağını düşün’ anlamına gelmektedir. Ayrıca söz konusu Korece atasözünün anlamı daha genişletildiğinde ‘zamana ve yere göre davranılmalı’ anlamını taşımaktadır. Bu atasözleri, İBM₁deki (kaynak alan) HAREKET ile İBM₂ (hedef alan) olan İŞ İBMine eşlenmektedir.

Türkçede ‘halkın düzen içinde çalışmasını, baştakiler sağlar’ anlamında kullanılan ‘ayağı yürüten baştır’ atasözünde, *ayak* ve *baş* sözcükleri toplumsal statü veya bu statü

içindeki insanı temsil etmektedir. Bunu güdüleyen bilişel işlemlerden biri PARÇA-BÜTÜN ilişkisine dayalı metonimidir. Aynı zamanda bedenselleştirmeden oluşan AŞAĞI-YUKARI imge şeması, özellikle bu imge şemasına dayalı KONTOL EDEN YUKARIDADIR; KONTOL EDİLEN AŞAĞIDADIR gibi metaforlar da birlikte işlemektedir. Bu atasözünde de insan bedeni önemli bir kaynak alan olarak kullanılır ve metaforik ilişkiyi sağlamaktadır. Yukarıdaki etkileşimsel görünümü içeren ifadeler için TOPLUMSAL ÖRGÜT İNSAN BEDENİDİR gibi metaftonimi de söz konusu olabilir.

Korecede diğer atasözü ‘발보다 발가락이 더 크다(ayak-ÇIK ayak parmağı-ÖZN daha büyük)’ anlatımına da bakıldığında, ‘ayaktan ayağı oluşturan bir parça olan ayak parmağının daha büyük olması’ ile temel olan şeyden ona eklenenlerin daha fazla/büyük olması açıklanmaktadır. Korecede buna benzer yapıda metaforik eşleme görünümlerini içeren (diğer beden bölümleriyle onu oluşturan alt bölümleri içeren) ve aynı anlamı taşıyan atasözleri bulunmaktadır.

- (34) 눈보다 눈동자가 크다(göz-ÇIK gözbebeği-ÖZN daha büyük)
몸보다 배꼽이 더 크다(gövde-ÇIK gözbebeği-ÖZN daha büyük)
배보다 배꼽이 더 크다(karın-ÇIK göbek³¹-ÖZN daha büyük)
아이보다 배꼽이 크다(çocuk-ÇIK göbek-ÖZN daha büyük)
얼굴보다 코가 더 크다(yüz-ÇIK burun-ÖZN daha büyük)

Yukarıda gösterilen Korece atasözlerinde, bir beden bölümü ile onu oluşturan diğer bölümler arasında, BÜTÜN-PARÇA ilişkisi, fiziksel boyut açısından BÜYÜK-KÜÇÜK, oluşumsal açıdan TEMEL-OLUŞTURAN özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler aynı zamanda metaforik güdülenince TEMEL-EK/İLAVE, MERKEZ-ÇERÇEVE biçiminde anlam genişlemesi oluşur. Dolayısıyla ‘bir işin yapılması gereken durumdan ters olması’, ‘önem verilmesi gereken şeye değil, diğerlerine önem vermek veya odaklanmak’ anlamlarını kazanabilir.

³¹ Korece 배꼽 sözcüğü, insan ve memeli hayvanlarda göbek bağının düşmesinden sonra karnın ortasında bulunan çukurluğu göstermektedir.

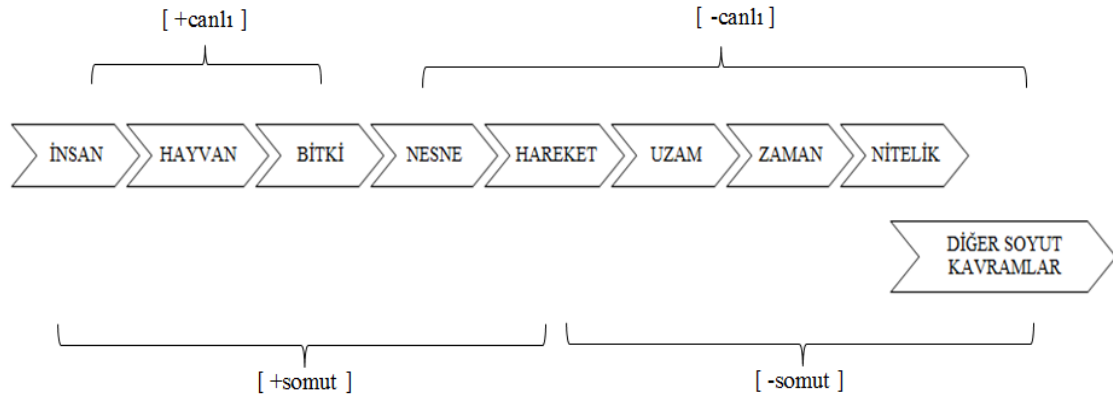
4.3. Kavramsal Alanlara Göre *El* ve *Ayak* Sözcüklerini İçeren İfadelerin Sınıflandırılması

Önceki bölümlerde, Türkçede ve Korecede *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren ifadeler kavramsal metonimi ve metafor listelerine göre ele alınmıştır. Bu bölümde ise Heine ve diğerleri (1991:48) tarafından önerilen ‘kavramsal alanın genişlemesi’ temel alınarak, metaforik veya metonimik güdüleme ile ortaya çıkan ifadelerin anlamları, kavramsal alanlara göre sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Heine ve diğerleri (1991:48), (35)’te gösterilen metaforik kaynak alan hiyerarşisini önermektedir. Buna göre, hiyerarşideki herhangi bir (daha az soyut) kavram, sağındaki diğer (daha soyut) kavramsal alanları metaforik olarak yapılandırmak için kullanılabilir.

(35) İNSAN > NESNE > HAREKET³² > UZAM > ZAMAN > NİTELİK

Bu çalışma kapsamında *el* ve *ayak* sözcüklerinin kullanıldığı kavramsal alanlar (35)’te gösterilen kavramsal alanlardan uyarlanarak şu şekilde ayrıntılandırılmıştır:

Şekil 4.14. *El* ve *ayak* sözcüklerinin kullanıldığı kavramsal alanlar

Şekil 4.14’te gösterildiği gibi İNSAN [+canlı] kategorisine HAYVAN ve BİTKİ kavramsal alanları eklenmiş ve ardından diğer görünüm, NESNE, HAREKET, UZAM, ZAMAN, NİTELİK ve DİĞER SOYUT KAVRAMLAR olarak sınıflandırılmıştır. Bu bölümde, 4.1 ve

³² Heine ve diğerleri (1991:48) kategorik metafor açısından kavramsal alanın genişlemesindeki HAREKET, aynı çalışmada kavramsal alanın hiyerarşik aşaması gösterilirken SÜREÇ (process) olarak anlatılmıştır (Heine ve diğerleri, 1991:55).

4.2’de sunulan bulgular tekrar sınıflandırılırken, aynı kavramsal alandaki farklı bilişsel düzeneklerden (metafor, metonimi veya etkileşimsel) güdülenen ifadelerin bulunmasına dikkat edilerek Türkçe ve Korece dilsel ifadelerde ilgili örnekler sunulmuştur.

4.3.1. Kavramsal alan: İNSAN

El ve ayak sözcüklerinin İNSAN kavramsal alanındaki kullanımları genelde oluşumsal nedenden ortaya çıkmaktadır. Türkçede ve Korecede İNSAN kavramsal alanında kullanılan dilsel ifadeleri üç ayrı kavramsal metonimiyle ayırmak mümkündür:

İNSAN İÇİN EL VE AYAK

DİĞER BÖLÜMLER İÇİN EL VE AYAK

FİZİKSEL VEYA DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN EL VE AYAK

Ancak, FİZİKSEL/DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN EL VE AYAK kavramsal metonimisi altında görülen metonimler, genelde HAREKET, duygu veya psikolojik DURUMU anlattığı için kavramsal alan İNSAN yerine HAREKET veya SOYUT KAVRAM altında ele alınabilmektedir. Dolayısıyla kavramsal alan İNSAN sınıflandırması altında yalnız beden bölümünün fiziksel özelliğine dayalı İNSAN İÇİN EL VE AYAK ve DİĞER BÖLÜMLERİ İÇİN EL VE AYAK kavramsal metonimilerinden güdülenen ifadelerle sınırlı tutulmuştur.

İNSAN İÇİN EL VE AYAK kavramsal metonimisine ilişkin dilsel örnekler 4.1.1.1. ve 4.2.1.1. bölümde örneklerle ayrıntılı gösterilmişti. Ayrıca Korecede elin parmağı temsil ettiği ve Türkçede de ayağın bacağı temsil ettiği görünümünden söz edilmişti.

Bu bölümde daha geniş çerçevede, *el* ve *ayak* sözcüklerinin diğer sözcüklerle hangi bilişsel düzeneklere dayanarak *el* veya *ayağa* bağlı bölümleri gösterdiğine bakılmıştır. *Elin* ve *ayağın* diğer bölümlerini gösteren bileşik sözcüklere ilişkin örnekler Tablo 4.25’te sunulmuştur.

Tablo 4.25. *Türkçe ve Korecede el ve ayak bölümlerine ilişkin bileşik sözcükler*

<i>el bölümleri</i>	<i>ayak bölümleri</i>
el tabanı	ayak tabanı
el boğumu	ayak sırtı
el bileği	ayak kemeri
손-등(el-sırt), ‘el sırtı’ ³³	ayak bileği
손-목(el-boyun), ‘el bileği’	발-등(ayak-sırt), ‘ayak sırtı’
손-바닥(el-taban), ‘el tabanı’	발-목(ayak-boyun), ‘ayak bileği’
손-마디(el-boğum) ‘parmak boğumu’	발-바닥(ayak-taban), ‘ayak tabanı’
손-금(el-çizgi), ‘el çizgisi’	발-허리(ayak-bel), ‘ayak beli’
	새끼-발(yavru-ayak), ‘ayak serçe parmağı’

Tablo 4.25’teki dilsel ifadelerde birlikte kullanılan diğer sözcükler biçimsel veya konumsal açıdan benzer biçimde metaforik güdülenmiştir. Örneğin, *el* ve *ayak* sözcükleri, diğer beden bölümü olan ‘*등/dinğ*’, *sırt*’ sözcüğü ile sırtın yuvarlak ve dışbükey biçimine benzetilerek *elin* ve *ayağın* dış yüzeyini gösterebilir. Türkçede ‘bilek’, Korecede ise ‘*목/mog*’, *boyun*’ sözcükleri, aynı şekilde biçimsel özelliğin benzerliğine dayalı bileşik yapıdır ve *el/kol bileği* veya *ayak bileği* bölümünü anlatmaktadır. Korecede ‘*손-결*(el-doku)’ bileşik yapısına ‘el cildinin dokusu’ anlamını kazandıran, ‘*결/gyiol*’, *doku*³⁴’ sözcüğünün *el* bölümünde kullanılmasıdır. Yani ‘elin dokusu’ anlamındadır. Bu görünümde *el* ile birlikte kullanılan *결/gyiol* sözcüğü, eldeki deriye biçimsel yönden benzetilerek el cildinin dokusu olarak gösterilmiştir. Ayrıca Korecede ‘*손-거스러미*(el-çıkıntı), elin yanında kalkmış deri’ ifadesi, Türkçede ‘şeytan tırnağı’dır. İki dilsel ifade de ‘tırnağın yanında oluşan, sertleşip kalkmış üst deri’yi anlatmakta ve gösterilen bölüm tam *el* ile *tırnağın* sınırında bulunmaktadır. Korecede daha çok *ele* odaklanılarak derinin çıkıntılı biçimi, dilsel ifadeye yansımış; Türkçede ise

³³ Korecede ‘sırt’ beden bölümünü gösteren *등 /dinğ*’ sözcüğü, *el* bölümü dışında *ayak*, *kulak* veya *burun* sözcükleri ile birlikte bileşik sözcük yapısı göstermektedir. Örneğin ‘*귓-등*, kulak sırtı’ ifadesi, bedenın arkası olan sırtın konumsal açıdan benzerliği ilişkisine dayalı ‘kulak arkası’ni gösterir; *ayak*, *burun* ile birlikte kullanıldığında ise *sırtın* yuvarlak ve dışbükey biçimiyle benzerlik ilişkisi kurarak ‘*발-등*, ayak sırtı, ayağın üstü kısmı’ni, ‘*콧-등*, burnun dış yüzeyinde yüksek olan burun çatısı’ni bileşik sözcük biçiminde göstermektedir.

³⁴ *결/gyiol*’ sözcüğünün sözlükteki temel anlamı, ‘ahşap, taş, deri gibi nesnelerin yüzeyindeki katı veya yumuşak bölümlerden düzenli bir şekilde bir araya getirilerek oluşturulan doku veya desen’dir.

bu kalkmış derilerin *tırnağı* rahatsız edici durumuna odaklanılarak metaforik adlandırma yapılmıştır.

Korecede 발-굽(ayak-kir) ‘ayak tırnağının altındaki kir’ ve 손-굽(el-kir) ‘el tırnağı altındaki kir’ kullanımlarında metonimik güdülemeden söz edilebilir. Bu ifadelerde, *el* veya *ayak* ile uzamsal yakınlığından *tırnağın* altında bulunan kir, bitişiklik ilişkisine dayalı gösterilmiş ve Korecede bu metonimik görünüm sözlükselleşmiştir. Burada *el* ve *ayak* sözcükleri doğrudan PARÇA-BÜTÜN ilişkisine dayalı *tnakları* temsil etmektedir. Bunun gibi, Korecede *el* veya *ayak* sözcükleri, sıkça *el* ve *ayağı* oluşturan diğer alt bölümleri temsil etmektedir. Hatta *el* ile yapılan hareket, bir nesnenin işlevine eşlenmiş; ‘손-도장(el-damga)’ dilsel ifadesinde *el*, *parmak* yerine kullanılarak, yani *parmak izini* işaretleyerek ‘parmak izi imzası’ anlamını kazanmıştır. Aynı durum *ayak* için de geçerlidir; *ayak* sözcüğü ile *ayak parmağı* gösterilir. Korecede *el* ve *ayak* sözcüklerinin diğer bölümleri gösterdiği bu tür görünümelerde, Ruiz de Mendoza Ibáñez’in (2000) açıkladığı anlam daralması işlemektedir. Türkçede ise daha çok *ayak* ile *bacak* bölümü, *el* ile *kol* bölümü gösterilmekte ve bu kullanımlarda anlam genişlemesi görülmektedir.

Yukarıda anlatılan Korece görünümlere benzeyen Türkçe görünümler de görülmektedir. Örneğin ‘el kiri’ dilsel ifadesiyle eldeki kir gösterilebilir; aynı zamanda anlam genişlediğinde KİR ile DEĞERSİZLİK arasında metaforik güdülemeyle ‘kolayca vazgeçilir, atılır şey’ anlamı da kazandırılabilir. Ayrıca ‘ayak teri’ ifadesi, temel anlamda ‘ayak parmakları arasından çıkan pis kokulu salgı’ anlamını taşır; ancak ‘hizmet için bir yere gönderilen kimseye verilen ücret, ayak kirası’ olarak anlamında anlam genişlemektedir.

4.3.2. Kavramsal alan: HAYVAN, BİTKİ

El ve *ayak*, temel anlamda anatomik olarak insan bedeninin bölümleridir. İnsanın beden bölümlerini gösteren sözcükler, hayvanlar veya böcekler için kullanıldığında, temel

anlama en yakın anlamları taşıdığı söylenebilir. Ancak hayvanların veya böceklerin bazı bölümleri insan bedenini gösteren sözcüklerden farklı sözcüklerle adlandırılabilir veya aynı sözcük kullanıldığında da o sözcük ile işaretlediği organın bölgesi veya sınırı farklı olabilir. Örneğin, Türkçede *tırnak*, *ayak* yerine *pençe*, *pati* gibi sözcükler kullanılır; Korecede *dişi* insanlar için ㅇㅣ /i/, ㅈㅣㅇㅣ/çia/ sözcüğü kullanılırken hayvanlar için ㅇㅣ빨 /ibbal/ kullanılır.

Türkçede ve Korecede de hayvanlar için *el* sözcüğünün kullanımı pek görülmemektedir³⁵ ancak *ayak* sözcüğü hayvanlar için de rahatça kullanılabilir. Bazı hayvanlarda da *ayak* ile *bacak* bölümünün ayrımı belirgin olmadığı için iki sözcükten herhangi biri, *ayak* veya *bacak* bölümünü kapsayacak biçimde kullanılmaktadır. Örneğin amfibyumların ‘ayaksızlar’ (apodal)³⁶, çok ayaklı bir böceğin de ‘kırkayak’ diye adlandırılmasında görüldüğü gibi; *ayak* ile *bacak* oluşumsal açıdan bitişik olduğu için bu tür metonimik ilişkilerin kurulması oldukça doğal görülmektedir.

El ve *ayak* sözcükleri ile bitki gösterildiğinde, biçimsel veya işlevsel benzerlik ilişkilerine dayalı metaforik güdülemeyle ortaya çıkan adlandırmalar görülmektedir. Örneğin Türkçede ‘hanımeli, havvaanaeli’ gibi bitkiler, insan elinin biçimsel benzerliğine dayalı olarak; Korecede ‘닝쿨-손(sarmaşık-el)’ bitkisi, elin bir şey tutması işlevsel özelliğiyle sarmaşıkların sapları arasındaki benzerliğe dayalı olarak adlandırılmıştır. Türkçede ayak sözcüğünü içeren bitki adları, öncelikle hayvan ayaklarının şekline benzetilerek adlandırılmıştır. Korecede ise ayağın konumsal özelliği açısından en altta bulunması, yere yakın olmasıyla eşlenmiş ve bitkinin boyunun alçak olması, yere yakın yayılarak büyümesi gibi özelliklere benzetilerek adlandırılmıştır.

³⁵ Türkçede ‘it eli’ ifadesinde ‘ayakları dışarıya dönük (hayvan)’ gösterilmiştir.

³⁶ Korecede aynı hayvan türü için özKorece *ayak* sözcüğü yerine Çince kökenli-Korece yazılışı olan Hancadan *ayak* anlamına gelen 족/cog/ sözcüğü, 무족동물 ‘ayaksız hayvanlar’ biçiminde ifade edilmektedir.

Tablo 4.26. *Bitki adlarında el ve ayak sözcükleri*

<i>el – 손/son/</i>	<i>ayak – 발/bal/</i>
hanımeli	danaayağı
havvaanaeli	kazayağı ₁
녕쿨-손(sarmaşık-el)	keciayağı
덩쿨-손(sarmaşık-el)	kurtayağı
마위-손(taş-el)	kuşayağı
	turnaayağı
	발-풀고사리(ayak- kartal eğreltisi _{BİTKİNİN ADI})
	까치-발 ₂ (ince tahta-ayak)

4.3.3. Kavramsal alan: NESNE

El ve *ayak* sözcükleri nesnelere için de sıkça kullanılmaktadır. Bu kavramsal alanda yer alan ifadeler, öncelikle *el* ve *ayak* beden bölümünün biçimsel, konumsal ve işlevsel benzerliğiyle güdülenen nesnelere, *el* veya *ayağın* hareket etmesine ilişkin işlevsel bitişikliğe dayalı ortaya çıkan görünümüdür. Bu bölümde nesne için iki ayrı başlık altında bulgular sunulmuştur. İlki alet, eşya gibi fiziksel varlıklar, ikincisi somut ancak [-ağırlık], [-üç boyutluluk] içeren görsel varlıklardır.

4.3.3.1. FİZİKSEL NESNE

Tablo 4.27'deki örneklerde genelde *el* ve *ayak* bölümlerinin biçimsel ve işlevsel özelliğine dayalı aletler görülebilir. Örneğin Türkçe ve Korecede sırt kaşıma aletinin adlandırılmasına bakıldığında, bir şey kaşımak, elin hareketine işlevsel benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte Türkçede kaşıyıcının uzun ve ince şeklinin *maymun eline* benzetilerek, Korecede ise kaşımak işini yapan *insanın eline*, özellikle *evlat eline* benzetilerek farklı biçimde adlandırıldığı görülmektedir.

Ayrıca sıva aracı malayı gösteren aleti adlandırmada, Korecede mala ile yapılan işe (흙-손, toprak-el [bu ifade toprak duvara sürülen akışkan maddeyi temsil eder]) veya aletin malzemesine (‘나무-손, ahşap-el’) odaklanıldığı görülmektedir. Bu ifadelerde

mala aleti, *el* gibi bir malzemeyi sürmek işini yapması açısından işlevsel benzerlik göstermektedir.

Tablo 4.27. *Nesne adlarında el ve ayak sözcükleri 1*

	<i>el ve 손/son/</i>	<i>ayak ve 발/bal/</i>
	maymun eli ‘sırt kaşığıcı’	aslanayak horozayağı üçayak sacayağı
<i>benzerlik</i>	효자-손(oğul-el) ‘sırt kaşığıcı’	
	흙-손(toprak-el) ‘sıva aleti, mala’	기러기-발(yaban kazı-ayak) ‘çalgının altına konulan destek’
	나무-손(ağaç-el) ‘sıva aleti, mala’	까치-발 ₁ (ince tahta-ayak) ‘raf aparatı’
	로봇-손(robot-el) ‘robot eli’	오리-발(ördek-ayak) ‘palet’
	부-손(ateş-el) ‘küçük ateş küreği’	

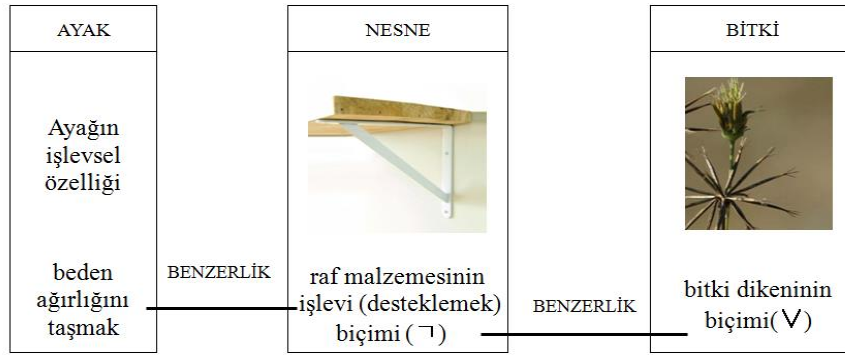
Ayak sözcüğü nesne olarak kullanıldığında, genelde *ayağın* bedenin alt bölümünde bulunması konumsal özelliği ve beden ağırlığını taşıması işlevsel özelliğinden dolayı nesnelerin alt bölümüne eşlenmektedir. Böylece benzerlik açısından güdülenen metaforik görünümde ayak, ‘bir nesnenin alt bölümünü’ veya ‘alta konacak destek işlevini yapan aparat’ olarak kullanılmaktadır.

Türkçede ‘aslanayak’, aslanın pençesine benzeyen sandık ayağı³⁷ veya aslanın bacağına benzeyen kavisli sehpanın veya diğer mobilyaların ayak modeli için kullanılmaktadır. Bu bileşik sözcüklerin yapısında biçimsel, konumsal ve işlevsel benzerlikler görülmektedir. ‘Horozayağı’ ise tüfekten boş kovani çıkarmaya yarayan alettir. Burada *ayak* sözcüğünün kavramsallaştırmasına bakmak için önce silahın bir parçası olan ‘horoz’ parçasıyla ilgili bilgi verilmelidir. Ateşli silahta horozun ibiği ile biçimsel benzerliğe dayalı adlandırılan ‘horoz’, çakmak taşına veya merminin kapsülüne vurmaya yarayan metal parçadır. Horozayağı da bu horozun bir parçası ve alt bölümüdür; *ayak* sözcüğüyle gösterilmiştir. Korecede ‘기러기-발(yaban kazı-ayak)’ ise yaylı çalgılarda telleri destekleyen bölümü gösteren bir parçanın adıdır. Bu ifadede *ayağın* bütün bedeni destekleyen işlevi, benzerlik ilişkisiyle anlam genişlemesine yol açmıştır.

³⁷ Demir ve Aydoğdu (2009: 572) çalışmasında alınmıştır.

Yukarıda gösterildiği gibi *ayağın* işlevlerinden biri beden ağırlığını taşımasıdır ve beden ağırlığını taşıyarak güvenli şekilde duruşu sağlamaktadır. Aynı zamanda ayak beden en alt bölümünde bulunmaktadır. Bu temel konumsal ve işlevsel özelliklere benzetme yoluyla, ayak sözcüğü kullanılarak çeşitli nesnelere için çok etkin biçimde sözcükler üretilmiştir.

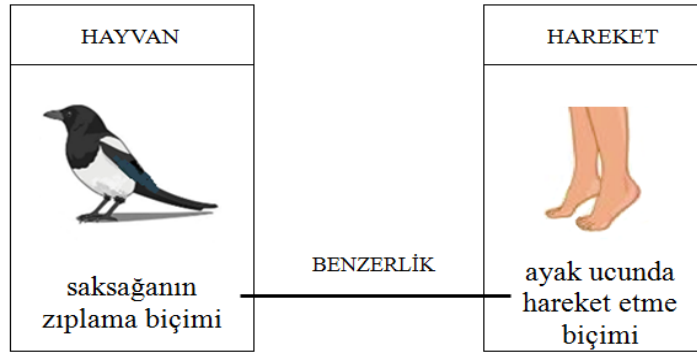
Korecedeki diğer örnek, ‘까치-발₁(ince tahta-ayak)’ ifadesidir. Bu örnekte *ayağın* işlevsel özelliği taşıma olduğu için ‘raf destekleyen bir aparat’ olarak kullanılmıştır. Korece ‘까치-발/ggaçi-bal/’ ifadesinin üç farklı kavramsal alanda kullanılmasını sağlayan farklı kavramsallaştırma görünümleri ve ilgili bilişsel düzenekler şöyledir:

Şekil 4.15. *까치₂/ggaçi₂/* sözcüğünün anlam genişlemesi

Korecede eşsesli iki farklı ‘까치/ggaçi/’ sözcüğü bulunmaktadır. Birincisi ‘까치₁/ggaçi₁/’ sözcüğü bir kuş türü olan ‘saksağan’ anlamına gelirken; diğer ‘까치₂/ggaçi₂/’, ‘ince bölünmüş uzun tahta parçası’ anlamına gelmektedir. Şekil 4.15’te ikinci ‘까치₂/ggaçi₂/’ sözcüğünü içeren ifadede beden ağırlığını taşıyan *ayağın* işlevsel özelliği, metaforik güdülenerek raf altını destekleyen parçanın özelliğine eşlenmiştir. Sonra bu rafı destekleyici malzemenin ‘dik açılı üçgen şekli (∟)’, benzer şekildeki bir dikene (∨) sahip olan bitkiye eşlenmiştir. Özetle insan bedeni *ayak*, işlevsel açıdan güdülenerek bir nesne için kullanılmış ve bu nesnenin adlandırmasına yansımıştır(까치-발₁/ggaçi-bal/₁). Sonra doğrudan bu nesnenin adını kullanan bitki (까치-발₂/ggaçi-bal/₂),

için de nesnenin benzer biçimini barındırmıştır.

Şekil 4.16. *까치*₁/*ggaçi*₁/ sözcüğünün anlam genişlemesi

Üçüncü ‘*까치-발*₃/*ggaçi-bal*₃’ görünümü ise *까치*₁/*ggaçi*₁/ sözcüğü (saksagan) ile *ayak* sözcüğünün bileşik sözcük yapısından oluşmakta, kuşun hareketi ile insanın hareketi arasında benzerlik ilişkisine dayalı eşlenmiş metaforik düzenek bulunmaktadır. Burada saksaganın yerde zıplama hareket biçimi, insanın *ayak* ucuyla yürüme biçimine benzetilmiştir. Dolayısıyla, bu örnekler ile aynı biçimde sunulan dilsel ifadelerin farklı anlamların kavramsallaştırma sürecindeki farklı özelliklere göre işleyen bilişsel düzeneklerden kaynaklandığı söylenebilir.

NESNE kavramsal alanında önemle ele alınması gereken diğer görünümlerden biri, *el* hareketleriyle bir nesne arasında uzamsal bitişiklik ilişkisi içeren örneklerdir. Bu görünüm *el*in bir aleti veya nesneyi çalıştırma, ayarlama, taşıma, tutma gibi hareketler içermesidir. Ayrıca HAREKET İÇİN EL kavramsal metonimisi altındaki alt metonimiler olarak ayrıntılandırılmaktadır. Bu alt metonimilerde ÇALIŞMAK/İŞ İBMinde görülen *el* hareketleri, ÇALIŞMAK İÇİN EL metonimisini oluşturabilir ve bu metonimi doğrultusunda ELLE KULLANILMASI/İŞLETİLMESİ İÇİN EL, ELDE TAŞINABİLMESİ İÇİN EL, EL İÇİN KULLANILMASI İÇİN EL, ELLE TUTULMASI İÇİN EL gibi metonimiler görülmektedir. Ayrıca *ayak* sözcüğü üzerinde aynı biçimde AYAKLA KULLANILMASI/İŞLETİLMESİ İÇİN AYAK, AYAK İÇİN KULLANILMASI İÇİN AYAK metonimileriyle ilgili görünümler Tablo 4.28’de gösterilebilir.

Tablo 4.28. Nesne adlarında *el* ve *ayak* sözcükleri 2

ELLE KULLANILMASI/İŞLETİLMESİ İÇİN EL AYAKLA KULLANIMASI/İŞLETİLMESİ İÇİN AYAK	
el aleti	손-건반(el-klavye)
el bezi	손-기계(el-makine)
el oltası	손-수레(el-araba)
el kantarı	손-달구지(el-kağrı)
el keseri	손-틀(el-kalıp)
el taşı	손-작두(el-kesici)
el topu	손-도끼(el-balta)
el bombası	손-재봉틀(el-dikiş makinesi)
el freni	손-가마(el-tahtirevan)
ayak freni	손-두레박(el-kova)
	발-틀(ayak-kalıp) ‘ayakla çalıştıran makine’
	발-기계(ayak-makine)
	발-재봉틀(ayak-dikiş makinesi)
ELDE TAŞINABİLMESİ İÇİN EL	
el aleti	손-난로(el-ısıtıcı/soba)
el bombası	손-가방(el-çanta)
el çantası	손-지갑(el-cüzdan)
el feneri	손-거울(el-ayna)
el telsizi	손-전등(el-fener)
el ilan (+ELLE DAĞITILAN)	손-바구니(el-sepet)
el notu	손-수건(el-havlu) ‘mendil’
EL İÇİN KULLANILMASI İÇİN EL AYAK İÇİN KULLANILMASI İÇİN AYAK	
el havlusu	손-난로(el-ısıtıcı/soba)
el sabunu	발-탈(ayak-maske) ‘halk oyununda ayağa takıp oynayan maske,’
ellik ‘eldiven’	발-싸개(ayak-sargı) ‘ay’
ayaklık	발-감개(ayak-sargı)
ayakçak	발-수건(ayak-havlu) ‘ay’
	발-판(ayak-tahta) ‘ayaklık’
ELLE TUTULMASI İÇİN EL	
kapı eli	손-잡이(el-tutacak) ‘(nesnelere için) el tutulan bölüm’

Nesne için kullanılan *el* ve *ayak* sözcüğünü içeren dilsel ifadelerde, yukarıda gösterilen metonimik güdülemeyle ortaya çıkan nesnelere, *el* ve *ayak* hareketlerine dayalı o hareket yapılırken uzamsal bitişikliği göstererek kullanılan nesnelere dir. Bu nedenle bazı dilsel ifadeler sözlükte yer almamışsa da nesnenin amacı veya kullanımı kolayca çıkarılabilir ve bunu sağlayan bilişsel düzenek ise metonimidir. Ancak diller arasında odaklanılan

yönler farklı olduğu için örneğin Türkçede ‘el havlusu’, ‘el yıkadıktan sonra kurulanmak için kullanılan havlu’ veya ‘küçük havlu’ olarak kullanılırken; Korecede *el* ile *havlu*, bileşik yapıda kullanılan ‘elhavlusu’, Türkçedeki ‘mendil’ sözcüğünün karşılığında kullanılır; bu Korece dilsel ifadede *el*’in biçimsel ve işlevsel açıdan [+küçük] ve [+taşınabilirlik] yönüne odaklanılmıştır.

Ancak yukarıda belirtilen kavramsal metonimilerde, bütün nesneyi sınıflandırabilen kesin bir ayırım olmadığı için birden fazla metonimiye giren örnekler de görülür. ELDE TAŞINABİLMESİ İÇİN EL metonimisine bakıldığında [+taşınabilirlik] özelliği için [+küçük], [+hafif], [+elde tutulur] gibi özellikler de öncelikli olarak düşünülmelidir. Dolayısıyla yukarıda ELDE TAŞINABİLMESİ İÇİN EL altında yer alan nesnelere hepsi aynı zamanda ön koşul olarak ELLE TUTULMASI İÇİN EL metonimisini de içermektedir.

Türkçe ve Korecede, hatta İngilizcede de aynı sözcüklerin oluşumuyla anlatılan ‘el çantası’ (Korece: 손-가방(*el-çanta*), İngilizce: handbag) dilsel ifadesinin gösterdiği nesne bir tür çantadır; ancak *el* sözcüğünün [+küçük³⁸], [+elde tutulur], [+taşınabilirlik] özelliklerinden dolayı metonimik görünüm olarak ortaya çıkmaktadır. Korecede ‘손-가방(*el-çanta*)’ ifadesi yerine İngilizceden ödünçlenmiş sözcük, ‘핸드-백/*hendı-beg/(handbag)*’ sözcüğünün kullanımı da yaygındır. Örneğin Türkçede *el* çantası ile aynı özelliklerden güdülenen, ancak sapı olmayan diğer çanta türü için *el* portföyü kullanılır. Ancak Korecede yine İngilizce ‘clutch bag’ten ‘클리치/*kılıoçi*’, omuz çantası için ‘숄더-백/*şyoldıo-beg/*, (shoulder bag)’ sözcüğü kullanılmaktadır. Beden bölümlerine ilişkin nerede taşındığına veya hangi beden bölümüyle daha uzamsal ilişkili kullanıldığına bağlı olarak diğer metonimik örnekler, omuz çantası (shoulder bag), sırt

³⁸ *El* sözcüğüyle ilgili [+küçük] veya [+hafif] özellikler, *el*’in fiziksel boyutu veya ağırlığından bir nesnenin boyutuna benzer ilişkiye dayalı metaforik eşleme olarak da ele alınabilir. Örneğin ‘el kadar’ ifadesi bu yönden güdülenen bir metaforik kullanımdır. Ancak [+taşınabilirlik] üzerine *el* ile kavramsallaştırılan nesnelere küçük olması veya hafif olması özellikleri, daha çok elde tutma hareketinden deneyimlenerek ortaya çıkan, bir başka deyişle bedenselleştirme temelli gerektiren nedeniyle metonimik olarak ele alınmıştır.

çantası (backpack), bel çantası (waist bag, belt bag, hip sack) gibi dilsel ifadelerde görülür. Diğer yandan ‘sırt çantası’nın Korecedeki kavramsallaştırması, Türkçe ve İngilizceden farklı olarak ‘책-가방(kitap-çanta), kitap çantası’ olarak adlandırılmıştır. Bu ifadeye çantanın içinde taşınan içeriğin kitap olması ve genelde öğrencilerin kullandığı çanta olması nedeniyle bu örneğin metonimik güdülendiği görülür³⁹.

Bazı nesnelere, *el* hareketinden metonimik güdülenen anlamlardan ‘yakında olma özelliği’ vurgulanarak ortaya çıkmıştır. Bu oluşumun temelinde, önce *elin* uzatılması ile oluşturulan beden deneyimleri, *elin* eriştiği yer olarak uzamı kavramsallaştırma vardır. Bu nedenle örneğin ‘el altında’ ifadesi, ‘kolayca alınabilecek yerde, hazırda’ anlamını metonimik olarak kazanır. Bu *el* altındaki yerden [+yakın] özelliği taşıyan nesnelere, Korecede 손-궤(el-kutu), 손-그릇(el-kap), *el* kullanılarak ‘kaldığı yerin yakınına konarak kullanılan kutu ve kap’ anlamındadır. Bu tür ifadeler, [+küçük], [+yakın] özellikleriyle birlikte yakında bulundurarak sık ve çok kullanma özelliğini de içermektedir.

Öte yandan Türkçede ‘el kılavuzu’, ‘el kitabı’ gibi ifadeler, *el* sözcüğünden metonimik güdülenerek, uzamsal açıdan yakında bulundurma sayesinde, nesnenin içeriği kullanılışı/yararlanışı açısından ilişkilendirme yoluyla, ‘temel, başlıca, önemli, pratik veya gerekli’ gibi anlamını da kazanmaktadır. Türkçedeki bu kavramsallaştırma, Korecede görülmemekte, ancak ‘el kitabı’nın karşılığında bağlama göre ‘kılavuz, giriş kitabı, özet kitabı, rehber kitap, yardımcı kitap’ biçiminde açık anlam verilir veya doğrudan ödünçlenmiş sözcük 핸드북/hendıbug/ kullanılır.

³⁹ Nesnenin adlandırılmasında *çanta* için metonimik bitişiklik ilişkisi üzerine örnek verilmiştir. Bunlar farklı İBMLere göre farklı açılardan ele alınabilir. Örneğin, çantanın içinde taşınan içerik veya amaçlara göre, evrak çantası, laptop çantası, makyaj çantası; alışveriş çantası, plaj çantası, abiye çantası, seyahat çantası biçiminde adlandırılır. Çantanın şekline göre torba çantası, büzgülü çanta veya kullanılan malzemelere göre deri çanta, kumaş çanta gibi adlandırmalar da görülmektedir. Bütün bu görünüşler, çantayı niteleyen sözcüklere, kategori yapılırken oluşturulan İBMLere göre değişebilir ve bu kullanımlar kültürlere göre farklı açıdan kavramsallaştırılabilir.

4.3.3.2. GÖRSEL NESNE: BİÇİM

El ve *ayak* sözcükleriyle gösterilen nesnelere, üç boyutlu olarak algılanan, elde tutulan somut varlık dışında görsele dayalı varlıklar da bulunmaktadır. Bunlardan biri *el* ve *ayak* bölümlerine biçimsel benzerlik ilişkisine dayalı ortaya çıkan motif, örüntü, desen gibi BİÇİMDİR. Türkçede ‘elibeline’, ‘eliböğünde’, gibi görünümde, doğrudan *el* hareketi (ellerini beline/böğüne koymuş insan figürü) BİÇİM İBMinde ‘halı ve kilimlerde kullanılan bir motif’ olarak kullanılır. Ancak Korecede *el* sözcüğüyle ilgili bu görünüm bulunmamaktadır.

İnsan bedeni olan *ayak*, işlevsel açıdan kolayca diğer alana eşlenir ve *hayvanın ayağı* olarak kullanılmasından önceki bölümde bahsedilmiştir. Türkçe ve Korecede çeşitli hayvan ayaklarının biçimleri motif veya örüntü haline dönüşür ve sözlükselleşmiştir. Örneğin Türkçede ‘itayağı’, ‘kazayağı’, ‘karga ayağı’ gibi ifadelerde de görülmektedir. ‘Karga ayağı’, Korecede ‘까마귀 발(karga ayak)’ biçiminde kullanılır ve bu ifade, karganın ayağından benzerlik ilişkisine dayalı sembolleşmiş diyagram ‘ㄷ’ için kullanılmaktadır⁴⁰.

Görsel nesne olarak Türkçedeki ‘kazayağı’ ifadesine bakıldığında, kaz hayvanının ayağı, biçimsel benzerlik ilişkisine dayalı metaforik güdülenerek çeşitli nesnelere için kullanılmıştır. Bu metaforik işlemde sonra ‘kazın ayak şekli’, BİÇİM olarak kavramsallaştırılır ve bu BİÇİM, çeşitli İBMLerde ‘örgü veya nakış motifi, dikiş biçimi, göz kenarındaki kırışıklık, kıyafetlerde desen’ olarak kullanılır. Ancak Türkçe ‘kazayağı’ ifadesi için TDK Güncel Sözlük’te Tablo 4.29’deki gibi açıklamalar verilmektedir:

⁴⁰ İngilizce terimi de *crow’s foot* biçiminde kullanılmakta, bu tür terimler ilgili alanlarda ortak kullanıldığı için Türkçe ve Koreceye aynı biçimde ifade edilmiş olabilir. Ancak iki dilde de bu tür metaforik güdülenme bulunduğu için kolayca kullıma geçmiş olabilir. Ayrıca Korecede ‘karga ayağı’, bir insanın ayağı için kullanıldığında karganın siyah renginden metaforik güdülenerek ‘kirli ayak’ olarak kullanılır.

Tablo 4.29. ‘Kazayağı’ ifadesinin sözlük tanımları

kazayağı ₁	İsim: bitki bilimi Ispanakgillerden, yaprakları kaz ayağına benzeyen bir bitki (chenopodium).
kazayağı ₂	1. isim: Çok kollu çengel. 2. isim: Çaprazlama yapılan teyel, Hristo teyeli. 3. isim: İki ayrı yolun birleşip tek yol hâline geldiği kavşak. 4. isim: Denizcilikte, iki ucundan herhangi bir yere bağlanmış bir halatın, başka bir halatla ortasından terazilenmiş durumu.
kazayağı ₃	1. isim: Açık turuncu renk. 2. sıfat: Bu renkte olan.

Yukarıdaki *kazayağı* tanımları, farklı özelliklere odaklanılarak metaforik güdüleme sonucunda ortaya çıkan görünümüdür. Örneğin, *kazayağı₁* ve *kazayağı₂* kazın ayak şekline biçimsel benzetilerek BİTKİ, NESNE (alet), GÖRSEL NESNE (yolun/kavşağın şekli, halatın şekli) gibi çeşitli alanlarda kullanılmıştır. *Kazayağı₃*, kaz ayağını andıran bir rengin sözcükleştirilmesiyle ‘açık turuncu’ için kullanılır ve BİÇİM ile birlikte RENK de görsel nesne sınıflamasında yer alabilir. Bu çalışma kapsamında yeni işaretlenmiş ifade ‘*kazayağı₄*’te ise kazın ayak şekli ayrıca bir BİÇİM olarak bağımsız şekilde diğer görünümde sıkça rastlandığı için Tablo 4.29’daki dilsel ifadelerden farklı tutmuştur.⁴¹

BİÇİMle ilgili diğer görsel nesnelere, *el* ve *ayak* hareketiyle NEDEN-SONUÇ ilişkisine dayalı ortaya çıkan görünümüdür. Bu metonimik NEDEN-SONUÇ ilişkisinde hareketlerden oluşan OLAY ve uzamsal bitişiklik içeren olayın sonucu bulunur. Örneğin Türkçe ve Korecede ‘ayak izi’ ve ‘발-자국(ayak-iz)’ ifadeleri *ayağın* bıraktığı izi göstermektedir. Burada ‘adım atmak’, ‘yürümek’ gibi *ayağı* bir yere götürme hareketi ve *ayağın* bir yere veya yüzeye temas ederken *ayak* ile yer/yüzey arasındaki uzamsal bitişiklik sonucu bulunmaktadır. Diğer *el* sözcüğünü içeren ‘el izi’ ve ‘손자국(el-iz)’ dilsel ifadelerinde de aynı kavramsallaştırma süreci işler.

⁴¹ Ayrıca Ergene’nin (2014:332) çalışmasında, ‘kazayağı’ ile diğer görünümde bulunmaktadır. Bu dilsel ifadelerin kullanımındaki metaforik güdülenme için de biçimsel benzerlik söz konusudur: kazayağı “Eğri bir dikiş biçimi; yazma kenarına yapılan boncuk oya; keçe üzerine yapılan, kaz ayağını andıran bir nakış; çorap motifi; ceketin sökülen yerlerini tutturmak için yapılan dikiş.”(Acıpayamlı, 1976:114); kaz ayağı “Tahtacıların üç parmak olarak da tanımladıkları Allah-Muhammed-Ali üçlemesinin sembolünün adıdır.” (Öztürk, 2009:571)

Öte yandan, Türkçe ‘el yazısı’, ‘el yazması’ ifadelerinde ise ‘yazmak’ *el* hareketi (NEDEN) ile bu hareketin sonucunda bir şey üzerine yazılan yazı (SONUÇ) arasında uzamsal bitişiklik ilişkisi hala bulunmaktadır. Ancak ‘el yazısı’ ifadesi, *el* hareketi olarak *eli* kaldırmadan yazma biçimi vurgulanarak ‘harflerin bitleştirilerek yazılmasıyla oluşan bir yazı türü’ olarak anlamlandırılmıştır. Bu görünüm, önceki bölümde HAREKET İÇİN EL metonimisi altında incelenmiştir.

Kavramsal alan GÖRSEL NESNE altında BİÇİME ilişkin son görünüm, biçimin alt sınıflandırması veya daha ayrıntılandırılmış özel bir alanı olan YAZIDA görülmüştür. *Ayak* sözcüğü Türkçede ‘uyak’, ‘kafiye’ olarak; Korecede ‘Hancanın alt bölümü’ olarak kullanımlar bulunmaktadır. Bu dilsel ifadelerde, *ayağın* bedende altta bulunması özelliğine dayanılarak ve bu konumsal özellik metaforik güdülenerek, Türkçede aşık geleneğinde veya şiir dizelerindeki son konuma, Korecede Hanca (Çin karakteri) harfinde en alta yazılan biçime eşlenmiştir. Türkçede bu *ayak* görünümü ‘ayak açmak’, ‘ayak değiştirmek₂’, ‘ayak vermek’ gibi diğer sözcüklerle kullanılmış ve Tablo 4.30’da sözlükte yer alan bu tür ifadeler sunulmuştur.

Tablo 4.30. *Türkçede ‘ayak’ sözcüğünün ‘uyak’ kullanımları*

<i>ayak</i>	ayak açmak (veya vermek) ‘âşıklar arasındaki tartışmalarda veya sıralı söyleyişlerde söze başlamak amacıyla kelime, kelimeler takımı, dize, beyit ile konuyu belirtmek’
	ayak değiştirmek ₂ ‘yeni bir uyak ile söyleyişi sürdürmek’
	ayak tutmak ‘ayak tutmak’
	ayak vermek ‘atışmalarında dinleyicilerden biri uyak belirtmek’

4.3.4. Kavramsal alan: HAREKET

HAREKET İÇİN EL ve HAREKET İÇİN AYAK metonimisinden ortaya çıkan kullanımlar, *el* ve *ayağın* kavramsal metonimi görünülerinde daha önce ele alınmış (bkz. 4.1.1.3. ve 4.2.1.3.) ve bu bağlamda kullanımların, metonimik görünümün belirli bir hareketi temsil ettiği için, diğer eylem sözcükleriyle gösterilebildiği belirtilmiştir. Bu bölümde

ise hareketi içeren metonimik görünümünden ortaya çıkan bazı bileşik sözcük örnekleri

Tablo 4.31’de verilmiştir.

Tablo 4.31. *Hareket gösteren adlarda el ve ayak sözcükleri*

<i>el ve 손/son/</i>	<i>ayak ve 발/bal/</i>
el yapımı	ayak topu ‘futbol’
el emeği	ayak atışı
el işi	ayak satıcısı
el sanatları	ayak tenisi
el yıkama	düzayak, üçayak ‘halay’
el şakası	발-걸음(ayak-yürüme) ‘adım’
손-동작(el-hareket) ‘el hareketi’	발-놀림(ayak-hareket) ‘ayak hareketi’
손-기척(el-ses) ‘el hareketi/sesi’	발-장난(ayak-şaka) ‘ayak hareketi’
손-놀림(el-hareket) ‘el hareketi’	발-돋움(ayak-yükseltme) ‘ayak ucuna basma’
손-장난(el-şaka) ‘el şakası’	까치-발 ₃ (saksağan-ayak) ‘ayak ucuna basma’
손-셈(el-hesap) ‘parmak hesabı’	
손-가늌(el-ölçme) ‘el yordamı’	
손-어림(el-ölçme/tartmak) ‘el yordamı’	
손-대중(el-ölçme) ‘el yordamı’	
손-짐작(el-tahmin) ‘el yordamı’	
손-빨래(el-çamaşır) ‘elde yıkanan çamaşır’	
손-세차(el-yıkama) ‘(araba) el yıkama’	
손-일(el-iş) ‘el işi/el emeği’	
손-노동(el-emek) ‘el emeği’	
손-보기(el-görme) ‘düzeltme, tamir etme’	

Yurarıda *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren bileşik sözcükler, HAREKET İÇİN EL/AYAK metonimisi temelinde Türkçede ‘el yapımı’, ‘el emeği’, ‘el işi’, ‘el sanatları’ ve Korecede ‘손일(el-iş)’, ‘손노동(el-emek)’, ‘손보기(el-görme)’ gibi dilsel ifadeler genelde İŞ/ÇALIŞMA İBMi içinde *el* ile yapılan işleri göstermiştir. Korecede daha ayrıntılı biçimde ‘손빨래(el-çamaşır)’, ‘손세차,(el-yıkama)’ veya ‘손국수(el-makarna)⁴²’ gibi makine kullanmadan yapılan *el* ile yapılan işler gösterilmiştir.

Ayrıca Türkçede ‘ikinci el’ ifadesinin *el* hareketlerinden özellikle ‘bir şeyi kullanmak’la metonimik güdülenerek anlam kazandığı söylenebilir. Bu görünüm, *el* ve *elin* sahibi

⁴² Korecede *el* sözcüğü ile birlikte yemek adları kullanıldığında, hazır yemek olmayan *el* ile yapılan yemek anlamını vermektedir. Örneğin 손국수(el-makarna), 손만두(el-mantı), 손두부(el-tofu) gibi. Bu kullanım daha geniş biçimde ‘el yapımı’ anlamına gelen Hanca 수제(手製) dilel ifadesi kullanılarak makine kullanmadan el ile yapılan tüm ürünler için kullanılmaktadır.

arasında PARÇA-BÜTÜN ilişkisine dayalı olarak, ilk sahibinden çıkan ürün olarak anlamlandırabilir. Ancak bu yorum bile ‘ürünün sahibi’ni *el* sözcüğüyle gösterebilmek için *el* ile o ürünü kullanmak hareketinden kaynaklanmıştır. Dolayısıyla *ikinci el* ifadesi, ‘kullanılmış, ilk kullanım olmayan’ anlamındadır. Bu kullanım bağlamında ‘*ikinci el*’in karşıt anlamı olarak da ‘sıfır’ kullanımı vardır. Burada *sıfır* sözcüğü *kullanılmamış* durumunu temsil eder.

4.3.5. Kavramsal alan: UZAM

Birçok beden bölümünü gösteren sözcük, uzamı anlatmak için kullanılmaktadır. Lakoff ve Johnson (1999) UZAM hakkında deneyimleri, insanın yaşadığı en temel deneyimlerden biri olarak görmektedir. Bundan dolayı insan bu temel ve somut uzamsal deneyim ile daha az somut olan diğer deneyimleri yapılandırmaya çalışır.

Heine (1997) ise insanın uzamsal *yöneliminde* (orientation) en sık kullandığı modelin beden bölümü modeli olduğunu belirtmiştir. Ona göre, BEDEN BÖLÜMLERİ → İLİŞKİSEL KAVRAM→UZAMSAL REFERANS NOKTASI *artsüremli* (diachronic) zincirine göre YUKARI/AŞAĞI, ÖN/ARKA, SOL/SAG gibi temel uzamsal kavramları ifade etmek için kullanılır. Örneğin, birçok dilde, beden bölümleri ile yön gösterildiğinde, yüzün ÖN, başın YUKARI ve sırtın ARKA olarak kullanılmasına rastlanabilir.

Ayrıca Heine (1997: 44) beden bölümünden uzamsal kavrama genişleyen anlamı dört aşamalı bir senaryoyla da açıklamıştır:

Birinci aşama – insan bedeninin bir bölgesi

İkinci aşama – (cansız) bir nesnenin bölgesi

Üçüncü aşama – bir nesneyle temas halindeki bölge

Dördüncü aşama – nesneden ayrılmış bir bölge

Beden bölümü sözcükleri öncelikle kendi bedeniyle algılanan yakın mesafe, öznel mesafe ölçümüne bir ölçüt veya merkez olarak kullanılır. Bu ilk mesafe ölçüm biriminin

olabilmesi beden merkezli insanın bilişine dayalıdır. Örneğin Türkçede ve Korecede de adımlarla mesafe ifade edilebilir, büyüklük için parmak, el veya kucak kullanılabilir.

Bir şey elin yanında olduğunda veya kolayca elle tutulabildiğinde veya elin degebileceği uzaklıkta bulunduğunda, bu, yakın bir mesafe olarak algılanır. Bir nesnenin yakın mesafede olduğu algılanırsa, uzamsal olarak beden ile bitişik ilişki sağlanmaktadır. Örneğin, bir nesnenin önünde veya yüz yüze durmak, yakın bir mesafede olduğunuz anlamına gelir. Uzamsal alanın bedeni gösteren diller aracılığıyla algılanarak bölünmesi ve adlandırılması, insanın bilişsel sisteminde en temel yapısal kavramlardan biridir. Türkçede ‘el altında’ ‘kolayca alınabilecek yerde’, Korecede ‘손-마로(el-civar)’ , ‘elin degeceği yakın bir yer’ kullanımları vardır.

İnsan, yukarıdaki gibi bedene yakın olan mesafe dışında, beden bölümlerinin bedendeki konumsal özelliğine göre de etrafındaki alanı algılamaya çalışır. Türkçede ‘ayakaltı’ ifadesi, ‘ortalık, gelip geçenlerin çok olduğu yer’; ‘ayak ucu’, ‘yatılan bir yerin ayak uzatılan yeri’ ifadelerinde uzamsal ilişki görülmüştür.

Tablo 4.32. *Uzama ilişkin el ve ayak sözcüklerini içeren dilsel ifadeler*

el ve 손/son/	ayak ve 발/bal/
elinin altında (olmak) ‘her zaman kolayca alınıp yararlanılabilecek yerde ve yakınlıkta (olmak)’ el altında ‘Kolayca alınabilecek yerde, hazırda’ 손-마로(el-civar) ‘elin degeceği yakın bir yer’	ayakaltı ‘ortalık, gelip geçenlerin çok olduğu yer’ 발-치 ⁴³ (ayak-taraf), ‘ayağın olduğu tarafı’

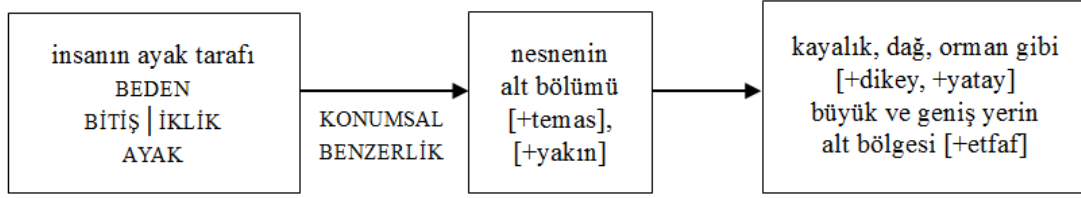
Korece 발-치/balçi/ sözcüğünün uzamsal genişlemesi olduğu görülmektedir. Korecede 발-치/bal-çi/ ifadesi, ayak sözcüğüne ‘çi’ son eki eklenerek türetilen sözcüktür ve ‘uzandığında ayağın ucu, ayak tarafı’ anlamına gelir. Bu sözcüğün karşıt anlamlı sözcüğü ‘머리-말(baş-uç), baş ucu’dur. 발-치/bal-çi/ ifadesi, ayak uzatıldığında

⁴³ Korecede sonek ‘-치₁₇’ /çi/, ad veya ad öbeklerine eklenerek küçültüme anlamı verir; bir özelliğe sahip olan nesne veya konu anlatır. Burada ayak sözcüğü ile birlikte kullanıldığında ayak etrafı anlamını vermektedir.

uzamsal açıdan bitişiklik ilişkisine dayalı ayağın etrafını gösterir ve bu görünüm dilsel kullanımlara yansımıştır.

- (36) a. 시선을 발치에다 떨어뜨리고 있어 머리에 인 어물 상자가 앞으로
쏟아질 것만 같았다. (KS)
'Gözleri *ayağına* (*ayak tarafında*) baktığı için kafasındaki balık sepeti önüne
düşürülecek gibiydi.'
- b. 침대 발치 (KS)
yatak ayak-taraf
'yatak altı/etrafı'
- c. 바위 발치 밑을 따라 아래로 ... (KS)
kaya ayak-taraf alt-BEL izleyerek aşağı
'kayalık *dibini* takip ederek aşağı ... '
- d. 달마산 바로 발치까지 나아갔다. (KS)
Dalmasan-dağ hemen ayak-taraf-kadar ilerledi
'Dalmasan *dağın* hemen *altına* kadar gitti/ilerledi.'

Yukarıdaki örnekler Heine'in (1997:44) önerdiği 'beden bölümünden uzamsal kavrama anlam genişleme aşamaları' altında örnekler incelenmiştir. (36a)'da 발-치/bal-çi/ ifadesi, insan bedeninin bir bölgesi 'ayak tarafı'nı göstermekte ve uzamsal bitişikliğe dayanan metonimik görünümdür. (36b)'de artık *ayak*, insanın beden bölümünü değil cansız bir nesnenin alt bölgesi gösterilerek, yatağın ayak tarafı veya yatağın yakın etrafı anlatılmıştır. Bu ifadede insan *ayağının* konumsal olarak bedeninin altında bulunması ile nesnede *ayak* sözcüğüyle gösterilen alt bölüm arasındaki benzerlik ilişkisine dayalı metaforik güdüleme anlam genişlemesini gerçekleştirmiştir. (36c)'de yapı veya kayalık gibi boyut olarak daha büyük ve yüksek olan nesnenin veya yerlerin alt bölgesi, '발-치/bal-çi/, ayak tarafı' dilsel ifadesiyle gösterilmiştir. Bu görünümde artık Heine'ye (1997) göre üçüncü aşama, bir nesneyle temas halindeki bölge iyice ortaya çıkmıştır. (36d)'de ise hem yatay ve hem dikey boyutun genişlediği dağ, orman gibi alanın alt bölgesi, hatta o bölgeye yakın çevre '발-치/bal-çi/, ayak tarafı' ile gösterilmektedir. Bu görünümde de üçüncü aşama ile birlikte dördüncü aşama nesneden ayrılmış bir bölge örneği görülmektedir.

Şekil 4.17. 발-채/balçi/ ifadesinde görülen uzamsal ilişkinin genişlemesi

Türkçede ‘göl ayağı’ ifadesine bakıldığında gölün bir kısmından altına doğru uzanan bir coğrafi bölge *ayak* sözcüğüyle betimlenmiştir. Bu kullanım, ayağın konumsal olarak alt bölümü göstermesi, aynı zamanda oluşumsal açıdan bacağı kapsayan bölüme işaret ederek ince ve uzun bir bölümü göstermesinden güdülenmiştir.

4.3.6. Kavramsal alan: ZAMAN

ZAMAN kavramsal alanındaki beden bölümünün kullanımı, Türkçede *baş* sözcüğü, Korecede aynı anlamı gelen 머리/*muori*/ sözcüğünün kullanımlarında görülmektedir. Örneğin Türkçede ‘hafta *başında*’, ‘şubat ayının *başında*’; Korecede ‘해 질 머리 (güneş batış baş), gün batımına *doğru*’ ve ‘겨울 들 머리 (kış giriş-baş), kış *başında*’ biçiminde kullanımlar vardır. Bu ifadelerde beden bölümü olan *başın* konumsal, biçimsel, oluşumsal özelliğe dayalı metaforik güdülenmesi ÜST, YUKARI, ÖN, KENAR gibi anlamları kazandırmaktadır.

Türkçe ve Korecede *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren ifadeler, kavramsal alan ZAMANDA kullanıldığında genelde metonimik güdülenen hareketlerin tekrar zamana metaforik eşlendiği görülmektedir.

Türkçede ‘eli kulağında olmak’, zaman açısından ‘çok yakında’ anlamını taşır, bu görünümde HAREKET→ZAMAN olarak anlam genişlemektedir. Bu görünümde önce başlangıç hareketi (PARÇA) ‘muezzinin elini kulağına götürmesi’ ile OLAYın BÜTÜNÜ ‘ezan okumak’ gösterilerek metonimik güdülenmiş olarak işlemlenir; sonra bu HAREKET

(ezan okumaya başlamak üzere), ZAMANA eşlenerek ‘bir şeyin gerçekleşmesi çok yakın’ anlamını kazandırmaktadır.

Korecede yine *el* hareketinden yola çıkılarak zaman olarak güdülenen görünümler bulunmaktadır. Bu hareketler iş İBMi içindedir. Korecede 손을 놓치다(*el-BEL* kaçırmaq) ifadesi, ‘(bir şey yapmak için) zamanı kaçırmak’ anlamına gelmektedir. Bu ifade ‘el’, ‘zaman’ı gösterir ve bunu sağlayan metonimik güdülenme, *el* ile *elin* kullanıldığı zaman arasındaki bitişlik ilişkisidir. Dolayısıyla yapılması gereken işleri zamanında yapmamak, o zamanı kaçırmak anlamını kazandırır ve bu ‘eli kaçırmak’ biçiminde kullanılır. 손이 나다(*el-ÖZN* bulunmak) ifadesi, ‘(bir şey yapmak için) zamanı bulunmak’ anlamı taşır. Bu görünümde, iş İBMi içinde iş üzerinden elin çekilme sahnesine odaklanılarak ‘iş yaparken ara vermek’ anlamını metonimik olarak kazanmıştır. Sonra aynı dilsel ifade, zaman kavramı için kullanılmaktadır.

Ayak sözcüğüne ilişkin Türkçe görünümlere bakıldığında, *ayakta durma* hareketi temelinde ‘ayaküstü’ ve ‘ayaküzeri’ ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadeler, oturma hareketine göre daha kısa süreli geçici hareket olarak, ‘kısa sürede, acele olarak’ anlamındadır. Ayrıca ‘giderayak’, ‘gitmek üzereyken’ demektir ve zaman olarak ‘son anda’ anlamını vermektedir.

Diğer görünüm Türkçede ‘bir ayak evvel’ ifadesinde ‘ayak↔adım’ gösteren ilişki, ‘bir an önce, hemen’ anlamını vermektedir. Korecede yine ‘ayak↔adım’ gösteren hareketten kaynaklanan 한발(*bir-ayak*) bileşik sözcük yapısı zaman için kullanılır. Bu dilsel ifade diğer eylemle birlikte kullanılarak 한발 앞서다(*bir-ayak önde olmak*), ‘(birinden) önde gitmek, (birinin) önüne geçmek’ anlamına, 한발 늦다(*bir-ayak geride olmak*), ‘(birinden) geri kalmak, (bir şeye) gecikmek’ anlamına gelmektedir. Ayrıca Korecede yine uzamsal yakınlığı gösteren ‘발-바투(*ayak-yakın*), *ayak* yakınlığında’ dilsel ifadesi, zamanı niteleyerek kullanıldığında aynı ifadenin anlamı ‘zamanı kaçırmadan hızlıca’

olarak değişmektedir.

Tablo 4.33. Zamana ilişkin el ve ayak sözcüklerini içeren dilsel ifadeler

<i>el ve 손/son/</i>	<i>ayak ve 발/bal/</i>
eli kulağında ‘yakında’ 손을 놓치다(el-BEL kaçırmak) ‘zamanı kaçırmak’ 손이 나다(el-ÖZN bulunmak) ‘dinlenmek veya başka bir şey yapmak için biraz ara/zaman olmak’	ayaküstü ‘kısa sürede, acele olarak’ ayaküzeri ‘ayaküstü’ giderayak ‘son anda’ bir ayak evvel ‘bir an önce’ 발-마투(ayak-yakın)BLÇ ‘zamanı kaçırmadan hızlıca’ 한-발(bir-ayak) BLÇ ‘davranışlar veya hareketlerin belirli bir aralık ile gerçekleşmesi’ 한-발 앞서다(bir –ayak önde olmak) ‘önde gitmek’ 한-발 늦다(bir-ayak geride olmak) ‘geç kalmak’

4.3.7. Kavramsal alan: NİTELİK

Heine ve diğerleri (1991:53-54) yukarıda sunulan metaforik zincirdeki (İNSAN-NESNE-HAREKET-UZAM-ZAMAN-NİTELİK) kategorilerin ayrımının dilsel yapıdaki çeşitli yönlerde yansıdığını söylemektedir. Örneğin bu metaforik kategori, sözcük türü ile kurucu öge türü, her ikisinin *ayrımı* (division) arasında bir tür korelasyon bulunduğunu da belirtmektedir. Bu görüşe göre aşağıda prototipik korelasyonlar kurulabilir:

Tablo 4.34. Kavramsal alanlara göre korelasyon (Heine ve diğerleri, 1991:53)

<i>Kategori</i>	<i>Sözcük türü (word type)</i>	<i>Kurucu öge türü (constituent type)</i>
İNSAN	kişi (ile ilgili) adlar	ad öbeği
NESNE	somut adlar	ad öbeği
HAREKET	<i>dinamik eylem</i> (dynamic verb)	eylem öbeği
UZAM	belirteç, <i>adposition</i> ⁴⁴	belirteç öbeği
ZAMAN	belirteç, adposition	belirteç öbeği
NİTELİK	sıfat, belirteç, <i>durum eylemi</i> (state verb)	<i>niteleyici</i> (modifier)

Bu görüşe göre NİTELİK, sözcük türünde genelde ‘sıfat, belirteç, *durum eylemi* (state verb)’ ile *niteleyici* (modifier) rolünü yapmaktadır. Araştırmacılar çalışmasında NİTELİĞİN aynı zamanda *TUTUM/TARZ* (MANNER) olarak anlatılarak ‘*nasıl?* (how?)’

⁴⁴ Adposition, edat (preposition) ile ilgeç (postpositon) kategorilerinin tümüne denir.

sorusuyla belirlenebildiğini de açıklamaktadır.

El ve *ayak* sözcükleri, hareket veya olayı gösterebilir ve ayrıca çeşitli niteleyicilerle birlikte hareket veya olayın durumunu da betimleyebilir. Örneğin ‘elinden geleni yapmak’ işlevsel açıdan *el* hareketinin metonimik güdülenmesiyle ortaya çıkan bir görünüm olarak ele alınmıştır ve ‘gücünün yettiği kadarını yapmak’ anlamını taşımaktadır. Aynı zamanda ‘elinden gelmek’ de ‘yapabilmek’ olarak kullanıldığı önceki bölümlerde HAREKET İÇİN EL metonimisi altındaki *elin* kavramsallaştırma görünümü olarak incelenmiştir. Bu dilsel ifadelerin belirteç anlamı veya sıfat anlamı öne çıkarılarak kullanıldığında NİTELİK olarak düşünülebilir. Bu kategoride dilsel görünümler DİLBİLGİSELLEŞME ve ÖLÇÜ/BİRİM olarak iki ayrı başlık altında incelenmiştir.

4.3.7.1. DİLBİLGİSELLEŞME

Heine ve diğerlerine (1991:31) göre, dilbilgiselleşme esasen insan *yaratıcılığından* (creativity) veya problem çözme özelliğinden kaynaklanmıştır. Araştırmacılar (1991:46) yeni bir (dilbilgisel) ifadenin geliştirilmesi için, konuşmacıların soyut bilişsel alanları somut alanlar açısından kavramsallaştırdığını ve bu sürecin *metaforik genişleme* (metaphorical extension) içerdiğini söylemektedir. Heine ve diğerleri (1991:32-35) temel kaynak kavramların *somut nesnelere* (concrete objects), *süreçler* (processes) ve *konumlar* (locations) olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca temel kaynak alanda beden bölümünü gösteren sözcüklerin, fiziksel durumu veya sürecini ifade eden eylemlerin (oturmak, yatmak, gitmek gibi), temel insan hareketlerini ifade eden eylemlerin (yapmak, etmek, almak, söylemek gibi) daha çok kullanıldığını savunmaktadır.

Croft’a (2003) göre *dilbilgiselleşme* (grammaticalisation⁴⁵), bir tür dilbilgisel değişiklik göstermektedir. Bir başka deyişle dilbilgiselleşme süreci, belirli bir sembolik birimin

⁴⁵ Dilbilgiselleşme konusunda bazı dilbilimciler ‘grammaticisation’ terimini, bazıları da ‘grammaticalisation’ terimini kullanmaktadır (Evans ve Grean, 2006:708). Heines ve diğerleri (1991) ise ‘grammaticalization’ terimini kullanmıştır.

sesbilimsel, biçimsözdizimsel, anlamsal veya işlevsel özellikleri etkiler. Bu nedenle dilbilgiselleşme, *form-anlam* (form-meaning) arasında yeniden analizi içeren bir tür dilin değişmesi olarak tanımlanabilir. Croft (2003:253) dilbilgiselleşmenin birçok dil değişikliğindeki gibi, *tek yönlü* (undirectional) ve *döngüsel* (cyclic) olduğunu anlatmıştır⁴⁶.

Evans ve Green (2006:708-713) dilbilgiselleşmeyi, sözlüksel veya *içerik sözcüklerinin* (content words) dilbilgisel işlev elde ettiği; mevcut dilbilgisel birimlerin ise daha fazla dilbilgisel işlev kazandığı süreç olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bu sürecin anlam temeline odaklandığını ve kullanım tabanlı olduğunu belirterek bilişsel dilbilim alanında üç çeşit dilbilgiselleşme sürecinin bilişsel modelini göstermektedir: 1) *metaforik genişleme yaklaşımı* (metaphorical extension approaches), 2) *yönlendirilmiş çıkarım kuramı* (invited inferencing theory), 3) *öznelleştirme yaklaşımı* (subjectification approach). Ayrıca Evans ve Green, dilbilgiselleşme için bu üç yaklaşımdan en yaygın olarak benimsenen yaklaşımın metaforik genişleme yaklaşımı olduğunu söylemiştir.

El ve *ayak* sözcükleri, temel olarak sözcük türü açısından beden bölümlerini gösteren adlardır. Ancak belirli dilsel ifadelerde diğer sözcük türüne geçerek dilbilgiselleşmiş durumlar da bulunmuştur ve bu görünüm Tablo 4.35'te gösterilmiştir.

⁴⁶ Çünkü bu tür bir değişiklik, değişikliğin yönü açısından, sözlükselden dilbilgisine (açık sınıftan kapalı sınıfa) tek yönlü olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca dilbilgiselleşmenin döngüsel doğası şu şekilde özetlenebilir:

- Dilsel birimlerin bir dile açık sınıf sözlüksel öğeler olarak girmesi
- Sonra dilbilgiselleşme süreci ile kapalı sınıf öğeler olarak değişmesi
- Sonunda kayıp süreci ile dilden kullanımı terk edilmesi
- Yeni bir açık sınıf öğelerle değiştirilmesi

Örneğin, '*istemek* (want)' veya '*niyet etmek* (intend)' anlamına gelen sözlüksel eylemlerin bir *kiplik yardımcı eylemi* (modal auxiliary) olarak değişmesi, tekrar bağımlı çekim (örneğin, gelecek zaman) birimi olarak gelişmesi biçiminde düşünülebilir. Sonra bu işlev, yeni bir açık sınıf ögesi tarafından devralındığında sonunda bu kullanım kaybolabilir.

Tablo 4.35. *Dilbilgiselleşmiş el ve ayak sözcüklerini içeren ifadeler*

<i>el ve 손/son/</i>	<i>ayak ve 발/bal/</i>
azel ‘oligopol’	ayaklamak ‘ayakla ölçmek’
art elden BLÇ‘birini oyalayıp ondan gizli olarak’	ayaklanmak ‘isyan etmek’
ikinci el ‘kullanılmış’	ayaktakımı ‘bir toplumda genellikle aşağı görülen, toplumsal durum, parya’
el altından ‘gizlice’	ayak oyunu ‘hile’
el birliği ‘bir iş yapmak için birleşme, beraberlik, dayanışma’	tepeden ayağa ‘bütünüyle, her yanıyla’
el erki ⁴⁷ ‘(toplum bilimi) demokrasi’	발발 ₁ BLÇ(ayak-ayak) ‘ayağına düşerek, yalvararak’
elezer ‘(ruh bilimi) sadist’	발발 ₂ BLÇ(ayak-ayak) ‘meşgul dolaşarak’
elde bir ‘kesinlikle gerçekleşecek şey’	발-발다(ayak-yakın olmak) SIF ‘bir fırsatı kaçırmadan hızlıca yakalama ve kullanma yeteneği olmak’
elinden gelen ‘yapabilen, yapabildiği’	발-보이다 ₁ (ayak-göstermek) ‘övünmek için yeteneğini göstermek’
elverişli SIF‘uygun, müsait, işe yarayan’	발-보이다 ₂ (ayak-göstermek) ‘bir olayın çok az bir parçasını göstermek’
(birinin) elinden ‘yüzünden, -den dolayı’	
ellemek ‘elle dokunmak, el değdirmek’	
손-뽑다 ₂ (el-saymak)‘seçkin, üstün sıraya girmek’	
손뜨겁다(el-sıcak)SIF ‘mahcup olmak’	
손부끄럽다(el-utanmak)SIF ‘mahcup olmak’	
손-수(el-el) BLÇ‘başkasının yardımı olmadan kendi gücüyle, el ile’	
손-쓰다(el-kullanmak) EYL ‘halletmek’	

Tablo 4.35’te gösterilen dilbilgiselleşmiş dilsel ifadeler dışında önceki bölümde incelenen UZAM ve ZAMAN ile ilgili kavramlarda NİTELİK örnekleri verilmiştir. Önce metonimik güdülenmeyle kullanılan HAREKET, tekrar UZAM veya ZAMAN gibi soyut kavram alanda kullanılırken metaforik eşleme gerçekleşir ve sözcük türünde de değişiklik görülen durumlar bulunmaktadır. Bunlar dilbilgiselleşme görünümü olarak ele alınabilir ancak geniş kapsamda ilgili konu başlığı altında gösterilmiştir.

Ayrıca soyut kavram olmayan sınıflandırmalarda ise dilbilgiselleşme görünümleri bulunmaktadır. Türkçede ‘ayaktaş: arkadaş’, ‘ayakyolu: kademhane, tuvalet’, ‘ayakkabı’ gibi görünümler Korecede ise ‘손-벽/손-뻥(el-duvar): alkış’, ‘발-가지(ayak-dal): (dilbilim) son ek ‘gibi görünümler olmak üzere diğer kavramsal alanlarda gösterilen bileşik sözcük görünümleri de dilbilgiselleşme görünümleri olarak ele alınabilir.

⁴⁷ ‘el erki’ ifadesinde ‘erk’ sözcüğü Kubbealtılugatı sözlük tanımına göre Eski Türkçeden beri kullanılmakta ve halk ağzında ‘kuvvet, güç, iktidar’ anlamına gelmektedir. TDK Güncel Sözlükte ise temel anlam ‘bir işi yapabilme gücü, kudret, iktidar’, toplum biliminde ‘bir bireyin, bir toplumun, başka birey, küme veya toplumları egemenliği, baskısı ve denetimi altına alma, hürriyetlerine karışma ve onları belli biçimlerde davranmaya zorlama yetkisi veya yeteneği’ olarak tanımlanmaktadır.

4.3.7.2. ÖLÇÜ/BİRİM

Beden bölümü sözcükleri, öncelikle insanın kendi bedeniyle algıladığı yakın mesafe, öznel mesafe ölçümüne bir ölçüt veya merkez olarak kullanılır. Örneğin Türkçede ve Korecede adımlarla mesafe ifade edebilir, büyüklük için *parmak*, *el* veya *kucak* kullanılabilir. Beden bölümünün ilk/temel mesafe ölçü birimi olabilmesi, beden merkezli bilişe dayalıdır. ÖLÇÜ veya BİRİM de aslında beden bölümünü gösteren sözcüklerin sözcük türünde değişiklik yaşanarak DİLBİLGİSELLEŞMEYİ meydana getiren bir görünümdür. Ancak bunlar, ‘UZAM’ veya ‘OLAYın sırası’ni bedenselleştirmeye dayalı dilbilgiselleşme gösteren özel görünümüdür.

Örneğin Türkçede HAREKET İÇİN EL metonimisiyle ilgili olarak, özellikle *el* OYUN İBİMİ içinde kullanılabilir ve buna dayalı iskambil oyunlarında ‘oynama sırası’ veya ‘her bir tur’ anlamında kullanılabilir. Ayrıca *el*, ateşli silahlarda ‘ateş açma/atış’ ile ilgili ölçü ve birim olarak ‘kez, defa’ anlamında kullanılır. ADIM İÇİN AYAK metonimisinde *ayak* kolayca adımı temsil eder ve ayrıca Türkçede *ayak* ile ‘tur’ gösterilebilir. Örneğin ‘birinci ayak’, ‘ikinci ayak’ gibi ifadeler, ‘altılı ganyanda yer alan ilk ve ikinci koşu’ olarak kullanılır.

Korecede örneğin ‘고등어 한 손(uskumru bir el), bir el uskumru’ ifadesinde *el* sözcüğü bir elde tutulabileceği *miktarı* anlatmakta; balık ile birlikte kullanıldığında iki tane olarak ölçülendirilir. Örnekteki ‘bir el uskumru’, ‘iki uskumru’ anlamına gelir. Ayrıca *el* sözcüğü maydonoz, yeşil soğan gibi sebzeler için ölçü veya birim olarak kullanıldığında ‘tutam’ olarak kullanılır. Türkçede bu tür sebzeler genelde demet halinde satıldığı için ‘demet’ ile sayılmaktadır. Korecede *발(ayak)* sözcüğü, Türkçedeki gibi adımı gösterir ve adım ile bir şey sayarken birim olarak kullanılır. Bu kullanımda rakam ile birlikte *발* sözcüğü kullanıldığında adımın sayısı ile öznel mesafeyi gösterebilir (örneğin bir ayak, iki ayak, on ayak gibi). Üstelik, özellikle ‘한-발, bir ayak’ ifadesi,

önce *ayak* hareketiyle metonimik güdülenerek mesafeyi gösteren BİRİM olarak kullanılır; sonra 4.3.6. bölümünde gösterildiği gibi, ZAMAN için kullanılarak anlam genişlemektedir.

Korecede adım saymak için ‘발자국(ayak-iz), ayak izi’ dilsel ifadesi de kullanılmaktadır. Ayrıca *ayak* sözcüğü ‘발짝/balccag/’ olarak bağımlı birim adı, ‘(ayağı bir kez yerden ayıran) adımı sayan birim’ olarak kullanılmaktadır.

4.3.8. Kavramsal alan: DİĞER SOYUT KAVRAMLAR

Beden bölümü olarak *el* ve *ayak* anlam genişletilerek soyut kavramlar için kullanılmıştır. Metaforik güdülenme görünümlerinin çoğu bu kategoride yer alır. Fizyolojik tepki, uzamsal bitişiklik veya hareketlerin sonucuna dayalı metonimiyle ortaya çıkan soyut kavramlar görülmektedir. Tablo 4.36’da şimdiye kadar ele alınan Türkçe ve Korecede *el* ve *ayak* sözcükleriyle ilgili metaforik ve metonimik görünümlerdeki soyut kavramlar listelenmiştir.

Tablo 4.36. Soyut kavramlar: *el* ve *ayak*

<i>el</i> ve 손/son/	<i>ayak</i> ve 발/bal/
BECERİ, YETENEK, EMEK, İŞ, ÇALIŞMA, ÇARE, YÖNTEM, VASITA, SAHİPLİK, İLGİLENMEK, İLİŞKİ, DİKKAT, YARDIM, BİRLİKTELİK, KONTROL, ÜSTÜNLÜK, KİŞİLİK, DUYGU, PSİKOLOJİK DURUM, ZAMAN, UZAM, ÖLÇÜ	TUTUM, İŞ, ÇALIŞMA, HAKİMİYET, YETKİ, GÜÇ, İSYAN, AİDİYET, İLİŞKİ, DUYGU, PSİKOLOJİK DURUM, TEMEL, ENGEL, DEĞERSİZ, ZAMAN, UZAM, ÖLÇÜ, UĞUR

Türkçede ‘ayağı uğurlu’ ifadesi ‘geldiği yere uğur veya iyilik getirdiğine inanılan kimseler’ için kullanılmaktadır. Burada ayağın sahibinin geldiği yere uğur getirmesi söz konusudur. Dolayısıyla ‘ayağı uğurlu geldi’ olarak kullanıldığında bir kimse bir yere geldiği sıralarda, o yer sahibinin iyi bir olgu ile karşılaştığı söylenir. Korecede buna benzer olarak UĞUR kavramı, *ayak* sözcüğüyle ifade edilebilir. Ancak Türkçeden farklı olarak *ayağın* sahibinin bir yere gelmesi, (geldiği yere değil) kendi için uğurlu ve şanslı

olarak değerlendirilmektedir. ‘발이 길다(ayak-ÖZN uzun), ayağı uzun’ ifadesi, ‘şanslı, uğurlu’ anlamında; ‘발이 짧다(ayak-ÖZN kısa), ayağı kısa’ ise ‘şanssız, uğursuz’ anlamında kullanılmaktadır.

4.4. Bulguların Sayısal Dağılımı

Bu bölümde *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren Türkçe ve Korece dilsel ifadelerin hangi bilişsel düzeneklerle güdülendiği ve bu bilişsel düzeneklerin ne tür uzlaşım bilgilere dayanarak gerçekleştirildiğine ilişkin sayısal dağılımlar sunulmaktadır.

4.4.1. Elin kavramsallaştırılmasına ilişkin görünüm

El kavramsallaştırması için Türkçede 371 ve Korecede 363 ifadeden oluşan veritabanında gözlenen *metonimi*, *metafor* ve *etkileşimsel* olarak sınıflandırılmış bilişsel düzeneklerin dağılımı Tablo 4. 37’de sunulmaktadır.

Tablo 4.37. *El* sözcüğünün kavramsallaştırılmasının bilişsel düzenekler göre dağılımı

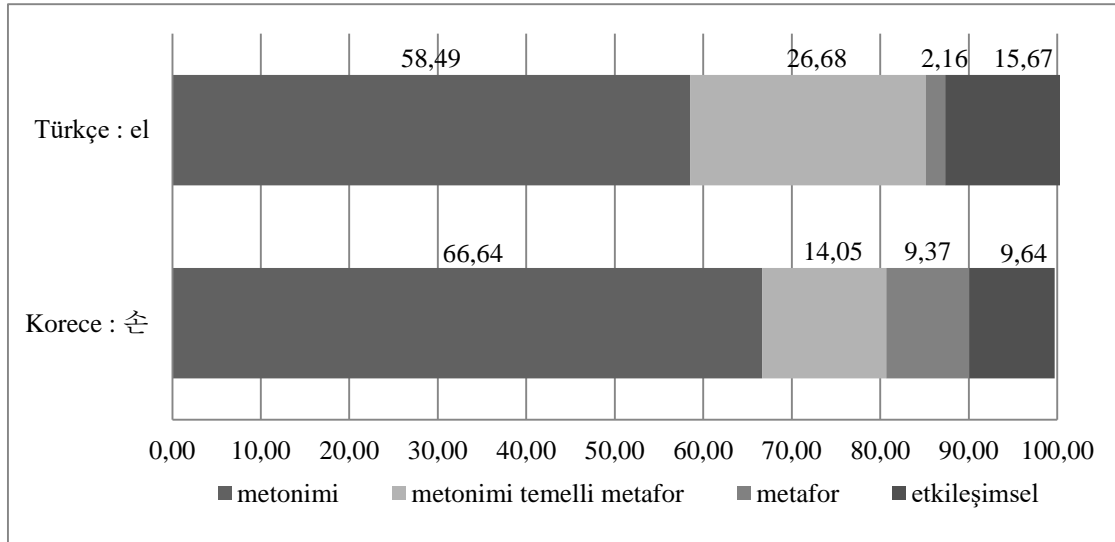
	<i>Türkçe</i>	%	<i>Korece</i>	%
Metonimi	217	58,49	243	66,94
Metafor	107	28,84	85	23,42
Etkileşimsel	47	12,67	35	9,64
Toplam	371	100,00	363	100,00

Her iki dilde *el* sözcüğünün kavramsallaştırmasında en çok metonimik güdülenme olduğu gözlenmiştir. *El* sözcüğünü içeren dilsel ifadelerin Türkçede %58.49’u ve Korecede %66.94’ü yalnız metonimi yoluyla ortaya çıkan görünümelerdir. İki dilde bilişsel düzenekler metonimi > metafor > etkileşimsel olarak sıralanmaktadır.

Metaforik görünümlere ayrıntılı bakıldığında, metaforik ifadeler içinde Türkçede %92.52’lik (n:99), Korecede ise %60’lık (n:51) oran, *metonimi temelli metafor* görünümleri olarak ortaya çıkmaktadır. Yalnız metafordan güdülenen dilsel ifadelerin oranı Türkçede %2.16 (n:8), Korecede %9.37 (n:34) olarak gözlenmektedir. Yalnız metaforik güdülenen dilsel ifadeler, *elin* biçimsel veya işlevsel özellikleri ile diğer kavramlar arasındaki benzerlik ilişkisine dayalı ortaya çıkan görünümelerdir.

Örneğin İNSAN (eli oluşturan bölümleri), BİTKİ, BİÇİM, NESNE ve dilbilgiselleşmiş terimlerde görülmektedir.

Grafik 4.1. *El sözcüğünün kavramsallaştırılmasının bilişsel düzeneklere göre dağılımı*

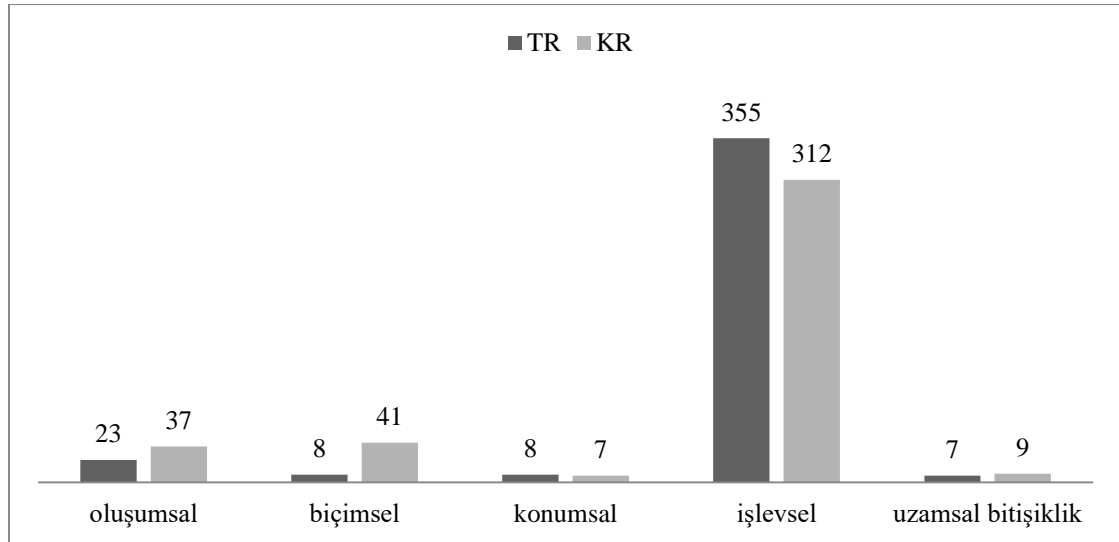
Metonimi temelli metafor görünümünü de içeren bilisel düzenek dağılımı yukarıda görülmektedir. Grafik 4.1’de metonimi ile metafor arasında gösterilen metonimi temelli metafor sınıflandırmasındaki dilsel ifadeler, bağlama göre bazen metonimik sahneyi daha çok çağrıştırebilir. Dolayısıyla Türkçe ve Korecede *el* sözcüğünün çeşitli biçimlerde kullanılmasında metonimik güdülenmenin merkezi rol üstlendiği anlaşılmaktadır.

Çözümlemenin ilk aşamasında belirtildiği gibi *el*, beden bölümü olarak oluşumsal, konumsal, biçimsel ve işlevsel özelliklere sahiptir. Bu uzlaşımsal bilgiler, yukarıda gösterilen bilişsel düzeneklerin ortaya çıkmasında kaynak olarak işlenmektedir. Bir başka deyişle bu bilgilerden bir veya birden fazla yön vurgulanarak metaforik veya metonimik güdülenmeler ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada *el*’in uzlaşımsal bilgilerine daha ayrıntılı olarak uzamsal bitişiklik özelliği de eklenmiştir. Uzamsal bitişiklik *el*’in değmesi veya tutması ile temas hareketi sonucunda ortaya çıkan görünümü içermektedir. Tablo 4.38’de ve Grafik 4.2’de Türkçe ve Korecede *el* sözcüğünü içeren dilsel ifadelerin hangi uzlaşımsal bilgilere dayanarak güdülendiğine ilişkin görünümler gösterilmektedir:

Tablo 4.38. *Elin kullanımında uzlaşımsal bilgilere dayalı güdülenmenin dağılımı*

	<i>Türkçe</i>	<i>%</i>	<i>Korece</i>	<i>%</i>
Oluşumsal	23	5,74	37	9,11
Biçimsel	8	2,00	41	10,10
Konumsal	8	2,00	7	1,72
İşlevsel	355	88,53	312	76,85
Uzamsal bitişiklik	7	1,75	9	2,22
Toplam	401	100,00	406	100,00

Grafik 4.2. *Elin kullanımında uzlaşımsal bilgilere dayalı güdülenmenin dağılımı*

Yurakıda görüldüğü gibi Türkçe ve Korecede *el* sözcüğünün kullanımı, en çok *elin* ‘işlevsel’ özelliklerine dayalı olarak benzerlik veya bitişiklik açısından güdülenmiştir. Türkçede *el* sözcüğünün kullanımının güdülenmesi, sırasıyla *elin işlevsel>oluşumsal>biçimsel>konumsal>uzamsal bitişiklik* özellikleriyle sağlanmıştır. Korecede ise *işlevsel>biçimsel>oluşumsal>uzlaşımsal bitişiklik>konumsal* özelliklere dayalı bilişsel düzenekler güdülenmiştir.

4.4.2. Ayağın kavramsallaştırılmasına ilişkin görünüm

Ayakla ilgili olarak, Türkçede 215 ve Korecede 242 dilsel ifadeden oluşan veritabanı üzerinde bilişsel düzeneklerin dağılımı Tablo 4.39’da sunulmaktadır.

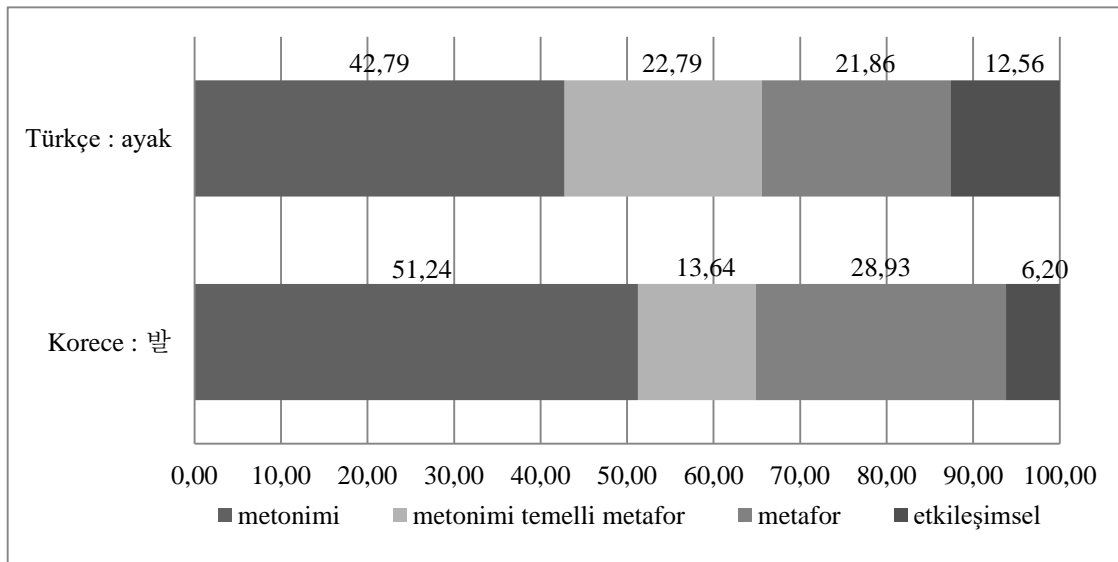
Tablo 4.39. *Ayak sözcüğünün kavramsallaştırılmasının bilişsel düzeneklere göre dağılımı*

	<i>Türkçe</i>	<i>%</i>	<i>Korece</i>	<i>%</i>
Metonimi	92	42,79	124	51,24
Metafor	96	44,65	103	42,56
Etkileşimsel	27	12,56	15	6,20
Toplam	215	100,00	242	100,00

Ayak sözcüğünü içeren ifadelerde en sık görülen bilişsel düzenekler, Türkçede %44.65 oranında metafor, Korecede %51.24 oranında metonimi olarak ortaya çıkmıştır. Türkçedeki bilişsel düzeneklerin görünümü, *metafor>metonimi>etkileşimsel* olarak; Korecedeki ise *metonimi>metafor>etkileşimsel* olarak gözlenmiştir.

Ayağın metaforik görünümü ayrıntılı olarak incelendiğinde, Türkçede metaforun %51.04’ü (n:49), Korecede ise %32.04’ü (n:33) *metonimi temelli metafor* olarak görülmüştür. Metonimi temelli metafor görünümü ayrı tutulduğunda bilişsel düzeneklerin dağılımı Grafik 4.3’te gösterilmektedir:

Grafik 4.3. *Ayak sözcüğünün kavramsallaştırılmasının bilişsel düzeneklere göre dağılımı*

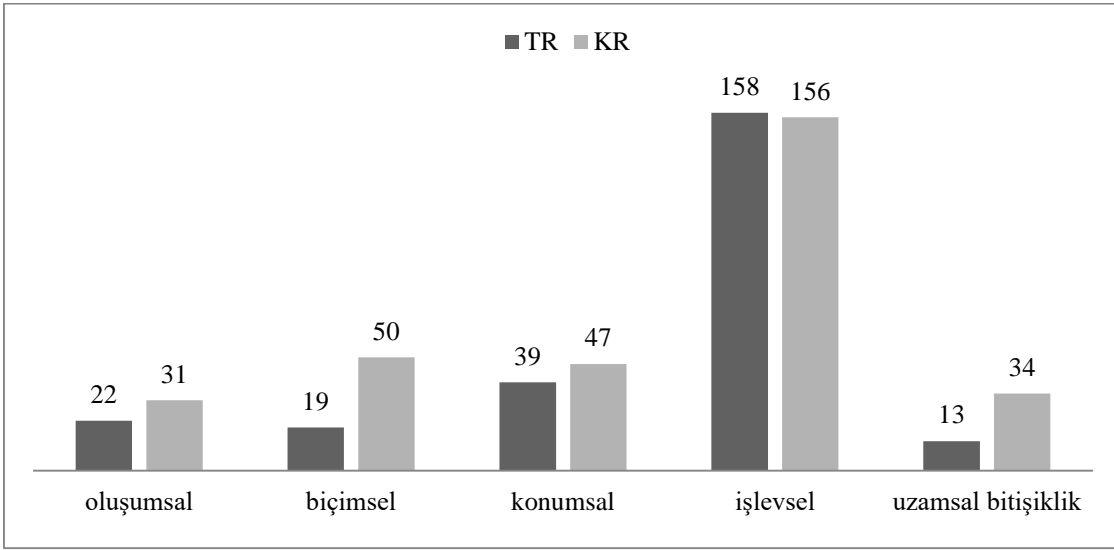
Ayrıca bilişsel düzeneklerin *ayağın* hangi uzlaşımsal bilgilere dayalı güdülendiğine de bakılmıştır. Uzlaşımsal bilgiler, *ayağın* oluşumsal, konumsal, biçimsel ve işlevsel özellikleri ile birlikte, *ayak* ile uzamsal bitişiklik ilişkisini gösteren, bir başka deyişle *ayağın temasıyla* ortaya çıkan *hareketin sonuçları* veya *nesnelere* bu özellik altında yer almaktadır. Bir dilsel ifade içinde birden fazla uzlaşımsal bilgiye dayalı metafor veya metoniminin güdülenmesi mümkündür. Bu görünümün sayısal sonucu Tablo 4.40’da ve Grafik 4.4’te sunulmaktadır.

Tablo 4.40. *Ayağın uzlaşımsal bilgilere dayalı güdülenme dağılımı*

	<i>Türkçe</i>	<i>%</i>	<i>Korece</i>	<i>%</i>
Oluşumsal	22	8,76	31	9,75
Biçimsel	19	7,57	50	15,72
Konumsal	39	15,54	47	14,78
İşlevsel	158	62,95	156	49,06
Uzamsal bitişiklik	13	5,18	34	10,69
Toplam	251	100,00	318	100,00

İki dilde de bilişsel düzenekler en çok ‘işlevsel’ açıdan güdülenmektedir. Türkçede *ayak* sözcüğünün kullanımının güdülenmesi, sırayla *ayağın işlevsel>konumsal>oluşumsal>biçimsel>uzlaşımsal bitişiklik* özellikleriyle sağlanmıştır. Korecede ise *ayağın* bilişsel düzeneklerinin güdülenmesi sırayla *işlevsel>biçimsel>konumsal>oluşumsal>uzlaşımsal bitişiklik* özellikleriyle sağlanmıştır.

Grafik 4.4. *Ayağın uzlaşımsal bilgilere dayalı güdülenme dağılımı*

4.5. Bilişsel Modellerin Görünümü: EL ve AYAK

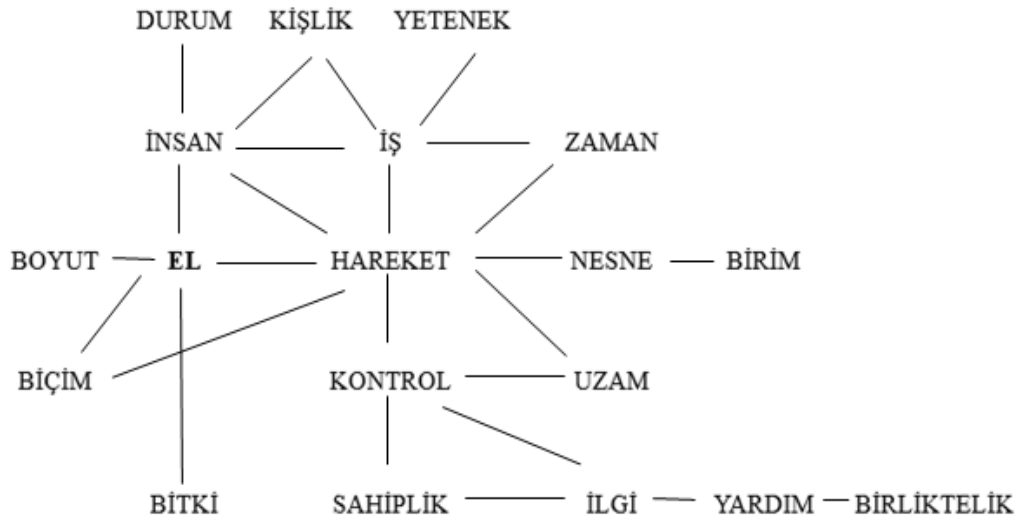
Bu bölümde önceki bölümlerde elde edilen bulgular ile birlikte *el* ve *ayak* sözcüklerinin kavramsallaştırma görünümü şematik bilgilerle sunulmuştur.

Nan (2003) Çince, İngilizce ve Korecedeki *el* sözcüğünü anlambilimsel açıdan incelemiş ve anlambilimsel harita modelini oluşturmuştur. Araştırmacı *elin* sözlüksel anlamlarının üzerine analiz yaparak temel anlamlar [+bedenin bir bölümü], [+bir şey tutma] ve [+ bir şey yapma] özelliklerine dayanarak anlamın genişletildiğini belirtmiş ve ilgili kavramları kullanarak bağlantılı biçimde *elin* anlambilimsel haritasını önermiştir. Hong (1993:309) ise Korece *ayak* sözcüğü üzerine biçim, konum, işlev ve yürüyüş biçimi açısından çokanlamlılık şemasını ortaya koymuştur. Araştırmacı *ayağın* alt bölümü olması ve biçimsel özelliğe dayalı metaforik anlam kayması hakkında kısaca bilgi vermiştir.

Nan (2003) ve Hong'a (1993) göre *el* ve *ayak* ile ilgili şematik bilgiler, sözlük tanımlarından daha çok anlambilimsel açıdan öne çıkmaktadır. Bu bilgiler temelinde bu tez çalışma sonucunda elde edilen kavramları ekleyerek *el* ve *ayak* üzerine bilişsel sunumlar şematik biçimde gösterilebilir (Ungerer&Schmid, 2006; Evansa&Green, 2006 ve Evans 2009a, 2009b).

Türkçe ve Korecede *elin* kavramsallaştırılmasında, iki dilde ortak olarak *işlevsel özelliğe dayalı metonimik görünümlerin* öne çıktığı göze çarpmaktadır. İşlevsel özellikler *elin* hareketleriyle gerçekleşmekte ve HAREKET kavramının altında İŞ ve ÇALIŞMAK ile ilgili dilsel metonimik görünümler daha belirgindir. İŞ İBMinde insanın çalışma biçimi, tarzı veya çeşitli hareketleri YETENEK veya KİŞİLİK olarak gelişebilir. Ayrıca *el* hareketleri ve kullanımlarıyla ilişkili metonimik görünüm için NESNELER de bulunmaktadır.

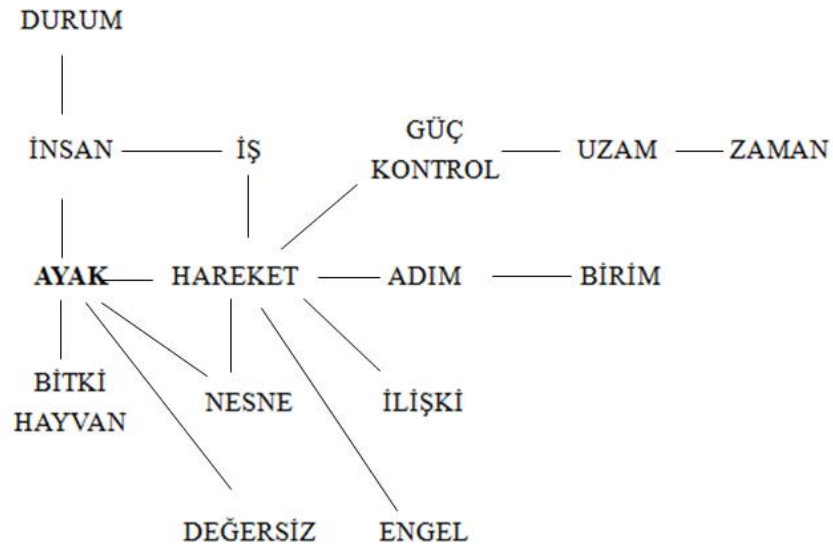
Öte yandan temel olarak metonimik anlamı içeren bazı *el* hareketleri, daha soyut kavramlarla eşlenerek metaforik ilişki sağlayan görünüşleri de ortaya çıkarmaktadır. Bu görünüm, bulguların çözümleme aşamasında kavramsal metafor başlığı altında ele alınmış metonimi temelli metafor örnekleridir. Özellikle ELDE TUTMAK hareketinden SAHİPLİK, KONTROL, DİKKAT, İLGİ gibi kavramlar; elde tutmak hareketinin diğer kişinin eli ile ilişkilendirilerek ELİNİ TUTMAK veya EL ELE TUTUŞMAK hareketi vurgulandığında ise İLGİ, YARDIM, BİRLİKTELİK gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. ZAMAN, BİRİM ile ilgili görünüşlerde aynı biçimde metonimi temelli metafor söz konusudur. Ayrıca BOYUT, BİÇİM ve BİTKİ gibi kavramsal alanlarda *elin* biçimsel benzerliğe dayalı metafor olarak işlendiği gözlenmiştir. Yukarıda özetle anlatılan elin kavramsallaştırma görünüşleri Şekil 4.18’de şematik olarak sunulmaktadır:

Şekil 4.18. Türkçe ve Korecede elin temel bilişsel modelleri

Şekil 4.18’de Türkçe ve Korecede *el* sözcüğünü içeren dilsel ifadelerde görülen temel kavramlardan oluşan ortak bilişsel modeller şematik biçimde gösterilmiştir. Evans (2009a), bilişsel modelin potansiyel olarak uçsuz olduğunu anlatarak ilk düzeydeki birinci bilişsel model profili, sözlüksel kavramın doğrudan çağrıştırdığı tüm bilişsel modellerle açıklamaktadır. Şekil 4.18’de sözlüksel kavram [EL] ile kolayca erişilebilen kavramlar ilişkili olan diğer kavramlarla bağlantılı biçimde sunulmuştur.

[EL] sözcüğünün kavramsal yapısına ulaşmak için bu temel kavramlardan biri vurgulanır ve ilgili bilgiler daha ayrıntılı diğer bilişsel modelleri çağırabilir:

Şekil 4.19. Türkçe ve Korecede ayağın temel bilişsel modelleri

Şekil 4.19, Türkçe ve Korecede *ayağın* temel kavramlarıyla oluşturulan temel bilişsel modellerin görünümüdür. *Ayak* sözcüğü, uzlaşımsal bilgilerden en çok işlevsel özelliklere dayalı, Türkçede metafor, Korecede metonimi yoluyla anlam kazanmaktadır. Metonimi temelli metafor ve etkileşimsel görünümlerdeki metonimik değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda, *ayağın* kavramsallaştırmasında da metonimi hala baskındır.

İşlevsel açıdan *ayak* hareketlerine bakıldığında başlıca HAREKET olarak, HAREKET ETMEK, DURMAK ile metonimik ve metaforik görünümler ortaya çıkmıştır. Metonimi temelli metafor görünümleri altında İLİŞKİ, GÜÇ gibi kavramlar ilk önce çağrışmakta, özellikle hareket edememe durumuyla ilişkilendirilerek ENGEL kavramı da anlaşılmaktadır. *Ayağın* metaforik güdülenmesiyle anlam genişlemesi BİRİM, UZAM, ZAMAN gibi soyut kavramlara kadar uzanmaktadır. Ayrıca *ayağın* konumsal ve işlevsel özelliklerine dayalı metaforik güdülenen BİTKİ, HAYVAN ve NESNE kavramsal alanlarındaki kullanımlar da bulunmaktadır.

5. BÖLÜM: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu tezde Türkçe ve Korecedeki *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadeleri bilişsel anlambilim kuramları doğrultusunda incelemek ve bu ifadelere ilişkin kavramsallaştırma özelliklerinin söz konusu dillerdeki anlatım özelliklerine nasıl yansıdığını ve anlam genişlemesine nasıl zemin hazırladığını karşılaştırmalı olarak ortaya koymak amaçlanmıştır.

Bu üç temel çözümlene ile ulaşılan sonuçlar özetlenerek şu şekilde gösterilebilir:

1) Bilişsel düzeneklerin görünüşleri

El ve *ayağın* diğer beden bölümlerinden farklı olarak daha çok ‘serbestçe hareket edebilmesi’ (özellikle *el* ile bir şeyi tutmak, işletmek, yapmak; *ayak* ile yürümek, hareket etmek, durmak), metonimik ve metaforik görünüşleri güdüleyen en belirgin özelliktir.

İki sözcüğünün metonimik görünüşlerinde, belirli IBM içinde OLAY metonimisiyle güdülenerek ortaya çıkan görünüşler çok sayıda gözlenmiştir. Söz konusu beden bölümlerinin hareketleriyle gösterilen bu metonimik görünüşler; OLAY İÇİN BAŞLAMA HAREKETİ, OLAY İÇİN BİTİRME HAREKETİ, OLAY İÇİN OLAYIN BİR PARÇASI metonimleri temelinde değerlendirilmiştir.

Fizyolojik veya davranışsal tepkilerle ortaya çıkan *el* ve *ayak* hareketlerinin DURUM için kullanıldığı NEDEN-ETKİ ilişkisine dayalı metonimik görünüşler de bulunmaktadır. Bu görünüşte *el* ve *ayak* hareketlerine yansıyan içsel ve dışsal fizyolojik tepki, bedenin fiziksel durumunu veya duyguyu içeren psikolojik durumu temsil etmektedir. Ayrıca

davranışsal tepki ile de bir olayın sonucunda meydana gelen hareketlerle durum anlaşılmaktadır.

El sözcüğünü içeren dilsel ifadelerde bedenselleştirmeye dayalı BİR ŞEY ELDE TUTMAK, EL ELE TUTUŞMAK gibi belirli hareketler SAHİPLİK, KONTROL, YETKİ, İLGİ, DİKKAT, BİRLİKTELİK, YARDIM gibi soyut kavramlara yapısal metafor olarak eşlenmektedir. Bu tür görünümler bu araştırma kapsamında metonimik temelli metafor olarak yorumlanmıştır.

Türkçe ve Korecede *el* sözcüğünü içeren dilsel ifadelerde görülen bilişsel düzenekler aşağıdaki Tablo 5.1’de gösterildiği gibi kavramsal metafor ve metonimi listeleriyle özetlenebilir:

Tablo 5.1. *El* sözcüğünün kullanımında kavramsal metafor ve metonimi görünümleri

<i>Kavramsal metafor ve metonimi listeleri</i>	
Metonimik Görünümler	<ul style="list-style-type: none">▪ İNSAN İÇİN EL<ul style="list-style-type: none">- PARMAK İÇİN EL (KR)▪ FİZYOLOJİK İÇİN EL<ul style="list-style-type: none">- İÇSEL FİZYOLOJİK TEPKİ İÇİN EL- DIŞSAL FİZYOLOJİK TEPKİ İÇİN EL▪ DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN EL▪ DUYGU İÇİN EL▪ HAREKET İÇİN EL<ul style="list-style-type: none">- İŞ/ÇALIŞMAK İÇİN EL▪ YETENEK İÇİN EL▪ KİŞİLİK İÇİN EL
Metaforik Görünümler	<ul style="list-style-type: none">▪ SAHİPLİK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR▪ KONTROL BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR▪ İLGİLENMEK BİR ŞEY ELDE TUTMAKTIR▪ BİRLİKTELİK EL ELE TUTUŞMAKTIR<ul style="list-style-type: none">- YARDIM ETMEK BİRİNİN ELİNİ TUTMAKTIR

Kavramsal alan HAREKET çerçevesinde metonimik görünümlere ayrıntılı bakıldığında, iki dilde *genel hareketler* ve *özel hareketlerden* oluşan metonimik görünümler gözlenmiştir. Bu metonimi altındaki görünümler, iki dilde de farklı eylem sözcükleri ile açıklanabilmektedir. Örneğin, genel hareketlerden güdülenen ÇALIŞMAK, SELAMLAŞMAK, OY VERMEK, KABUL ETMEK, VAZGEÇMEK, TUTMAK, KULLANMAK, TACİZ ETMEK, VURMAK, ÖLDÜRMEK gibi metonimik görünümlerin ortaya çıkması, bilişsel modellerle benzerlik taşıdığı için kolay anlaşılmalıdır. Özel hareketlerden güdülenen görünümler ise kültürel farklılıklar göstermiştir. Ancak Türkçede NAMAZ, GELENEKSEL SELAMLAŞMA, SAYGI, YEMİN, OYUN gibi kavramlar; Korecede ise YEMİN, OYUN, SPOR, VİCDAN, TARZ gibi kavramlarda özel hareketlerden ortaya çıkan görünümler de bulunmaktadır. Bu tür görünümler, kültürlere özgü hareketlerden oluşan IBM içindeki bir parça olduğu için ilgili uzlaşım bilgilere sahip olmadan dilsel veri üzerinden çıkarım yapılması güçtür.

Ayak bölümü *el* gibi diğer beden bölümlerine göre daha hareketlidir ancak bütün bedeni taşıyarak hareket etmesi açısından *elden* farklıdır. *Ayak* sözcüğünü içeren Türkçe ve Korece ifadelerin kavramsallaştırması en çok ayak hareketinin işlevsel açıdan güdülenen görünümlerinde görülmektedir. *Ayağın* metonimik görünümlerinin İNSAN, DURUM, HAREKET; metaforik görünümlerinin ise İLİŞKİ, GÜÇ/YETKİ, ENGEL kavramlarıyla ilişkili olduğu görülmektedir. *Ayak* sözcüğüyle kavramsallaştırılan GÜÇ/YETKİ, AŞAĞI-YUKARI imge şemasına dayalı KONTOL EDEN YUKARIDADIR; KONTOL EDİLEN AŞAĞIDADIR gibi yönelimsel metaforlar da birlikte düşünülmelidir. Ayrıca *ayak* sözcüğü YUKARI İYİDİR; AŞAĞI KÖTÜDÜR metaforuna dayalı kavramsallaştırıldığında DEĞERSİZ/ÖNEMSİZ anlamını da kazanmaktadır. Türkçe ve Korecede *ayak* sözcüğünü içeren ifadelerde görülen bilişsel düzenekler, aşağıdaki Tablo 5.2’de gösterildiği gibi kavramsal metafor ve metonimi listeleriyle özetlenebilir:

Tablo 5.2. *Ayak sözcüğünün kullanımında kavramsal metafor ve metonimi görünümleri*

<i>Kavramsal metafor ve metonimi listeleri</i>	
Metonimik Görünümler	<ul style="list-style-type: none">▪ İNSAN İÇİN AYAK<ul style="list-style-type: none">- BACAK İÇİN AYAK (TR)- AYAK PARMAĞI İÇİN AYAK (KR)▪ FİZYOLOJİK VE DAVRANIŞSAL TEPKİ İÇİN AYAK▪ HAREKET İÇİN AYAK<ul style="list-style-type: none">- YÜRÜMEK/HAREKET ETMEK İÇİN AYAK- AYAKTA DURMAK İÇİN AYAK (TR)
Metaforik Görünümler	<ul style="list-style-type: none">▪ BİR ŞEYLE İLİŞKİLİ OLMAK ORAYA AYAK BASMAKTIR▪ GÜCE SAHİP OLMAK AYAKTA DURMAKTADIR (TR)▪ GÜCE SAHİP OLMAK BİR ŞEY AYAK ALTINA KOYMAKTIR (KR)▪ BİR ŞEYE ENGEL OLMAK AYAĞIN SERBEST BIRAKILMAMASIDIR

Türkçe ve Korece dilsel ifadelerdeki metonimik görünümler, *el* ve *ayak* sözcükleriyle yerini değiştirme, temsil etme özelliklerini gösterdiğinde metoniminin göndergesel işlevi vurgulanmaktadır. Ancak *el* ve *ayak* sözcükleri ile birlikte *sıfat* veya *eylem* kullanılan dilsel ifadelerin (örneğin deyimler) ilgili IBM içinde DURUM, OLAY veya HAREKET göstererek anlama işlevi, yüklemcil işlev öne çıkmaktadır. Bir başka deyişle, Türkçe ve Korecedeki metonimik görünümlerde ‘*el/ayak+sıfat*’ veya ‘*el/ayak +eylem*’ biçiminde ortaya çıkan dilsel ifadelerin karşılığı başka bir sıfat veya eylem ile açıklanabilmektedir.

2) Uzlaşımsal bilgilere dayalı güdülenen kavramlar

Bilişsel düzenekler üzerinde yapılan diğer çözümlene, *el* ve *ayak* sözcüklerinin uzlaşımsal bilgiler açısından hangi özelliklere dayalı güdülendiğine ilişkin incelemelerdir. Dilsel verilerin altındaki bilişsel düzenekleri ortaya koymak için beden bölümü olarak *el* ve *ayağın oluşumsal, biçimsel, konumsal ve işlevsel özelliklerden* hangilerinin vurgulandığına bakılmıştır. Bilişsel süreçte bu özelliklerden vurgulanan yönler ve işlenen bilişsel düzeneklere göre aynı dilsel ifadelerin farklı anlamlar taşıdığı

görülmüştür. Metafor veya metonimiye güdüleyen *el* ve *ayağın* uzlaşımsal bilgilerine göre iki dildeki görünüm, Tablo 5.3'te ve 5.4'te sunulmaktadır.

Tablo 5.3. *Elin özelliklerine göre metaforik veya metonimik kavramsallaştırma*

	<i>benzerlik ilişkisine dayalı metaforik güdüleme</i>	<i>bitişiklik ilişkisine dayalı metonimik güdüleme</i>
Oluşumsal	<ul style="list-style-type: none"> • Eli oluşturan bölümleri (<i>ancak el ile birlikte kullanılan diğer sözcüğün uzlaşımsal bilgisine dayalı metaforik güdülenmiştir</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> • İnsan • Parmak (KR) • Kol <p>NEDEN-ETKİ İLİŞKİSİNE dayalı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Duygu • Psikolojik durum • Fiziksel durum
Biçimsel	<ul style="list-style-type: none"> • Bitki • Nesne • Biçim • Büyüklük 	-
Konumsal	<ul style="list-style-type: none"> • Nesnenin yan bölümü • Bir şeyin yanına konulan nesne 	-
İşlevsel	<ul style="list-style-type: none"> • Elin işlevlerini yapan nesne • Biçim • Ailenin konum hiyerarşisi 	<ul style="list-style-type: none"> • Beceri, yetenek • Kişilik • Hareket <p>UZALMSAL BİTİŞİKLİK</p> <ul style="list-style-type: none"> • el ile yapılan iş • el ile işletilen nesne • el için kullanılan nesne • nesne [+taşınabilirlik] <p>NEDEN-SONUÇ İLİŞKİSİNE dayalı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yazı (TR)
	<ul style="list-style-type: none"> • Sahiplik • Kontrol • İlişki • Yardım • Birliktelik • Büyüklük 	

Tablo 5.4. *Ayağın özelliklerine göre metaforik veya metonimik kavramsallaştırma*

	<i>benzerlik ilişkisinde dayalı metaforik güdüleme</i>	<i>bitişiklik ilişkisine dayalı metonimik güdüleme</i>
Oluşumsal	<ul style="list-style-type: none">• Ayağlı oluşturan bölümleri (ancak ayak ile birlikte kullanılan <i>diğer sözcüğün uzlaşım sal bilgisine dayalı</i> metaforik güdülenmiştir)	<ul style="list-style-type: none">• (hareket eden/sağlıklı) İnsan• İnsanın duygu/psikolojik durumu• Bedenin fiziksel durumu• Bacak (TR)• Ayak parmağı (KR)
Biçimsel	-	-
Konumsal	<ul style="list-style-type: none">• hayvan, böceğ in altı bölümü• nesnenin alt bölümleri• uyak, kafiye (TR)• Hancanın alt bölümü (KR)	<ul style="list-style-type: none">• Bikti (KR: alçak boy bitkiler)
İşlevsel	<ul style="list-style-type: none">• hayvan• nesnenin destekleyici gölümü• olayın durumu• mesafe• hile (TR)	<ul style="list-style-type: none">• bedenin fiziksel durumu• yürüyüş biçimi, temposu (KR)• hareket <p>UZALMSAL BİTİŞİKLİK</p> <ul style="list-style-type: none">• ayak ile yapılan iş• ayak için kullanılan nesne• ayağa giyininlen nesne (çorap, ayakkabı)• ayakta kalma durumu• yakın mesafe• dans (TR:halay oyunu)• ritim• spor terimi (KR)
	<ul style="list-style-type: none">• ilişki, aidiyetlik• güç, yetki,• irade (TR), isyan (TR)• değersiz	

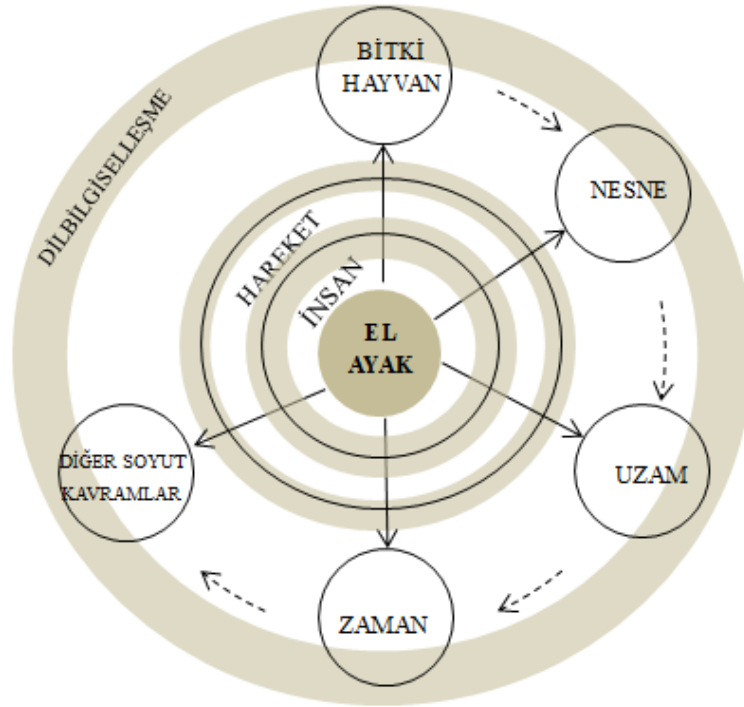
3) *El ve ayak* sözcüklerinin kavramsal alanlardaki görünümüleri

Türkçede *el* ve *ayak*, Korecede *손/son/* ve *발/bal/*, temel olarak beden bölümlerini gösteren sözcüklerdir. İki dilde *el* ve *ayak* sözcüğünü içeren dilsel ifadeler, İNSAN, HAYVAN, BİKTİ, NESNE, HAREKET, UZAM, ZAMAN, NİTELİK ve DİĞER SOYUT KAVRAMLAR olarak belirlenen kavramsal alanların hepsinde görülmektedir. Ancak bu kavramsal alanlarda beden bölümü olarak *el* ve *ayak* sözcüklerinin hiyerarşik anlam genişlemesine uğradığını belirlemek kolay değildir. Bu çalışmanın sonucunda Heine ve diğerlerinin

(1991:55) önerdiği metaforik kaynak alanın devamlı hiyerarşisi görülmemiştir. Ancak “EL/AYAK→HAREKET→UZAM”, “EL/AYAK→HAREKET→UZAM→ZAMAN” olarak belirli noktalarda ardışık hiyerarşi görülmekte veya aradaki kavramsal alanlar atlanarak “HEREKET→ZAMAN”, “HEREKET→NİTELİK” biçiminde görünüm bulunmaktadır.

Lim (2016:36-37) beden bölümünü gösteren sözcüklerin anlam genişlemesinde ardışık hiyerarşileri tanımlamanın kolay olmadığını öne sürmektedir. Ancak insan *beden bölümünü gösteren sözcüklerde* (BBS) her bir kavramsal alana doğrudan bağlantılı biçimde anlam genişlemesi gerçekleştiğini vurgulamaktadır: BBS>HAYVAN, BBS>BİTKİ, BBS>NESNE, BBS>HAREKET, BBS>UZAM, BBS>ZAMAN ve BBS>SOYUT

Bu çalışmada elde edilen sonuçlarla kavramsal alanlarda *el* ve *ayak* sözcüklerinin anlam genişlemesine ilişkin görünüm Şekil 5.1’de sunulmaktadır:

Şekil 5.1. Kavramsal alanlarda *el* ve *ayak* sözcüklerinin anlam genişlemesi

Şekil 5.1’de gösterilen şematik bilgiler, Lim (2016:37) tarafından önerilen Korece beden bölümünün anlam genişlemesi modeli çerçevesinde “dilbilgiselleşme” bilgileri (Heine ve diğerleri, 1991; Croft, 2003; Langacker, 2004; Evans ve Green 2006; Lim

2016) eklenerek Heine ve diğerlerinin (1991) sunduğu kategorik metaforda kavramsal alanların görünümü yeniden biçimlendirilmiştir.

Şekil 5.1’de kavramsal alanlardaki *el* ve *ayağın* görünümleri ile ortaya çıkan anlam genişlemesi açıklanmaktadır. Anlam genişlemesinin merkezinde yer alan EL/AYAK beden bölümü ile birlikte oluşumsal PARÇA-BÜTÜN ilişkisine dayalı İNSAN ve bilişsel düzeneklerin güdülenmesinde en belirgin rol üstlenen işlevsel özelliği taşıyan HAREKET, kavramsal alanlarda da ortada yer almaktadır. Bu şemada düz çizgili ok, beden bölümü olan *el* ve *ayağın* diğer kavramsal alanlara anlamın genişlemesinde doğrudan ilişkili olduğunu ifade etmekte; kesik çizgili ok ise anlam genişlemesinin eğilimini göstermektedir. Öte yandan, her kavramsal alanda metaforik veya metonimik güdülenerek ortaya çıkan görünümde, tekrar metaforik anlam genişlemesi yoluyla dilbilgiselleşme gerçekleşebilir. Bu bilgiler de Şekil 5.1’de çemberlerle belirtilmiştir.

Sonuç olarak, yukarıda sunulan genel özetler çerçevesinde bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ve değerlendirmeler, teze yön veren araştırma soruları çerçevesinde şöyle açıklanabilir:

Türkçede ve Korecedeki *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel ifadeleri bilişsel anlambilim kuramları doğrultusunda incelemek amacıyla yapılan bu çalışma, iki dildeki anlatım yapısında görülen kavramsallaştırma görünümüleriyle karşılaştırmalı sunularak birtakım ortak ve farklı özelliklere ilişkin vargılara ulaşılmıştır.

Türkçede ve Korecede *el* ve *ayak* sözcüklerinin kavramsallaştırmasında, başlıca bilişsel düzenek olarak metoniminin işlendiği görülmüştür. Metonimi görünümleri genelde aynı IBM içinde OLAY ve DURUM metonimiler üzerine PARÇA-BÜTÜN ve NEDEN-SONUÇ ilişkili biçimde ortaya çıkmıştır. Bu görünümde *el* ve *ayak* hareketlerine yansıyan FİZYOLOJİK VE DAVRANIŞSAL TEPKİ, HAREKET, YETENEK, KİŞLİK gibi ortak kavramlar gözlenmiştir.

Ancak iki dilde farklı olarak Türkçede *el* ve *ayak* bölümlerinin *kol* veya *bacak* bölümlerini göstererek anlam genişlemesi görülmüşken; Korecede *parmakları* göstererek anlam daralması görülmüştür.

Metaforik görünüm, Türkçede ve Korecede iki tür metafor ile açıklanabilir. Bunlardan biri metonimi temelli metafor; diğeri ise iki farklı IBM arasında benzerlik ilişkisine dayalı eşlemeden meydana gelen metafordur. Metonimi temelli metafordan ortaya çıkan görünümde *elde tutmak*, *el ele tutuşmak* hareketleriyle KONTROL, İLGİLENMEK, BİRLİKTELİK, YARDIM ETMEK gibi ortak kavramlar gözlenmiştir. *Ayak* sözcüğünde ise *ayak basmak*, *ayakta durmak* hareketleri veya *hareket edememe* durumuyla İLİŞKİLİ OLMAK, GÜCE SAHİP OLMAK, DEĞERSİZ ve ENGEL gibi ortak kavramlar bulunmuştur.

Temel anlamda beden bölümü olarak tanımlanan *el* ve *ayak* sözcüklerinin kullanımında, ilgili uzlaşımsal bilgiler vurgulanarak bilişsel düzeneklerin güdülenmesi gerçekleşmektedir. En çok dayanılan uzlaşımsal bilgi işlevsel özelliklerdir. *El* ve *ayağın* işlevsel özelliklerinin doğal olarak *el* ve *ayak* hareketlerinden kaynaklandığı anlaşılmakta, HAREKETİN *el* ve *ayağın* kavramsallaştırmasının temelini oluşturduğu görülmektedir.

Bu sonuçlardan hareketle Türkçede ve Korecede beden bölümü olarak *el* ve *ayak* sözcükleri anlam genişlemesinde merkezi rolü üstlendiği ve bu görünümü sağlayan bilişsel düzenekler, bedenselleştirmeye dayalı imge şemaları, kavramsal metafor ve metonimi olduğu söylenebilir. *El* ve *ayak* sözcükleri beden bölümü ve temel kavram olmasından dolayı çok aktif şekilde çeşitli kavramsal alanlarda (İNSAN, HAYVAN, BİTKİ, NESNE, UZAM ve diğeri SOYUT KAVRAMLAR) kullanılmıştır.

Sonuç olarak araştırmanın bulguları Türkçe ve Korecede *el* ve *ayak* beden bölümlerinin anlam genişlemesinde önemli bir görev üstlendiğini; iki dilde ortak ve farklı

kavramların bulunmasının nedenlerinin bu beden bölümlerinin nasıl kavramsallaştırdığına dayalı olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkçede ve Korecede *el* ve *ayak* tanımlarındaki (yorumlanmasındaki) farklılıklar, iki ayrı kültüre sahip dil topluluğunun kavramsallaştırma sürecinde uzlaşımsal bilgilerin aynı yönden odaklanmadığından veya vurgulanmadığından; ve altında yatan bilişsel düzeneklerin farklı biçimde işlenmesinden kaynaklanmaktadır.

5.1. Öneriler ve İleri Çalışmalar

Bu tez çalışması, Türkçe ve Korecenin anlamsal yapılarında görülen çeşitli bilişsel düzenekler aracılığıyla *el* ve *ayak* sözcüklerine ait kavramsallaştırma modellerini ortaya koymaya çalışmıştır. Söz konusu beden bölümleri, temel olarak aynı özellikleri taşıdığı halde iki dilde farklı biçimde dilsel ifadelerle yansıdığı görülmüştür. Bu görünüm, dil kullanımlarına yansıyan kültür farklılığından kaynaklanmıştır. Kavramsallaştırma sürecinde aynı bedensel deneyimler çeşitli yönlerinden vurgulanarak veya gizlenerek farklı bilişsel düzenekler ile güdülenebilir.

Buradan hareketle bu çalışmada elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar yabancı dil olarak Türkçe ve Korece eğitimi, çeviri, karşılaştırmalı dilbilim, sözcük anlambilimi, figüratif dil çalışmaları gibi farklı alanlarda etkin bir biçimde kullanılabilir ve söz konusu alanlara katkı sağlayabilir.

Bundan sonraki çalışmalarda, benzer bakış açısıyla farklı beden bölümleri üzerine veya anlam genişlemesinin ulamlarında değişik dilsel veriler üzerine derinlemesine çalışmalar yapılması bilişsel anlambilim, sözcük anlambilimi, yabancı dil olarak Türkçe ve Korece eğitimi gibi alanlarda katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksan, M. (2006). The container metaphor in Turkish expressions of anger. *Journal of Linguistics and Literature*, 3(2), 15-24.
- Aksan, M. (2011). The apocalypse happens when the feet take the position of the head: Figurative uses of ‘head’ and ‘feet’ in Turkish. In Z., A. Maalej, & N. Yu. (Eds.), *Embodiment via body parts: Studies from various languages and cultures*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 241-255.
- Aksan, M. ve Yeşim, A. (2012). To emote a feeling or to feel an emotion: A view from Turkish. In P. Wilson (Ed), *Dynamicity in emotion concepts*. Lodz: *Studies in language*, vol. 27. Frankfurt am Main: Peter Lang. 285-304.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. İnkılap.
- Bai, D. (2002). 우리말 신체어 ‘발’의 의미 확장 연구(A Study on Meaning Extension of Polysemy ‘발’ in Korean). *The Korean Language and Literature*, 12. 47-70.
- Barcelona, A. (2000). Introduction: The cognitive theory of metaphor and metonymy. In A.Barcelona (Ed.), *Metaphor and metonymy at the crossroads: A cognitive perspective*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter. 1–28.
- Barcelona, A. (2003a). Introduction. The cognitive theory of metaphor and metonymy. In a Barcelona (ed.), *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter. 1–30.
- Barcelona, A. (2003b). On the plausibility of claiming a metonymic motivation for

- conceptual metaphor. In a Barcelona (ed.), *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter. 31–58.
- Baş, M. (2016). Türkçede Göz Sözcüğünün Deyimler Aracılığıyla Kavramsallaştırılması. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi* 2. 17-37.
- Baş, M. (2018). Conceptualizations of CİĞER 'Liver-Lung' in Turkish Figurative Expressions, *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 15 (1), 1-24.
- Choi, J-H. (2010). *한국어 관용구의 은유 · 환유 연구 - 인지의미론적 관점을 중심으로* (Korece deyimler üzerine metafor ve metonimi görünümleri – Bişsel Anlambilimsel Bakış Açısıyla), Seoul: Hyeon Press.
- Dirven, R. (2002). Metonymy and metaphor: Different mental strategies and conceptualization. In R. Dirven & R. Pörings (Eds.), *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter. 75–111.
- Demir, N. ve Özkan, A. (2009). Giresun İli ve Yöresi Ağzları (Tarih-Dil İncelemesi-Metinler-Sözlük) (Ed. E. Altınkaynak), Giresun: Giresun Valiliği Yayınları: 15.
- Ergene, O. (2014). Türkiye Türkçesinin söz varlığında hayvan adlarının organ adlarıyla ya da vücut bölümlerine ilişkin adlarla oluşturduğu deyim aktarması örnekleri, *Turkish Studies*, volum9/6. 319-365.
- Evans, V. (2009a). *How words Mean*, Oxford: Oxford University Press.
- Evans, V. (2009b). Semantic representation in LCCM Theory. *To appear in New Directions in Cognitive Linguistics*, eds V. Evans & Stephanie Pourcel. John Benjaminins Publishing Company. 1-51.
- Evans, V. ve Melamie, G. (2006). *Cognitive Linguistics An Introduction*, Edinburgh

University Press.

Fillmore, C. (1977). Scenes-and-frames semantics. in A. Zampolli (ed.), *Linguistic Structures Processing*. Amsterdam: North Holland. 55–82.

Fillmore, C. (1982). Frame semantics, in Linguistic Society of Korea (ed.), *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul: Hanshin Publishing. 111–37.

Fillmore, C. (1985). Frames and the semantics of understanding, *Quaderni di Semantica*, 6, 222–54.

Gibbs, R. W. (1999). Speaking and thinking with metonymy. In K.-U. Panther & G. Radden(Eds.), *Metonymy in language and thought*. Amsterdam and Philadelphia: JohnBenjamins. 61–76.

Goossens, L. (1990). Metapronymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action, *Cognitive Linguistics*, 1, 3, 323–40.

Grady, J. (1997). *Foundations of Meaning: Primary Metaphors and Primary Scenes*, PhD Dissertation, Department of Linguistics, UC Berkeley.

Heine, B. (1997). *Cognitive Foundations of Grammar*, Oxford, Oxford University Press.

Heine, B., U. Claudi ve F. Hünemeyer (1991). *Grammaticalization: A Conceptual Framework*. Chicago: Cihago University Press.

Herrero, J. (2006). The role of metaphor, metonymy, and conceptual blending in understanding advertisements: The case of drug-prevention ads. *Revista*.

Hong, S. (1993). 신체어 다의구조 분석 (5) - ‘발’, ‘낮’의 의미(Beden bölümünü gösteren sözcüklerde çokanlamlılık (5) - Korecede ‘ayak’, ‘yüz’). *어문론총 제27호 경북어문학회*. 307-325.

- Hong, S. (1994). 신체어 다의구조 분석 (6) - 인간 반응어로서의 신체관용구 (Beden bölümünü gösteren sözcüklerde çokanlamlılık (6) - İnsanın tepki görünümü olarak bedeni içeren deneyimleri). *어문론총* 제28호 경북어문학회. 125-163.
- Hwang, H. (2003). ‘발’ 관계 관용표현의 의미 확장 연구(Meaning expansion of the ‘Foot’ idiomatic expressions), 황현숙/ 충남대학교 인문과학연구소, *인문학연구* Vol.30 No.2. 279-296.
- İnal, H. S. (2017). *Spor ve Egzersizde Vücut Biyomekaniği*, Ankara: Hipokrat Kitabevi.
- Kim, D-H. (2016). A Study on the Demarcation of Metonymy (환유의 경계설정 에 관한 연구). *The Journal of Mirae English Language and Literature* 2121(3). 67-89.
- Koşaner, Ö. ve Umut, Y. (2014). Türkçede Kavramsal Karmaşıklar: Düz-Eğretilemece, *International Journal of Language Academy*, Volume 2/4, 195-208.
- Kövecses, Z. (1990). *Emotion Concepts*. New York: Springer Verlag.
- Kövecses, Z. (1995). Anger: Its language, conceptualization, and physiology in the light of cross-cultural evidence. In John R. Taylor and Robert MacLaury, eds., *Language and the Cognitive Construal of the World*, 181–196. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Kövecses, Z. (1999). Metaphor: Does it constitute or reflect cultural models? In Raymond W. Gibbs and Gerard Steen, eds., *Metaphor in Cognitive Linguistics*, 167–188. Amsterdam: John Benjamins.
- Kövecses, Z. (2000). *Metafor and Emotion: Language, Culture and Body in*

- Human Feelina, Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction. Second Edition.* (2010).
Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in Culture: Universality and Variation.* Cambridge:
Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. (2006). *Language, Mind, and Culture: A Practical Introduction.* New
York: Oxford University Press.
- Kövecses, Z. ve Günter, R. (1998). Metonymy: Developing a cognitive linguistic view.
Cognitive Linguistics 9, 1: 37–77.
- Kövecses, Z. ve Peter, S. (1996). Idioms: A view from cognitive semantics,
Applied Linguistics, 17. 326-355.
- Langacker, R. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar, Volume I.* Stanford,
CA:Stanford University Press.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal.
About the Mind,* Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1990). The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image
schemas? *Cognitive Linguistics* 1: 39–74.
- Lakoff, G. (2008). The neural theory of metaphor. In R. Gibbs, ed., *The Cambridge
Handbook of Metaphor and Thought*, 17–38. Cambridge: Cambridge
University Press.
- Lakoff, G ve Mark, J. (1980). *Metaphors We Live By.* Chicago: University of Chicago
Press.

- Lakoff, G ve Mark, J. (2003). *Metaphors We Live By*. A new afterword. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. ve Zoltán, K. (1987). The cognitive model of anger inherent in American English. In Dorothy Holland and Naomi Quinn, eds., *Cultural Models in Language and Thought*, 195–221. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, G. ve Mark, T. (1989). *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lee, D ve Jong-yeol, L. (2007) 고유명사의 비유적 의미 양상에 대한 연구 (Aspect of the Figurative Meaning of Proper Noun), *Korean Semantics*, 23. 133-159.
- Lee, J. (2003). *비유와 인지 (Figure and Cognition)*. Seoul: Hankukmunhwasa.
- Lee, J. (2007). 개념적 환유 이론에 대한 비판적 연구(A Study on the Criticize of the Conceptual Metonymy Theory). *국어교육학회, 국어교육연구 제40집*. 253-272.
- Li, S. (2006). 은유와 환유의 상호 작용성 연구-관용 표현을 중심으로 (The Interaction of Metaphor and Metonymy in Terms of Idiomatic Expressions), *The Korean Language Society*, 271. 107-132.
- Lim, J. (2007). 신체화에 기초한 의미 확장의 특성 연구(A study on Properties of Meaning Extension Based on Embodiment), *The Journal of Linguistic Science* 40, 1-31.
- Lim, J. (2016). 신체어의 의미 확장 양상과 해석(The Aspects and Construals of Semantic Extension of Body Part Terms, *배달말 59집*, *배달말학회*. 1-43.

- Ma, S. (1996), 신체어 ‘손’, ‘발’의 의미 전이에 관한 연구(Beden bölümünü gösteren ‘el’ ve ‘ayak’ sözcüklerinin anlam kayması üzerine bir araştırma), Hangeul 232, The Korean Language Society, 211-242.
- Nan, C. (2016). Semantic Map and HBV in English, Chinese and Korean – A Case study of hand, and 手 and 손, Journal of Language Teaching and Research, Vol. 7, No. 6, 1216-1223.
- Özer, S. (2017). Türkçede Vücut Organ Adı Olarak ‘Kulak’ Sözcüğünün Kavramsal İçeriğine Bilişsel Yaklaşım, Turkish Studies 12 (7), 291-310.
- Panther, K-U. ve Radden, G. (Eds.) (1999). *Metonymy in language and thought*. Amsterdam: John Benjamins.
- Panther, K.-U. ve Thornburg, L. (2003). Introduction: On the nature of conceptual metonymy. In K.-U. Panther & L. Thornburg (Eds.), *Metonymy and pragmatic inferencing*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 1–20.
- Panther, K-U. ve Thornburg, L. L. (2004). The role of conceptual metonymy in meaning construction, *Metaphorik.de* 06. 91-116.
- Radden, G. (1998). The conceptualisation of emotional causality by means of prepositional phrases. In A. Athanasiadou and E. Tabakowska (eds.) *Speaking of Emotions. Conceptualisation and Expression*. Berlin: Mouton de Gruyter. 273-294.
- Radden, G. ve René, D. (2007). *Cognitive English Grammar*, John Benjamins Publishing Company
- Radden, G. ve Zoltán, K. (1999). Towards a theory of metonymy. In K.-U. Panther & G. Radden (Eds.), *Metonymy in language and thought*. Amsterdam and

Philadelphia: John Benjamins. 17–59.

Radden, G. ve Zoltan, K. (1999). *The Cognitive Linguistics Reader*. 2007. Edited by Vyvyan Evans, Benjamin Bergen and Jörg Zinken. London: Equinox. 335-359.

Reddy, M. J. (1979). The conduit metaphor: A case of frame conflict in our language about language, in *Metaphor and Thought*, ed. Andrew Ortony, 2nd ed (1993). Cambridge: Cambridge University Press: 164-201.

Ruhi, Ş. ve Hale, I. G. (2007). Conceptualizing face and relational work in (im)politeness: Revelations from politeness lexemes and idioms in Turkish, *Journal of Pragmatics* 39, 681–711.

Ruiz de Mendoza Ibáñez, F. J. (1997). Metaphor, metonymy and conceptual Interaction. *Atlantis* 19(1): 281-295

Ruiz de Mendoza Ibáñez, F. J. (2000). The role of mappings and domains in understanding metonymy. In A. Barcelona, ed., *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective*. Berlín/ New York: Mouton de Gruyter, 109-132.

Ruiz de Mendoza Ibáñez, F. J. ve H, Lorena Pérez. (2001). Metonymy and the grammar: motivation, constraints and interaction. *Language & Communication*, 21(4), 321-357.

Ruiz de Mendoza Ibáñez, F. J. ve D. V., Olga Isabel. (2004). Metonymic motivation in anaphoric reference. In G. Radden & K-U. Panther (Eds.), *Studies in linguistic motivation*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. 293-320.

Ruiz de Mendoza, F. J. ve A, Galer-Masegosa. (2011). Going beyond metaphonymy: Metaphoric and metonymic complexes in phrasal verb interpretation,

Language Value, Volume 3 (1). 1-29.

Öz, S. (2011). A corpus based analysis of Turkish body part terms based on conceptual metaphor theory. (Unpublished Master's Thesis). Mersin University, Mersin.

Schladt, M. (1997). Kognitive Strukturen von Korpertellvokabularien in kenianischenn Sprachen. (Afrikanistische Monographien, 8.) Cologne: Institut für Afrikanistik, University of Cologne.

Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Smantics*, Cambridge, MA: MIT Press.

Taylor, J. (2003). *Linguistic Categorization*, 3rd edn. Oxford: Oxford University Press.

TÜBİTAK (2008). *İnsan vücudu* (Popüler bilim kitapları). Ankara.

Ungerer, F. ve Hans-Jörg, S. (1996). *An Introduction to Cognitive Linguistics, Second Edition*. (2006). London & New York: Longman.

Yu, N. (2008). The relationship between metaphor, body and culture. In R. M. Frank, R. Dirven, T. Ziemke, & E. Bernárdez (Eds.), *Body, language, and mind* (Vol. 2) : Sociocultural situatedness. Berlin and New York: Mouton de Gruyter. 387–407.

Yüceol Özezen, M. ve Eser, Ö. (2014). Yüz Kuramları Çerçevesinde Dil – Beden İlişkisi ve Türkiye Türkçesi -Bilişsel Dilbilimsel Bir Yaklaşım, *International Journal of Language Academy* Volume 2/1,151-177.

İnternet tabanlı sözlükler

- Türk Dil Kurumu (TDK), Güncel Türkçe Sözlük
<http://www.tdk.gov.tr/>
- Ulusal Kore Dil Estitüsü (UKDE), Korece Büyük Sözlük (표준국어대사전),
National Institute of Korean Language
<https://stdict.korean.go.kr/main/main.do>
- Yonsei Dil ve Bilgi Araştırma Enstitüsü, Yonsei Güncel Korece Sözlük (연세 현대
한국어사전), Yonsei Institute of Language and Information Studies
<https://ilis.yonsei.ac.kr/dic/>

İnternet tabanlı derlemler

- Türkçe Ulusal Derlemi
<https://v3.tnc.org.tr>
- UKDE Dil ve Bilgi Paylaşım Merkezi Derlemi 국립국어원 언어정보나눔터
말뭉치
<https://ithub.korean.go.kr/user/corpus/corpusSearchManager.do>
- Yonsei Derlemi 연세 말뭉치 용례 검색 시스템
<https://ilis.yonsei.ac.kr/corpus/#/>

ÖZET

Bu tezde, bilişsel anlambilim yaklaşımlarıyla Türkçede ve Korecede *el* (손/son/) ve *ayak* (발/bal/) sözcüklerini içeren dilsel ifadelerle ilişkin kavramsallaştırma özelliklerini betimlemek amaçlanmıştır. Bu çerçevede kavramsallaştırma sürecinde bilişsel düzeneklerin dilsel ifadelerle nasıl kodlandığını ve anlam genişlemesinde nasıl işlendiğini karşılaştırmalı olarak ortaya koymak hedeflenmiştir.

Araştırmada, Türkçe ve Korece sözlüklerdeki *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren 1.191 dilsel ifadeden oluşan toplam 2.339 sözcüklük veritabanı üzerinde, sezgi ve kullanım temelli bakış açısıyla betimsel çözümleme yapılmıştır. Çözümlemede bilişsel dilbilim kuramlarına dayalı *bedenselleştirme*, *imge şemaları*, *kavramsal metafor* ve *metonimi* gibi çeşitli bilişsel düzenekler kullanılmıştır.

Araştırmanın ilk aşamasında *el* ve *ayak* beden bölümlerine ilişkin uzlaşım sal bilgiler sunulmuştur ve bu sınıflamaya göre benzerlik veya bitişiklik ilişki durumu incelenmiştir. Benzerlik ve bitişiklik özelliği, kavramsal metafor ve metoniminin en belirgin özelliklerindendir; böylece aynı zamanda söz konusu ifadelerdeki bilişsel düzenekler incelenmiş; iki beden bölümünün kavramsallaştırılmasında Türkçe ve Korece arasındaki benzerlikler ve farklılıklar sunulmuştur.

Türkçe ve Korecede *el* ve *ayak* beden bölümlerinin kavramsallaştırılmasında en çok dayanan uzlaşım sal bilgi işlevsel özelliklerdir ve iki dilde de başlıca bilişsel düzenek olarak metonimi görülmüştür. *El* ve *ayak*, bedende en çok hareket eden bölümdür ve kavramsallaştırma sürecinin temelinde de HAREKET kavramı görülmüştür. Metonimik görünümde *el* ve *ayak* hareketlerine yansıyan FİZYOLOJİK ve DAVRANIŞSAL TEPKİ, HAREKET, YETENEK, KİŞLİK gibi ortak kavramlar ortaya çıkmıştır. Öte yandan metonimi

temelli metaforlarda ortaya çıkan görünümelerde *el* sözcüğünde KONTROL, İLGİLENMEK, BİRLİKTELİK, YARDIM ETMEK; *ayak* sözcüğünde ise İLİŞKİLİ OLMAK, GÜCE SAHİP OLMAK, DEĞERSİZLİK ve ENGEL gibi ortak kavramlar görülmüştür. Çalışmada elde edilen bulgular, Türkçe ve Korecedeki *el* ve *ayak* sözcüklerinin temel anlamlarının metafor veya metonimi kullanılarak anlamsal olarak nasıl genişlediğini göstermiştir.

Türkçede ve Korecede *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren ifadeler, belirli uzlaşımsal bilgilere dayalı bilişsel düzeneklerle güdülenmiş ve bedene ait olmayan diğer kavramsal alanlara doğru anlam genişlemesi gerçekleşmiştir. Bu sözcükler İNSAN, HAYVAN, BİTKİ, NESNE, UZAM ve diğer soyut kavramsal alanlarda kullanılmakta ve anlam genişlemesinde merkezi rolde işlenmektedir.

Araştırmanın sonuçları, Türkçe ve Korecede *el* ve *ayak* beden bölümlerinin anlam genişlemesinde önemli bir görev üstlendiğini; söz konusu beden bölümlerinin kavramsallaştırma sürecinde somut alandan diğer soyut kavramsal alanlara anlam genişlemesine yol açan bilişsel düzeneklerin bulunduğunu göstermektedir.

Ayrıca iki dilde ortak ve farklı kavramların bulunması, bu beden bölümlerinin kavramsallaştırma özelliklerine açıklık getirmektedir. Bir başka deyişle kavramsal yapının anlamsal yapıdaki dil kullanımlarına yansıyan kültürel farklılığı, aynı beden deneyimlerinde uzlaşımsal bilgilerin vurgulanmasına ve bilişsel düzeneklerin güdülenmesine de farklılık getirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bilişsel Anlambilim, Bedenselleştirme, Kavramsal Metafor ve Metonimi, Kavramsal Alanlar, Anlam Genişlemesi, Türkçe ve Korece

ABSTRACT

The thesis describes the conceptualization features of linguistic expressions including *hand* and *foot* in Turkish and Korean within cognitive semantic approaches. The aim is to compare how cognitive mechanisms are coded into linguistic expressions and how they work on the meaning extension in the conceptualization process.

In this study, intuitive and user-based analysis methods were conducted on a database of 2,339 words consisting of 1,191 language expressions including *hand* and *foot* in Turkish and Korean dictionaries. In addition, various cognitive mechanisms such as conceptual metaphor and metonymy based on embodiment and image schemes were used during the analysis.

At the first stage of the data analysis, conventional knowledge related to the *hand* and *foot* were explained and data were classified according to the similarities and contiguity relations. Similarity and contiguity are one of the most prominent features of conceptual metaphor and metonymy; thus, cognitive mechanisms in the expressions also were examined. In this study, similarities and differences are examined in the conceptualization of two body-part terms between Turkish and Korean.

The functional features of *hand* and *foot* were most used on the conceptualization of these body parts and metonymy was seen as the main cognitive mechanism in both languages. *Hands* and *feet* are the most active part of the body and there are many idiomatic expressions using them. Common concepts such as PHYSIOLOGICAL / BEHAVIORAL RESPONSE, ACTIVITY, ABILITY, and PERSONALITY, which are reflected in metonymic expressions. In case of the metonymy-based metaphors, CONTROL, INTEREST, COOPERATION, and HELP are related to actions of *hands*;

BEING RELATED, HAVING POWER, VALUABLE and DISABLED are related to actions of *feet*. These findings show how the primary meanings of each body part is semantically extended by using metaphor and metonymy.

The linguistic expressions including *hand* and *foot* in Turkish and Korean, are motivated by cognitive mechanisms based on certain conventional knowledge and extended semantically from the body-part terms to more abstract conceptual domains. These body-part terms are used in HUMAN, ANIMAL, PLANT, OBJECT, ACTIVITY, SPACE, TIME and ABSTRACT CONCEPTUAL DOMAINS.

In view of these findings, this study concludes that the *hand* and *foot* body-part terms are at the center of meaning extension in Turkish and Korean. Also, it illustrates that cognitive mechanisms lead to the semantic extension from concrete to other abstract conceptual domains in the conceptualization process.

In addition, common and different concepts appear in the two languages, so they demonstrate similarities and differences in conceptualization of *hand* and *foot* in Turkish and Korean. In other words, cultural differences in conceptual structure are reflected in language use. Even the same embodied experience leads to different meanings depending on which part of the conventional knowledge is highlighted or what cognitive mechanisms are motivated. Therefore, the meanings of the *hand* and *foot* can be understood by the motivation of cognitive mechanisms in various ways.

Keywords: Cognitive semantics, Embodiment, Conceptual Metaphor and Metonymy, Conceptual Domains, Meaning Extension, Semantic Extension, Turkish and Korean

EK1. TÜRKÇE VE KORECE SÖZLÜKTEKİ EL VE AYAK TANIMLARI

Türkçe TDK Güncel Sözlük ve Korece Büyük Sözlük'te *el* ve *ayak* sözcüklerinin tanımları şu şekilde göstermektedir.

Tablo 6.1. *Türkçede ve Korecede el sözcüğünün sözlük tanımları*

el	손/son/
1. Beden parçası	1. İnsanın kol bileği ucundaki kısım.
2. Sahiplik, mülkiyet	El sırtı, avuç içi ve el bileğiyle ayrılır ve ucundaki beş parmakla bir şeye dokunabilir veya tutabilir.
"Elimdeki bütün parayı bu eve yatırdım."	2. El ucundaki beş ayrı bölüm veya o bölümün birer birer = Parmak
3. Kez, defa	"손e yüzük takmak"
"İki el silah sesi duyuldu."	3. İş yapan kişi = 일(ış)^손(el)
4. İskambil oyunlarında oynama sırası	"손 yetersiz"
5. İskambil oyunlarında her bir tur	"손 fazla"
"Kış geceleri arkadaşlar arasında bir el poker çevirmek de keyiftir."	4. Bir iş için gereken insanın gücü, çabası veya yeteneği
6. Bazı nesne ve araçların tutmaya yarayan bölümü	"Annem babam erken vefat ettiği için babaannemin 손de büyüdüm."
"Kapı eli."	"O işe 손 çok gider."
	5. Birinin gücü, yetkisi veya yetki sınırlığı
	6. Beceri, hile
	"Saticının 손de oynatıldım"

Tablo 6.2. *Türkçede ve Korecede ayak sözcüğünün sözlük tanımları*

ayak	발/bal/
1. isim, anatomi Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü	1. İnsan ya da hayvan bacaklarının en aşağı bölümü
2. Bacak	"발 değmek/ 발 ile basmak/ futbol topuna 발 ile vurmak/ ayakkabı 발e tam olmak"
3. Birtakım şeylerin yerden yüksekçe durmasını sağlayan dayak, destek veya bunlardan her biri	2. mobilya gibi eşyanın altını destekleyerek dengeyi koruyan, kısa bölüm
"İskemlenin bir ayağı kırık. Bu köprünün dört ayağı var."	"gardrobun 발"
4. Vücudun belden aşağı bölümü	3. 'adım' sözcüğünün mecaz anlamı
"Ayağına bir pantolon çekti."	"발 hızlı oyuncu/발1 durdurmak/ 발çabuk"
5. Yürüyüşün ağırlık veya çabukluk derecesi	4. Hancadan olan şirde dize sonunda
"Senin ayağınla köye akşama kadar"	

varamayız."

6. Basamak

7. Futun küpü alınarak hesaplanan değer

8. Mayalardan önce, makama uygun olarak çalınan veya söylenen beste

9. Yarım arşın veya 30,5 santimetre uzunluğundaki ölçü birimi, kadem, fit, fut

10. Coğrafya Göl ayağı

11. Edebiyat Halk edebiyatında koşuklarda kısa yedekli dizeler

12. Edebiyat Halk edebiyatında uyak "Mânicilerin kafa yormadan buldukları ayaklar Cenap'ı şaşkınlıktan şaşkınlığa sürükler." - S. Bîrsel

13. matematik Bir doğrunun başka bir doğruyu veya bir düzlemi kestiği nokta

"Dikme ayağı."

14. spor Karakucak ve yağlı güreşte pehlivanların ayrıldıkları beş dereceden biri

15. spor Altılı ganyanda yer alan her bir koşu

16. madencilik Kömür ocaklarında kömürün çıkarıldığı galeri

kullanılan kafiye

"bal koymak/eklemek"

5. Hancanın alt bölümünü oluşturan yazılar

6. (miktarı gösteren sözcüklerin arkasında kullanarak) adım sayma birimi

" bir bal/ iki bal/ bir bal geriye çekilmek"

EK2. BİLİŞSEL DÜZENEKLERE GÖRE DİLSEL ÖRNEKLER

Bu çalışmada bulgular bölümünde ele alınan *el* ve *ayak* sözcüklerini içeren dilsel metonimi, metafor ve etkileşimsel örnekler, bilişsel düzeneklere göre aşağıda sunulmaktadır:

Tablo 6.3. *Metonimi Görünümleri*

Türkçede <i>el</i> ve <i>ayak</i>	Korecede <i>손/son/</i> ve <i>발/bal/</i>
el (veya elini) yakmak	손-가늌m(el-ölçme)
el açmak ₁	손-가마(el-tahtirevan)
el açmak ₃	손-가방(el-çanta)
el aleti	손-거울(el-ayna)
el alışkanlığı	손-건반(el-klavye)
el almak ₃	손-곶(el-kir)
el atmak ₁	손-구구(el-hesap)
el atmak ₂	손-기계(el-makine)
el atmak ₃	손-기척(el-ses)
el bağlamak	손-곶다 ₁ (el-saymak)
el bağlamak ₁	손-곶다 ₂ (el-saymak)
el basmak	손-곶 ₁ (el-uç)
el bende!	손-곶 ₂ (el-uç)
el bezi	손-난로(el-ısıtıcı/soba)
el bombası	손-난로(el-ısıtıcı/soba)
el bombası	손-노동(el-emek)
el çabukluğu	손-놀림(el-hareket)
el çantası	손-달구지(el-kağrı)
el çırpma ₁	손-대다 ₂ (el-dokunmak)
el çırpma ₂	손-대다 ₃ (el-dokunmak)
el değmemek	손-대다 ₄ (el-dokunmak)
el dokunulmamak	손-대다 ₅ (el-dokunmak)
el el üstünde oturmak	손-대다 ₅ (el-dokunmak)
el eli yıkar, iki el yüzü	손-대중(el-ölçme)
el emeği	손-도끼(el-balta)
el etek öpmek	손-도장(el-damga)
el etek tutmak	손-동작(el-hareket)
el etmek ₁	손-두레박(el-kova)
el etmek ₂	손-마구니(el-sepet)
el feneri	손-바꿈(el-değişim)
el freni	손-바꿈(el-değişim)
el havlusu	손-바람(el-rüzgar)
el ilanı	손-보기(el-görme)
el işi	손-빗(el-tarak)
el kaldırmak ₁	손-빨래(el-çamaşır)
el kaldırmak ₂	손-살(el-aralık)
el kantarı	손-세차(el-yıkama)
el keseri	손-셈(el-hesap)
el notu	손-수건(el-havlu)
el oltası	손-수레(el-araba)
el ovuşturmak ₁	손-아래(el-alt)
el ovuşturmak ₂	손-어렵(el-ölçme/tartmak)
el öpenlerin çok olsun!	
el öpmek	
el pençe divan durmak	
el sabunu	

el sanatları	손-에 익숙하다(el-YÖN alışmak)
el şakası	손-에 장을 지지다(el-YÖN işkence yapmak)
el taşı	손-위 (el-üst)
el tazelemek	손-을 걸다(el-BEL bağlamak)
el telsizi	손-을 걸다(el-BEL bağlamak/asmak)
el topu	손-을 나누다(el-BEL bölmek)
el uzluğu	손-을 빌려주다(el-BEL ödünç vermek)
el vurmamak	손-을 주다(el-BEL vermek)
el yapımı	손-이 가다(el-ÖZN gitmek)
el yazısı ₁	손-이 달리다(el-ÖZN gerekmek)
el yazısı ₂	손-이 닿다(el-ÖZN dokunmak)
el yazması	손-이 많다(el-ÖZN fazla)
el yıkama	손-이 많으면 일도 쉽다(el-ÖZN çok-ULÇ iş-BAG kolay)
el yordamıyla	손-이 모자라다(el-ÖZN eksik)
elden ayaktan düşmek (veya kesilmek)	손-이 부족하다(el-ÖZN yetersiz)
elden ele	손-이 서투르다(el-ÖZN acemi)
ele almak ₄	손-이 아무지다(el-ÖZN küçük ama güçlü)
ele bakmak	손-이 필요하다(el-ÖZN gerekmek)
ele geçinmek ₂	손-일 (el-iş)
ele geçirmek	손-자국 (el-iz)
eli açık	손-작두 (el-kesici)
eli ağır ₁	손-잡이 (el-tutacak)
eli ağır ₂	손-장난 (el-şaka)
eli alışmak	손-재봉틀 (el-dikiş makinesi)
eli ayağı boşanmak	손-전등 (el-fener)
eli ayağı dolaşmak	손-지갑 (el-cüzdan)
eli ayağı düzgün	손-짐작 (el-tahmin)
eli ayağı gevşemek	손-틀 (el-kalıp)
eli ayağı titremek	손 하나 까딱하지 않다 (el bir kımıldatmamak)
eli ayağı tutmamak	손(을) 나누다 ₁ (el-(BEL) paylaşmak)
eli ayağına dolaşmak	손(을) 내밀다 ₁ (el-(BEL) uzatmak)
eli bayraklı	손(을) 떼다 (el-(BEL) çıkarmak)
eli bol	손(을) 땀다 (el-(BEL) bağlamak)
eli boş	손(을) 멈추다 (el-(BEL) durmak)
eli böğründe ₂	손(을) 씻다[털다] (el-(BEL) yıkamak[silkelemek])
eli çabuk	손(을) 치다 (el-(BEL) çırpamak)
eli değmek	손(이) 떨어지다 (el-(ÖZN) ayrılmak)
eli değmek	손(이) 뜨다 (el-(ÖZN) batmadan durmak)
eli dursa ayağı durmaz	손(이) 뜨다 (el-(ÖZN) yavaş)
eli eline değmemek ₁	손(이) 비다 (el-(ÖZN) boş/boşalmak)
eli eline değmemek ₂	손(이) 재다 (el-(ÖZN) çabuk)
eli ermek	손(이) 저리다 (el-(ÖZN) uyuşmak/karınçalanmak)
eli geniş	손끝을 떨다 (el-uç-BEL titretmek)
eli gitmemek	손바닥에 땀을 쥐다 (el-taban-KAL ter-BEL sıkmak)
eli hafif	손바닥이 간질거리다 (el-taban-ÖZN uyuşmak/karınçalanmak)
eli kalem tutmak	손발이 후들후들 떨린다. (el-ayak-ÖZN YANSMA titremek)
eli koynunda	손아귀에서 땀이 배어 나오다 (el-aya-KAL ter-ÖZN sızıp çıkmak)
eli maşalı	손에 땀을 쥐다 (el-KAL ter- BEL sıkmak)
eli nimetli	손에 땀을 쥐다 (el-KAL ter-BEL sıkmak)
eli selek	손에 땀이 나다 (el-KAL ter-ÖZN çıkmak)
eli sıkı	손에 붙다 (el-YÖN yapışmak)
eli silah tutmak	손에 오르다 (el-YÖN çıkılmak)
eli sopalı	
eli şakağında	
eli titremek	
eli uz	
eli uzun	
eli varmamak	
eli yatkın	
eli yatmak	

eli yüreğinde	손에 잡히다(el-KAL tutulmak)
eli yüzü düzgün	손에 힘이 빠지다(el-ÇIK güç-ÖZN çıkmak)
elinde olmak ₁	손을 놓다 (el-BEL bırakmak)
elinden bir iş(/şey) gelmemek	손을 늦추다(el-BEL geciktirmek)
elinden hiç bir şey kurtulmamak	손을 대다(el-BEL dokundurmak)
elinden iş çıkmamak	손을 들다(el-BEL kaldırmak)
elinden iş çıkmamak	손을 떨다(el-BEL titretmek)
elinden iyi iş gelmek	손을 떼다(el-BEL çıkarmak)
elinden kan çıkmak	손이 놀다(el-ÖZN oynamak)
eline (veya elinize veya ellerinize) sağlık	손이 돌다(el-ÖZN dönmek)
eline almak	손이 떨리다(el-ÖZN titremek)
eline ayağına kapanmak/sarılmak/düşmek	손이 발발 떨리다(el-ÖZN YANSMA titremek)
eline ayağına üşenmemek	손이 발이 되도록 밀다(el-ÖZN ayak-konu olana kadar yalvarmak)
eline eteğine sarılmak	손이 부들부들 떨리다(el-ÖZN YANSMA titremek)
eline geçmek	손이 작다(el-ÖZN küçük)
eline tutuşturmak	손이 크다(el-ÖZN büyük)
eline/elinize/ellerinize sağlık	손-꼽다 ₁ (el-saymak)
elini belli etmek (veya göstermek)	단-손(tek-el)
elini kulağına atmak	대잡이-손 (kukla tutan-el)
elini sürmemek	두 손 두 발 (다) 들다 ₁ (iki el iki ayak (hepsi) kaldırmak)
elini sürmemek	두 손 두 발 (다) 들다 ₂ (iki el iki ayak (hepsi) kaldırmak)
elleri (veya ellerin) dert görmesin	두 손 맞잡고 앓다(iki el bağlı oturmak)
elleri (veya ellerin) dert görmesin	두 손 털고 나서다(iki el silkeleyip çıkmak)
ellik	두 손(을) 들다 ₁ (iki el-(BEL) kaldırmak)
ikinci el	두 손(을) 들다 ₂ (iki el-(BEL) aldirmek')
kapı eli	바느질-손(dikiş-el)
(bir şeyden) el ayak (veya etek) çekmek	일-손(iş-el)
... elinden çıkmak	큰손 ₁ (büyük-el)
ayağa düşmek	푹-손(olgunlaşmamış-el)
ayağa fırlamak	혼жат-손(tek-el)
ayağa kaldırmak	훗-손(sımsıkı tutan-el)
ayağa kalkmak	발-감개(ayak-sargı)
ayağa kalkmak	발-걸음(ayak-yürüme)
ayağı (ayakları) yere değmemek	발-굽(ayak-kir)
ayağı alışmak	발-기계(ayak-makine)
ayağı almak	발-놀림(ayak-hareket)
ayağı dolaşmak	발-돋움(ayak-yükseltme)
ayağı gitmemek ₁	발-살(ayak-ara)
ayağı gitmemek ₂	발-새(ayak-ara)
ayağı ile gelmek ₁	발-수건(ayak-havlu)
ayağı takılmak	발-싸개(ayak-sargı)
ayağı yerden kesilmek ₂	발-에 채다[차이다](ayak-YÖN takılmak)
ayağı yerden kesilmek ₃	발-을 (동동) 구르다(ayak-BEL (YANSIMA) tekmelemek)
ayağına çağırarak	발-을 멈추다(ayak-BEL durdurmak)
ayağına çelme takmak ₁	발-을 벗다(ayak-BEL çıkarmak)
ayağına geçirmek	발-을 뺀고(펴고) 자다(ayak-BEL uzatıp(açıp) uyumak)
ayağına sağlık	발-을 뽑다 ₃ (ayak-BEL sokmak/çıkarmak)
ayağına sıkmak	발-을 세우다(ayak-BEL dikmek/durdurmak)
ayağına üşenmemek	발-을 쉬다(ayak-BEL dinlendirmek)
ayağına üşenmemek	발-을 재개 놀리다(ayak-BEL çabuk/hızlı
ayağını (veya ayaklarını) altına almak	
ayağını (veya ayaklarını) öpmek	
ayağını çekmek	
ayağını giymek	
ayağının tozu ile	
ayak atışı	
ayak atmak	
ayak ayak üstüne atmak	
ayak basmak ₁	

<p>ayak basmak₂ ayak basmamak ayak değiřtirmek₁ ayak divanı₁ ayak divanı₂ ayak freni ayak izi ayak satıcısı₁ ayak satıcısı₂ ayak sürümek₁ ayak sürümek₂ ayak tenisi ayak topu ayak uydurmak₁ ayakçak ayaklarının (veya ayağının) ucuna basmak ayaklık ayakta ayakta kalmak₁ ayakta tutmak ayaküstü ayaküzeri düzayak eli ayağı boşanmak üçayak (bir yere) ayağı düşmek (birini) ayağının altına almak</p>	<p>kullanmak) 발-이 날렵하다(ayak-ÖZN çabuk/atik) 발-이 느리다(ayak-ÖZN yavaş) 발-이 닳다(ayak-ÖZN aşınmak) 발-이 떨어지지 않다(ayak-ÖZN ayrılmamak /ayırılmamak) 발-이 뜨다(ayak-ÖZN yavaş) 발-이 뜸하다(ayak-ÖZN gidip gelmemek) 발-이 머물다(ayak-ÖZN kalmak/konmak) 발-이 멈추다(ayak-ÖZN durmak) 발-이 묶이다₁(ayak-ÖZN bağlanmak) 발-이 부산하다(ayak-ÖZN hareketli) 발-이 붙다(ayak-ÖZN yapışmak) 발-이 빠르다(ayak-ÖZN hızlı) 발-이 익다(ayak-ÖZN alışmak) 발-이 잦다(ayak-ÖZN sık) 발-이 재다(ayak-ÖZN çabuk/hızlı) 발-자국(ayak-iz) 발-장난(ayak-şaka) 발-재봉틀(ayak-dikiş makinesi) 발-탈(ayak-maske) 발-틀(ayak-kalıp) 발-판(ayak-tahta) 발 디딜/들여놓을 틈이 없다(ayak bas-ORT/basıl-ORT boşluk yok) 발 벗고 나서다(ayak çıkarıp öne çıkmak) 발 벗고 대들다(ayak çıkarıp meydan okumak) 발 뻗고 자다(ayak uzatıp uyumak) 발(을) 뻗다(펴다) (ayak(BEL) zatmak(açmak)) 발(을) 타다(ayak(BEL) binmek) 발로 뛰다(ayak-ARÇ koşmak) 발을 맞추다(ayak-BEL uydurmak) 발을 옮기다(ayak-BEL değiştirmek) 발이 (공중에) 뜨다(ayak-ÖZN (havada) durmak) 발이 맞다₁(ayak-ÖZN uymak) 까치-발₃(saksağan-ayak)</p>
---	---

Tablo 6.4. Metonimi Temelli Metafor Görünümleri

Türkçede <i>el</i> ve <i>ayak</i>	Korecede 손/son/ ve 발/bal/
el altında	손-꼽다 ₃ (el-saymak)
el atmak ₄	손-바로(el-civar)
el çekmek	손-아귀에 넣다(el-avuç-YÖN koymak)
el ele	손-아래(el-alt)
el vermek	손-아래에 굴리다(el-altında yuvarlamak)
el (veya elini) uzatmak	손-아래에 넣다(el-altına almak)
elde (veya elinde) olmamak	손-안에서 주무르다(el-içinde yormak)
elde avuçta	손 안에 넣다(el iç-YÖN koymak)
elde etmek	손 안에 들다(el iç-KAL bulunmak)
elde kalmak	손(을) 끊다(el-BEL kesmek)
elde/elinde tutmak	손(을) 내밀다(el-(BEL) uzatmak)
elden bırakmamak	손(을) 떼다(el- BEL ayırmak/çıkarmak)
elden çıkarmak	손(을) 빼다(el-BEL çekmek)
elden çıkarmak ₁	

elden çıkarmak ₂	손(을) 뺀치다(el-(BEL) uzatmak/yayılmak)
elden çıkmak	손아귀에 놓다(el-avuç-YÖN koymak)
elden çıkmak ₁	손에 놓다(el-YÖN koymak)
elden çıkmak ₂	손에 달리다(el-KAL asılmak)
elden düşürmemek	손에 들어가다(el-YÖN girmek)
elden gitmek	손에 들어오다(el- YÖN girmek)
elden kaçmak	손에 들어오다(el-YÖN gelmek/girmek)
ele avuca sığmamak ₁	손에 떨어지다(el- YÖN düşmek)
ele geçirmek	손에 맡기다(el-YÖN yüklemek/bırakmak)
eli altında olmak	손에 있다(el-KAL var)
eli boş	손에 쥐다(el-KAL tutmak)
elinde	손에 쥐다(el-KAL tutmak)
elinde bulunmak	손에서 놓지 않다(el-ÇIK bırakmamak)
elinde olmak	손에서 빼내다(el-ÇIK çıkarmak)
elinde tutmak	손을 놓치다(el-BEL kaçırmak)
elinden almak	손을 땀다(el-BEL bağlamak)
elinden kurtulmak	손을 빼다(el-BEL çekmek)
eline geçmek	손을 뺀다 (el-BEL uzatmak)
elini sürmemek	손을 잡다(el-BEL tutmak)
elinin altında (olmak)	손이 나다(el-ÖZN bulunmak)
ayağı düz basmak	손이 닿다(el-ÖZN değmek)
ayağına bağ olmak	손이 미치다(el-ÖZN erişmek)
ayağına bağ vurmak	손이 비다 ₂ (el-ÖZN boş)
ayağına çelme takmak ₂	한 손(을) 떼다(bir el-(BEL)yırmak/çıkarmak)
ayağına dolanmak (veya dolaşmak) ₁	발-밑(ayak-alt)
ayağına dolanmak (veya dolaşmak) ₂	발-바투(ayak-yakın)BLÇ
ayağını bağlamak	발-아래(ayak-alt)
ayağını denk almak	발-아래로 보다(ayak-alt-ARÇ görmek/saymak)
ayağını denk basmak ayağının türabı olmak,	발-치(ayak-taraf)
ayağını kaydırmak	발(을) 붙일 곳이 없다(ayak-(BEL)
ayağını kesmek ₂	발(이)뭉이다 ₂ (ayak(ÖZN) bağlanmak)
ayağının bağıni çözmek ₂	발뺨(ayak-çekme)
ayak bağı	발아래 두다(ayak-alt koymak)
ayak basmak ₃	발을 끊다(ayak-BEL kesmek)
ayak basmak ₄	발을 두다(ayak-BEL koymak)
ayak basmamak	발을 들여놓다(ayak-BEL içeriye koymak)
ayak diremek	발을 들이다(ayak-BEL içeri almak)
ayakları üstünde durmak	발을 디디다(ayak-BEL basmak)
ayakta kalmak ₂	발을 붙이다(ayak-BEL yapıştırmak)
ayakta kalmak ₃	발을 빼다(ayak-BEL çekmek)
(bir yere) ayağı alışmak	발을 뺨다 _{1,2} (ayak-BEL sokmak/çıkarmak)
	발이 붙다(ayak-ÖZN yapışmak)
	한-발 늦다(bir-ayak geride olmak)
	한-발 앞서다(bir -ayak önde olmak)
	한-발(bir-ayak) BLÇ

Tablo 6.5. Metafor Görünümleri

Türkçede <i>el</i> ve <i>ayak</i>	Korecede <i>손/son/</i> ve <i>발/bal/</i>
el altından	손-금(el-çizgi)
el bileği	손-등(el-sirt)
el birliği	손-마디(el-boğum)
el boğumu	손-목(el-boyun)
el erki (toplum bilimi)	손-바닥(el-taban)
el tabanı	손-벽/손-백(el-duvar)
elde bir	손-수(el-el) BLÇ
elezer (ruh bilimi)	손-쓰다(el-kullanmak) EYL
eli buz gibi	손뜨겁다(el-sıcak)SIF
elinden gelen	손부끄럽다(el-utanmak)SIF
ellemek	나무-손(ahşap-el)
elverişli SIF	넝쿨-손(sarmaşık-el)
(birinin) elinden	덩굴-손(sarmaşık-el)
art elden	로봇-손(robot-el)
azel	바위-손(taş-el)
hanımeli	부-손(ateş-el)
havvaanaeli	효자-손(oğul-el)
maymun eli	흙-손(toprak-el)
ayak açmak (veya vermek)	발-가지(ayak-dal, dilbilim)
ayak değiştirmek ₂	발-끝도 못 따라가다(ayak-uç-bile izleyememek)
ayak kemeri	발-뒤꿈치의 때(ayak topuğundaki kir)
ayak oyunu	발-등(ayak-sirt)
ayak sırtı	발-목(ayak-boyun)
ayak tabanı	발-바닥(ayak-taban)
ayak tutmak	발-발다SIF (ayak-yakın olmak)
ayak vermek	발-보이다 ₁ (ayak-göstermek)
ayakaltı	발-보이다 ₂ (ayak-göstermek)
ayakkabıayaklamak	발-풀고사리(ayak- kartal eğretilisi _{BITKİNİN ADI})
ayaklanmak	발-허리(ayak-bel)
ayaktakımı	발Korecede Hanca (Çin karakteri) harfinde en alta yazılan biçime
ayaktaş	발발 ₁ BLÇ(ayak-ayak)
ayakyolu	발발 ₂ BLÇ(ayak-ayak)
aslanayak	기러기-발(yaban kazı-ayak)
danaayağı	까치-발 ₁ (ince tahta-ayak)
horozayağı	까치-발 ₂ (ince tahta-ayak)
kazayağı ₁	오리-발(ördek-ayak)
keciayağı	
kurtayağı	
kuşayağı	
sacayağı	
tepeden ayağa	
turnaayağı	
üçayak	

Tablo 6.6. Etkileşimsel Görünümler (Meonimi ile metaforun birlikte kullanıldığı görünümler)

Türkçede <i>el</i> ve <i>ayak</i>	Korecede <i>손/son/</i> ve <i>발/bal/</i>
eli (veya elleri) armut devşirmek eli ayağı buz kesilmek (kesmek) eli ayağı düzgün* eli ayağı (olmak) eli buz gibi eli yüzü düzgün* elibelinde eliböğründe	손-도장(el-damga) 손에 물 한 방울 묻히지 않고 살다 (el-YÖN su bir damla sürmeden yaşamak) * 손이 맑다(el-ÖZN berrak), 뒷손(arka-el) 새끼-발(yavru-ayak) 약-손 ₁ (ilaç-el)
ayak almadık taş olmaz, başa gelmedik iş olmaz ayağı yürüten baştır* ayağının bastığı yerde ot bitmez ayağına kira istemek ayağını yorganına göre uzat ayağının altına karpuz kabuğu koymak karga ayağı kazayağı _{2,3}	발보다 발가락이 더 크다 (ayak-ÇIK ayak parmağı-ÖZN daha büyük) 발(을) 뺨을 자리를 보고 누우랬다 (ayak(-BEL) uzatacak yer-BEL gör-ULÇ yatmak) 발이 길다(ayak-ÖZN uzun) 발이 짧다(ayak-ÖZN kısa) 까마귀 발(karga ayak)

* işaretli ifadeler, araştırmada odaklanılan özelliklere göre hem etkileşimsel görünümünler hem de metonimi temelli metafor görünümleri olarak değerlendirilebilir. Ayrıca metonimi temelli metafor görünümleri kategorisinde yer alan ifadelerin bağlama göre metonimik olarak yorumlanabildiğini belirtmektedir.